

Pátrame po minulosti

9 dejepis

Manifest Česko-Slovenskej Národnej Rady.

“KTO ZA PRAVDU HORÍ...”

ZIADEN NÁROD NEPOŽIVAL DOSIALE TRVALEJ SLOBODY, AK SI JU NEVYDOBYL SÁM A NEPOSVÄTIL VELIKÝMI OBIETAMI NA MAJETKU I ŽIVOTOCH.

Ze v plnom vedomí tejto historickej pravdy domáhajú sa Česi a Slováci svojich práv, to dokazuje martyrium státisícov našich a trvalý, húževnatý, organizovaný boj všetkých vrstiev národa.

Táto nami už prinesená žertva nebola márna. Ona otriasla svedomím mnohých poctivých ľudí, menovite v tábore spojencov a vzbudila úctu, porozumenie pre naše snahy. Dnes aj najskeptickejší pozorovateľ musí byť presvedčený o politickej vyspelosti nášho národa, vidiac jeho obetavosť, prianu ukáznenosť a menovite jednotný ideový postup Čechov a Slovákov, doma a za hranicami.

Sám náš frečtý nepriateľ uvedomuje si pozvoľne, nie však bez zloby, rastúce naše úspechy a chce zabrániť ďalšiemu ich rozvoju zmenou doteraz užívaných taktík. Včera nás ešte mučil, žalároval, vešal, — dnes nás už aj vábí a dáva nám sľuby. Včera ešte drzo hovoril o právach germánskeho nadčloveka, — dnes by už rád vyjednával so spojencami o mier.

Avšak všetci poriadni ľudia a prezieraví štátnici zväčša zbadali, že sa tu nejedná o nejakú zázračnú zmenu svetového názoru nemecko-maďarských vlád, ale o rafinovaný politický ťah.

Preto napriek panujúcej hrůzovláde odvrhnuť náš národ rozhodne a dôstojne pomocníkov Hohenzollernských a Habsburských katov, ktorí sa chceli prilákať ku nám so zelenou rätolestou, zle zakrývajúcou meč, zmáčaný krvou premnohých obetí.

Spojenci podobne odrazili všetkých čakánych-nečakaných “anjelov mieru”, pripomínajúc im energicky, že nemožno bez ztráty cti vyjednávať s organizátormi najpodlejších zločinov.

V týchto ušľachtilých, mužných prejavoch mocnosti starého i nového sveta s dôrazom spomenuté bolo tiež naše utrpenie, naše túžby a historické i prirodzené práva.

Pečlivosť, zodpovednosť pred budúcnosťou kázala nám za-

znamenat tieto závažné prejavy, sľuby a vďačnosť vryla ich hlboko do našich duší.

Pripomíname posledný, mohutný hlas, ktorý sa ozval v miestnostiach Carnegie Hall dňa 16. septembra 1917.

V tento pamätný deň za prítomnosti hodnostárov spojenských a iných vynikajúcich osobností, za hromového potlesku tisícov zhromaždených vyhlásil pán Henri Franklin-Bouillon, slávny politik a člen terajšej francúzskej vlády, znovu dôrazne a v úplnej ideovej shode s nami nie len solidaritu národa francúzskeho s trpiacimi národmi, ale tiež oprávnenosť a nútnosť nášho boja za skutočnú slobodu.

Prítomní americkí občania zaiste s hrdoťou sa rozepamätali v tejto chvíli na nesmrteľné slová prezidenta Wilsona, ktorý tiež vzal v ochranu malé národy, hlásajúc ich právo na jestvovanie a slobodné sebaurčovanie.

BOJ NÁS JE BOJ ZASADNÝ, AVŠAK VEDOMIE, ŽE MAME OPORU VO SPOJENCOCH, UTVRDUJE NAŠU SILU A NAŠHO DUCHA.

TIETO SYMPATIE UMOŽNÚJÚ NAM DNES VOJENSKY SA REORGANIZOVAŤ, ČESKO-SLOVENSKOU ARMÁDOU DOKAZAŤ PRAKTICKY NAŠE SYMPATIE SO SPOJENCAMI A VÝDATNE PODOPREŤ NAŠE PRAVA.

Táto novina orvieži náš národ pod jarmom ešte sa nachodiaci, naplní zadosť účinením našich dobrovoľníkov, ktorí vo svätom zápale dostavili sa už pod zástavu Spojencov. Ona tiež vyvolá radosný ohlas v dušiach státisícov Čechov a Slovákov za hranicami, ktorí proti svojej voli nútení boli doteraz chovať sa skoro trpne, kým sa rozvíjalo dráma človečenstva a krvácal náš národ.

NÁRODNEJ RADE ČESKO-SLOVENSKEJ SVERENÝ BOL ZODPOVEDNÝ ÚKOL PREVIESŤ ORGANIZACIU NAŠHO VOJŠKA.

PRETO OPIERAJÚC SA O VOĽU SJEDNOTENÉHO NÁRODA DOMA A O PRAVA JEJ PRIZNANÉ ZAHRA- NÍČNYMI ORGANIZÁCIAMI, VYHLASUJE ONA

VŠEOBECNÚ NÁRODNÚ MOBILIZÁCIU.

Mobilizácia táto, trebárs je dobrovoľná, bude zaiste úplná. Aby bola účinná, musí byť rýchla.

Aby sa mohlo počítať na blahovoľu mocností, musí sa konať v rámci jestvujúcich zákonov a zvláštnych smlúv.

V Amerike České Národné Združenie a Slovenská Liga, vlastne zvláštny ku tomu určený výbor pod predsedníctvom členov Česko-Slovenskej Národnej Rady pp. Dr. L. Fišera a A. Mamateya má všetky informácie.

PRÍHLÁŠ SA KAŽDÝ, KTO SI MUŽOM, KTO MILUJE NÁROD A NECHCEŠ, ABY TA POTOMCI PREKLÍNALI.

Jestliže tisíce Čechov a Slovákov prediera sa denne v džldi gulí lesom bodákov germánsko-maďarských hord, perá krvavé zákopy ku našej zástave, ako bys mohol ospravedlniť svoju neprítomnosť ty, ktorý môžeš sa k nej dostať širokými cestami, niekedy opatrnejšie po chodníkoch, ale vždy bezpečne, lebo chránený zákonom.

Je pravdepodobno, nepriateľ zneužívajúc zvučných hesiel za pomoci rôznych agentov bude chcieť previesť protimobilizáciu ľudí neuvedomelých, zbabelých a ničomných, aby nám znemožnil postaviť sa v dôstojnom počte po boku Spojencov a tým dobyt aj aj formálnych záruk pre víťazstvo nášho politického programu.

AK SA OBJAVÍ JUDAŠ, NECH HO BEZ MILOSTI ZNICÍ VAŠE OPOVRZENIE A SVATÝ VAŠ LÍNEV.

AK SA OBJAVIA FARIZEJ A ZAKONNÍCI, NEDAJTE SA ZMYSLIŤ ICH FALOŠNYMI REČAMI.

NIKT NECH VAM NEHOVORI O MIERI A O LÁSKE KU ČLOVEČENSTVU, VAM, ČLENOV ČESKO-SLOVENSKEHO NÁRODA, KTORÝ PRVÝ HLASAL DNESNE IDEÁLY HUMANITY, ZA NE STOROCIA UŽ BOJOVAL

A TRPEL. MY NENAPADAME, ALE HAJIME NAŠE PRAVA A HAJIT ICH MUSIME, AK SA LEN NECHCEME ZRIEKNUŤ ČUDSKEJ DOSTOJNOSTI.

“BEDA POKOJU BEZ SLAVY PRICINY.”

BEDA AJ TÝM, KTORÍ BY SI MYSLELI, ŽE MOŽNO NACRTAŤ OBRAZ BUDÚCEHO MIERU KRVOU O BETOVANÝCH MALÝCH NÁRODOV.

TOHO SA NEDOZÍJE ANI NEMEC, ANI MAĐAR, ANI ICH NICOMNI NAHONCI. NIE NASILIE, ALE PRAVO A SLOBODNÉ SMLUVY MAJU RIADIŤ ŽIVOT VŠETKÝCH NÁRODOV. VYHLASILI TO SPOJENCI, VYHLASILA TO NEDÁVNO AJ AMERIKA.

Ktože by pochyboval o úprimnosti, o sile najmohutnejšej koalície, ktorú kedy znali dejiny?

Ktože by pochyboval o víťazstve pravdy, ktorú dneska pod nátlakom svedomia a logiky vyvíja už celý civilizovaný svet?

ALE NECH SA ROBI ČOKOČIEK, MY PRISAHÁME, ŽE SA NEVYROVNÁME ZBRAŤO S VRAHOM, S NAŠIM IREČITÝM VRAHOM A NESLOŽIME ZBRAŤ, DOKIAE SI NEDOBYJEME ÚPLNEJ SLOBODY.

KU PREDU, BRATIA! HORE HLAVU A BEZ CHIMUR V DUŠI!

My zvíťazíme, lebo skalopevná je vôľa naša a vôľa desiat millionového, uvedomeleho národa musí byť konečne respektovaná.

My zvíťazíme, lebo heslami našimi sú: LÁSKA, PRÁCA, POCTIVOSŤ! heslá to budúci, Boh daj, šťastnejších vekov.

Za Česko-Slovenskú Národnú Radu

Autori PhDr. Dušan Kováč, DrSc.
doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.
PhDr. Ivan Kamenec, CSc.
doc. PhDr. Herta Tkadlečková, CSc.

Lektori Mgr. Jana Brišová
PaedDr. Hana Mlynarčíková
PaedDr. Dana Vasilová, PhD.

Dizajn Miroslav Cipár, akad. maliar

Predtlačová príprava Gabriela Smolíková
ITEM, spol. s r. o., Bratislava

Mapy Pavel Urbaník
doc. RNDr. Daniel Gurnák, PhD.

Fotografie Mikuláš Červeňanský, Beáta Dominová,
Elena Kurincová, Ľudmila Mišurová,
Olga Šilingerová, Orbis Pictus Istropolitana,
SNG – Diela sú majetkom SNG, www.photos.com

Vydal © Orbis Pictus Istropolitana, spol. s r. o.
Miletičova 7, 821 08 Bratislava v roku 2019 (NG)

Zodpovedný redaktor Mgr. Ľubomír Lábaš

Jazyková redaktorka PhDr. Eva Kratochvílová

Schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu
a športu Slovenskej republiky pod č. 2017/2496: 60-640A
ako učebnicu Dejepis pre 9. ročník základnej školy
a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom.

Schvaľovacia doložka nadobúda účinnosť
20. septembra 2017 a má platnosť do 30. júna 2020.

Všetky práva vyhradené! Kopírovať, rozmnožovať
a šíriť toto dielo alebo jeho časť v akejkoľvek
podobe bez súhlasu majiteľa práv je trestné.

ISBN 978-80-8120-699-3

www.orbispictus.sk

Predná strana obálky:
Plagát, ktorý bol vydaný pri príležitosti vzniku
Československej republiky, 1918

Zadná strana obálky:
Demonštrant rozbíja Berlínsky múr a východonemecká
pohraničná stráž sa na to pozerá zhora, 4. november 1989.
Múr bol rozobraný o päť dní neskôr.

Pátrame po minulosti

Desaťtisíce ľudí oslavujú na námestí SNP v Bratislave vznik samostatnej Slovenskej republiky (1. 1. 1993).

9 *dejebis*

pre 9. ročník ZŠ a 4. ročník

gymnázia

s osemročným štúdiom

Orbis Pictus Istropolitana

O b s a h

I. Prvá svetová vojna 10 – 27

1. Osudné výstrely zo Sarajeva	10 – 11
2. Svet zachvátený vojnou	12 – 13
3. Svetová vojna a Slováci	14 – 15
4. Slovenský a český zahraničný odboj	16 – 17
5. Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919)	18 – 19
6. Oslobodené Slovensko	20 – 21
7. Ako sa rodil mier	22 – 23
<i>Metóda: Ako analyzovať karikatúru</i>	<i>24 – 25</i>
<i>Pohľad späť I</i>	<i>26 – 27</i>

Pohľadnica zo série vydanej v USA so symbolmi budúceho štátu

II. Medzivojnová Európa 28 – 65

1. Nové štáty na mape Európy	28 – 29
2. Slovensko vstupuje do česko-slovenského štátu	30 – 31
3. Bratislava – hlavné mesto Slovenska	32 – 33
4. Ako sa Lenin dostal k moci	34 – 35
<i>Metóda: Ako analyzovať fotografiu</i>	<i>36 – 37</i>
5. Mussolini a jeho čiernoodenci	38 – 39
6. Hitlerova diktatúra v Nemecku	40 – 41
7. Slovensko hľadá svoju cestu	42 – 43
8. Zápas o každodenný chlieb	44 – 45
9. Nepoznaná sloboda	46 – 47
10. Škola – základ života	48 – 49
11. Spoluobčania či protivníci?	50 – 51
12. Milníky vedy a techniky	52 – 53
13. Zlaté dvadsiate roky?	54 – 55
14. Nové cesty umenia a architektúry	56 – 57
15. Kultúrny rozlet Slovenska	58 – 59
16. Mračná nad Československom	60 – 61
17. Rozbitie Česko-slovenskej republiky	62 – 63
<i>Pohľad späť II</i>	<i>64 – 65</i>

Karikatúra Benita Mussoliniho

III. Druhá svetová vojna 66 – 85

1. Európa – obeť diktátorov	66 – 67
2. Život v okupovanej Európe	68 – 69
3. Vznik nového štátu	70 – 71
4. Nový štát na mape Európy	72 – 73
5. Život v Slovenskom štáte	74 – 75
6. Aký bol Slovenský štát?	76 – 77
7. Veľmoci proti Hitlerovi	78 – 79
8. Slovenské národné povstanie	80 – 81
9. Porážka Nemecka a jeho spojencov	82 – 83
<i>Pohľad späť III</i>	84 – 85

IV. Svet po druhej svetovej vojne 86 – 117

1. Rozdelenie Európy	86 – 87
2. Návrat Slovenska do obnovennej ČSR	88 – 89
3. Pod Stalinovým tieňom	90 – 91
4. Na západ od „železnej opony“	92 – 93
5. Na východ od „železnej opony“	94 – 95
6. Sovietizácia Československa	96 – 97
7. Koniec kolonializmu	98 – 99
8. Rovnováha strachu	100 – 101
9. Dve tváre komunistickej totality na Slovensku	102 – 103
10. Neúspešný pokus o reformu	104 – 105
11. Umŕtvená spoločnosť	106 – 107
12. Svetlá a tieň civilizácie	108 – 109
13. Umenie „salónov a ulíc“	110 – 111
14. Slovenská kultúra v podmienkach totality	112 – 113
15. Koniec nehybnosti	114 – 115
<i>Pohľad späť IV</i>	116 – 117

V. Dejiny súčasnosti 118 – 127

1. Prevratný rok 1989	118 – 119
2. Na ceste k Európskej únii	120 – 121
3. Na ceste k demokracii a samostatnosti ...	122 – 123
4. Vstup Slovenska do EÚ a NATO	124 – 125
<i>Pohľad späť V</i>	126 – 127

Čo vám ponúka učebnica

Autorský výkladový text, ktorý je rozčlenený medzititulkami, aby sa vám ľahšie čítal.

Zaujímavé výroky, myšlienky ľudí z minulosti, ktoré súvisia s témou na dvojstrane.

Vyskúšate si krátkodobú i dlhodobú pamäť, spomenúť si na predchádzajúce učivo alebo prepájať a hľadať súvislosti medzi učivom zo svetových a národných dejín.

Oboznámíte sa so životnými osudmi historických osobností, politikov, vedcov, umelcov, ktorí rôznym spôsobom ovplyvnili 20. storočie a začiatok 21. storočia.

Odkaz na historické pramene v pracovnej časti učebnice.

Obrazové pramene, ktoré nemajú iba ilustračnú funkciu, ale často sa využívajú ako zdroj ďalších historických informácií.

Metóda – učebná cesta vás vedie, ako narábať s historickým obrazovým prameňom: karikatúrou a fotografiou. Ako sa pýtať, interpretovať a kriticky postupovať pri analýze obrazu ako textu, ktorý je ďalším zdrojom informácií o minulosti.

Výkladová časť

(1/6)

„Povedané okolo, že sme za česko-slovensku orientáciu. Takže máme mandátov a Modrých sa nevzdávajú. Máme sa rozlúčiť.“

Andrej Hlinka na tajnej porade slovenských politikov 24. 5. 1918 v Turčianskom Sv. Martine

Skúste si spomenúť

1. Právo hovoriť, že roku 1917 nastal obrát vo vývoji.
2. Ktoré vlády sa rozhodli o novej podobe Európy?

Z galérie osobností

Vavro Šrobár (1867 – 1950)

V období vojny patril k najaktívnejším slovenským politikom. Práve pred ním samostatný česko-slovenský štát. Už počas štúdií v Prahe sa stal stúpencom T. G. Masaryka a spoluzakladateľ časopisu Hlas. Za svoje výstupy v prvomajovom zhromaždení roku 1918 v Liptovskom Sv. Mikuláši bol uväznený. Po prepustení odišiel do Prahy, kde zastupoval slovenský politický tábor pri vyhlásení česko-slovenského štátu. Od roku 1918 stál na čele Mieračného a prívom moci pre správu Slovenska. V ďalšej svojej činnosti zastával viacero ministerských funkcií. Bol podpredsedom a senátorom Národného zhromaždenia za agrárnu stranu.

Ferdinand Juriga (1874 – 1950)

Významný politický predstaviteľ slovenského katolíckeho tábora. Ako kňaz pôsobil vo vojenskej službe, kde sa stal veľmi obľúbeným a populárnym svojim zápalným vystúpením a netradičným obliečením – namiesto kňazskej sutany si často obliekal futbový dres. Dostal sa i ľudovo živo baviť, zapísal a žiarlivých nápadov. Od roku 1906 pôsobil ako poslanec uhorského snemu. Po vzniku Slovenskej ľudovej strany roku 1913 sa stal jej podpredsedom. V tejto strane pôsobil aj po roku 1918 ako poslanec Národného zhromaždenia. Roku 1929 ho však zo strany vylúčili a Ferdinand Juriga z politického života odišiel.

Prvá svetová vojna

Oslobodené Slovensko

Slovenskí politickí predstavitelia

Slovenskí politici počasme sedeli na frontoch i v politike. Uvedomovali si, že v tejto vojne sa rozhoduje aj o budúcnosti slovenského národa. Podarilo sa im dobre rozložiť svoje sily.

V Turčianskom Sv. Martine pôsobil vedenie Slovenskej národnej strany na čele s Matúšom Dulom. V neďalekom Ružomberku pôsobil Andrej Hlinka a veľní aktívny Vavro Šrobár. V Bratislave bolo centrum slovenských sociálnych demokratov na čele s Emanuelom Lehotským. V Budapešti pôsobil Emil Štoda a poslanec uhorského snemu Ferdi Juriga. Vo Viedni mimo dosahu uhorských úradov pôsobila skupina na čele s Milanom Hodžom.

Obnovenie politickej aktivity roku 1918

Na začiatku vojny vyhlásili slovenskí politici politickú pasivitu. V priebehu roka 1918 však už bolo jasné, že vojna sa chýli ku koncu, a tak nebolo možné zotrvať v politickej pasivite, pretože inak by o osude Slovákov rozhodovali iní. Do prvomájovej rezolúcie v Liptovskom Sv. Mikuláši vložil Vavro Šrobár požiadavku uhorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov. Uhorské úrady ho za to uväznil, ale lavina sa už nedala zastaviť.

Definitívne rozhodnutie o utvorení spoločného štátu s Čechami urobili slovenskí politici na tajnej porade v Turčianskom Sv. Martine 24. mája 1918. Tu sa slovenskí politici rozhodli rozlúčiť sa s Uhorskom a vytvoriť spoločný štát s Čechmi.

Toto rozhodnutie však bolo treba deklarovat aj verejne. Po porade s ostatnými politikmi, jej znenie uverejnil tak, aby reprezentovala všetky slovenské politické smery. Uvažovalo sa o tom, že sa pripraví verejné zhromaždenie slovenských delegátov. Ak by uhorská vláda zhromaždenie nepovolila, SNR mala pôsobiť tajne.

Martinská deklarácia

Vojna sa blížila ku koncu. Maďarskí politici, ktorí pochopili, že vojnu prehrali, chceli robiť voči Slovákom ústretovejšiu politiku a získať ich tak na zotrvanie v Uhorsku. Preto im verejné zhromaždenie povolili. To sa konalo 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine. Na ňom sa verejne ustanovila Slovenská národná rada a prijalo sa vyhlásenie, ktoré sa nazýva Martinská deklarácia. V nej sa Slováci priblížili k spoločnému štátu s Čechmi.

Už predtým v Prahe 28. októbra 1918 Národný výbor prevzal moc a prijal prvý zákon, ktorým bola vyhlásená Česko-slovenská republika. Rakúsko-Uhorsko bolo vo vojne porazené a rozpadlo sa.

Martinská deklarácia v slovenskom ornamentálnom národnom

Pohľad späť – opakovanie v jednotlivých tematických celkoch učebnice vychádza zo starej vyučovacej zásady: „Čo sa chcete dobre naučiť, musíte mať dobre rozlíšené, roztriedené a usporiadané.“

Pracovná časť

Stopy po minulosti – rôzne historické pramene, ktoré sa nám zachovali. Ich prostredníctvom pátrame, skúmame, čo sa v minulosti asi stalo.

Otázky, na základe ktorých môžete pátrať v historických prameňoch, aby ste zistili, čo sa v minulosti pravdepodobne odohrávalo. Súčasne vás môžu podnietiť, aby ste kladli vlastné otázky ako stopári či pátrači.

Vysvetlenie cudzích, menej známych slov a historických pojmov.

Motivačné podnety, zaujímavosti i „perličky“. Ich hlavným cieľom je spjestenie učiva.

Zhrnutie celej dvojstrany v podobe otázok, podnetov a námetov na opakovanie príslušnej dvojstrany.

Prehľad rozširujúcej literatúry, filmov a internetových stránok k danej téme.

Na stole

„... 1. Slovenský národ je čiaska i rečové, i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viesol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská veľa. 2. Pre tento česko-slovenský národ žiadame i my neodmeniteľnú samostatnosť právo na základe úplnej nezávislosti. Na základe tejto zásady prejavujeme svoj súhlas s tým novoutvoreným medzinárodným právom, ktoré dňa 18. októbra 1918 formuloval predseda Wilson a ktoré dňa 27. októbra uznal rakúsko-uhorský minister zahraničia. 3. Žiadame okamžité uzavretie pokoja a sice na všetkých kresťanských zásadách, aby pokoj bol taký, že by medzi národnoprávnymi národmi znemožňoval ďalšiu vojnu a ďalšie zbrojenie.“

Odpis z Deklarácie slovenského národa, 1918

„Napríklad, keď tam niekto dnu kosi otvoriť dokopy oblok, aby vyvetral zomretých sietí, akési drobný, ľahkými podobaný človeček s koženou zásterou na sebe, pichľavo zavrel do obloka: „A my sme nie! Nás nepožijete? Nás hlas nepočujete? Zase len pán rozhoduje? Oblok nato rýchlo zatvoril. Čas plynul, v sieni sa rozmáhala netepezivosť. Čakali už len na hlavnú osobu dňa... Práve v tej chvíli zahýbala k budove banky starý pán Matúš Duša, predseda rýchlo uzavrenej SNR. Pod pazuchu niesol veľkú akrobata. Kráľ komína, nenáhlivo, svojím charakteristickým kolísavým krokom. Ľudia pred budovou mu ochotne uvoľňovali cestu a zdržiavali ho. Zo zástupu vystúpil starší, chudobne oblečený občan a natešene zvolal: „Pán prezident, teraz už máme svoju republiku, nebude viac páinov, všetci sme si rovni! Bol to výpomocný robotník Galo z tlačiarne. Ľudia idúci sa usmievali a volali „sláva“. Ale ten podobaný človeček s koženou zásterou si zase zatreboval: „Veru sa ty počkáš rovnosti“, vysmieval sa Galo. „Tak na starého Váša“ Sväto Matúš Duša na to všetko nič, len zavrátil obrát a priateľšie zverol dľa.“

Prof. Ing. Ján Tuma: Tuma bol v Turčianskom Sv. Martine, kde sa uskutočnila deklarácia slovenského národa, 30. 10. 1918. Zobrazená je na sepej pančochá spomínaná Jan Hrubec, 1963.

Pátrame

1. Vyhľadajte v texte, akým argumentom zdôvodnil slovenskí politici svoje požiadavky.
2. Vypíšte z textu, čo konkrétne požadoval slovenskí politici.
3. Vypíšte z textu názov a autora a dajte ich význam.
4. Porovnajte texty, ktoré zazreli v zástupe ľudí zhromaždených pred budovou Tatry banky. Aké názory tam zazreli?
5. V čom sa odlišujú názory, postoje kiamfami podobaného človečka a pomocného robotníka Galo?
6. Prečo vyjavuje ľudia pri zmene politického systému očakávajú, že sa budú mať lepšie?

Niektorí predstavitelia slovenskej národnej reprezentácie, ktorí podpísali Deklaráciu slovenského národa, 30. 10. 1918. Zdá sa, že pri príležitosti 10. výročia pamätného rokovania v Martine.

Veľký znak Česko-slovenskej republiky

Výzva SNR na doručenie pančochy a jednotnosti Slovákov

Do slovníčka

deklarácia – slávnostný verejný vyhlásenie

realizácia – uskutočnenie, zhmotnenie

Bude vás zaujímať

Martinská deklarácia vyhlásila Slovenskú národnú radu za jediného oprávneného zástupcu Slovákov a žiadala pre nich samostatnosť právo na základe úplnej nezávislosti. Mala charakter štátnoprávného dokumentu, ktorý oficiálne zrušil zväzok slovenského národa s Uhorskom a ustanovil nový zväzok s českým národom. Bola oficiálne doručená do Prahy.

Rozlišujeme, usporiadávame, opakujeme

1. Ktoré slovenské politické strany sa aktivovali v Uhorsku na úkoru prvej svetovej vojny?
2. Čo konštatuje politická strana prvomajovej manifestácie v Bratislave Sv. Mikuláš?
3. Aké rozhodnutie prijal slovenskí politici na tajnej porade v Turčianskom Sv. Martine?
4. S akými cieľmi začal Matúš Duša organizovať Slovenskú národnú radu?
5. V čom podľa vás spočíval význam Martinskej deklarácie z 30. 10. 1918?
6. 30. 10. 1918 vznikla Slovenská národná rada. Kto? Kde? Ako?
7. V čom podľa vás spočíval význam vzniku Česko-slovenskej republiky?
8. Zverejnite názory obyčajných ľudí.

Z médií

Dušan Kováčik a kol.: 1918 deklarácia

V rokoch 1932 – 1933 vytvoril mexický maliar Diego Rivera (1886 – 1957) na južnej stene Umeleckého inštitútu v Detroiti fresku s názvom *Výroba a kompletizovanie automobilov*. Náklady na fresku financovala rodina Henryho Forda, ktorý začal v roku 1913 vyrábať automobily na montážnej linke, čo umožňovalo masovú produkciu cenovo výhodných automobilov. Týmto ľudovým automobilom bol Ford T. V rokoch 1908 – 1927 sa ho predalo vyše

15 miliónov kusov. Riverova freska nám pripomína jeden z typických znakov uplynulého 20. storočia – prudký rozvoj automobilizmu, ktorý zmenil život človeka i jeho životné prostredie. Všimnite si tiež hornú časť fresky. D. Rivera ju nazval *Biela a žltá rasa a geologické vrstvy*. Uprostred z podzemia vystupujú ruky a zatiaľ päsť. Čo podľa vás predstavujú? Prečo maliar v súvislosti s výrobou automobilov stvárnil geologické vrstvy?

Skúste si spomenúť

1. Vysvetlite pojmy kolonializmus, nacionalizmus, zbrojenie.
2. Prečo sa Balkánsky polostrov stal „sudom s pušným prachom“?

Z galérie osobností

František Ferdinand d'Este (1863 – 1914)

Synovec Františka Jozefa I. Po smrti cisárova syna Rudolfa sa stal následníkom trónu. Od roku 1913 pôsobil ako generálny inšpektor rakúsko-uhorskej armády. Aby udržal rakúsko-uhorskú ríšu, chcel v nej na rozdiel od Františka Jozefa I. zaviesť rozličné zmeny. Jeho základným politickým cieľom bolo odstrániť dualizmus, lebo v ňom videl koreň všetkého zla. Hoci ho pokladali za predstaviteľa vojnychtivej strany, nechcel vojnu doviesť, kým sa ríša neprebuduje podľa jeho predstáv. Prezieravo vyhlásil: „Nikdy nepovediem vojnu proti Rusku. Obetujem všetko, aby k nej nedošlo, pretože táto vojna by sa skončila buď zvrhnutím Romanovcov alebo Habsburgovcov – alebo aj zvrhnutím oboch dynastií.“

Gavrilo Princip (1894 – 1918)

Súd nad Principom a jeho spoločníkmi sa konal v októbri 1914. Keďže Princip v čase spáchania atentátu nemal ešte dvadsať rokov, podľa rakúskeho právneho poriadku nemohol byť odsúdený na trest smrti. Odsúdili ho na 20 rokov ťažkého žalára v samoväzbe, zostrenej tvrdým lôžkom a jedným pustom mesačne, v tmavej cele väznice v pevnosti Terezín. Praktický spôsob väznenia bol však ešte tvrdší. Podľa predpisov musel byť každý väzeň pripútaný okovami ťažkými desať kilogramov. Principovi okovy sňali roku 1916, keď sa u neho prejavili ťažké príznaky kostnej tuberkulózy. Princip nakoniec tejto chorobe podľahol. Zomrel 28. apríla 1918. Pochovali ho tajne na mestskom cintoríne v Terezíne. Principove telesné pozostatky previezli roku 1920 do Sarajeva.

Prvá svetová vojna

Osudné výstrely zo Sarajeva

Dva nepriateľské bloky

Vytvorením **Trojopolku** a **Dohody** sa šesť európskych veľmocí rozdelilo na dva proti sebe stojace bloky. Odvtedy sa mohol akýkoľvek ozbrojený konflikt rozrásť do veľkej vojny, ktorá by zasiahla celú Európu.

Nemecko bolo vedúcou mocnosťou Trojopolku. Bolo odhodlané stať sa najmocnejším štátom v Európe a ovládnuť ako koloniálna veľmoc veľké oblasti v Afrike a v Ázii. Stupňovalo zbrojenie a povolávalo do armády veľké množstvo brancov. Nemeckí generáli plánovali pri prvej vhodnej príležitosti zaútočiť smerom na západ, poraziť bleskovým úderom Francúzsko, potom presunúť armády na východ a zaútočiť na Rusko.

Rakúsko-Uhorsko čelilo veľkým vnútorným problémom, pretože jeho národy sa dožadovali svojich práv. Tieto problémy sa pokúšalo riešiť agresívnou zahraničnou politikou. Cieľom tejto politiky bol hlavne Balkánsky polostrov, odkiaľ chcelo vytlačiť Rusko a oslabiť tam vplyv Srbska. Tretím členom Trojopolku bolo **Taliansko**, ktoré však malo územné spory s Rakúsko-Uhorskom a nechcelo vstúpiť do vojny po jeho boku.

V krajinách Dohody sa **Francúzsko** usilovalo oslabiť Nemecko, aby mohlo získať späť územie Alsaska-Lotrinska. **Veľká Británia** sa nechcela zmieriť s tým, že Nemecko začalo vo veľkom budovať námorné loďstvo a ohrozovalo jej koloniálnu ríšu. **Rusko** sa usilovalo získať vplyv v Európe, hlavne na Balkánskom polostrove, a cez turecké čiernomorské úžiny preniknúť do Stredozemného mora.

Čierna ruka zasahuje

Vzájomná nedôvera a podozrievanie medzi blokmi sa zo dňa na deň stupňovali. Preteky v zbrojení, ktoré sa začali koncom 19. storočia, pokračovali teraz zrýchleným tempom. V lete 1914 bola už situácia veľmi napätá.

Vtedy sa vybral rakúsky arcivojvoda a následník trónu František Ferdinand s manželkou na návštevu do Sarajeva, hlavného mesta Bosny. Bosnu a Hercegovinu si Rakúsko-Uhorsko roku 1908 pripojilo k svojej ríši, a preto boli jeho predstavitelia tamojšími Srbmi nenávidení. **František Ferdinand a jeho manželka sa stali v Sarajeve obeťou atentátu**, keď ich zastrelil srbský študent Gavrilo Princip, člen organizácie Mladá Bosna, ktorú podporovala tajná srbská organizácia Čierna ruka.

Rozpútanie vojny

Nemecký cisár Wilhelm II. sa rozhodol atentát využiť na rozpútanie vojny. Podnecoval svojho spojenca **rakúsko-uhorského panovníka Františka Jozefa I.**, aby obvinil srbskú vládu z organizovania atentátu a dal jej neprijateľné ultimátum. Rakúsky cisár František Jozef nato doručil srbskej vláde ultimátum s veľmi ponižujúcimi požiadavkami. **2**

Srbsko bolo ochotné pod hrozbou ustúpiť, ale nechcelo prijať všetky podmienky ultimáta. Rakúsko-Uhorsko trvalo na bezpodmienečnom prijatí všetkých požiadaviek a 28. júla 1914 vypovedalo vojnu Srbsku. **3**

Na pomoc Srbsku prišlo Rusko, na pomoc Rakúsko-Uhorsku Nemecko a napokon do vojny vstúpili aj Francúzsko, Veľká Británia a ďalšie štáty. Vypukla vojna, ktorá dostala v dejinách názov **prvá svetová vojna**.

Následník trónu s manželkou nastupujú do auta niekoľko minút pred atentátom.

Na stope

3. Ihneď odstrániť z vyučovacieho procesu, z učebníc a z učiteľského zboru všetko a všetkých, čo by mohli živiť nepriateľstvo proti Rakúsko-Uhorsku.

4. Odstrániť z vojenskej služby a správy všetkých dôstojníkov a úradníkov, ktorí sa previnili protirakúskou propagandou.

5. Dovoľiť, aby na srbskej pôde spolupôsobili orgány cisársko-kráľovskej vlády Rakúsko-Uhorska pri potláčaní podvrátneho hnutia zameraného proti územnej celistvosti Rakúsko-Uhorska.“

Úryvok z podmienok rakúsko-uhorského ultimáta z roku 1914

P „Všetci prítomní, s výnimkou uhorského ministra, názoru, že čisto diplomatický úspech, aj keby sa sko-
Srbska, by bol bezcenný. Preto treba Srbsku predložiť
požiadavky, ktorých odmietnutie možno predvídať, a
radikálnemu vojenskému riešeniu.“
Z protokolu zasadnutia ministerskej rady Rakúsko-Uhorska, 7. júli 1914

Pátrame na mape

1. Odhadnite, aký bol pomer síl medzi jednotlivými vojensko-politickými blokmi.
2. Vyhľadajte na mape štáty Trojspolku (centrál-ných mocností) a Dohody, a ich spojencov.

Pátrame $\rightarrow$ **P₁** **P₂**

1. Prečo Srbsko odmietlo 5. bod rakúsko-uhorského ultimáta?
2. Prečo rakúsko-uhorská vláda formulovala svoje ultimátum tak, aby ho Srbsko nemohlo prijať?

Do slovníčka

- ultimátum** – konečný výstražný návrh spravidla sprevádzaný konkrétnou hrozbou

- ### **Pátame** → **P**
1. Vypátrajte, čo znamená slovo moloch.
 2. Opište postavu molocha.
 3. Aké predmety sú na karikatúre?
 4. Čo predstavujú vrecia na okrajoch karikatúry?
 5. Vysvetlite význam predmetov pod nohami molocha (knihy, socha, olivová ratolest).
 6. Ktoré krajiny ponúkajú molochovi mešce s peniazmi?
 7. Prečo práve tieto krajiny sú uvedené na karikatúre?
 8. Aký postoj k vojne vyjadril nemecký karikaturista?
-
- ### **Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme**
1. Usúdte, do akej miery mohol individuálny čin G. Principa vyriešiť rozpor medzi Rakúsko-Uhorskom a Srsbkom.
 2. Prečo vznikol medzi Rakúsko-Uhorskom a Srsbkom vojnový konflikt?
 3. Vysvetlite výrok nemeckého cisára Wilhelma II., ktorý po atentáte na rakúskeho následníka trónu v Sarajeve povedal: „Teraz, alebo nikdy!“ Pokúste sa nájsť príčiny, prečo bol sarajevský atentát pre nemeckého cisára vhodným dôvodom na rozpútanie vojny.
 4. Rozhodnite, či sa sarajevský atentát stal zámenkou alebo príčinou prvej svetovej vojny.
 5. Tip na surfovanie: Pokus o rekonštrukciu. Ako sa odohral atentát v Sarajeve?

Skúste si spomenúť

Uvedte, za akých okolností došlo k rozpútaniu vojny.

Nepriateľské bloky:

Pôvodný Trojspolok tvorili: **Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Taliansko.**

Od začiatku vojny sa namiesto Trojspolku používa názov **centrálne mocnosti** a patrili k nim: **Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Turecko a Bulharsko.**

Pôvodnú Dohodu tvorili: **Veľká Británia, Francúzsko a Rusko.** Za vojny sa k nim pridali **Srbsko, Čierna Hora, Belgicko, Grécko, Taliansko, Rumunsko, Japonsko, USA** a ďalšie.

„Okolo nás ležali doslova tisíce mŕtvov. Niektoré bez nôh, nohy bez tiel, ruky bez tela. Hrozný pohľad. Neveril som, že je to možné. Neboľ som vystrašený, ale čudoval som sa, že to mohli byť kedysi ľudia. Nechápal som, čo sa to vôbec robí. A ďaleko od nás sme nevideli nič iné iba vybuchujúce granáty. Stále to pokračovalo. Bolo nepredstaviteľné, že niekto to vôbec mohol prežiť, také to bolo hrozné.“

Z listu anglického vojaka, ktorý roku 1916 bojoval v bitke pri rieke Somme.

Slepi vojaci, ktorých zasiahol chlórový plyn. Vo vojne sa prvýkrát použili bojové chemické zbrane (chlór, yperit). Tieto otravné látky nasadila nemecká armáda pri belgickom meste Ypres roku 1915 a 1917. Po tomto útoku zomrelo 5 000 vojakov Dohody a 10 000 bolo ťažko zranených.

Prvá svetová vojna

Svet zachvátený vojnou

Kde sa bojovalo

Počas prvej svetovej vojny sa bojovalo okrem Európy aj v Afrike a v Ázii, hlavne na Blízkom a Ďalekom východe. Najdôležitejšie však boli dva fronty v Európe: západný a východný front.

Západný front

Nemecko chcelo vojnu rozhodnúť „bleskovým úderom“ na západe – proti Francúzsku. **P** Bez váhania prekročilo belgické hranice, hoci Belgicko bolo neutrálnym štátom. **P** **P** Nemecké vojská sa dostali až k rieke Marne, ale francúzskej armáde sa podarilo zadržať ich postup. Začala sa zdĺhavá a ťažká pozíčná zákopová vojna. Front bol na oboch stranách popretkávaný zákopmi, z ktorých vojaci vyrážali do útoku. Keď sa im podarilo dobyť ďalší pásik zeme a zostať nažive, opäť sa zakopali. Na západnom fronte sa odohrali tri veľké bitky. V prvom roku vojny (1914) pri rieke Marne, roku 1916 pri rieke Somme a pri mestečku Verdun. Na obidvoch stranách v nich padli státisíce vojakov, ale front sa nijako podstatne nepohol. Ani jedna strana nemala dosť síl na to, aby zvíťazila.

Východný front

Rusi sa hneď po vyhlásení vojny usilovali prejsť do útoku proti nemeckým a rakúsko-uhorským vojskám. Úspešní boli najmä v boji proti Rakúsko-Uhorsku a podarilo sa im prekročiť Karpaty. V máji 1915 sa však ruské vojská pod nemeckým tlakom museli dať na dlhý ústup. Už na konci roku 1915 hrozila Rusku porážka. Ruská armáda bola zle vyzbrojená a nedostatočne pripravená. Jediným prechodným úspechom bola krátka ofenzíva pod vedením generála Brusilova v lete 1916.

Revolučné zmeny v Rusku

V Ruskej ríši sa odohrávali udalosti s najzávažnejšími dôsledkami. Porážky na fronte, zlyhanie zásobovania, rozvrat financií a úplné zrútenie trhu doľahli na obyvateľstvo. Vojaci už nechceli ďalej bojovať, robotníci štrajkovali proti dražobe, ženy vyšli do ulíc demonštrovať za zlepšenie zásobovania. Na čelo nespokojných sa postavili predstavitelia demokratických politických strán. V marci 1917 (podľa ruského kalendára vo februári) prinútili cára Mikuláša II. odstúpiť a vytvorili Dočasnú vládu, ktorá mala pretvoriť Rusko na demokratickú republiku. **P** Tejto udalosti hovoríme **Februárová revolúcia**. Krajina pokračovala vo vojne, ale bez vojenských úspechov. Strana ruských boľševikov na čele s revolucionárom Leninom chcela však využiť neúspechy vo vojne a ich dôsledky na to, aby sa sama chopila moci. V novembri 1917 (podľa ruského kalendára v októbri) sa boľševikom podarilo dobyť politickú moc. Táto **Októbrová revolúcia** znamenala nielen koniec krátkeho pokusu o demokraciu v Rusku, ale aj bojov na východnom fronte. Boľševické Rusko uzavrelo totiž s centrálnymi mocnosťami v marci 1918 v Brest-Litovsku mier.

Koniec vojny

Vystúpenie Ruska z vojny Dohodu oslabilo, ale jej výrazné posilnenie znamenal **vstup USA do vojny**. Po boju Dohody v apríli 1917 vypovedali vojnu Nemecku a Rakúsko-Uhorsku, čím reagovali na potápanie amerických lodí v Atlantickom oceáne nemeckými ponorkami.

Vojna sa napokon rozhodla na západnom fronte, kde Dohoda donútila Nemecko 11. novembra 1918 kapitulovať.

Prečo sa už v priebehu prvej svetovej vojny objavili prvé ochranné masky?

Západný, východný a južný front v rokoch 1914 – 1918

Na stole

P₁ „Vážení páni, [...] v núdzi je dovolené všetko. Naše oddiely obsadili Luxembursko, možno už vkročili na belgické územie. Páni, to je v rozpore s medzinárodným právom! Boli sme však nútení nedbať na protesty luxemburskej a belgickej vlády. Nepravosť – hovorím otvorene – nepravosť, ktorej sa dopúšťame, sa pokúsime napraviť, keď dosiahneme naše vojenské ciele.“

Z prejavu nemeckého ríšskeho kancelára, 4. 8. 1914

P₂ „Občania! [...] režim, ktorý sme práve zvrhli, zanechal našu krajinu a jej obrodu v ťažkom a chaotickom stave. Jeho zločinná neschopnosť a nečinnosť priviedli financie, zásobovanie, dopravu i dodávky pre armádu do neporiadku, ktorý podkopával celý náš hospodársky život... Dočasná vláda prenecháva vôľu národa, aby bola sama poslednou inšinciou, ktorá v úzkej súčinnosti s našimi spojencami rozhodne o všetkých otázkach vojny vrátane jej skončenia.“

Manifest Dočasnej vlády Ruska z 9. 4. 1917

Pátrame

Kto podľa vyhlásenia Dočasnej vlády nesie zodpovednosť za situáciu v Rusku v roku 1917?

Pátrame

Nemeckí vojaci odchádzajú na západný front. Všimnite si nápisy na vagóne: „Na výlet do Paríža, Doviadenia na bulvári, V boji ma svrbí špička šable“. Čo z nich môžete usúdiť?

Pátrame

S akou predstavou odchádzali nemeckí vojaci na front?

Straty vojakov jednotlivých štátov

Nemecko:	1 808 000
Rusko:	1 700 000
Francúzsko:	1 385 000
Rakúsko-Uhorsko:	1 200 000
Veľká Británia:	947 000
Taliano:	460 000
Rumunsko:	335 000
Turecko:	325 000
USA:	115 000
Bulharsko:	87 000
Srbsko:	45 000
Belgicko:	13 000
Portugalsko:	7 200
Grécko:	5 000
Čierna Hora:	3 000

Okrem padlých boli aj milióny zranených vojakov, ktorí sa po vojne ako invalidi bez nôh a bez rúk vracali do svojich domovov. Celá Európa bola zaplavená fyzicky i duševne zmrazenými ľuďmi. Porovnajte počty obetí.

Pátrame na mape

1. Čo prezrádza mapa o priebehu vojny?
2. Pomocou mapy sa pokúste orientovať v priebehu prvej svetovej vojny.

Karikatúra z anglického časopisu Punch z 12. 8. 1914

Pátrame

1. Porovnajte prejav nemeckého kancelára s karikatúrou.
2. Akými obrazovými prostriedkami reagoval karikatúrista na prejav nemeckého kancelára?
3. Prečo karikatúrista stvárnil Nemecko ako starého muža a Belgicko ako malého chlapca?
4. Čo podľa vás symbolizujú nápisy Prechod zakázaný a klobásky trčiacie z vrečka starého muža?

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte, na ktorých frontoch boli najťažšie boje.
2. Prečo Nemci použili ako bojovú zbraň chlórový plyn? (Pomôžte si chémiou, zistíte, akú má chlórový plyn hustotu.)
3. Prečo v Rusku musel odstúpiť cár Mikuláš II.?
4. Ako ovplyvnili udalosti v Rusku priebeh prvej svetovej vojny?

„Bude vojna, bude, bude patália.
Bude pri Prešpurku krvi po kolená.“
(Z vojenskej piesne z okolia Skalice)

Skúste si spomenúť

1. Prečo Rakúsko-Uhorsko vypovedalo vojnu Srbsku?
2. Ktoré dva fronty boli najdôležitejšie v priebehu vojny?

Básnik o vojne

*I hučí válka – Ako krútnava
sa vrtí, guľa-váľa, rozohnaná,
plutvami trepe jakby leviatana
a v bezdný hrtan s chvatom strháva,
požiera, nenásytná, hltavá,
tak ľudské životy, jak ľudské mania
vždy tlamu dokorán ni silná brána,
a trosky sú, čo na breh vydáva...
Púšť rozľahla sa vypasenu zmijou,
kde kvitli mestá jak kry ružové;
vzdor, nárek, kľatba divou harmóniou
preletá nad ňou pozdĺž, križove...
– Pred spravodlivou kto raz históriou,
kto pred Bohom to všetko zodpovie?!*

P. Országh-Hviezdoslav, Krvavé sonety,
august – september 1914

1. K čomu básnik prirovnáva vojnu?
2. Aké dôsledky má vojna pre človeka?
3. Aký postoj zaujal básnik k vojne?
(Pomôžte si literárnou výchovou.)

Príslušníci 71. trenčianskeho pešieho pluku, vchod do zákopu, tzv. liščej diery. Tento pluk zasiahol do bojov v Haliči už v auguste 1914.

Prvá svetová vojna

Svetová vojna a Slováci

„Prevzal som trón za najťažších okolností a odovzdávam ho za okolností ešte ťažších...“

Slová zomierajúceho cisára na jeseň 1916 boli pravdivé. Jeho ríša bola od leta 1914 vo vojne. Rakúsko-Uhorsko bolo mnohonárodnostným štátom, národnostné konflikty vnútorne oslabovali ríšu natoľko, že ťažký vojnový konflikt ju napokon musel priviesť k zániku. Jednotlivé národy sa počas vojny usilovali dosiahnuť svoje národné ciele a o monarchiu ako celok sa málo zaujímali.

Slovenská spoločnosť a vojna

Vládnej propagande sa po vypuknutí vojny darilo vyvolávať v krajine oduševnenie za vojnu, za panovníka a za „obranu vlasti“. Veľmi silná bola takáto agitácia v Uhorsku. Aj po slovenských dedinách a mestech behali vojnoví nadšenci, ktorí volali: „Nech žije vojna!“ Slováci však prijali správu o vypuknutí vojny skôr s nevoľou a odporom. Vojaci rukovali bez nadšenia a sympatie veľkej časti slovenskej verejnosti boli skôr na strane nepriateľov Rakúsko-Uhorska – slovenského Ruska a Srbska. Maďarská vrchnosť nastolila na Slovensku teror a začala prenasledovať slovenských národovcov.

Ako sa zachovali slovenskí politici

Slovenskí predstavitelia vyhlásili na začiatku vojny politickú pasivitu. Nechceli, aby od nich uhorská vláda vyžadovala súhlas s jej vojnovými plánmi. Uvedomovali si, že ak by Nemecko a Rakúsko-Uhorsko vojnu prehrali, Slováci by mali nádej získať národné práva a oslobodiť sa spod národného útaku. V takom prípade by mohli získať od uhorskej vlády požadovanú územnú samosprávu pre Slovákov. Boli však aj plány na pripojenie Slovenska k Rusku či na vytvorenie poľsko-česko-slovenskej federácie. Najlepším riešením sa však postupne ukázalo byť **spojenie Slovenska a Česka do jedného spoločného štátu.**

Boje v Karpatoch a slovenská otázka

Na východe mobilizovalo Rusko skôr, ako sa predpokladalo, a prešlo do útoku. Už na jeseň 1914 sa ruské vojská priblížili ku Karpatom. Boje v Karpatoch prebiehali počas celej zimy 1914 – 1915. V tom čase ruské vojská obsadili východoslovenské mestá – Medzilaborce, Sninu, Humenné, Svidník, Bardejov a Stropkov. V Poľsku sa ruská armáda priblížila až k Moravskej bráne, čím vznikla možnosť, že obsadí české krajiny i celé Slovensko. Sympatie mnohých Slovákov boli na strane ruských vojsk. Proruské nálady sa prejavili v tom, že viacerí slovenskí vojači prešli dobrovoľne do ruského zajatia. Počas ruského útoku v Karpatoch bola veľmi živá myšlienka spojenia Čech a Slovenska do jedného štátu. V prospech tejto myšlienky pracovali bývalí hlasisti na čele s Vavrom Šrobárom, ktorí úzko spolupracovali s Československou jednotou v Prahe.

O budúcom osude Slovákov a Čechov sa však rozhodovalo mimo ich územia, v kruhoch zahraničného odboja.

Vojenské pamätne odznaky rakúsko-uhorskej armády z rokov 1914 – 1916

Stuha slovenskej evanjelickej jednoty v USA, ktorou jej členovia vyjadrovali solidaritu s vdovami a sirotami z vojny.

Na stole

P₁ „Mojim národom!“

Bolo mojím najvrúcnejším želaním, aby som roky, ktoré z Božej milosti sú Mi ešte dopriate, mohol zasvätiť veci mieru a uchránil Svoje národy pred ťažkými obeťami a bremenami vojny. V rade Prozreteľnosti bolo rozhodnuté inak. Pletky protivníka plného nenávisti Ma nútia, aby som na obranu cti Svojho mocnárstva, na ochranu jeho vážnosti a moci, na zabezpečenie jeho državy po dlhých rokoch mieru chopil sa meča... Tomuto neznesiteľnému vyčítaniu sa musí urobiť koniec, neustála vyzývavosť Srbska sa musí ukončiť, ak má česť a vážnosť Môjho mocnárstva zostať neporušená... Srbsko odmietlo umiernené a spravodlivé požiadavky Mojej vlády... A tak som nútený prikrčiť k tomu, aby sa silou zbrani zabezpečili nevyhnutné záruky. V tejto vážnej chvíli Som si plne vedomý celého dosahu Svojho rozhodnutia a Svojej zodpovednosti pred Všemohúcim. Všetko som preskúmal a uvážil. S pokojným svedomím nastupujem cestu, ktorú mi povinnosť káže...”

František Jozef I., 1914

P₂ „Prikrádali sa k nám na krok, počúvali naše hovory tesne za naším chrbtom. Ak sme sa zdržovali doma, boli sme podozriví, že kujeme tajnú zradu, ak sme sa ukazovali na nádražiach... vyčítali nám... že špiónáž prevádzame... Otvárali nám listy... Terorizovali nás na každom kroku, študovali naše tváre, náš hlas, naše posunky. A nech sme smútili, lebo sa radovali – všetko páchlo zradou.“

Vavro Šrobár, Pamäti z vojny a väzenia, 1922

P₃ „Ostať úplne pasívne: veci sa vyvinú samy od seba, vojna dopadne buď dobre pre monarchiu a zle pre nás, a vtedy by boli beztak márne zbytočné obeť; alebo vojna dopadne zle pre monarchiu a dobre pre nás, a vtedy národné oslobodenie príde samo od seba.“

Ivan Déřer, slovenský sociálnodemokratický politik a právnik, 1914

Obvázovanie raneného. Slovenskí vojaci 3. pešieho pluku na ruskom fronte, 1916

Pátrame → P₄

1. Porovnajte túto fotografiu s fotografiou na s. 13.
2. V akej nálade a s akými pocitmi prevažne odchádzali vojaci jednotlivých armád na front?

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Čím František Jozef I. zdôvodnil vstup Rakúsko-Uhorska do vojny?
2. Ako bolo formulované rakúsko-uhorské ultimátum Srbsku? (Pomôžte si textom na s. 11.)
3. Ako sa podľa Vavra Šrobára konkrétne prejavovalo prenasledovanie slovenských národovcov?
4. Čím zdôvodnil Ivan Déřer pasivitu slovenských politikov?

Bude vás zaujímať

Ako to vyzeralo v zázemí bojujúcich štátov?

Vojna tvrdo poznačila život civilného obyvateľstva. Vo všetkých krajinách spôsobil odchod mužov nedostatok pracovných síl. Mužov museli nahradiť ženy, často i deti. Ženy museli pracovať v priemysle i poľnohospodárstve. Dokonca sa ženy zapájali i do pomocných vojenských zborov. V priebehu vojny sa zhoršovala hospodárska situácia, objavovali sa nedostatky potravín, zvyšovala sa chorobnosť i detská úmrtnosť. O situácii v našich mestách vypovedá článok z Národných novín z novembra 1917: „Ak človek, keď vidí tú masu ľudí po uliciach, trhoch, mimovoľne rozmýšľa o tom, čo jedia všetci títo ľudia, skadiať to berú a čím sa zaoberajú? Sklepy prázdne, trhy prázdne, už pred mýtom chytajú sedliacky, ktoré kde-tu niečo donesú. Zubami, nechtami, dlaňami, pazúrami bojuje dnes každý človek o stravu a jedlo.“

Do slovníčka

pasivita – nečinnosť, neúčast na verejnej, najmä politickej činnosti

agitácia – cieľavedomá činnosť majúca za cieľ niekoho získať pre daťakú vec, úlohu alebo činnosť

leviatan – v židovskom bájosloví morská obluda, šarkan, drak

mania – v tomto prípade to znamená: majetok, imanie

Bude vás zaujímať

Najotrasnejšie zážitky a najkrvavejšie obeť slovenských vojakov v uniformách rakúsko-uhorskej armády sú spojené s východným frontom v Haliči a s bojmi v Taliansku, najmä na Piave. V menších počtoch však boli nasadení na všetkých bojiskách a dostali sa aj na západný front. Okolo 69 800 ich padlo a 61 680 bolo trvale zmrzačených.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte, s akými pocitmi prijal slovenský ľud vypuknutie vojny.
2. Prečo sa slovenskí politici rozhodli pre politickú pasivitu?
3. Aké nádeje vyvolal postup ruských vojsk u Slovákov?
4. Zdôvodnite, prečo zo všetkých možností riešiť slovenskú otázku sa uskutočnilo práve spojenie Slovenska s českými krajinami.

Z médií

Dobrý vojak Švejk (film)
Božena Slanciková-Timrava: Hrdinovia
Romain Rolland: Peter a Lucia
www.europeana1914-1918.eu

„Preč od Maďarov, ale nie pod Čechov, lež ku Čechom.“

Ivan Daxner, tajomník Slovenskej ligy
v USA, 1918

Skúste si spomenúť

Vysvetlite, aké boli príčiny slovenského
vystahovalectva.

Z galérie osobností

Tomáš Garrigue Masaryk
(1850 – 1937)

Narodil sa v Hodoníne v rodine chudobného
kočíša. Jeho otec bol Slovák. Po vychovaní
obecnou školou sa krátko učil za zámočníka
a kováča. Na príhovor bývalých učiteľov ho
napokon rodičia poslali na gymnázium do
Brna a neskôr do Viedne, kde aj zmaturoval.
Po maturite študoval na filozofickej fakulte
viedenskej univerzity. Roku 1882 sa stal
profesorom pražskej univerzity, kde prednášal
filozofiu. Medzi jeho poslucháčmi boli
aj slovenskí študenti študujúci v Prahe
a združení v spolku *Derivan*. Patrí k nim
aj Vavro Šrobár a Milan Rastislav Štefánik.
Masaryk podnietil slovenských študentov,
aby vydávali časopis *Hlas* a pustili sa do
dobrej práce na pozdvihnutie hmotnej
a duchovnej úrovne slovenského ľudu.
Roku 1889 založil časopis *Čas*, čo bol
začiatok Masarykovej politickej činnosti ako
hlavného predstaviteľa smeru, ktorý dostal
názov politický realizmus. Na začiatku svojej
politickéj dráhy Masaryk obhajoval existenciu
Rakúsko-Uhorska. Chcel ho však reformovať
tak, aby sa z neho stal štát poskytujúci
ochranu svojim národom. Postupne sa však
presvedčil, že táto reforma nie je v Rakúsko-
Uhorsku možná. Preto sa po vypuknutí vojny
postavil v zahraničí na čelo boja za likvidáciu
Rakúsko-Uhorska a za vytvorenie
samostatného česko-slovenského štátu.
Po vzniku Česko-Slovenska sa 14. 11. 1918
stal prvým prezidentom Česko-slovenskej
republiky. Ako prezident nemal veľké
právomoci, ale vďaka svojej veľkej morálnej
autorite sa mu podarilo presadzovať myšlienky
a hodnoty demokracie. Prezidentom bol
až do decembra 1935, keď zo zdravotných
dôvodov odstúpil. Zomrel 14. 9. 1937.
Jeho osobnosť bola taká legendárna, najmä
v českých krajinách, že ľud ho nazýval
„tatičkou Masarykom“.

Prvá svetová vojna

Slovenský a český zahraničný odboj

Začiatky česko-slovenského odboja

Zápas za vytvorenie česko-slovenského štátu začal v zahraničí Tomáš Garrigue Masaryk už v prvých mesiacoch vojny, keď za pomoci škótskeho historika a novinára R. W. Setona Watsona vypracovával pre vlády Dohody memorandá s cieľom vytvoriť česko-slovenský štát. V zahraničí sa začala agitácia za túto myšlienku. Vo februári 1916 vznikla v Paríži **Československá národná rada** na čele s trojicou osobností – **Tomáš Garrigue Masaryk, Milan Rastislav Štefánik a Edvard Beneš**. Československá národná rada si vytýčila cieľ organizovať boj Čechov a Slovákov proti Nemecku a Rakúsko-Uhorsku. Dohodoví politici však v prvých rokoch vojny neboli naklonení myšlienke rozbitia Rakúsko-Uhorska.

Slováci a Česi v zahraničí

Pred prvou svetovou vojnou žilo v rôznych krajinách sveta, najmä v USA a Kanade, veľa Slovákov a Čechov. Po vypuknutí vojny začali Slováci a Česi v zahraničí žiadať to, čo národy doma vo vojnovom stave nemohli požadovať – právo na samourčenie. Takúto požiadavku vzniesla hneď na začiatku vojny Slovenská liga v USA. Krajania v zahraničí sa postupne začali pripájať k Masarykom organizovanému boju za česko-slovenský štát. Slováci a Česi v USA podpísali v októbri 1915 v **Clevelande** dohodu o tom, že budú neustále podporovať boj za česko-slovenský štát. 30. mája 1918 na Masarykov podnet túto dohodu potvrdili v Pittsburgu. Podľa **Pittsburskej dohody** mali mať Slováci v novom štáte vlastnú samosprávu a podrobné ustanovenia o zriadení štátu prenechali krajanom Slovákom a Čechom, ktorí žili doma. K odboju sa postupne pridávali aj Slováci a Česi žijúci v Rusku, Francúzsku a v ďalších dohodových a neutrálnych krajinách.

Víťazstvo česko-slovenského odboja v roku 1918

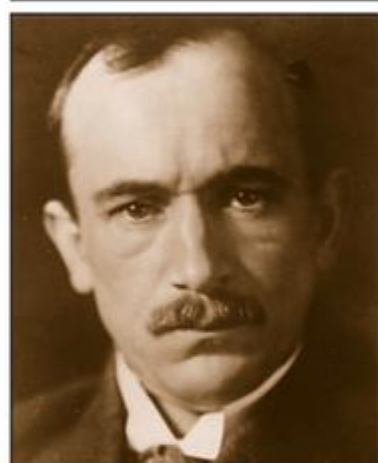
Československej národnej rade sa podarilo zorganizovať stotisícové česko-slovenské vojsko, ktoré dostalo názov **česko-slovenské légie**. Česko-slovenské légie sa vyznamenali na viacerých frontoch. Bojovali aj proti boľševikom na Sibíri v rokoch 1918 – 1919. V légiiach bojovali Slováci i Česi žijúci v zahraničí i zajatci. Najviac ich bolo v Rusku a v Taliansku.

Vďaka vystúpeniu česko-slovenských légii, ako aj nesmiernej diplomatickej aktivite sa Československej národnej rade podarilo ku koncu vojny splniť jej hlavný cieľ. **Vedúce krajiny Dohody** (Francúzsko, Veľká Británia, USA, Taliansko a Japonsko) v posledných mesiacoch vojny uznali **Československú národnú radu za česko-slovenskú vládu**. Zásluhou aktívneho zahraničného boja sa tak podarilo zabezpečiť medzinárodné uznanie vznikajúceho česko-slovenského štátu. Dôležité bolo, že aj domáci politici na Slovensku a v Čechách vo veľkej väčšine podporovali myšlienku česko-slovenského štátu.

Úsilie vytvoriť česko-slovenský štát vyvrcholilo v USA, kam koncom apríla 1918 pricestoval T. G. Masaryk. 18. októbra T. G. Masaryk uverejnil vo Washingtoni **Vyhlásenie nezávislosti**, v ktorom sa svetovej verejnosti oznámilo vytvorenie nezávislej demokratickej Česko-slovenskej republiky.

Zástava Československej národnej rady
a Česko-Slovenska zhotovená podľa návrhu M. R. Štefánika

Edvard Beneš (1884 – 1948)
Študoval právo a filozofiu v Prahe, Paríži, Londýne a v Berlíne. Na poli zahraničnej politiky získal rozhlad a uznanie. Ako tajomníka Československej národnej rady v Paríži i člena dočasnej vlády ho právom pokladali za jedného zo zakladateľov štátu, za najbližšieho spolupracovníka i žiaka T. G. Masaryka. V rokoch 1918 – 1935 bol ministrom zahraničných vecí ČSR. Po Masarykovom odstúpení sa stal prezidentom. Túto funkciu zastával do roku 1938, keď po mnichovskom diktáte odišiel do emigrácie. Pôsobil v Londýne, kde ho uznali za prezidenta ČSR. Prezidentom bol opäť po druhej svetovej vojne do roku 1948.

Na stope

P₁ „My chceme, aby zavedená a poctive prevezená bola úplná rovnoprávnosť a voľnosť všetkých národov, bez akýchkoľvek predpráv jedného národa alebo reči nad inými, alebo na úkor iných, a preto upravujeme v mene spravodlivosti a humanity na smerodajných politických činiteľov Európy a celého civilizovaného sveta žiadosť a prosbu, aby sa postarali o to, žeby pri ustáľovaní budúcich politických útvarov a rozhodovaní o osudoch národov všetky krivdy páchané na slovenskom národe boli odstránené a náš národ aby bol považovaný za rovnoprávného a rovnocenného činiteľa medzi ostatnými národmi. Žiadame pre slovenský národ úplnú samosprávu a voľnosť sebaurčovania tak na politickom, ako aj na kultúrnom a hospodárskom poli.“

Úryvok z Memoranda Slovenskej ligy v USA, 10. 9. 1914

P₂ „Načrtne iba hlavné zásady ústavy československého národa: konečné rozhodnutie o samotnej ústave patrí zákonite zvoleným zástupcom oslobodeného a zjednoteného národa. Československý štát bude republikou. V stálom úsilí o pokrok zabezpečí úplnú slobodu svedomia, náboženstva, vedy, literatúry, umenia, slova, tlače a práva zhromažďovacieho a petičného. Cirkvi bude odlúčená od štátu. Naša demokracia bude založená na všeobecnom hlasovacom práve: ženy budú postavené politicky, sociálne a kultúrne na úroveň mužom. Menšiny budú mať rovnaké práva. Vláda bude mať formu parlamentárnu a bude uznávať zásady iniciatívy a referenda. Stále vojsko bude nahradené milíciou.“

Úryvok z Vyhlásenia nezávislosti – Washingtonská deklarácia, 1918

Pátrame

1. Zistite, čo požadovali predstavitelia Slovenskej ligy v USA vo svojom memorande.
2. Vymenujte ľudské a občianske práva, ktoré má poskytovať svojim obyvateľom budúca Česko-slovenská republika.

Propagačná a náborová pohľadnica česko-slovenských légii v Rusku

Do slovníčka

odboj – boj proti domácej vláde; v prípade česko-slovenského odboja boj proti Rakúsko-Uhorsku
samourčovací právo – právo na samostatnosť, národnú slobodu
légia – dobrovoľnícky vojenský zbor
boľševik – príslušník boľševickej (komunistickej) strany vedenej Leninom

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo Slováci a Česi viedli svoj boj na strane Dohody?
2. Zovšeobecniť, čo žiadali Slováci a Česi v zahraničí.
3. Prečo Československá národná rada organizovala v zahraničí svoju armádu?
4. Ako sa táto armáda nazývala?
5. Prečo bolo najviac zajatých Slovákov a Čechov práve v Rusku a v Taliansku?

„Verím vo vývoj vedy, a preto vo vývoj všetkého, čo je šlachetné a človečenstvu prospešné.“

M. R. Štefánik

Skúste si spomenúť

Uvedte hlavný cieľ Československej národnej rady.

Z galérie osobností

M. R. Štefánik počas pražského štúdia...

... ako letecký poručík

... ako generál

Prvá svetová vojna

Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919)

Milan Rastislav Štefánik, rodák z Košarísk pri Brezovej, sa významnou mierou zaslúžil o vyslobodenie Slovákov spod národnostného útlaku v Uhorsku. Popri Masarykovi bol najvýznamnejším činiteľom Československej národnej rady v Paríži a bol hlavným organizátorom česko-slovenských légii.

V meste na Vltave a v meste na Seine

Už počas svojich štúdií v Prahe sa stal Štefánik stúpencom úzkej česko-slovenskej spolupráce. Tu sa stal aj prívržencom filozofie a politiky Tomáša Garrigua Masaryka.

Po vyštudovaní astronómie na pražskej univerzite odišiel Štefánik do Paríža. Po takmer desaťročnom vedeckom bádani sa presadil vo vede ako astronóm. Ako cudzinec sa však prebýval životom veľmi ťažko. Za astronomickými pozorovaniami cestoval takmer po všetkých kontinentoch. Pred vypuknutím vojny získal francúzske štátne občianstvo.

Z vojaka generál

Len čo vybuchli prvé granáty na frontoch v lete 1914, Štefánik okamžite pochopil, že v tejto vojne sa bude rozhodovať aj o osude utláčaného slovenského národa. Keďže Francúzsko bojovalo proti Nemecku a Rakúsko-Uhorsku, Štefánik narukoval a prihlásil sa do francúzskeho letectva. Napriek krehkému zdraviu a nízkej postave svojou odvahou, húževnatosťou a vynaliezavosťou dosiahol v armáde významné úspechy. Za štyri roky sa stal z obyčajného vojaka **generálom francúzskej armády**. K tejto vysokej hodnosti mu napomohla najmä jeho politická činnosť.

Po zranení na srbskom fronte, kde takmer prišiel o život, sa vrátil do Paríža. Tu sa zoznámil s Edvardom Benešom. Prostredníctvom svojich vplyvných známych vo francúzskych diplomatických kruhoch umožnil Masarykovi rozhovory s ministerským predsedom Briandom a s ďalšími významnými osobnosťami.

Bojovník za česko-slovenský štát

Ako **podpredseda Československej národnej rady** Štefánik venoval všetky svoje sily boju za česko-slovenský štát. Napriek tomu, že jeho zdravotný stav sa po ťažkej operácii žalúdka zhoršoval, nepoznal odpočinok. Bol všade tam, kde boli najťažšie úlohy. V lete 1916 odcestoval do Ruska, kde pomáhal organizovať česko-slovenské vojsko. Začiatkom roku 1917 odcestoval do USA, aby aj tam organizoval nábor dobrovoľníkov. Keď sa česko-slovenské légie v Rusku dostali na jeseň 1918 do ťažkostí, Štefánik odcestoval na Sibir.

Štefánik bol vynikajúci organizátor a skvelý diplomat. Bez jeho obetavej činnosti by Československá národná rada nemohla splniť svoju úlohu – vybojovať samostatné Česko-Slovensko. V novej republike sa stal generál Štefánik **ministrom vojny v česko-slovenskej vláde**. 4. mája 1919, keď sa vracal na Slovensko, zahynul pri havárii lietadla pri Bratislave. Keďže okolnosti havárie neboli nikdy objasnené, o Štefánikovej smrti sa dodnes medzi ľuďmi rozprávajú rôzne legendy.

Propagačná pohľadnica so životným mottom M. R. Štefánika

Na stole

P₁ „A pýtate sa ma, ako som poznala Štefánika? Bol ranený a chorý v Ríme po ústupe zo Srbska. Keďže v Taliansku nikoho nepoznal, zverila som ho dobrým priateľom, ktorí sa o neho starali. Priatelia, ktorí ho ku mne priviedli, mi povedali: „Nepočúvajte veľmi Štefánika, keď vám bude hovoriť o samostatnosti svojej domoviny, to je jeho mánia. Okrem tejto slabosti, neuskutočniteľného a nerozumného plánu, je to geniálny duch – matematik prvej triedy, ktorý už podal svoje dôkazy, keď išlo o zriadenie francúzskych meteorologických staníc v Ekvádore a Papeete.“ Hneď som cítila, že Štefánik má pravdu. Nemeškala som a skontaktovala som ho so všetkými, ktorí mu mohli pomôcť uskutočniť jeho plány.“

Claire Boas de Jovenelová [klér boas d žuveneilová], priateľka M. R. Štefánika

P₂ „Dňa 4. mája vracali sme sa autom z vajnorskej roviny. Počasie bolo značne nepriaznivé. Tu sme zbadali nad mestom lietadlo. Hneď sme sa vrátili nad prístávaciu plochu, nespúšťajúc letúň z dohľadu. Všetko bolo pripravené na pristátie. Lietadlo niekoľko minút krúžilo nad Dunajom vo výške asi 400 – 500 m, potom sa znieslo nižšie, akoby chcelo pristáť na niektorom dosť vzdialenom poli. Hneď potom však opäť vystúpilo do výšky nejakých 100 až 200 m. Dávali sme mu znamenie tým, že mechanik zapálil benzín, aby dym zdôraznil miesto pristátia, označené veľkým písmenom T. V blízkosti stálo niekoľko áut. Zatiaľ sa letúň blížil k nám, preletel nás a, stáčajúc sa späť, započal veľký oblúk. Prekvapila nás šírka tohto oblúka. V okamihu, keď lietadlo začínalo druhý oblúk, aby sa dostalo do smeru k nám, odrazu sa asi z výšky 100 m zrútilo priamo na zem. Posledný okamih pádu sme nevideli, lebo ho zadržali stromy. Takmer vzápätí sa zdvihol k nebu stĺp dymu naznačujúci, že letúň sa vzníal. Od miesta pádu delila nás vzdialenosť asi troch kilometrov. Stalo sa to o pol dvanástej...“

Z hlásenia francúzskeho majora Fourniera [furniéra], 1919

Pátrame → P₁ P₂

1. Ktorý Štefánikov plán pokladali jeho priatelia v Taliansku za neuskutočniteľný a nerozumný?
2. Za akých okolností sa podľa svedectva majora Fourniera zrútilo Štefánikovo lietadlo?

Bude vás zaujímať, čo povedali o Štefánikovi jeho súčasníci

„Je to jeden z najskvelejších vojakov, ktorých som v tejto vojne poznal.“

Maršal F. Foch [foš]

„Jeho duch mal najvzácnejšie vlastnosti: nezdolnú odvahu, pokojnú odhodlanosť a rozvážnu múdrosť, ktorej priamu cestu nenarušila nijaká zlá nádej. K tomu najrozmanitejšie vedomosti, a to všetko zastreté prijemnosťou, nie príliš známu u ľudí činu.“

Francúzsky veľvyslanec J. Jusserand [žuseran]

Socha M. R. Štefánika v nadživotnej veľkosti stojí od roku 2009 na námestí pred Novou SND v Bratislave.

Pátrame → P₃

1. Vypátrajte osudy sochy M. R. Štefánika.
2. Nájdite podobný osud sochy, názvu ulice alebo pomníka.

Propagačná pohľadnica s legionárskym znakom

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Akú funkciu mal M. R. Štefánik v Česko-slovenskej národnej rade a aké úlohy plnil?
2. M. R. Štefánik bojoval vo francúzskej armáde. Prečo bol boj vo francúzskom vojsku súčasne bojom za česko-slovenský štát?
3. Tip na surfovanie: Rekonštrukcia havárie lietadla M. R. Štefánika

Z médií

Ján Juríček: Milan Rastislav Štefánik Štefánik. Príbeh hrdinu. Vlast (dokument)

„Povedzme otvorene, že sme za česko-slovenskú orientáciu. Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo. Musíme sa rozísť.“

Andrej Hlinka na tajnej porade slovenských politikov 24. 5. 1918 v Turčianskom Sv. Martine

Skúsťe si spomenúť

1. Prečo hovoríme, že roku 1917 nastal obrat vo vojne?
2. Ktoré víťazné štáty rozhodovali o novej podobe Európy?

Z galérie osobností

Vavro Šrobár (1867 – 1950)

V období vojny patril k najaktívnejším slovenským politikom. Presadzoval samostatný česko-slovenský štát. Už počas štúdií v Prahe sa stal stúpencom T. G. Masaryka a spoluzakladateľom časopisu *Hlas*. Za svoje vystúpenie na prvomájovom zhromaždení roku 1918 v Liptovskom Sv. Mikuláši bol uväznený. Po prepustení odišiel do Prahy, kde zastupoval slovenský politický tábor pri vyhlásení česko-slovenského štátu. Od roku 1919 stál na čele Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. V ďalšej svojej činnosti zastával viacero ministerských funkcií. Bol poslancom a senátorom Národného zhromaždenia za agrárnu stranu.

Ferdinand Juriga (1874 – 1950)

Významný politický predstaviteľ slovenského katolíckeho tábora. Ako kňaz pôsobil vo vajnorskej farnosti, kde sa stal veľmi obľúbeným a populárnym svojím zápalistým vystupovaním a netradičným oblečením – namiesto kňazskej sutany si často obliekal ľudový kroj. Dokázal sa s ľuďmi živo baviť, žartovať a hovoriť ich nárečím. Od roku 1906 pôsobil ako poslanec uhorského snemu. Po vzniku Slovenskej ľudovej strany roku 1913 sa stal jej podpredsedom. V tejto strane pôsobil aj po roku 1918 ako poslanec Národného zhromaždenia. Roku 1929 ho však zo strany vylúčili a Ferdiš Juriga z politického života odišiel.

Prvá svetová vojna

Oslobodené Slovensko

Slovenskí politickí predstavitelia

Slovenskí politici pozorne sledovali dianie na frontoch i v politike. Uvedomovali si, že v tejto vojne sa rozhoduje aj o osude slovenského národa. Podarilo sa im dobre rozložiť svoje sily.

V Turčianskom Sv. Martine pôsobilo vedenie Slovenskej národnej strany na čele s Matúšom Dulom. V neďalekom Ružomberku pôsobil Andrej Hlinka a veľmi aktívny Vavro Šrobár. V Bratislave bolo centrum slovenských sociálnych demokratov na čele s Emanuelom Lehocým. V Budapešti pôsobil Emil Stodola a poslanec uhorského snemu Ferdiš Juriga. Vo Viedni mimo dosahu uhorských úradov pôsobila skupina na čele s Milanom Hodžom.

Obnovenie politickej aktivity roku 1918

Na začiatku vojny vyhlásili slovenskí politici politickú pasivitu. V priebehu roka 1918 však už bolo jasné, že vojna sa chýli ku koncu, a tak nebolo možné zotrvať v politickej pasivite, pretože inak by o osude Slovákov rozhodovali iní. **Do prvomájovej rezolúcie v Liptovskom Sv. Mikuláši vložil Vavro Šrobár požiadavku utvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov.** Uhorské úrady ho za to uväznili, ale lavína sa už nedala zastaviť.

Definitívne rozhodnutie o utvorení spoločného štátu s Čechmi urobili slovenskí politici na tajnej porade v Turčianskom Sv. Martine **24. mája 1918.** Tu sa **slovenskí politici rozhodli rozísť sa s Uhorskom a vytvoríť spoločný štát s Čechmi.**

Toto rozhodnutie však bolo treba deklarovať aj verejne. Pod tlakom uhorských úradov to bola stále ťažká úloha. Predseda Slovenskej národnej strany **Matúš Dula začal organizovať Slovenskú národnú radu.** Postupne, po poradách s ostatnými politikmi, jej zloženie utváral tak, aby reprezentovala všetky slovenské politické smery. Uvažovalo sa o tom, že sa pripraví verejné zhromaždenie slovenských delegátov. Ak by uhorská vláda zhromaždenie nepovolila, SNR mala pôsobiť tajne.

Martinská deklarácia

Vojna sa blížila ku koncu. Maďarskí politici, ktorí pochopili, že vojnu prehrali, chceli robiť voči Slovákom ústretovejšiu politiku a získať ich tak na zotrvanie v Uhorsku. Preto im verejné zhromaždenie povolili. To sa konalo **30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine.** Na ňom sa verejne ustanovila Slovenská národná rada a prijalo sa vyhlásenie, ktoré sa nazýva Martinská deklarácia. **V nej sa Slováci prihlásili k spoločnému štátu s Čechmi.**

Už predtým v Prahe **28. októbra 1918** Národný výbor prevzal moc a prijal prvý zákon, ktorým **bola vyhlásená Česko-slovenská republika.** Rakúsko-Uhorsko bolo vo vojne porazené a rozpadlo sa.

Martinská deklarácia v slávnostnom ornametálnom rámovaní

Na stole

- P₁** „... 1. Slovenský národ je čiastka i rečove, i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetva. 2. Pre tento česko-slovenský národ žiadame i my neobmedzené samourčovací právo na základe úplnej nezávislosti. Na základe tejto zásady prejavujeme svoj súhlas s tým novoutvoreným medzinárodným právnym položením, ktoré dňa 18. októbra 1918 formuloval predseda Wilson a ktoré dňa 27. októbra uznal rakúsko-uhorský minister zahraničia. 3. Žiadame okamžité uzavretie pokoja a síce na všeludských kresťanských zásadách, aby pokoj bol taký, že by medzi národnoprávnymi zárukami znemožňoval ďalšiu vojnu a ďalšie zbrojenie...”

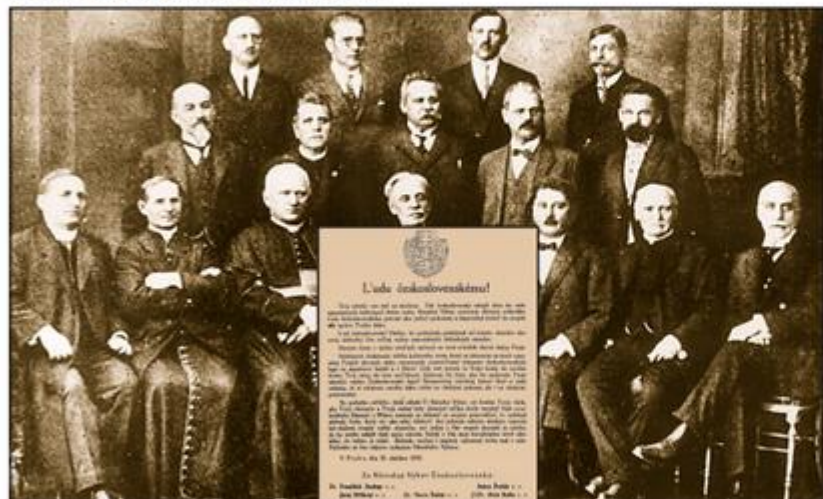
Úryvok z Deklarácie slovenského národa, 1918

P₂ „Napríklad, keď tam niekto dnu ktosi otvoril dokorán oblok, aby vyvetral zadymenú sieň, akýsi drobný, kiahňami poďobaný človečik s koženou zásterou na sebe, pichľavo zavolať do obloka: „A my sme nič? Nás nepozývate? Náš hlas neplatí? Zase len páni rozhodujú?“ Oblok nato rýchlo zatvorili. Čas plynul, v sieni sa vzmáhala netrpelivosť. Čakali už len na hlavnú osobu dňa... Práve v tej chvíli zahýbal k budove banky starý pán Matúš Dula, predseda rýchlo ustavenej SNR. Pod pazuchou niesol veľkú aktovku. Kráčal komótno, nenáhľivo, svojím charakteristickým kolísavým krokom. Ľudia pred budovou mu ochotne uvoľňovali cestu a zdravili ho. Zo zástupu vystúpil starší, chudobne oblečený občan a natešene zvolal: „Pán pravotár, teraz už máme svoju republiku, nebude viac pánov, všetci sme si rovní!“ Bol to výpomocný robotník Galo z tlačiarne. Ľudia vókol sa usmievali a volali „sláva“. Ale ten poďobaný človečik s koženou zásterou si zasa zarebeloval: „Veru sa ty dočkáš rovnosti,“ vysmieval sa Galovi. „Tak na starého Vida!“ Sváko Matúš Dula na to všetko nič, len zvrátil obrvy a prísnejšie zovrel ústa.“

Pred budovou Tatra banky v Turčianskom Sv. Martine, kde zasadalo deklaračné zhromaždenie, sa zhromaždil celý zástup ľudí a bolo počuť všetlajaké poznámky. Zaznamenal ich vo svojich pamätiach spisovateľ Ján Hrušovský, 1963.

Pátrame

1. Vyhľadajte v texte, akým argumentom zdôvodnili slovenskí politici svoje požiadavky.
2. Vypíšte z textu, čo konkrétne požadovali slovenskí politici.
3. Vypíšte z textu neznáme slová a zistite ich význam.
4. Porovnajte hlasy, ktoré zazneli v zástupe ľudí zhromaždených pred budovou Tatra banky. Aké názory tam zazneli?
5. V čom sa odlišujú názory, postoje kiahňami poďobaného človečika a pomocného robotníka Gala?
6. Prečo zvyčajne ľudia pri zmene politického systému očakávajú, že sa budú mať lepšie, alebo, naopak, vyjadrujú obavy či zdržanlivý postoj?

Niektorí predstavitelia slovenskej politickej reprezentácie, ktorí podpísali Deklaráciu slovenského národa, 30. 10. 1918. Zišli sa pri príležitosti 10. výročia pamätného rokovania v Martine.

Veľký znak Česko-slovenskej republiky

Výzva SNR na dorážanie poriadku a jednotnosti Slovákov

Do slovníčka

deklarácia – slávnostné verejné vyhlásenie
rezolúcia – uznesenie zhromaždenia

Bude vás zaujímať

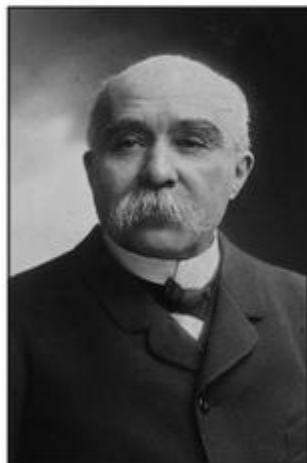
Martinská deklarácia vyhlásila Slovenskú národnú radu za jediného oprávneného zástupcu Slovákov a žiadala pre nich samourčovací právo na základe úplnej nezávislosti. Mala charakter štátoprávného dokumentu, ktorý oficiálne zrušil zväzok slovenského národa s Uhorskom a ustanovil nový zväzok s českým národom. Bola oficiálne doručená do Prahy.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Ktoré slovenské politické strany sa aktivizovali v Uhorsku na sklonku prvej svetovej vojny?
2. Čo konkrétne požadovali účastníci prvomájovej manifestácie v Liptovskom Sv. Mikuláši?
3. Aké rozhodnutie prijali slovenskí politici na tajnej porade v Turčianskom Sv. Martine?
4. S akými cieľmi začal Matúš Dula organizovať Slovenskú národnú radu?
5. V čom podľa vás spočíval význam Martinskej deklarácie z 30. 10. 1918?
6. 30. 10. 1918 vznikla Slovenská národná rada. Kolká SNR v poradí to bola?
7. V čom podľa vás spočíval význam vzniku Česko-slovenskej republiky?
8. Zovšeobecňte názory obyčajných ľudí na vznik ČSR.

Skúste si spomenúť

Vyberte dve udalosti, ktoré výrazne ovplyvnili ďalší priebeh prvej svetovej vojny.

Z galérie osobností

Georges Benjamin Clemenceau
[žorž benžamen klemansó]
(1841 – 1929)

„Tiger“ francúzskej politiky, od roku 1917 ministerský predseda s posilnenými právomocami. Po svojom menovaní vyhlásil: „Môj program je vždy rovnaký: doma vediem vojnu, v zahraničnej politike vediem vojnu a povediem ju až do poslednej štvrt hodiny, a tá bude patriť nám.“

David Lloyd George
[dejvid lojd džordž]
(1863 – 1945)

Britský politik, od roku 1916 ministerský predseda s mimoriadnymi právomocami, člen Rady piatich na Parížskej mierovej konferencii.

Prvá svetová vojna**Ako sa rodil mier****Diplomati v Paríži**

V januári 1919 sa zišli v Paríži zástupcovia všetkých štátov, ktoré boli vo vojne s Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom a ich spojencami. Na Parížskej mierovej konferencii bolo 70 delegátov z dvadsiatich siedmich štátov. O konkrétnych podmienkach mierových zmlúv sa však nerozoberalo verejne v takom veľkom počte. Rozhodovala o nich **Rada piatich**.

Radu piatich tvorili najvyšší politickí predstavitelia **USA, Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Japonska**. Hlavné slovo mal americký prezident **Woodrow Wilson** a francúzsky ministerský predseda **Georges Clemenceau**.

Wilson a Clemenceau chceli predovšetkým zabezpečiť, aby sa už nikdy neopakovala taká tragédia, akou bola prvá svetová vojna. Ibaže každý to chcel dosiahnuť iným spôsobom. Clemenceau tvrdil, že porazené Nemecko treba tak oslabiť, aby už nikdy nemalo dosť síl začať novú vojnu. P Wilson bol zasa toho názoru, že treba založiť Spoločnosť národov, v ktorej by zástupcovia všetkých štátov – víťazov, porazených i neutrálnych – pravidelne rokovali o všetkých medzinárodných otázkach. Každý spor by sa mal v **Spoločnosti národov** vyriešiť dohodou.

Rozhodnutia mierovej konferencie

Mierová konferencia však musela riešiť ešte veľa iných otázok. Určila výšku odškodného, ktoré mali zaplatiť niekdajší útočníci za škody spôsobené vojnou.

Mierové zmluvy zaväzovali porazených, aby uznali samostatnosť novovzniknutých štátov – Poľska, Česko-Slovenska, Juhoslávie a nové hranice Rumunska, Rakúska a Maďarska. Porazené Nemecko a Turecko stratili kolónie. Navyše Nemecko sa muselo vzdať Alsaska-Lotrinska, ktoré získalo roku 1870 v prusko-francúzskej vojne.

Nová mapa Európy

Porazené štáty nemali inú možnosť, ako predložené podmienky prijať. P P Vznikla nová politická mapa Európy. Nové usporiadanie, známe ako **versailleský mierový systém** (podľa zámku Versailles pri Paríži, kde sa podpísala mierová zmluva s Nemeckom), však porazené krajiny prijali s veľkou nevoľou. Európa sa už na prahu mierových čias rozdelila na krajiny, ktoré boli s novým usporiadaním spokojné, a na tie, ktoré sa proti nemu búrili. Toto rozdelenie mohlo opäť vyvolať vojnový konflikt, a to tým skôr, že aj medzi víťaznými štátmi sa onedlho začali prejavovať rozdielne predstavy o ďalšom vývoji.

Muži na fotografii očakávajú, že zazrú jeden z najdôležitejších okamihov 20. storočia. Podpisovanie mierovej zmluvy s Nemeckom.

P₁ „Wilson: Dúfam, že v zásade súhlasíte s pánom Lloydom Georgeom v tom, že treba zachovať voči Nemecku istú mieru. Nechceme ho zničiť a ani by sme to nemohli. Bolo by našou najväčšou chybou, keby sme mu poskytli pádny dôvod na to, aby sa jedného dňa chcelo pomstiť...”

Clemenceau: Už včera som povedal, že z celého srdca súhlasím s pánom Lloydom Georgeom a prezidentom Wilsonom. S národmi treba zaobchádzať ohľaduplne. Pán Lloyd George si však robí priveľké starosti s tým, čo by bolo, keby sa Nemecko zdráhalo podpísať zmluvu. Nemecko sa vzdalo skôr, ako by naše vojská vpochodovali na jeho územie. Teraz musíme rátať s tým, že Nemci sa budú hádať o každý bod zmluvy, že ju nepodpíšu. Lenže my sme dosiahli víťazstvo za cenu veľkých obetí, a preto musíme zabezpečiť aj ovocie svojho víťazstva... S Nemeckom nemožno diskutovať.

Lloyd George: Každopádne pripravujeme Nemecku veľmi tvrdý mier. Nebude mať už nijaké kolónie, nijakú flotilu, stratí veľkú časť uhoľných baní. Vojskovo ho zatlačíme na úroveň Grécka, hospodársky na úroveň Argentíny. A vo všetkých týchto bodoch sme jednotní. Aj keď udržíme naše požiadavky na najnižšej možnej úrovni – aj tak budú v každom prípade veľmi vysoké.”

Zo záznamov hlavného tlmochníka mierovej konferencie, 17. 3. 1919

P₂ „... nielen ako generál, ale aj ako Nemec, ktorý má jasný prehľad o celej situácii, cítim v tejto hodine povinnosť dať vám, pán prezident, túto radu: Obnovenie bojov by bolo po prechodnom úspechu na východe v konečnom efekte neúspešné. Preto musíme uzavrieť mier za takých podmienok, ktoré určia nepriatelja.”

Odporúčanie generála W. Groenera nemeckému prezidentovi F. Ebertovi, 17. 3. 1919

P₃ „Keby sa obnovilo nepriateľstvo, boli by sme schopní na východe znova dobyť Poznansko a udržať tam svoje hranice. Na západe by sme však sotva mohli rátať s úspechom zoči-voči početnej prevahe Dohody... Preto je priaznivý výsledok celej operácie otázný. Ako vojak musím však dať prednosť čestnému zániku pred hanebným mierom.”

Mariál Hindenburg, náčelník generálneho štábu v rokoch 1916 – 1919

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Zistíte, v čom sú spoločné i odlišné názory politikov víťazných štátov.
2. Prečo práve Francúzsko zastávalo najtvrdší postoj voči Nemecku?
3. Spomeňte si, či Francúzsko kedysi malo konflikty s Nemeckom.
4. Porovnajte postoje predstaviteľov nemeckého generálneho štábu.

Anglická karikatúra z roku 1918. Vysvetlite komentár karikatúristu.

Thomas Woodrow Wilson (1856 – 1924)

Americký politik, profesor štátneho práva a politickej ekonómie. Dvadsiaty ôsmy prezident USA v rokoch 1913 – 1921. Zasadil sa o vstup USA do vojny. Vypracoval program povojnového usporiadania sveta (tzv. 14 Wilsonových bodov) a zaslúžil sa o vznik Spoločnosti národov. Roku 1920 mu udelili Nobelovu cenu mieru.

Zajatí nemeckí vojaci, 1918

Cintoríny vojnových protivníkov sú rovnaké.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo USA a Anglicko nechceli tak tvrdo potrestať Nemecko?
2. Čoho sa najviac obávali USA a Anglicko?
3. Z výpovede Lloyd Georgea zistíte, ako konkrétne potrestali Nemecko.
4. Prečo anglický politik W. Churchill vyhlásil, že systém mierových zmlúv uzavretých na mierovej konferencii pripomína budovu postavenú z blata, ktorá sa zrúti pri prvom nápoře vetra?
5. Pokúste sa vysvetliť, prečo mali na mierovej konferencii najväčšie slovo americký prezident W. Wilson a francúzsky predseda vlády G. Clemenceau.

Nájdite v učebnici historické osobnosti, ktoré sa nachádzajú na týchto karikatúrach. Uveďte, podľa čoho ste ich spoznali.

Holandský karikaturista, 1992

Metóda: Ako analyzovať karikatúru

Karikatúra ako obrazový umelecký žáner existuje oddávna. Karikované znázornenia osôb či skupín ľudí sa objavujú už v staroveku. Svoj prvý rozmach zaznamenáva karikatúra v období reformácie a protireformácie v hanlivých, potupujúcich, ale i vtipných kresbách protivníkov. Karikatúra v modernom zmysle sa začala rozvíjať na pôde umeleckej akadémie v Bologni okolo roku 1600. Aj preto pôvod slova karikatúra pochádza z talianskeho slova *caricare*, ktoré znamená niečo zámerne *prefažiť* alebo *prehnať*. V literatúre nájdeme karikatúru v opise alebo v charakteristike, ktoré sú hyperbolizované (zveličené), aby poukázali na konkrétne vlastnosti človeka, skupiny ľudí, prostredia.

Prudký rozvoj zaznamenáva karikatúra v 19. storočí, kde najmä v Anglicku nadobudla dnešný význam. Karikatúra sa tu stáva prostriedkom politickej výmeny názorov, v ktorej sa objavuje kritika – veselá, vážna, láskavá, ale aj tvrdo útočná.

Karikatúry sú kresby, častokrát obrázky jednotlivcov, ktoré sa sústreďujú na objekt a výpoveď o ňom. Ponúkajú výstižné, kritické názory na osobnosti, politické udalosti a spoločenské vzťahy. Sú určené pre súdobé publikum (ktoré pozná okolnosti karikovaného javu).

Karikaturista chce vyprovokovať otázky a prekvapujúce úsudky, a ich hodnotenia. Preto stavia svoj objekt do nezvyčajnej polohy. V tomto význame je karikatúra istým zveličením a prehnaním skutočných javov. Autor ňou nastavuje krivé zrkadlo reality. Vo výstižnej skratke, úsporne a so zveličením kreslí charakteristické črty tváre, pohybov i časti tela. Zámerne poukazuje na ľudské vlastnosti, na charakterové chyby, poklesky, rozpory v spoločnosti a na protichodnosť slov a činov. Karikatúra môže vyvolávať smiech, vtip, ale aj vážnosť, spochybňovanie, cynickosť či zlomyseľnosť. Jej hranice sú prakticky neobmedzené.

Aby sme mohli získavať informácie o minulosti aj z kresleného obrázka, musíme mu kľásť vhodné otázky.

Otázky na analýzu karikatúr

A. Čo vidím na karikatúre?

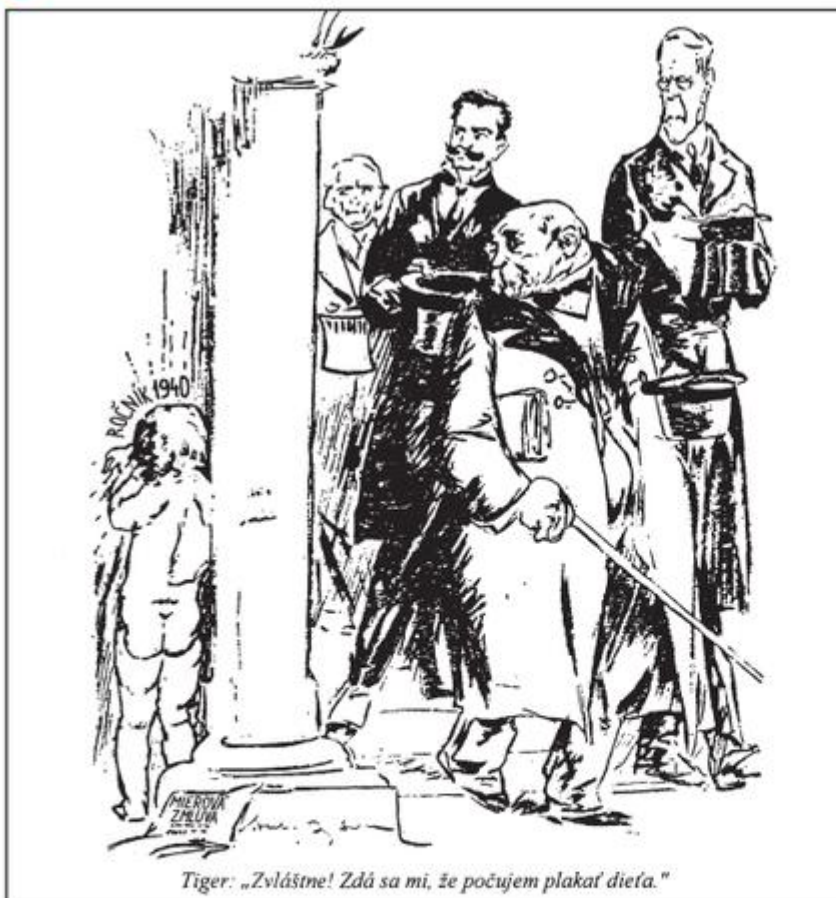
1. Opíšem postavy, ktoré sú na karikatúre.
2. Čo robia tieto postavy?
3. Čo majú postavy oblečené?
4. Sú tieto osoby nakreslené realisticky alebo autor zveličuje („preháňa“)?
5. Ak karikaturista zveličuje, zistím ako alebo v čom.
6. Opíšem všetky predmety, ktoré sú na karikatúre znázornené.
7. Sú tieto predmety nakreslené realisticky alebo prehnané?
8. Opíšem, čo vidím na obrázku v pozadí, v popredí, v strede, napravo, naľavo.
9. Dám do súvisu jednotlivé zistené poznatky.
10. Zhodnotím historickú udalosť podľa danej karikatúry.

B. Interpretácia – dôkazy – prečo tak premýšľam.

1. Zistím, kto sú ľudia na karikatúre.
2. Ak sú postavy na obrázku skutočnými osobnosťami, zistím ich mená a spoločenské postavenie v čase, keď vznikla karikatúra.
3. Zistím letopočet, kedy bola karikatúra publikovaná a kde bola uverejnená.
4. Vypátram informácie o udalosti, probléme alebo o ľuďoch na karikatúre.
5. Aký význam má prípadný text na karikatúre?
6. Je to text humorný alebo ironický? Ak áno, vysvetlím v čom.
7. Vysvetlím, aké symboly použil autor karikatúry (napr. medveď – Rusko, buldog – Veľká Británia, Marianna – Francúzsko, kladivo a kosák – ZSSR, hákový kríž – fašizmus, nacizmus; búrka – zlá situácia v krajine, hrozba vojny).
8. Objasním, prečo autor použil práve tieto symboly.
9. Opíšem, či sú postavy na obrázku zobrazené kladne alebo záporne.
10. Aký je postoj autora karikatúry k danej problematike? Zaujal k nej kladný alebo záporný postoj? Sympatizuje so zobrazenou situáciou alebo nie?
11. Uvediem ďalšie historické pramene, pomocou ktorých by sa dala overiť pravdivosť mojich záverov o karikatúre.

„Refaz priateľstva“, karikatúra z anglického satirického časopisu Punch z júla 1914 (prvý muž sprava s cylindrom predstavuje Anglicko)

Will Dyson: Mier a budúca potrava pre delá, 13. máj 1919. Karikatúra vyšla v novinách Daily Herald ešte pred uzavretím mierových zmlúv.

Pátame → P₁

1. Opište chlapca a mužov na karikatúre.
2. Vymenujte, aké krajiny predstavujú.
3. V akom vzťahu sú tieto krajiny k Srbsku?
4. V čom konkrétne vidí karikaturista príčiny prvej svetovej vojny?

Bude vás zaujímať

Karikaturista ako prorok?

Will Dyson (1880 – 1938) bol austrálsky karikaturista, ktorý pôsobil aj vo Veľkej Británii. Svoju karikatúru uverejnil v novinách *Daily Herald*. Vedúcich predstaviteľov víťazných mocností: sprava amerického prezidenta W. Wilsona, „tigra“ francúzskej politiky, predsedu vlády G. Clemenceaua, talianskeho predsedu vlády V. Orlanda a britského predsedu vlády Lloyd Georgea prekvapil detský plač, ktorý sa rozliehal za stĺpom. Ako prvý naň zareagoval G. Clemenceau slovami: „Zvláštne! Zdá sa mi, že počujem plakať dieťa.“

Pátame → P₂

1. Uveďte, koho podľa vás predstavuje plačúci chlapec za stĺpom, okolo ktorého prechádzajú politici víťazných mocností.
2. Objasnite, prečo má nad hlavou napísané ročník 1940.
3. Zistite, čo stalo v roku 1940, keď už prvý rok prebiehala druhá svetová vojna.
4. Súčasťou každej karikatúry býva detail, ktorý nám môže povedať niečo významné o celej karikatúre. Zamerajte svoju pozornosť na päť stĺpu. Čo leží na zemi pri stĺpe?
6. Posúďte, či nám tento detail môže niečo prezradiť o postoji karikaturistu k tejto historickej udalosti.
7. Ďalší, kto pochyboval o mierových zmluvách, bol francúzsky maršál Foch [foš]. V roku 1919 povedal: „Toto nie je mier, to je prímerie na dvadsať rokov.“ Čo vyplýva z jeho výpovede?

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

Nájdite v súčasných novinách alebo v časopise karikatúru. Do akej miery ju dokážete prečítať?

Pohľad späť (I)

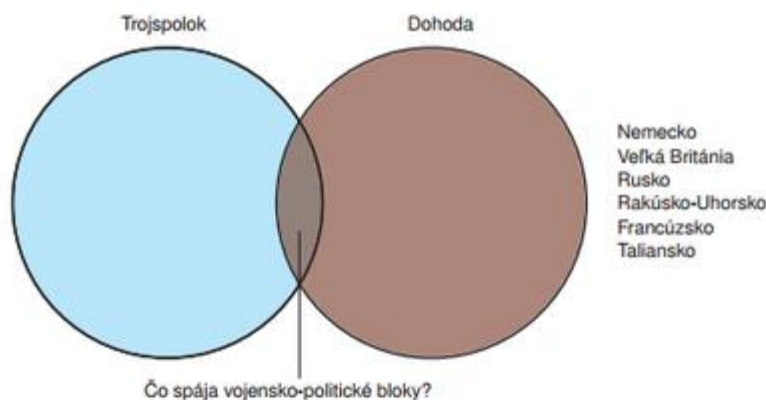
1. Vysvetlím dôležité historické pojmy.

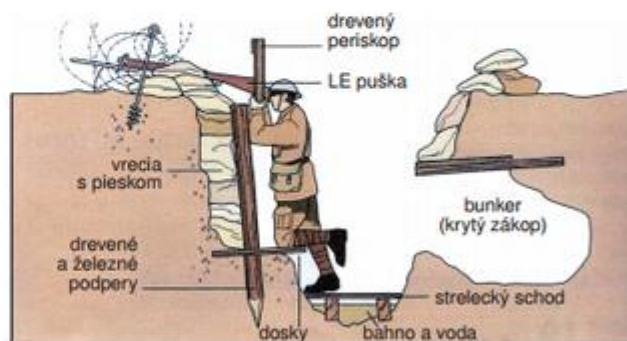
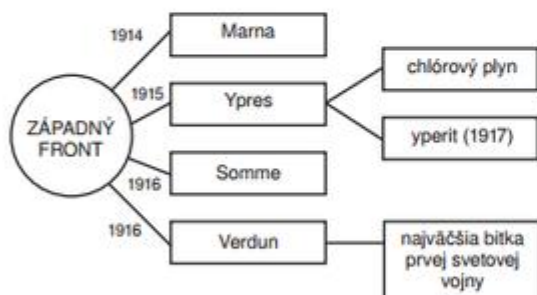
2. Pochopím vzťahy medzi dôležitými historickými pojmami pomocou množinového diagramu.

a) Roztriedim jednotlivé štáty do vojensko-politických blokov.

b) Čo spája a rozdeľuje vojensko-politické bloky?

3. Charakterizujem boje na západnom fronte pomocou postupového diagramu a rezu zákopom.

4. a) Nájdem hlavný rozdiel medzi Februárovou a Októbrovou revolúciou v Rusku.

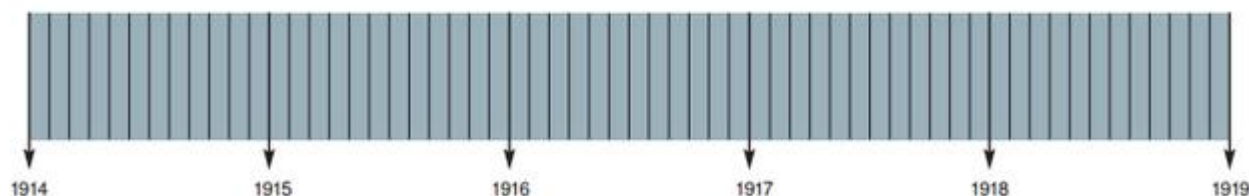
b) Rozpoznám vplyv revolúcií v Rusku na priebeh prvej svetovej vojny.

Pohľad späť (I)

5. a) Zhodnotím dôsledky prvej svetovej vojny.
b) Zistím z fotografie, ktoré najčastejšie zranenia utrpeli vojaci.
c) Posúdim, či zranení vojaci na fotografií zámerne pózujú alebo je fotografia momentkou. Odhadnem, čo fotografia vyjadruje.

6. a) Nájdem vo svojom okolí pomník padlých z prvej svetovej vojny.
b) Zdôvodním prítomnosť cintorínov padlých vojakov na východnom Slovensku.
c) Vypátram, či mená padlých vojakov sú už len neznámymi menami, alebo sú až doposiaľ pripomienkou konkrétnych osôb, ktoré dodnes stretávam, alebo sú dokonca mojimi predkami.
d) Vypátram, či môj príbuzný bojoval v prvej svetovej vojne.
7. Zhodnotím význam vytvorenia česko-slovenských légii pre vznik ČSR.
8. Vymenujem aktivity česko-slovenského zahraničného odboja a amerických Slovákov.
9. Zhodnotím význam Martinskej deklarácie.
10. Uvediem základné znaky versailleského mierového systému.
11. Zakreslím vo svojom zošite do časovej priamky letopočty a k nim kľúčové historické udalosti zo svetových a národných dejín.

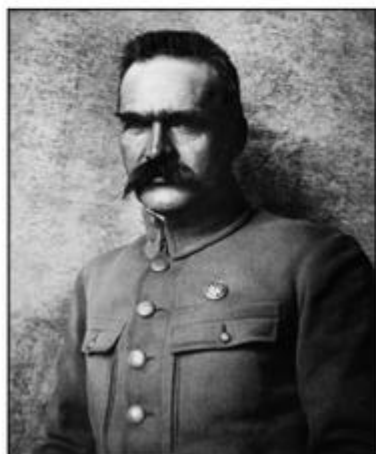

Skúste si spomenúť

Prečo USA vstúpili do vojny?

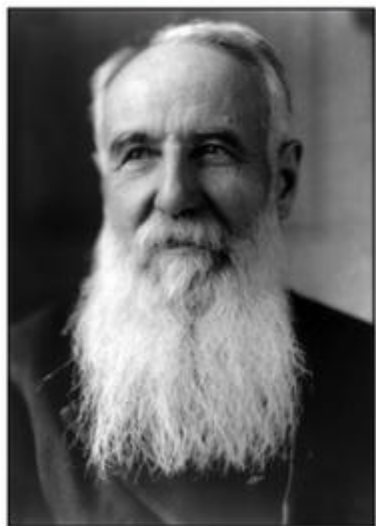
Malé zhrnutie

Pred vojnou bolo v Európe 17 monarchií na čele s kráľmi, cisármi alebo s cárom. Iba Francúzsko a Švajčiarsko boli republikami. Na sklonku vojny sa zrútili tri veľké monarchie – Nemecko, Rusko a Rakúsko-Uhorsko. Na ich území vzniklo deväť republík. Desiatym štátom bolo kráľovstvo bez kráľa – Maďarsko. Na jeho čele stál regent.

Z galérie politikov

Józef Piłsudski
(1867 – 1935)

Poľský maršal, jeden z obnoviteľov poľského štátu. Roku 1926 uskutočnil vojenský prevrat a až do konca života bol diktátorom Poľska, hoci formálne zastával iba post ministra obrany.

Nikola Pašić
(1846 – 1926)

Srbský politik, ktorý sa zaslúžil o vytvorenie Kráľovstva Srbov-Chorvátov-Slovincov, ktoré sa od roku 1929 nazývalo Juhoslávia. V rokoch 1919 – 1926 ministerský predseda.

Medzivojnová Európa**Nové štáty na mape Európy****Východná Európa**

Koncom prvej svetovej vojny vznikli v Európe viaceré nové štáty. Prvým bolo **Fínsko**. Fini žili už celé storočie pod nadvládou cárskeho Ruska. Až roku 1917 sa Finom podarilo využiť okolnosť, že Rusko veľmi oslabila vojna i vnútorné rozbroje. Vyhlásili voľby do parlamentu, odtrhli sa od Ruska a založili si vlastný štát.

Podobne ako Fínsko sa osamostatnili pobaltské štáty **Estónsko**, **Lotyšsko** a **Litva**. Pred vojnou boli tiež pod ruskou nadvládou, počas vojny ich obsadilo Nemecko. Ani po kapitulácii na západnom fronte sa nemecké vojská z Pobaltia nestiahli. Dokonca sa tam roku 1919 pokúsili dostať aj ruské vojská. Estóncom, Lotyšom a Litovčanom sa až začiatkom roku 1920 podarilo zbaviť sa cudzích armád.

Stredná Európa

Na sklonku prvej svetovej vojny sa vytvorila aj samostatná **Poľská republika**. Hoci začiatky poľského štátu siahajú až do 10. storočia, v 18. storočí si jeho územie rozdelili súperiace mocnosti – Rusko, Prusko a Rakúsko. Poľsko, ako samostatný štát, prestalo existovať. Oslabenie Ruska roku 1917 a porážka Nemecka a Rakúsko-Uhorska umožnili spojiť všetky tri časti a obnoviť samostatný poľský štát.

Porážka Nemecka a Rakúsko-Uhorska otvorila nové možnosti aj pre slovanské národy, ktoré dovtedy žili v rakúsko-uhorskej monarchii. Keď sa slovanské národy po skončení vojny roku 1918 odtrhli od habsburskej monarchie, rozšla sa s cisárskou Viedňou i Budapešť. A tak namiesto starej, kedysi slávnej monarchie vznikli samostatné štáty – **Maďarsko**, **Rakúsko**, **Poľsko**, **Československá republika** a **Juhoslávia**. Územne sa zväčšilo Rumunsko.

Maďarsko a Rakúsko podpísali mierové zmluvy už ako samostatné štáty. Okrem vojnových **reparácií** a vojenských obmedzení sa museli zaviazat, že budú rešpektovať hranice nových štátov. Voči Poľsku, Česko-Slovensku a Rakúsku muselo takýto záväzok prijať aj Nemecko.

Ako zabezpečiť mier

V nových štátoch žili okrem hlavných národov, ktoré si vytvorili svoj samostatný štát, **aj národnostné menšiny**. Bol to dôsledok predchádzajúceho spoločného života vo väčších štátnych celkoch. Národnostné menšiny, pokiaľ by nedostali svoje práva, mohli byť zdrojom nových konfliktov. Preto sa nové štáty museli zaviazat, že budú dodržiavať práva menšín na používanie jazyka, na vlastné školy a kultúru.

Niektorí politici, napríklad prezident USA Woodrow Wilson a prezident Československej republiky Tomáš Garrigue Masaryk, sa usilovali nastoliť **demokratické zriadenie**. Chceli, aby sa občania jednotlivých štátov v čo najväčšej miere podieľali na riadení štátu. Demokracia ich mala zbližovať a tlmíť konflikty medzi nimi.

V prvých povojnových rokoch dosiahol demokratický systém úspechy. **Postupne sa však vo viacerých štátoch presadili diktatúry**, čo sťažovalo spoluprácu medzi krajinami. Začali sa prehĺbovať staré a vznikali aj nové konflikty. Rozdeľovaniu sveta na nové nepriateľské bloky nedokázala zabrániť ani **Spoločnosť národov**, ktorá vznikla po prvej svetovej vojne a sídlila v **Ženeve**. Medzinárodná organizácia Spoločnosť národov mala tiež dohliadať na práva menšín.

Na stole

1. Skoncovat s tajnou diplomaciou, zverejniť všetky medzinárodné dohody.
2. Zabezpečiť úplnú slobodu morí v mieri i vo vojne s výnimkou pobrežných vôd.
3. Odstrániť všetky hospodárske bariéry.
4. Znížiť zbrojenie na dohodnuté minimum, nevyhnutné pre národnú bezpečnosť.
5. Usporiadať všetky koloniálne otázky tak, aby boli chránené záujmy závislých i materských krajín.
6. Odvolať vojská z ruského územia.
7. Stiahnuť vojská z belgického územia.
8. Nahradiť Francúzsku škody, ktoré utrpelo, a vrátiť mu Alsasko-Lotrinsko.
9. Upraviť talianske hranice podľa etnického princípu.
10. Národom Rakúsko-Uhorska umožniť autonómny vývoj.
11. Stiahnuť vojská z Rumunska, Srbska a Čiernej Hory a obnoviť ich štátnosť.
12. Zabezpečiť suverenitu tureckým častiam Osmanskej ríše a slobodný vývoj ostatným národom, ktoré boli pod tureckou nadvládou.
13. Ustanoviť nezávislé Poľsko na území s nesporným poľským etnikom a umožniť mu prístup k moru.
14. Založiť všeobecnú Spoločnosť národov, ktorá by garantovala politickú nezávislosť a územnú nedotknuteľnosť veľkých i malých štátov.

Wilsonových 14 bodov, 1918 (krátené)

Národnostné menšiny

Parížska mierová konferencia sa venovala aj problému menšín v nových štátoch. Vlády sa museli osobitnými zmluvami zaviazat, že príslušníci národnostných menšín budú mať v nových štátoch rovnoprávne postavenie. V Poľsku žili Nemci, Litovčania, Ukrajinci, Židia. V Litve žili Poliaci, Nemci, Rusi, Židia. V Československu žili Nemci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Poliaci, Židia. V Rumunsku žili Nemci, Maďari, Rusíni, Židia. Slováci žili v postavení menšiny v Maďarsku, Juhoslávii, Rumunsku, Poľsku a Bulharsku. Zmluvy ešte neposkytovali ochranu rómskym menšinám, ktoré tiež žili na tomto území.

Stredná a juhovýchodná Európa roku 1914 a 1919

Pátrame na mape

Vymenujte štáty, ktoré vznikli na území Rakúsko-Uhorska.

Leták štrnástich Wilsonových mierových bodov, ktorý Američania zhadzovali na frontové línie

Pátrame

1. Z Wilsonových bodov vyhľadajte tie, ktoré sa dotýkajú národov a národností žijúcich v Rakúsko-Uhorsku.
2. Vo Wilsonových bodoch vyhľadajte ten, ktorý umožnil vznik Česko-Slovenska.
3. Ktoré územie má stratit Nemecko podľa Wilsonových mierových bodov?
4. Prečo roku 1918 zhadzovali letáky s textom Wilsonovho mierového programu na frontové línie bojujúcich strán?
5. Ako mohli tieto letáky zapôsobiť na vojakov?

Do slovníčka

reparácie – náhrady za vojnové škody
regent – zástupca neprítomného alebo nedospelého panovníka

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zovšeobecniť, v čom spočívali návrhy na mierové usporiadanie sveta po vojne. (Pozrite si 14 bodov amerického prezidenta.)
2. Prečo roku 1918 mohli vzniknúť na mape Európy nové štáty?
3. Ktoré nové štáty sa objavili na mape Európy?
4. Aké klady a aké záporny môže priniesť spolunažívanie obyvateľstva rôznej národnosti v jednom štáte?
5. Tip na surfovanie: Spoločnosť národov

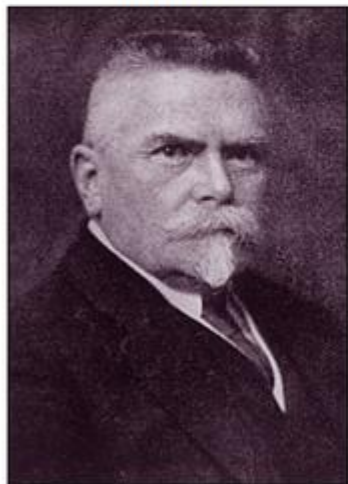
„T. G. Masaryk je nesporné z najväčších osobností našej doby. Vykonával mnoho v záujme českého a slovenského národa.“

Martin Rázus, 1930

Skúste si spomenúť

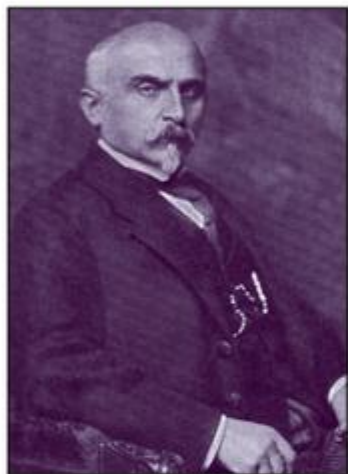
Ktoré nové štáty sa objavili na mape Európy po roku 1918? Pomôžte si mapou na s. 29.

Malá galéria politikov

Karel Kramář (1860 – 1937)

Už počas prvej svetovej vojny stál na čele domáceho protirakúskeho odboja. Dokonca rakúske úrady ho spolu s Aloisom Rašínom a ďalšími odsúdili na trest smrti. K vykonaniu trestu však nedošlo. Po amnestii roku 1917 sa opäť zapojil do politického života. Kramář sa stal symbolom boja českej národnej politiky. Aj preto sa roku 1918 stal predsedom prvej česko-slovenskej vlády.

Alois Rašín (1867 – 1923)

Český ekonóm a politik. Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov Československej republiky. Bol prvým ministrom financií. Vďaka svojmu pôsobeniu získal povesť budovateľa štátu a zdatného ekonóma, ktorému sa podarilo ustáliť vojnu rozvrátené štátne financie. Jeho heslom bolo pracovať a šetriť.

Slovensko vstupuje do česko-slovenského štátu

Slovensko vstupuje do česko-slovenského štátu

Česko-Slovensko bolo jedným z nástupníckych štátov, ktoré vznikli na troskách rakúsko-uhorskej monarchie. Definitívne hranice Česko-slovenskej republiky potvrdili až medzinárodné dohody, ktoré sa podpísali v rokoch 1919 – 1920. Podľa nich k Česko-Slovensku bolo na východe pripojené aj územie Podkarpatskej Rusi (dnes súčasť Ukrajiny).

Boj o Slovensko v rokoch 1918 – 1919

Začlenenie Slovenska do nového štátu nebolo jednoduché. Maďarská vláda nielenže nerešpektovala Martinskú deklaráciu, ale ani rozhodnutie vojenských predstaviteľov víťazných mocností o vytýčení dočasnej slovensko-maďarskej hranice. Predstavitelia maďarskej vlády nechali na Slovensku svoje vojsko, žandárov i štátnych úradníkov. Miestne národné rady a národné gardy sa niekde pokúšali prevziať miestnu správu od bývalých uhorských úradov. Starali sa o poriadok, organizovali hospodársky a verejný život. Darilo sa im to len čiastočne. Preto slovenské územie postupne obsadzovali tvoriace sa česko-slovenské armádne jednotky. Po vyhlásení Maďarskej republiky rád v marci 1919 sa maďarská boľševická armáda pokúšala obsadiť Slovensko a na obsadenom území vyhlásila aj Slovenskú republiku rád. Jej trvanie však bolo veľmi krátke. Celé územie Slovenska bolo úplne oslobodené až koncom roka 1919. 🇸🇰

Zahraničná politika ČSR

V zahraničnej politike sa Česko-Slovensko spoliehalo najmä na podporu **Francúzska**. Roku 1921 vytvorilo spolu s Rumunskom a Juhosláviou tzv. **Malú dohodu**. Tá ho mala chrániť pred územnými nárokmi Maďarska.

Vnútorné pomery v ČSR

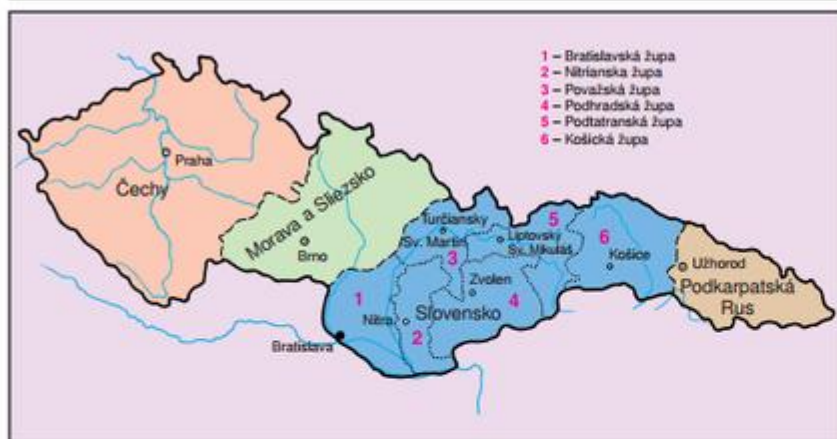
Aj ťažkosti so začleňovaním Slovenska spôsobili, že v republike sa od začiatku presadzoval centralistický princíp riadenia štátu. Bol zakotvený aj v **Ústave Československej republiky** prijatej vo februári 1920. Ústava vychádzala z predstavy jednotného československého národa, ktorá však nezodpovedala skutočnosti.

V januári 1919 bola zrušená Slovenská národná rada a postupne sa rozpúšťali aj miestne národné výbory a národné gardy. Ich právomoci prešli na obecné zastupiteľstvá, okresné a župné úrady, ktoré boli takisto podriadené ministerstvu vnútra v Prahe.

Pri česko-slovenskej vláde sa vytvorilo osobitné **Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska** na čele s Vavrom Šrobárom. Malo štrnásť oddelení, ktoré organizovali administratívny, hospodársky, verejný a kultúrny život. Ministerstvo však v skutočnosti nemalo plnú moc, ale bolo vo všetkom podriadené ministrom vnútra v pražskej vláde. Rovnaké postavenie mal neskôr aj **Krajský úrad** na čele s **krajským prezidentom**, ktorý bol od roku 1928 najvyšším štátnym úradníkom na Slovensku.

Štátna vlajka s malým a stredným štátnym znakom ČSR

Územné členenie ČSR roku 1922 (na Slovensku župné zriadenie)

Na stole

P₁ „Od Prešporka poza Košice vejdú slovenské zástavy. Naše vojská nám slovenskú vlasť oslobodili, ale vlasť túto musíme si teraz vydobýť. Našou bude slovenská otčina až potom, keď všetko, čo je v nej, bude v rukách slovenského ľudu. Mnoho práce je pred nami, ale ruky máme slobodné a pracovať vieme.“

Milan Hodža v Slovenskom týždenníku, 1919

P₂ „V Ružomberku krátko pred kolkovaním otvorili Baťovu predajňu obuvi a ľudia tak dilemu, čo s peniazmi, vyriešili svojky. Aj tí, čo celý život prežili v kapcoch, nanajvýš v čižmách, sa postavili do dlhočízneho radu a kúpili si topánky... Kúpovalo sa bezhlavo všetko – zlato, striebro, drahé kamene, klavíry, obrazy, ba aj rakvy...“

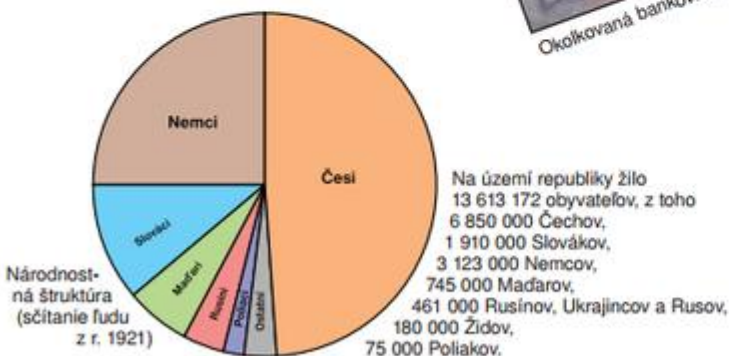
Historik Roman Holec píše o tom, ako ľudia v roku 1919 reagovali na kolkovanie peňazí.

Pátrame → P₁ P₂

1. Akým spôsobom M. Hodža povzbudzuje ľudí vo svojom článku v novinách?
2. Prečo ľudia začali kupovať akýkoľvek tovar?
3. Čoho sa ľudia obávali, keď bezhlavo nakupovali?

Okolkovaná bankovka

Bude vás zaujímať

Centralistický model riadenia štátu sa prejavil aj v takej formálnej stránke, ako bol názov štátu. Od roku 1918 sa čiastočne používal aj názov Česko-Slovensko alebo Česko-slovenská republika. Prijatím ústavy roku 1920 sa začal písať bez spojovníka. Aj tým sa zdôraznila myšlienka jednotného československého národa. Názov štátu sa opäť písal so spojovníkom v krátkom období autonómie Slovenska od 6. októbra 1938 do vyhlásenia slovenského štátu 14. marca 1939. A napokon v období od 20. apríla 1990 do 1. januára 1993, teda do vzniku Slovenskej republiky.

Ku proletárom caleho šveta!

Česko-Slovensko sa stalo samostatnou Slovenskou Radovou Republikou.

Nech žije svetová revolúcia!
Nech žije komunistický internacionál!

Maďarská červená armáda najprv odrazila postup československého vojska a následne vtrhla na územie Slovenska. Bol to jeden zo zúfalých pokusov maďarskej politiky udržať Slovensko v uhorskom štáte a zabrániť jeho začleneniu do Česko-Slovenska. V bojoch s agresormi padlo viac ako 2 000 českých a slovenských vojakov. V júni 1919 maďarskí boľševici vyhlásili na okupovanom území Slovenska podľa vzoru Maďarskej republiky rád tzv. Slovenskú republiku rád. Táto „revolučná epizóda“ však trvala len dva týždne.

V noci z 25. 2. na 26. 2. 1919 sa zastavil pohyb peňazí cez hranice štátu, ktoré obsadilo vojsko. Od 26. 2. do 9. 3. sa na príkaz ministra financií Aloisa Rašína podarilo okolkovať rakúsko-uhorské bankovky, čím sa zmenšil ich obeh o 30 %.

Do slovníčka

centralizmus – systém riadenia štátu, v ktorom sa o všetkom rozhoduje z jedného politického centra. V ČSR všetku moc sústreďovala vláda sídlia v Prahe.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Opíšte situáciu na Slovensku v rokoch 1918 – 1919.
2. Kto predstavoval vládnu moc na Slovensku?
3. Zdôvodnite, prečo vládne orgány na Slovensku postupne strácali svoje právomoci.
4. Vymenujte dva základné princípy, ktoré obsahovala ústava z roku 1920.
5. Tip na surfovanie: Kolkovanie peňazí v Československu v roku 1992. Pri spracovaní krátkej prezentácie o tejto téme využite spomienky rodičov a starých rodičov.

„Slováci jestli budú len s Bratislavou, budú, ale bez Bratislavy nebudú.“

Ferdiš Juriga

Skúste si spomenúť

Prečo sa Bratislava v 16. – 18. storočí stala korunovačným mestom Uhorska?

Z galérie osobností

Samuel Zoch (1882 – 1928)

Evanjelický farár a biskup známy predovšetkým ako autor Martinskej deklarácie. Bol prvým bratislavským županom, ktorý zastával tento úrad v najťažších dňoch vzniku ČSR. Dvadsať rokov pôsobil v Modre a veľa pre toto mestočko urobil.

Pohľad na Bratislavu, 1922

Plagát Dunajského veľtrhu

Bratislava – hlavné mesto Slovenska

Hľadá sa hlavné mesto pre Slovensko

Slovensko ako súčasť Česko-slovenskej republiky potrebovalo svoje hlavné mesto. Voľba padla na Bratislavu, ktorá so svojimi 80 000 obyvateľmi bola roku 1919 najväčším mestom na Slovensku.

Bratislava mala najlepšie materiálne predpoklady plniť úlohu hlavného mesta, ktoré muselo prijať a umiestniť centrálné politické, hospodárske i kultúrne orgány a inštitúcie nového štátu na Slovensku. Železnicou bola priamo spojená s hlavným mestom ČSR Prahou i s ďalšími európskymi metropolami. Mala už aj vlastné letisko. Dunaj ju spájal s časťou južnej Európy a bratislavský prístav sa stal jednou z dôležitých dopravných tepien strednej Európy.

Väčšina jej vtedajšieho obyvateľstva sa však hlásila k nemeckej a maďarskej národnosti. Začiatkom roka 1919 ju obsadilo česko-slovenské vojsko, čo sa stretlo s prejavmi nespokojnosti a odporu u časti bratislavského obyvateľstva. Na návrh Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, česko-slovenská vláda prijala v marci 1919 nové oficiálne pomenovanie mesta. **Namísto Prešporka** (nemecky *Pressburg*, maďarsky *Pozsony* [požoň]) sa prijal názov **Bratislava**. Toto pomenovanie bolo odvodené od starého slovanského pomenovania mesta.

Rozvoj mesta

Po roku 1919 Bratislava ako metropola početne rástla a územne sa rozširovala. Prichádzali sem tisíce nových obyvateľov, ktorí mesto poslovenčovali. V roku 1930 mala už 124 000 obyvateľov, z čoho sa vyše polovica hlásila k československej národnosti (z nich bolo 29,80 % Slovákov a 21,54 % Čechov). Bratislava však naďalej zostávala multietnickou. Život poprevratovej Bratislavy sa radikálne a nenávratne menil. Okrem ústredných štátnych úradov tu mali sídla banky, hospodárske inštitúcie, sekretariáty politických strán, redakcie najdôležitejších slovenských novín, vydavateľstvá, centrály spolkov a umeleckých združení.

V Bratislave sídlila Univerzita Komenského, prvá univerzita so slovenským vyučovacím jazykom, pôsobilo tu Slovenské národné divadlo, bolo založené Zemské a Slovenské múzeum.

Život v Bratislave

Bratislava žila búrlivým spoločenským životom. Diplomatie zastúpenie tu malo sedemnást európskych i mimoeurópskych štátov. Každoročne sa tu konali medzinárodné **Dunajské veľtrhy**. Bratislavu navštívili desiatky významných osobností svetového kultúrneho i politického života, ktorí tu prednášali, vystupovali a spoznávali slovenské problémy. V Bratislave čulo pulzoval aj športový život. Jej najpopulárnejší futbalový oddiel ŠK Bratislava sa prebojoval do celoštátnej ligy.

Hoci sa o Bratislave s iróniou hovorilo, že je najmenším európskym veľkomestom, mala charakter moderného stredoeurópskeho mesta. **Stala sa nielen administratívnym, ale aj skutočným národnopolitickým centrom Slovenska.** Túto svoju pozíciu si zachovala a upevnila aj v neskorších desaťročiach.

Diplom udelený bratislavskej podnikateľskej rodine

Na stole

P₁ „Obecenstvu Prešporskej stolice a mesta Prešporka!
Slovenská sloboda je zaistená, naša Česko-slovenská republika je skutočnosťou. Naše dávne túžby sa uskutočnili a tí, ktorí boli celé veky jeden od druhého oddelení, sa zasa spojili v jednom štáte. Našiel brat brata a naše česko-slovenské vojsko napreduje všade, aby oslobodilo každého Slováka od tisícročného jarma. Česko-slovenská vláda prevzala moc a správu do svojich rúk... a za vykonávateľa tejto štátnej moci pre územie Prešporskej stolice a mesta Prešporka vymenovala dolupodpísaného župana... Úradnou rečou na území celého Slovenska je reč slovenská a úrady sú povinné výlučne slovenskú reč používať. Na tom území stolice, kde bývajú Neslováci, sa môže úradowať v maďarskej i nemeckej reči.“

Vyhlasenie bratislavského župana Samuela Zocha zo 4. 1. 1919

P₂ „... dohodové mocnosti doručili 18. januára 1919 maďarskej vláde v Budapešti nótu, z ktorej jasne vysvitá, že Bratislava prináleží a prináležať bude Česko-slovenskej republike. Je to vec už riešená.“
„... oznamujem Vám, že podľa výnosu ministerskej rady Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska je meno Bratislava už riadne ustálené.“

Úryvky z listov Vavra Šrobára vo veci pripojenia Bratislavy k ČSR a jej pomenovania z 12. 2. a 25. 3. 1919

Česko-slovenské vojsko v Bratislave

Otvorenie
Zemetského
múzea v Bratislave, 1928

Pátrame → P₁ P₂

1. Ako sa volali územnosprávne celky v uhorskom stredovekom štáte?
2. Zistite, aké právo získali príslušníci národnostných menšín, ktorí žili na území Bratislavskej župy.
3. Vypátrajte pôvod slova Bratislava.

Do slovníčka

nóta – úradné oznámenie, vyhlásenie vlády adresované vláde iného štátu

Budova podnikateľa Rudolfa Manderlu, populárny „Manderlák“ postavený roku 1936. Prvá výšková budova v Bratislave.

Bude vás zaujímať

V uliciach Bratislavy sa ešte donedávna hovorilo rečou, ktorá bola zmesou slovenských, nemeckých a maďarských slov, tzv. prešpurský dialekt. Akoby stále pripomínal medzinárodný charakter mesta i vplyvy blízkej Viedne a Budapešti. Životopisy ľudí, ktorí ovládajú tento dialekt, prinášajú spomienku na starú, už zabudnutú anekdotu: „Narodil som sa v Pressburgu či v Pozsony, vojenčil som vo Wilsonovom meste alebo v Prešporku, v súčasnosti žijem v Bratislave...“ Treba povedať, že títo ľudia neboli žiadni svetobežníci. To len historické udalosti, ktoré prehliadli za posledné storočie, zanechali stopy v názve ich rodného mesta.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo sa kultúrnym, hospodárskym a politickým centrom Slovenska stala práve Bratislava a nie Turčiansky Sv. Martin?
2. Aké dôležité politické úrady a kultúrne ustanovizne vznikli po roku 1918 v Bratislave?
3. Bratislava leží na okraji Slovenska. Aké výhody a nevýhody vyplývajú z takejto polohy hlavného mesta?

Z médií

Peter Salner a kol.: *Taká bola Bratislava*
Pavel Dvofák: *Zlatá kniha Bratislavy*

Skúste si spomenúť

Prečo sa práve v Rusku najvýraznejšie prejavili dôsledky dlhotrvajúcej vojny?

Z galérie osobností

Andy Warhol,
Lenin v červenom

Vladimír II'ič Lenin,
vlastným menom Uljanov
(1870 – 1924)

Pochádzal z rodiny školského inšpektora z povolžského Simbirsku. Študoval právo, ale v svojej politickej činnosti ho nerespektoval. Bol ústrednou postavou októbrového prevratu roku 1917 a zakladateľom sovietskeho štátu. Každé jeho opatrenie či nariadenie, ktoré vrazil v budúcnosti malo zabezpečiť šťastie a blahobyt, sprevádzalo násilie. Keďže zlikvidoval politickú opozíciu a súkromné vlastníctvo, pokladá sa za zakladateľa komunistickej totality.

Josif Vissarionovič Stalin,
vlastným menom Džugašvili
(1879 – 1953)

Narodil sa v gruzínskom mestečku Gori v rodine chudobného obuvníka. Ako osemročného ho matka dala do cirkevnej školy, kde mal vyštudovať za pravoslávneho kňaza. Čoskoro ho však zo školy vylúčili, údajne za čítanie zakázanej literatúry. Stal sa z neho profesionálny revolucionár. Po Leninovej smrti roku 1924 sa stal jeho nástupcom a neobmedzeným diktátorom ZSSR. V duchu tézy „o budovaní socializmu v jednej krajine“ vyhlásil program industrializácie (spriemyselného), kolektivizácie (združstevňovania) a päťročných plánov, ktoré sprevádzali masové presuny obyvateľstva, hladomory, likvidácia celých národov, ako aj občianskych a ľudských práv. Počas svojej neobmedzenej krutovlády (1924 až 1953) dal prakticky všetkých svojich protivníkov, ale aj bývalých spolupracovníkov fyzicky zlikvidovať. Slúžili mu na to povestné gulagy (štátna správa táborov), ktorých bolo asi 1 600. Odborníci odhadujú, že v pracovných táboroch počas násilného vysídľovania, ako aj niekoľkých vln hladomoru zahynulo v ZSSR 20 až 30 miliónov ľudí. „Keď zomrie jeden človek, je to smutné, keď zomrú milióny, je to štatistika,“ povedal raz Stalin.

Ako sa Lenin dostal k moci

Nastolenie bolševickej diktatúry v Rusku

Rusko patrilo k veľkým, ale hospodársky zaostalým krajinám. Dôsledky vojny sa tam prejavili mimoriadne tvrdo. V krajine bol hlad a Rusko už roku 1917 nedokázalo naďalej viesť vojnu. Nespokojnosť s vojnou a s cársym režimom sa prejavovala v celej krajine. Po **Februárovej revolúcii** roku 1917, ktorá zvrhla cára, pokúsili sa niektorí demokraticky zmýšľajúci politici vytvoriť vládu, ktorá by zaviedla v Rusku demokratický politický systém. **P** Krajina však pokračovala vo vojne a kríza sa tým naďalej prehľbovala. Situáciu využili ruskí bolševici na čele s Leninom, ktorí sa v novembri 1917 zmocnili vlády v Rusku (**Októbrová revolúcia**).

Bolševici si medzi ľuďom získali určité sympatie tým, že vystúpili z vojny a podpísali s Nemeckom a jeho spojencami mier. Sľubovali roľníkom pôdu, všetkým chlieb a národom ruskej ríše slobodu. V skutočnosti ruskí bolševici ovládli krajinu iba po dlhej a krvavej občianskej vojne. Po nej, aby sa udržali pri moci, nastolili tvrdú **diktatúru**. **P** Roku 1922 premenovali bývalé ruské impérium na **Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR)**.

Stalinova krutovláda

Po Leninovej smrti roku 1924 sa dostal k moci Stalin, ktorý bolševickú diktatúru premenil na skutočnú krutovládu. Milióny ľudí, ktorí zmýšľali inak ako bolševici, ale napokon aj ich stúpenci a blízki Stalinovi spolupracovníci, skončili v pracovných táboroch alebo boli bez súdu popravení. Bolševická diktatúra sa usilovala ovládnuť krajinu nielen mocensky a hospodársky, ale chcela sa tiež zmocniť myslenia ľudí, prenasledovala cirkev a v umení začala presadzovať iba jeden povolený smer, tzv. socialistický realizmus. Toto všetko sa dialo s navonok vyhláseným cieľom vybudovať **komunizmus**, čiže sociálne spravodlivú spoločnosť. Preto sa bolševická strana premenovala na komunistickú stranu.

Svetová komunistická revolúcia

Už počas prevratu v Rusku na konci roka 1917 ruskí bolševici predpokladali, že ľud v ďalších krajinách, ktoré boli zničené vojnou, urobí revolúciu podľa ich vzoru. V niektorých krajinách k takýmto pokusom po skončení vojny aj došlo – vytvárali sa tzv. republiky rád (Maďarsko, Nemecko), ale napokon ostal v povojnovom období ZSSR jedinou krajinou s komunistickou vládou. Plánu na uskutočnenie komunistickej revolúcie na celom svete – svetovej komunistickej revolúcie – sa však ruskí bolševici nevzdali. Na podporu takejto svetovej revolúcie vznikla ruskými bolševikmi ovládaná **Komunistická internacionála** (v skratke Kominterná). V mnohých krajinách na celom svete sa zakladali **komunistické strany**, ktoré mali cieľ uskutočniť vo svojej krajine komunistický prevrat.

Pod Leninovou zástavou.
Po Leninskej ceste.
Propagandistický plagát
je jedným z prostriedkov
zjednodušeného hlásania
politických myšlienok
s cieľom získať masu.

Na stole

P₁ „Vláda bude vo svojej činnosti vychádzať z týchto zásad:

1. Úplná a okamžitá amnestia vo všetkých politických a náboženských veciach...
2. Sloboda slova, tlače, zhromažďovania a právo na štrajk...
3. Zrušenie všetkých stavovských, náboženských a národnostných obmedzení.
4. Okamžitá príprava na zvolanie ústavodarného zhromaždenia na základe všeobecného, rovného a tajného hlasovacieho práva.
5. Nahradenie polície ľudovou milíciou s voleným velením, ktoré bude podriadené orgánom miestnej samosprávy.
6. Voľby do orgánov miestnej samosprávy na základe všeobecného, rovného a tajného práva.
7. Vojenské útvary, ktoré sa zúčastnili na revolučnom hnutí, nebudú odzbrojené a odvelené z Petrohradu.“

Deklarácia dočasnej vlády, 3. 3. 1917

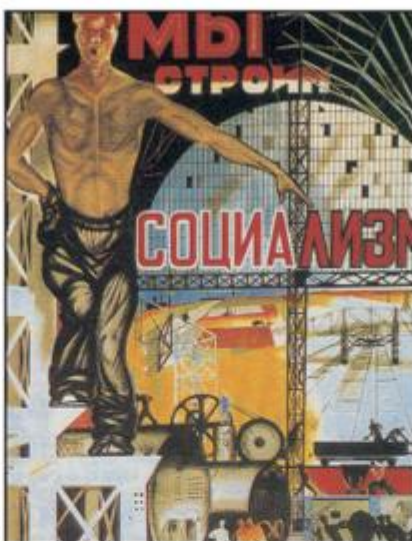
P₂ „V januári 1918 začalo činnosť ústavodarné zhromaždenie, „prvý slobodne zvolený ruský parlament“. Ale boľševici sa nechceli len tak vzdať moci. Na prvé zasadanie parlamentu sa chystali ako do boja. Vytvorili mimoriadny vojenský štáb, rozdelili Petrohrad na úseky a hliadky zložené z námorníkov a vojakov strážili ulice. Za veliteľa Tauridského paláca, kde sa malo zísť ústavodarné zhromaždenie, vymenovali boľševika Urického. Keď sa zasadanie začalo, vpochodovali do sály námorníci pod Železnjakovým velením. A práve títo dvaja mali tú česť ukončiť dejiny ruského parlamentarizmu. Na úsvite prvého dňa zasadania Železnjakov pristúpil k predsedajúcemu, buchol pästou do stola a vyriekol historické slová: „Stráž je unavená, ďalej vás už nemôžeme chrániť. Ukončíte schôdzu!“ Tak zbavil Lenin vládu prívlastku „dočasná“.“

Edvard Radzinskij: Poslední car

Pátame → P₁ P₂

1. Zistíte, aké politické zriadenie vyplýva z deklarácie Dočasnej vlády.
2. Za akých okolností muselo svoju činnosť ukončiť ústavodarné zhromaždenie?

P₃

Budujeme socializmus, plagát Jurija Pimenova z roku 1927

Ruské deti poznačené chudobou a podvýživou počas hladomoru, 1921. Všetky programy boľševickej vlády sľubovali ľuďom blahobyt. V skutočnosti však boli v Rusku (ZSSR) dva veľké hladomory: začiatkom 20. rokov a v druhej polovici 30. rokov.

Lev Davydovič Trockij (1879 – 1940)

Jeden z najbližších Leninových spolupracovníkov, vlastným menom Bronštejn, sa narodil v malej ukrajinskej dedinke Janovke. Od mladosti bol revolucionárom, za čo bol aj vo vyhnanstve na Sibíri. Po boľševickej revolúcii sa stal komisárom zahraničných vecí, čo bola vlastne funkcia ministra zahraničia. V rokoch 1918 až 1925, teda v čase občianskej vojny a po nej, bol ľudovým komisárom obrany. Po Leninovej smrti bol Trockij Stalinovým súperom o nástupníctvo po Leninovi. Stalin ho dal roku 1927 vylúčiť z komunistickej strany a roku 1929 bol vypovedaný zo ZSSR. Žil v Turecku, Francúzsku, Nórsku a v Mexiku, kde bol v roku 1940 Stalinom najatým vrahom zavraždený.

Analýza propagandistického plagátu → P₃

1. Na koho sa plagát obracia?
2. O čom sa snaží plagát presvedčiť ľudí? Čo by mali urobiť?
3. Aké symboly používa plagát?
4. Ktoré symboly nepoznáte alebo im nerozumiete?
5. Prečo plagáty boli a sú takým významným prostriedkom komunikácie?
6. Porovnajte propagandistický plagát J. Pimenova s fotografiou (dole).
7. Tip na surfovanie: propagandistický plagát (www.worldwar1.com/posters.htm)

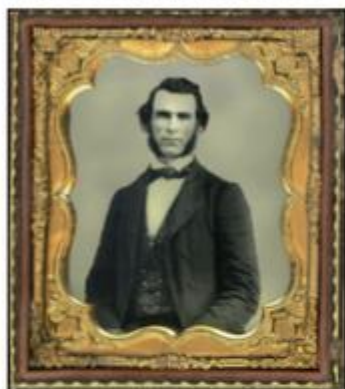
Do slovníčka

boľševici – členovia tzv. väčšinovej socialistickej strany Ruska pod vedením Lenina. Sociálno-demokratická strana Ruska sa roku 1903 rozdelila na dve frakcie: väčšina (po rusky *boľšinstvo*) sa začala nazývať boľševici, menšina (po rusky *meňšinstvo*) dostala meno menševici. Boľševici sa neskôr premenovali na komunistov.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Rozlíšte, v čom spočíva hlavný rozdiel medzi Februárovou revolúciou a Októbrovou revolúciou.
2. Zdôvodnite, prečo sa roku 1917 nedal udržať v Rusku demokratický politický systém.
3. Zistite, kedy sa k ZSSR pripojili ďalšie, tzv. socialisticke krajiny a ktoré to boli.
4. Tip na surfovanie: Zavraždenie cárskej rodiny, Gulag

Z galérie starých fotografií

Ukážka dagerotypie z 19. storočia

Autochrómna farebná fotografia vojaka z prvej svetovej vojny, 1917

Metóda: Ako analyzovať fotografiu

V roku 1839 bol takmer súčasne vo Francúzsku a Anglicku zverejnený vynález dvoch fotografických postupov. Vo Francúzsku dagerotypie – fotografie na postrúbenej medenej doske Louisa Mandého Daguerra – a v Anglicku postup negatív – pozitív Wiliama Henryho Foxa Talbota. Od tohto roku sa fotografia postupne stala najrozšírenejším obrazovým médiom. K jej výraznému rozšíreniu prispel v roku 1888 George Eastman, keď uviedol na trh pomerne lacný a malý fotoaparát značky Kodak. Od tohto momentu fotografiu nezhotovali len profesionálni fotografi, ale aj obyčajní ľudia. Zvlášť to platí od konca 20. storočia, keď sa rozšírila digitálna fotografia.

Keď sa pozeráme na fotografie, často v nás vzbudzujú dojem, že to, čo zobrazujú, je presné a objektívne. Keď chceme pracovať s fotografiou ako historickým prameňom (obrazovou stopou), musíme si uvedomiť, že jej obsah podmieňuje osobnosť fotografa a jeho postupy, pomocou ktorých môže vedome alebo nevedome ovplyvniť to, čo fotografuje. Napríklad výberom námetu, uhlom záberu, miestom, z ktorého fotografuje, spôsobom zaostrenia, využitím svetla a tieňa a pod.

Ďalej musíme počítať s tým, že fotograf môže vedome manipulovať s hotovou fotografiou. Napríklad zmeniť už hotový záber tým, že odstráni osoby, predmety, detaily, ktoré mu z rôznych príčin nevyhovujú, alebo doplní tie, ktoré mu s odstupom času chýbajú. Takýto postup sa označuje ako fotomontáž alebo retušovanie (znovu sa dotýkanie) fotografie. Navyše tento spôsob dodatočnej úpravy fotografie v súčasnosti výrazne uľahčila digitálna fotografia, ktorú možno priamo upraviť v počítači.

Preto keď chceme pracovať s fotografiou ako s historickým obrazovým prameňom, musíme ju kriticky posudzovať aj pomocou nasledujúcich otázok.

Otázky na analýzu fotografií

A. Opis toho, čo vidím na fotografii.

1. Opišem ľudí a ich činnosť alebo predmety, ktoré sú na fotografii.
2. Ako sú ľudia alebo predmety zoskupené?
3. Opišem, čo vidím v pozadí, v popredí, v strede, napravo, naľavo fotografie.
4. Je na fotografii text?
5. Čo sa môžem dozvedieť z textu?

B. Interpretácia – dôkazy – prečo tak premýšľam. S akou istotou to môžem tvrdiť?

1. Zistím, kto sú ľudia na fotografii.
2. Aké predmety sú na nej?
3. Čo sa podľa mňa odohráva na fotografii?
4. Je to podľa mňa realistický záber (momentka) alebo ľudia na fotografii pózovali úmyselne?
5. Akú funkciu mala plniť fotografia?
6. Sú na fotografii prvky, ktoré sú podľa vás nezvyčajné?
7. Uvediem, kedy približne fotografia vznikla.
8. Kto je autorom fotografie?
9. Ako na mňa pôsobí fotografia?
10. Čo sa mi najviac páči, prípadne nepáči na fotografii? Prečo?

C. Ako nájsť ďalšie dôkazy a rozšíriť svoju interpretáciu fotografie?

1. Uvediem ďalšie historické pramene, pomocou ktorých by som si mohol overiť pravdivosť svojich záverov o tejto fotografii.
2. Zopakujem si, čo už viem z predchádzajúcich hodín dejepisu o udalostiach, ktoré sa týkajú daného výjavu na tejto fotografii.

Na stope

„Znovu sa dotýkanie“ fotografie z obdobia vlády J. V. Stalina v ZSSR: Leninov prejav na Sverdlovovom námestí v Moskve z 5. mája 1920

P₁

P₂

P₃

Takto dodatočne upravená fotografia sa zverejňovala v rôznych propagandistických obrazových publikáciách po roku 1927. Dokonca neskôr bol podľa tejto fotografie namalovaný aj obraz.

Tip na surfovanie

1. vynález fotografie
2. retušované fotografie

Fotografia, ktorú zhotovil profesionálny fotograf.

Jej autorom je G. P. Goldštajn. Je na nej zachytený prejav V. I. Lenina pred zhromaždenými vojakmi Červenej armády, ktorí sa mali stretnúť v boji s vojskom poľského maršala J. Piłsudského. Pri tribúne stoja spolupracovníci L. D. Trockij a L. B. Kamenev.

Fotografia neznámeho fotografa.

Vznikla tesne potom, ako vznikla fotografia G. P. Goldštajna. Vidíme na nej skoro ten istý výjav Leninovho prejavu, len s malými odlišnosťami. Práve táto fotografia o niekoľko rokov neskôr poslúžila na retušovanie fotografie.

P₄

Obraz podľa retušovanej fotografie Izaka Brodského z roku 1933

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Porovnajete tri fotografie.
2. Opíšte pravú stranu týchto fotografií.
3. Čím sa odlišujú fotografie?
4. Identifikujte tieto odlišnosti.
5. Prečo z fotografií zmizli dvaja politici? Pomôžte si s. 34 – 35.
6. Komu tieto politici prekážali?
7. Kto bol asi poverený tým, aby dodatočne zmenil druhú fotografiu?
8. Kto podľa vášho názoru bol za to zodpovedný?
9. Zistíte, či sa aj v neskorších obdobiach retušovali a dodnes retušujú politické fotografie.
10. V prípade, že vlastníte digitálny fotoaparát a počítač, skúste sa „znovu dotknúť“ fotografie.

Skúste si spomenúť

1. Aké dôsledky mala prvá svetová vojna?
2. Ktoré štáty boli nespokojné s výsledkami mierovej konferencie?

Z galérie osobností

Benito Mussolini (1883 – 1945)

Narodil sa ako syn vidieckeho kováča v dedine Dovia pri meste Forlì. Občianskym povoláním bol pôvodne učiteľ, ale pracoval aj ako prekladateľ, novinár a redaktor. Pred vojnou bol socialista. Roku 1919 založil teroristickú organizáciu, ktorá sa roku 1921 premenila na fašistickú stranu. Vytýčil ideu obnovy rímskeho impéria. Roku 1922 zinscenoval „poход na Rím“, t. j. štátny prevrat, a zaviedol diktátorský režim. Od roku 1926 vystupuje ako neobmedzený vodca – *duce*.

Prečo je na fotografii Mussolini so sochou G. I. Caesara?
Prečo talianski fašisti preberali symboly starovekej Rímskej ríše?

Príslušníci bojových zväzov mali vo svojom znaku tzv. starorímske fasces – zväzky prútov ovínutých červenými remeňmi so sekerou uprostred. Tento znak symbolizoval právo bičovať a stínať hlavy. V starovekej Rímskej ríši predstavoval moc mesta, štátu, ríše nad životom a smrťou občanov. Z latinského slova *fascis* vzniklo talianske slovo *fascismo* – fašizmus.

Medzivojnová Európa

Mussolini a jeho čiernoodenci

Nespokojnosť a kríza v povojnovej Európe

Vo všetkých štátoch, ktoré predtým viedli vojnu, sa ľuďom po nej žilo veľmi ťažko. Zbrojárské továrne stratili objednávky a začali prepúšťať, muži sa vracali z frontov a nenašli zamestnanie. Vlády tlačili stále nové peniaze, čím všetok tovar veľmi zdražiel a peniaze strácali hodnotu. Podpory v nezamestnanosti a v chorobe ešte neexistovali. Jednoduchí ľudia začali strácať trpezlivosť, vychádzali do ulíc, usporadúvali verejné zhromaždenia a žiadali nápravu. Takáto situácia vyhovovala politikom, ktorí mali sklony diktátorov a ktorí v krízovej situácii sľubovali vyriešiť všetky problémy.

Kríza v Taliansku

Takáto krízová situácia bola aj v Taliansku. Hoci Taliansko patrilo k víťaznej Dohode, v krajine nevládla spokojnosť. Nacionalisti dávali otvorene najavo nespokojnosť s malými územnými ziskami. Objavili sa aj hospodárske ťažkosti.

Vtedy sa na politickej scéne objavil **Benito Mussolini**. Začal zvolávať verejné zhromaždenia a sľubovať, že všetky problémy vyrieši, len čo sa dostane k moci. Zavedie vraj vládu silnej ruky, ktorú budú všetci poslúchať. Robotníkom sľuboval lepšie mzdy, nezamestnaným prácu, podnikateľom vyššie zisky, jednoducho sľuboval všetkým všetko.

Keďže ľudia už boli unavení večnými štrajkami a demonštráciami, mnohí jeho sľubom uverili. Zrátko sa okolo neho zoskupili muži a mladíci, ktorí sa začali obliekať do čiernych uniforiem a dali si meno fašisti. Časť fašistov vytvorila polovojskové ozbrojené organizácie, ktoré vyvolávali na uliciach sústavné bitky a prepádali príslušníkov iných, najmä robotníckych strán. Mussolini teror v uliciach zámerné stupňoval a sľuboval, že len čo zveria vládu jemu, nastolí všade pokoj a poriadok.

Fašisti pri moci

Po dvoch rokoch nepokojov taliansky kráľ v októbri 1922 naozaj poveril Mussoliniho, aby zostavil vládu. To bol na niekoľko desaťročí koniec demokracie v Taliansku. Mussoliniho fašistická strana odstránila všetky občianske práva a slobody, podriadila si celé vedenie štátu, súdnictvo, školstvo, kultúru a začala ľuďom predpisovať aj to, čo si majú myslieť a ako sa majú správať. Svojich politických protivníkov postavila pred mimoriadne súdy, kde sa vôbec nemohli obhajovať. Väčšina bola odsúdená na 20 rokov straty slobody. Mnohí boli vykázaní na opustené Liparské ostrovy.

Diktátor Mussolini sa pripravoval aj na vojnu. Túžil po ovládnutí Grécka a Albánska na Balkáne a Etiópie v Afrike.

B. Mussolini a A. Hitler. Karikúra Davida Lowa.
Prečo ich D. Low nakreslil v priateľskom objatí?

Mladežnícka polovojská organizácia pri výcviku. Šesťroční chlapci sa nazývali Synovia vlčice. Od jedenástich rokov dostali drevené zbrane, od pätnástich skutočné. Ich základným heslom bolo: Veriť, poslúchať, bojovať!

Na stole

P₁ „Naša cesta je násilie. Ako možno uplatňovať násilie a zároveň kázať úctu pred iným názorom? Je len jediná pravda. Kto verí, že túto pravdu má, musí ju brániť s nasadením vlastného života. Kto však nie je presvedčený o svojej absolútnej a jedinej pravde, ten nemôže byť fašistom.“

Italo Balbo, jeden z najbližších spolupracovníkov Mussoliniho

P₂ „Fašizmus je... stranou, ktorá chce národ neodvratne presvedčiť a prinútiť, aby plnil základné požiadavky jej programu.“

Taliansky filozof Gentile [džentile], Mussoliniho spolupracovník

P₃ „Musí mať meč medzi zubami, bomby v rukách a pohrdanie voči nebezpečenstvu v srdci.“

Mussolini o ideálnom fašistovi

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Z uvedených textov zovšeobecniť vlastnosti ideálneho talianskeho fašistu.
2. Prečo práve takéto vlastnosti vyhovovali politikom fašistickej strany v Taliansku?

Mussoliniho „pochod na Rím“, október 1922

Skupina fašistov s fašistickou vlajkou. Keď išli v Mussoliniho mene terorizovať pokojné obyvateľstvo, ktoré sa im nepáčilo len preto, lebo nemilovalo ich vodcu, vybrali si za svoj symbol umrličiu lebku s prekríženými hnatmi. Aj v Nemecku za Hitlera sa tento symbol stal odznakom najukrutnejších oddielov vládnej strany.

Benito Mussolini, holandská karikatúra, 1992

Pátrame → P₄

1. Ako na vás pôsobia oči karikovaného Mussoliniho?
2. Prečo karikaturista vytieňoval jeho tvár čiernym tušom?
3. Prečo jeho telo tvoria prekrížené kosti?
4. Čo symbolizujú tieto kosti?

Do slovníčka

nacionalizmus – myšlienkový a politický smer, ktorý pokladá národ za základnú spoločenskú jednotku

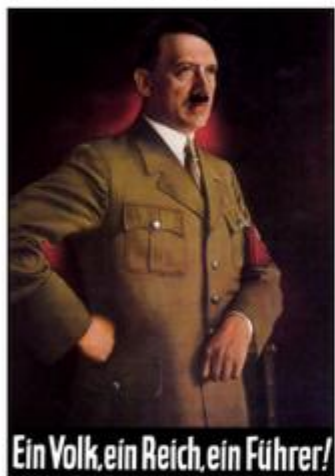
Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo v dvadsiatych rokoch boli ľudia v Taliansku i v ostatných európskych krajinách nespokojní?
2. Ako túto nespokojnosť využil Mussolini a jeho prívrženci?
3. Čo sa zmenilo v Taliansku po roku 1922?
4. Prečo fašisti začali kontrolovať aj systém vzdelávania a mládežnícke organizácie?

Skúste si spomenúť

Prečo sa po skončení prvej svetovej vojny objavila hospodárska kríza?

Z galérie osobností

Adolf Hitler
(1889 – 1945)

Pochádzal z rodiny rakúskeho colného úradníka. Pôvodne chcel byť maliarom, ale na viedenskú umeleckú akadémiu ho neprijali. Roku 1925 uverejnil svoj programový spis *Mein Kampf* (Môj boj), v ktorom opísal svoje predstavy a plány o vedúcej úlohe Nemcov a germánskej rasy, písal o menej cenných národoch, medzi ktoré patrili aj slovanské národy, a propagoval protizidovské myšlienky. S cieľom uskutočniť tieto svoje plány rozpútal druhú svetovú vojnu. Ako rástli neúspechy Nemecka za druhej svetovej vojny, prestal vystupovať na verejnosti. Na konci vojny 30. 4. 1945 spáchal samovraždu. Pod obrázkom: JEDEN NÁROD, JEDNA RIŠA, JEDEN VODCA!

Joseph Goebbels [göbels]
(1897 – 1945)

Najvýznamnejší propagátor rasových teórií a vojny, šéf úradu propagandy, neobmedzený diktátor v oblasti kultúry. Na konci vojny dal otráviť svojich šesť detí a spolu s manželkou spáchal samovraždu. Medzi jeho najznámejšie výroky patria: „Stokrát opakovaná lož sa stane pravdou! Čím väčšia lož, tým hlasnejšie ju treba kričať do sveta!“

Hitlerova diktatúra v Nemecku

Povojnové Nemecko

Po prehratej vojne musel nemecký cisár Wilhelm II. v dôsledku všeobecnej nespokojnosti v krajine odstúpiť. Nemecko sa stalo republikou, ktorá prijala demokratickú ústavu. Parlament, ktorý prijal ústavu, zasadal v mestečku Weimar [vajmar], a preto sa tento štát zvykne nazývať **Weimarskou republikou**. Prvým prezidentom sa stal sociálny demokrat Friedrich Ebert.

Nemecko muselo čeliť **veľkým hospodárskym ťažkostiam**, ktoré spôsobila prehratá vojna a tiež vysoké náhrady vojnových škôd (reparácie), ktoré predpísala Nemecku mierová konferencia. Nemecká marka strácala závažným tempom hodnotu. Ľudia vlastnili milióny mariek, ale nedokázali si za ne kúpiť ani základné životné potreby.

V priebehu dvadsiatych rokov sa situácia začala postupne zlepšovať, čomu napomohlo aj zmiernenie reparácií a dolárová pôžička, ktorú poskytli Nemecku USA. Svetová hospodárska kríza, ktorá vypukla roku 1929, však nemecké hospodárstvo zrazila opäť na kolena. V krajine bola veľká nezamestnanosť, hlad a bieda.

Hitler pri moci

Krízu využil Adolf Hitler, vodca strany, ktorá sa nazývala **Národnosocialistická nemecká robotnícka strana**, známa pod skratkou z originálneho nemeckého názvu ako **nacistická strana**. Kým neprepukla hospodárska kríza, bola to len malá, bezvýznamná strana. Roku 1932, keď bola kríza najhlbšia a bieda najväčšia, už získala najväčší počet kresiel v parlamente. Sľubovala voličom životné istoty, o ktoré počas krízy prišli. Na základe toho sa stal Hitler **v januári 1933 kancelárom** – predsedom vlády.

Hitler postupoval podobne ako Lenin v Rusku a Mussolini v Taliansku. Zakázal všetky ostatné politické strany, spolky, organizácie a kluby. Štátne orgány, školstvo, vedu, kultúru a súdy podriadil svojej strane. Celý štát popretkával sieťou tajnej polície. Odporcov režimu zatvárali do väzení a koncentračných táborov. To bol spôsob vládnutia spoločný pre všetkých diktátorov.

Pre nemeckých nacistov bol charakteristický **rasizmus**, čiže teória o hodnotných a menej hodnotných skupinách ľudstva. Zostavili akýsi rebríček rás. Seba, t. j. nordickú rasu, ako sa sami nazývali, postavili na vrchol tohto rebríčka. Nemecký národ, podľa nich tzv. nadľudia, musí ostatných, t. j. napr. Slovanov, Židov a Rómov, premeniť na moderných otrokov alebo vyhubiť. V Nemecku začalo systematické prenasledovanie Židov.

Príprava na vojnu

Keď sa Hitler dostal k moci, otvorene vyhlasoval, že Nemecko sa musí pomstiť za porážku v prvej svetovej vojne a on urobí všetko, aby si Nemci podmanili najprv Európu a neskôr celý svet. Za Weimarskej republiky vstúpilo Nemecko do Spoločnosti národov. Pod Hitlerovým vedením zo Spoločnosti národov vystúpilo a prestalo rešpektovať ustanovenia versailleskej mierovej zmluvy. Hitlerov príchod k moci teda znamenal, že skôr či neskôr Nemecko rozpúta novú vojnu.

Dr. J. Goebbels. Karikatúra
B. Taussiga z roku 1936.
Prečo český karikaturista nakreslil
Goebbelsa ako elektrický stožiar
s ampliónom?

Na stole

P₁ „Desať rokov sme sa pripravovali na to, aby sme dosiahli moc. Priznávame slobodne a otvorene, že keď naše hnutie zvíťazí, budeme sa dňom i nocou zaoberať myšlienkou, ako vybudovať armádu, ktorú nám zakázala mierová zmluva. Ďalej sľubujeme, že zničíme každého, kto sa nám pokúsi v tejto činnosti zabrániť. Naše práva budú len vtedy zabezpečené, ak nemeckú ríšu bude opäť podporovať nemecká dyka.“

Úryvok z prejavu Adolfa Hitlera v Mníchove roku 1929

P₂ „Cieľom nemeckej politiky je zabezpečiť rasovú spoločnosť a zväčšovať jej územie... Nemecká budúcnosť je podmienená riešením potreby životného priestoru... Nemecký problém sa môže riešiť len násilnými prostriedkami... Keď bude vodca nažive, je jeho nezvratným rozhodnutím riešiť nemecký problém priestorom najneskôr v rokoch 1943 – 1945...“

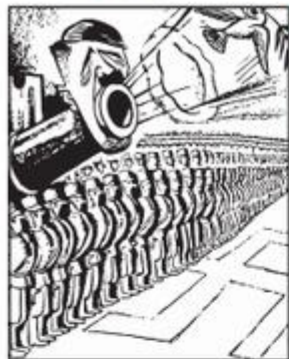
Úryvok z Hitlerových vojnových plánov dohodnutých na tajnom zasadnutí vojenského štábu v novembri 1937. Z poznámok Hitlerovho pobočníka.

P₃ „Žid nemôže byť občanom ríše. Nemá volebné právo, nemôže zastávať verejný úrad... Židom je osoba, ktorá má medzi prarodičmi aspoň do tretieho kolena rasovo plný židovský pôvod...“

Úryvok z rasových zákonov prijatých v Norimbergu roku 1935

Pátrame → P₁ P₂ P₃ P₄ P₅

1. Porovnajcie ciele A. Hitlera s myšlienkami talianskych fašistov (s. 39).
2. Čo majú spoločné?
3. Porovnajcie plagát a karikatúru A. Hitlera.

P₄
Americká karikatúra reagujúca na Hitlerov prejav zo 17. 5. 1933.

Cesta nahor...

Heinrich Himmler (1900 – 1945)

Šéf Hlavného úradu ríšskej bezpečnosti, ktorému podliehali všetky teroristické orgány štátu vrátane gestapa – Geheime Staatspolizei (Tajná štátna polícia), ako aj všetky orgány ministerstva vnútra a veliteľia koncentračných táborov. Po vojenskej kapitulácii sa pokúsil ujsť pod falošným menom, ale dostal sa do britského zajatia, kde spáchal samovraždu.

Autoportrét so židovským pasom. Obraz Felixa Nussbauma z roku 1943. Autor obrazu zahynul v koncentračnom tábore Osvienčim.

Bude vás zaujímať

V novembri 1938 vydali nemecké úrady ďalšie nariadenia, ktoré obmedzovali život židovského obyvateľstva. Židom napríklad zakázali: používať verejné dopravné prostriedky, kupovať časopisy, knihy, vlastniť autá a motorky, vlastniť chodáky a dielne, mať domáce zvieratá, navštevovať kúpaliská, divadlá, múzeá, koncerty, kiná a dokonca nesmeli navštevovať niektoré parky. Od 1. januára 1939 museli všetci muži židovského pôvodu prijať ďalšie krstné meno Izrael a ženy meno Sára. Okrem toho museli mať všetci v pasoch pečiatku s písmenom J.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo sa v Nemecku dostal k moci Hitler?
2. Čo sľuboval Hitler Nemcom?
3. Porovnajcie, čo mali spoločné a v čom sa odlišovali diktátorské režimy v ZSSR, Taliansku a Nemecku.

„Apelujem na vás, bratia Česi, s ktorými nás osud spojil v jednom štáte: Zadržte! Nedajte sa zaslepiť. Voľte si cestu spravodlivosti, bratského uznania a úprimného spolunažívania. Na vašom porozumení sa zvrtnie osud nášho spoločného štátu.“

Z prejavu Jozefa Tisa, poslanca Národného zhromaždenia, 20. 10. 1933

Skúste si spomenúť

Vymenujte slovenských politikov, ktorí pôsobili na začiatku 20. storočia v Rakúsko-Uhorsku.

Z galérie osobností

Andrej Hlinka (1864 – 1938)

Katolícky kňaz a politik. V zápase za národné práva Slovákov bol už v Uhorsku prenasledovaný a väznený. Bol zakladateľom a vedúcou osobnosťou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Ivan Déer (1884 – 1973)

Právnik, politik. V rokoch 1926 – 1938 bol predsedom zemského výboru sociálno-demokratickej strany. Pôsobil aj ako minister školstva a spravodlivosti. Vystupoval proti požiadavke autonómie Slovenska a presadzoval československú koncepciu. Svoju politickú orientáciu obhajoval aj takýmto názorom: „Môžeme si dovoliť labilnosť národnostného štátika voči mocným národným útvarom na všetkých stranách okolo nás? Mohlo by Slovensko... udržať svoju svojbytnosť, keby, oslabiac väzby československé, vystavené bolo stále príťažlivosti magnetu... záujmov mocných národov v bezprostrednom susedstve?“

Slovensko hľadá svoju cestu

Význam vzniku Československej republiky pre Slovákov

Pre Slovákov mal vznik Česko-Slovenska veľký význam. Po prvýkrát v dejinách vznikli administratívne **hranice Slovenska**, ktoré boli potvrdené mierovou konferenciou. Slováci sa spolu s Čechmi po prvýkrát v dejinách stali **štátnym národom**, aj keď to bolo podľa ústavy v podobe politického národa československého. Pred rokom 1918 sa iba časť Slovákov hlásila k slovenskej identite. V priaznivých podmienkach sa Slováci mohli doformovať ako **jeden z mnohých moderných európskych národov**. V krátkom čase si Slováci s významnou českou pomocou dokázali **vybudovať školský systém** so slovenským vyučovacím jazykom od základných škôl až po Univerzitu Komenského v Bratislave. Vybudovali sa ďalšie **kultúrne a národné inštitúcie**. Veľký význam pre Slovákov mal **demokratický systém**, pretože po prvýkrát v dejinách sa slovenský človek stal občanom, ktorý mal volebné právo. Volebné právo mali aj ženy, čo vôbec nebolo vo vtedajšej Európe samozrejme. Uzákonil sa osemhodinový pracovný čas, právo spolčovania, sloboda tlače. **P**

Politické strany

V demokratickom Československu sa rozvinul systém viacerých politických strán. V čase prijatia Martinskej deklarácie v októbri 1918 boli zhromaždení slovenskí politici jednotní v tom, že pre Slovákov je najlepšie riešenie spoločný štát s Čechmi. Jednotní boli aj v názore, že Slovensko by malo mať v spoločnom štáte zvlášť postavenie. Kým však štát nie je ešte vnútorné i medzinárodne pevný, autonómiu nepovažovali pre Slovákov za vhodnú.

Postupne sa slovenskí politici v tejto otázke rozdelili do dvoch smerov. Príslušníci agrárnej, sociálnodemokratickej a ďalších menších strán zotrvali na stanovisku, že štát ešte nie je pevný a aj pre Slovákov je najlepšie riešenie štátny centralizmus. Viacerí z týchto **centralistov** boli presvedčení, že Česi a Slováci môžu tvoriť jeden politický československý národ. **P**

Na druhej strane bol blok vedený Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, ktorý sa dožadoval uskutočnenia samosprávy Slovenska (autonómie). **Autonomisti** žiadali, aby Slovensko malo svoj snem, vládu, vlastnú administratívu a súdnicstvo. Tieto dva smery medzi sebou súperili o hlasy voličov. **P**

Na Slovensku pôsobila aj celoštátna **komunistická strana**. Svoje politické strany mali aj **národnostné menšiny**. Najvýznamnejšie boli maďarské a nemecké politické strany.

Pre slovenského občana bolo dôležité, že sa svojou aktívnou účasťou mohol podieľať na formovaní moderného Slovenska a hľadať pre krajinu cestu, ktorú považoval za najlepšiu. Významné bolo, že Slováci sa mohli vo veľkej miere zúčastňovať aj na formovaní obecnej a regionálnej politiky.

Básnik Martin Rázus na zhromaždení Slovenskej národnej strany. Rázus bol predsedom tejto strany, ktorá určitý čas tvorila spolu s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou autonomistický blok požadujúci autonómiu Slovenska.

Na stole

P₁ „Okolnosti, ktoré vo svetovej vojne priniesli Slovensku slobodu, spojili ho definitívne so západnou kultúrou... Víťazstvo v r. 1918 definitívne umiestnilo Slovákov medzi rad západných národov... Únik Slovenska z východnej do západnej kultúrnej oblasti kultúry je udalosťou pre jeho budúcnosť nie menej vážnou než skutočné dosiahnutie slobody.“

Slovenský politik a diplomat Štefan Osuský o postavení Slovenska, 1931

P₂ „Sme proti územnej autonómii preto, že by ona znamenala pre nás poníženie na takú zlomkovitú, čiastočnú suverenitu, ktorá sa s našim cieľom byť spolujateľmi celoštátnej suverenity nedá zrovnáť. Územná autonómia znamená obmedziť sa na určité odbory správy... na správu školstva a súdnictva, na administratívu... Obmedziť sa na politickú autonómiu, znamená pre nás vylúčiť Slovensko z tých celoštátnych záležitostí, ktoré sú pre nás všetkých a pre celý štát najdôležitejšie, totiž vylúčením z celoštátnej finančnej politiky, z celoštátnej politiky zahraničnej a celoštátnej politiky vojenskej.“

Úryvok z prejavu Milana Hodžu v Národnom zhromaždení, 1921

P₃ „Odmietame podozrenie, že požiadavkou autonómie kladíme úklady proti jednotnosti štátu československého, lebo však pri autonómnom zriadení štát prepúšťa určité svoje funkcie autonómnemu telesu, zostávajúc v ostatných funkciách nedotknutá jeho zvrchovanosť... Autonómia je uznaním štátnej zvrchovanosti a autonomisti stoja na pôde uznania celistvosti štátu. Kto je úprimne za udržanie štátu, musí dôsledne podporovať dva základné piliere tohože štátu – národ český a národ slovenský...“

Jozef Tiso, O ideológii Slovenskej ľudovej strany, 1930

P₄ „Česi a Slováci, akože sú odkázaní vzájomne na seba, musia sa dohodnúť bez sprostredkovateľov... rovno sami. I v domácnosti dvoch bratov jedného mena musí byť isté pokonanie a istý poriadok, ako by sa to nežiadalo v štáte, kde ide o stá a státisíce slovenských i českých existencií? Československá dohoda musí sa stať skutkom. To je záujmom českej i slovenskej budúcnosti, záujmom nášho štátu a najlepším fahom proti revizionizmu.“

Martin Rázus o vzťahu Čechov a Slovákov, 1934

Pátrame → P₄

1. Prečo Rázus žiadal „isté pokonanie a istý poriadok“ vo vzťahu medzi Slovámi a Čechmi?

Volebný plagát HSLS, 1935

Volebný plagát agrárnej strany, 1935

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Zistíte, čo považoval Š. Osuský za významné okrem nadobudnutej slobody.
2. Porovnajte názory M. Hodžu a J. Tisa.
3. Uveďte, v čom sú ich názory odlišné.
4. Nájdite dôvody proti územnej autonómii, ktoré uvádza M. Hodža v svojom prejave.
5. Za akých podmienok sa mohol udržať jednotný československý štát podľa J. Tisa?
6. Zistíte rozdiely medzi centralizmom a autonómiou.

Štandarda Sedlackej jazdy v Turčianskom Sv. Martine, záujmovej organizácie agrárnej strany

Zo stretnutia Slovenskej ľudovej strany v Ružomberku, 1924

Do slovníčka

autonómia – štátoprávne samosprávne usporiadanie pre určitú časť, oblasť krajiny, národ alebo národnosť
revizionizmus – pomenovanie politických snáh o revíziu mierových zmlúv po prvej svetovej vojne; Slovenska sa týkal predovšetkým revizionizmus Maďarska, požadujúci obnovenie historického Uhorska

Bude vás zaujímať

Čechoslovakizmus bola koncepcia, ktorá vychádzala z česko-slovenskej príbuznosti a vzájomnosti. Neskôr prerástla do predstavy o existencii jednotného československého národa. Presadzovala sa v politickej, štátoprávnej, hospodárskej, kultúrnej a jazykovej oblasti.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. V čom podľa vás spočívali výhody alebo nevýhody spojenia Čechov a Slovákov v jednom štáte?
2. Aké názory mali jednotlivé politické strany na postavenie Slovenska v ČSR?
3. Vyjadrite svoj názor na myšlienku čechoslovakizmu. V čom sa podľa vás prejavoval pozitívne alebo negatívne?

Z médií

Janko Jesenský: Demokrati

„Spojenie dvoch území, ktoré sú na takom rozdielnom vývojovom stupni, je pre krajiny slabšie zároveň nutné i nebezpečné. Prezierať štátna politika to musí vedieť a vedome podporovať vývoj produktívnych síl slabšieho územia... Pri všetkých svojich opatreniach sa musí pýtať, aký budú mať vplyv na hospodárstvo chudobnejšej krajiny?“

O. Kapp, český ekonóm, 1928

Skúste si spomenúť

V čom podľa vás spočíval význam vzniku ČSR pre Slovákov?

Z galérie osobností

Imrich Karvaš (1903 – 1981)

Peter Zaťko (1903 – 1978)

Najvýznamnejší slovenskí ekonómovia, ktorí sa usilovali modernizáciou a priemyselným pozdvihnutím slovenské hospodárstvo. Boli spoluzakladateľmi Národohospodárskeho ústavu Slovenska, ktorý vypracúval a vládny orgán predkladal návrhy na oživenie slovenskej ekonomiky, ale bez úspechu. Počas Slovenského štátu (1939 – 1945) obidvaja zastávali vysoké funkcie v hospodárskom živote štátu, no zároveň sa aktívne zapojili do protifašistického odboja. Po nastolení komunistickej totalitry roku 1948 boli prenasledovaní a väznení.

Zápas o každodenný chlieb

Československá republika patrila po roku 1918 k **hospodársky vyspelejším krajinám Európy**. Tovary nesúce značku *Made in Czechoslovakia* sa úspešne predávali nielen doma, ale aj na zahraničných trhoch. Československá koruna bola vo svete uznávaná. Firemné značky Baťa, Škoda a iné mali svetovú povest.

Problémy slovenského hospodárstva

Slovenské hospodárstvo sa hneď po vzniku ČSR dostalo voči českej časti štátu do úlohy chudobnejšieho a slabšieho partnera. Mnoho slovenských tovární nevydržalo konkurenciu českého priemyslu, preto museli zastaviť prácu alebo sa presťahovať do českých krajín. Najrozvinutejšie priemyselné odvetvia na Slovensku (drevárstvo, textilná výroba, železiarstvo a sklárstvo) boli závislé od vývozu svojich výrobkov do cudziny, čo im spôsobovalo problémy hlavne počas hospodárskej krízy.

Z celkového počtu obyvateľov Slovenska bolo 60 % roľníkov. Bohatých veľkostatkárov, prosperujúcich gazdov hospodáriacich na úrodnej pôde, pasienkoch a vinohradoch bolo málo. Väčšina roľníkov napriek úmornej práci veľmi ťažko vyžila zo svojich malých roľníckych, ktoré sa deleními medzi deti stále viac drobili. S ťažkosťami a často pod cenu museli predávať svoje produkty, nemali prostriedky na nákup strojov a zvierat. Boli nútení požičiavať si v bankách peniaze za vysoké úroky, ktoré nevládali splácať. Preto k nim často prichádzal exekútor, ktorý im za nezaplatené dlhy zabavil majetok.

Hospodárska kríza

Československo, rovnako ako celý svet, postihla hospodárska kríza už krátko po vojne v rokoch 1921 – 1923. Oveľa ničivejšia však bola kríza, ktorá vypukla roku 1929 a trvala až do roku 1933. Slovenské priemyselné závody strácali svoje predchádzajúce trhy. Jednotlivé štáty sa totiž uzatvárali pred dovozom výrobkov z iných krajín. Na Spiši, v Gemeri a na Pohroní tak vznikali celé „hladové doliny“. Zlá hospodárska situácia spôsobila rast nezamestnanosti a prudké zníženie životnej úrovne širokých vrstiev obyvateľstva. Ich nespokojnosť často prerastala do demonštrácií, „hladových pochodov“ a štrajkov, ktoré vládna moc bezohľadne potláčala. Na Slovensku bol roku 1933 takmer každý tretí dospelý nezamestnaný.

Nezamestnaní a v biede žijúci obyvatelia sa často rozhodli opustiť svoju vlasť. Vysťahovalecký prúd sa opäť zameriaval na USA, ale aj na Kanadu a Argentínu. Do roku 1937 odišlo do zámoria 104 000 osôb.

Slovenské hospodárstvo po kríze

Od polovice tridsiatych rokov nastalo na Slovensku **hospodárske oživenie**. Stavali sa cesty a železnice, nové továrne, mestské štvrte i vojenské opevnenia na hraniciach, čo súviselo s posilňovaním obranyschopnosti štátu. Vládne zásahy do ekonomiky smerovali k tomu, aby sa na Slovensku zakladali nové podniky. Hospodárske oživenie sa však do sociálnej sféry – do bežného života chudobnejších sociálnych vrstiev – premietalo iba pomaly a postupne, takže zápas o „každodenný chlieb“ pokračoval.

Reklama na ľudovú kávu

Na stole

P₁ „Ľud na Horehroní je absolútne pozbavený zárobku a práce. Je zafažený, nevládze platiť dane, ani staré dlžoby. Keď je v takomto stave, prichodia k nemu ešte aj súdom povolené exekučné komisie, aby za bagatel odpredali poslednú kravu, chalúпку alebo kúsok zeme. Je to priamo nesvedomité takto nechať trýzniť ten ubiedený ľud slovenský.“

A. Šalát, poslanec za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu v Národnom zhromaždení

Roľnícky dom
na Myjave

Továrňu na káble
v Bratislave

P₂ „Industrializačný vývoj na Slovensku začatý v osemdesiatych rokoch minulého storočia maďarskou priemyselnou politikou, ktorá ohromnými výhodami začala podporovať zakladanie a rozširovanie nových podnikov, nebol roku 1918 ešte ukončený. Nastalo obdobie, v ktorom kapitálovo silne vyvinutý exportný priemysel zemi zamoravských, vybudovaný za Rakúska neodvisle od Uhorska čiste poľnohospodárskeho, mohol voľne konkurovať so slabým priemyslom slovenským, nachádzajúcim sa v plienkach. Liberalistický princíp voľnej súťaže, ktorý sa po prevrate na celom území štátnom uplatňoval... bol pre slovenský priemysel pohromou, pretože do konkurenčného boja prišli živily nerovnorodé a hospodársky slabší musel vo voľnej súťaži podľahnúť...“

Úryvok z prednášky profesora I. Karvaša v Prahe, 1935

P₃ „Svetová hospodárska kríza vyvolala pokles výroby vo všetkých odvetviach a rast nezamestnanosti. V rokoch 1930 – 1934 dosiahol počet nezamestnaných na Slovensku 250 000 osôb. Jedným zo spôsobov na zmiernenie ich katastrofálnej sociálnej situácie sa od roku 1931 stala štátna stravovacia akcia ministerstva sociálnej starostlivosti. Nezamestnaní dostávali poukážky v hodnote 10 – 20 korún, ktoré im umožňovali v určených obchodoch získať potraviny. Poukážky prešli do pamäti krízou postihnutých generácií ako žobračienky.“

Kronika Slovenska, 1999

Pátrame

1. Opíšte sociálnu situáciu na Horehroní.
2. Prečo sa slovenské hospodárstvo dostalo voči českej časti štátu do úlohy chudobnejšieho a slabšieho partnera?
3. Zistíte, akým spôsobom sa riešila zlá sociálna situácia časti obyvateľstva.

Kvalitné výrobky sklárni Katarínskej Huty, po ktorých bol dopyt aj v Európe.

Vysťahovalecký pas

Do slovníčka

exekútor – štátny úradník, ktorý vykonáva súdne rozhodnutie, napr. vymáhanie dlžoby od osoby v prípade nesplatenia dlhov tým, že sa jej zhabie majetok

liberalizmus – myšlienkové a politické hnutie hlásajúce slobodu jednotlivca a v hospodárstve zásadu voľnej súťaže a konkurencie, pričom štát nemá do hospodárskeho života vôbec zasahovať.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Porovnajte, čím sa z hospodárskeho hľadiska Slovensko odlišovalo od Čiech a Moravy.
2. Prečo slovenský priemysel postupne podľahol konkurencii českého priemyslu? (Pomôžte si úryvkom I. Karvaša.)
3. Aký vplyv mali dve hospodárske krízy na hospodárstvo Československa i celej Európy?
4. Tip na surfovanie: „Čierny štvrtok“ na newyorskej burze v roku 1929

Z médií

Martin Rázus: Maroško
Fraňo Kráľ: Čenkové deti

Skúste si spomenúť

Vymenujte najvýznamnejšie spolky zo začiatku 20. storočia. (Pomôžte si vedomosťami z 8. ročníka.)

Malá galéria slovenských spolkov

Emblém Zemskej hasičskej jednoty na Slovensku

Zástava
mestskej organizácie
Zväzu slovenských remeselníkov
a obchodníkov

Zástava
Zväzu slovenských
železničiarov

Medzivojnová Európa

Nepoznaná sloboda

Demokratický politický systém

Slovenskí obyvatelia, ktorí boli počas Uhorska iba bezprávnou masou, sa stali v Československej republike po prvýkrát rovnoprávnymi občanmi. Pocitili predtým nepoznanú slobodu – z obyčajných obyvateľov sa stali občanmi. Bez ohľadu na svoju národnú príslušnosť, politické a náboženské presvedčenie či sociálny pôvod mali možnosť aktívne sa zúčastňovať na verejnom živote. Na Slovensku po roku 1918 vzniklo viac ako dvadsať politických strán. ^R

Na základe všeobecného, rovného, tajného a priameho volebného práva si občania Slovenska volili svojich zástupcov do najvyššieho zákonodarného orgánu štátu – Národného zhromaždenia. Voľby im ďalej umožňovali vybrať si ľudí do samosprávnych orgánov v jednotlivých mestách a dedinách. Zatiaľ čo parlament, vláda a vôbec tzv. vysoká politika boli naďalej bežnému občanovi vzdialené, miestne samosprávy, ktoré si občania volili v svojej obci, im dávali vo väčšej miere pocitiť postavenie občana.

Občianska spoločnosť

Najvyšší zákon štátu – ústava – zaručovala občanom také práva, ktoré predtým nepoznali. Nielenže sa mohli organizovať v politických stranách, ale mohli si zakladať rôzne spolky, vydávať noviny a časopisy. Na Slovensku postupne vychádzali stovky rozmanitých novín a časopisov. Vznikli desiatky organizácií a spolkov, ktoré tisícim svojich členov poskytovali možnosť verejne vyjadrovať svoje názory. ^R

Spolky sa stávali pre obyvateľov školami demokracie. Bolo to dôležité najmä preto, lebo drobní ľudia pritlačení starosťami o každodenný chlieb zisťovali, že politika je znova iba „panským huncútstvom“. Politické strany a ich funkcionári mali záujem o občana predovšetkým pred voľbami. Vtedy dávali ľuďom často nespiteľné sľuby, ktorými sa usilovali len získať čo najviac hlasov.

Práve v spolkoch sa najviac prejavovala podstata demokracie, pretože demokracia nie je iba všeobecné volebné právo. Demokracia znamená spôsob života a komunikácie medzi ľuďmi. Demokracia učí ľudí nielen slobodne hovoriť, ale aj načúvať iným a rešpektovať rôznosť názorov.

Robotníci si zakladali odborové organizácie. Ich hlavným poslaním bolo chrániť sociálne záujmy svojich členov. Pomáhali im, keď zostali bez práce, zastupovali ich v sporoch a v mzdových rokovaniach so zamestnávateľmi. Odbory organizovali aj osvetové, kultúrne a športové akcie.

Osveta a vzdelávanie občanov

Prednosťou spolkov bolo, že medzi svojimi členmi šíрили aj nové poznatky, vzdelávali ich a rozširovali ich kultúrny obzor. Najmasovejšiu členskú základňu, ktorú tvorilo až 80 000 osôb, mali dobrovoľné hasičské spolky. Zakladali sa takmer v každej obci na Slovensku. Chránili majetok a životy občanov pred živelnými pohromami, no zároveň vyvíjali aj osvetovú činnosť.

Veľmi rozšírené boli telocvičné a športové spolky. Šport, predovšetkým športové hry, ako futbal, hokej a volejbal, sa stali už v tridsiatych rokoch bežnou súčasťou spoločenského života nielen v mestách, ale aj na dedinách.

Stuhly
a zástavy spolkov
a organizácií

Na stole

P₁ „Po prevrate u nás na Slovensku nastal nový život. Väčšina tých, ktorí chceli pracovať, ktorí sa chceli obetovať dobru, si pomýlila smer práce. Vrhli sa na politiku. Veľké veci smerujúce ku kultúrnemu a hospodárskemu pozdvihnutiu nášho národa ostávali stranou, ba sa zabudlo na ne. Z huriavku politických udalostí volalo niečo, o čom snila duša slovenská. Túžba slovenskej duše sa bránila tomuto nezdravému smeru a túžila za niečím vyšším, krajším, čo by slúžilo dobru celého ľudstva. Sila tohto dobra vstupuje na javisko spoločenského života a razí si cestu k vysokému cieľu: kultúrne a hospodárske pozdvihnutie ľudu na Slovensku.“

Úryvok z Hasičských listov, ktoré boli tlačovým orgánom Zemskej hasičskej jednoty na Slovensku, 25. 1. 1923

Zástavy Jednoty orla slovenského zo Zohoru, 1922

P₂ „Prišlo z Božieho riadenia naše národné vykúpenie: náš šťastný štátny prevrat po svetovej vojne. V našom novom vlastnom česko-slovenskom štáte buduje sa všetko znova. Tak i naša Živena chopila sa svojej úlohy: privádzať slovenské ženy k obrodnej činnosti... Dobré školy, starostlivá, k mravnej ušľachtlosti vedúca výchova, opravdivá vzdelanosť s náležitou pripravenosťou plniť všetky požiadavky súkromného i občianskeho života je vrcholnou žiadosťou slovenských žien, ktoré teraz v našich nových slobodných, národne i kultúrne nám priaznivých pomeroch majú veľkú možnosť splnenia.“

Elena Maróthy-Šoltéssová o ženskom hnutí a spolku Živena

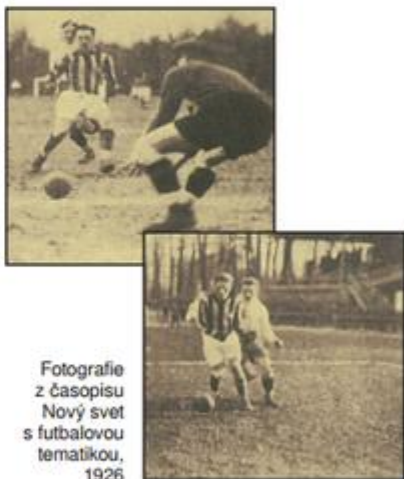
Pátrame → P₁ P₂

1. Nájdite v texte, čo kritizuje redaktor Hasičských listov.
2. Zovšeobecňte na základe úryvku cieľ ženského hnutia na Slovensku.

ŠPORT

FOOTBALL

Fotografie z časopisu Nový svet s futbalovou tematikou, 1926

Zástava mládežníckej organizácie Skaut v Petržalke

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Porovnajte politické, hospodárske a kultúrne podmienky Slovákov na konci 19. storočia v Rakúsko-Uhorsku s obdobím po roku 1918, keď vznikla ČSR.
2. Zhodnoťte výhody, ktoré Slovákom priniesla demokratizácia politického života.
3. Zhodnoťte význam spolkov v živote človeka a spoločnosti.
4. Porozmýšľajte o tom, prečo sa dodnes tradovala prirovnávanie „spolky, čertove volky“.
5. Zistite, ktorý zo spolkov existuje dodnes.

„Sme presvedčení, že náš snaživý a nadaný slovenský národ nebude vylúčený z požehnania pokoja zo spolku národov, ale i jemu bude popriate, aby sa dľa svojho rázu mohol vyvíjať a dľa svojich síl prispel ku všeobecnému pokroku človečenstva.“
Martinská deklarácia z 30. 10. 1918

Skúste si spomenúť

Ako sa demokratický politický systém prejavoval v politickom, hospodárskom, kultúrnom i každodennom živote Slovákov?

Index – „vysokoškolská žiacka knižka“ z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 1924

Berla, symbol univerzitného vrátnika, 1924

Žiaci sa učili slovenský jazyk, ale na vysvedčení mali známku z „českoslovenčiny“.

Škola – základ života

Dôsledky maďarizácie v školstve

Slovensko vstupovalo do nového štátu bez vlastného národného školstva. Roku 1918 tu v zlých materiálnych podmienkach živorilo 270 ľudových cirkevných škôl, kde sa ešte čiastočne učilo po slovensky. Tento stav spôsobil, že veľká časť slovenského obyvateľstva bola negramotná, alebo mala iba to najzákladnejšie vzdelanie. Preto jednou z prvých a najdôležitejších úloh česko-slovenského štátu na Slovensku bolo obnovenie a **budovanie slovenských škôl**.

Budovanie slovenského školstva

V krátkom čase sa zaviedol **slovenský vyučovací jazyk** do základných (vtedy sa nazývali ľudové), stredných, odborných a učňovských škôl a otvárali sa nové školy. Popri sebe existovali štátne, cirkevné i súkromné školy. Zlepšila sa disciplína v školskej dochádzke a postupne ustupovala negramotnosť obyvateľstva.

Pre zvyšujúci sa počet slovenských škôl však najmä spočiatku chýbali učitelia, učebnice i školské priestory. Preto štát, cirkvi a obce postavili alebo prispôsobili desiatky budov pre potreby škôl. Najväčší bol nedostatok učiteľov pre všetky stupne škôl. Na Slovensko preto prichádzalo veľa učiteľov z Čiech, ktorí pomohli pri výchove a vzdelávaní slovenských žiakov. Na poslovenčených alebo novovzniknutých učiteľských ústavoch však postupne vyrastali kvalitní slovenskí pedagógovia.

Roku 1919 bola v Bratislave zriadená prvá moderná slovenská vysoká škola – **Univerzita Komenského**, ktorá mala najprv tri fakulty – filozofickú, právnickú a lekársku – neskôr k nej pribudli prírodovedecká a postupne ďalšie fakulty. Pri univerzite, ktorá vchovala stovky príslušníkov slovenskej inteligencie, vznikla Učená spoločnosť Šafárikova, organizujúca vedecký výskum na Slovensku. Napokon roku 1938 vznikla v Košiciach **Vysoká škola technická**, ktorá sa neskôr presťahovala do Bratislavy. **PR**

Význam slovenského školstva

Rozvoj slovenského školstva nemal len pedagogický, ale aj širší kultúrny význam. Učitelia, najmä na dedinách a v menších mestách, boli organizátormi tamjšieho kultúrneho života. Veľký význam pre rozvoj umeleckého života na Slovensku mal vznik Hudobnej a dramatickej akadémie (konzervatória) a Školy umeleckých remesiel (ŠUR) v Bratislave.

Mnohí absolventi stredných škôl odchádzali na vysokoškolské štúdiá. Popri Bratislave študovalo veľa Slovákov aj na českých vysokých školách, predovšetkým v Prahe. Vznikala tak nová vzdelaná generácia Slovákov, ktorá bola zakladateľskou generáciou slovenskej vedy a moderného umenia.

Vysokoškolský internát kolégia sv. Svorada v Bratislave

Žezlo dekana prírodovedeckej fakulty

Na stope

P₁ „Každým dňom otvárajú sa dvere slovenských škôl až po univerzitu. Tepna národa mohutnie každým dňom. Prejde päť, desať rokov a Slovensko prehovorí mohutne ústami svojej novej generácie. Nie pre prorocká, ale pre zákony života veríme v zajtrajší deň, ktorý nám dá novú mocnú generáciu s novými myšlienkami i novými formami. Na tomto mieste myslíme v prvom rade na literatúru a umenie.“

Štefan Krčméry v Slovenských pohľadoch, 1922

Budova Univerzity J. A. Komenského pôvodne projektovaná pre Plodinovú burzu. Začala sa stavať v roku 1927. Slávnostné otvorenie budovy sa konalo 11. 3. 1937.

Rektorská refaz Univerzity J. A. Komenského

P₂ „... 3. januára 1920 sme začali zas riadne vyučovanie, neskorej som sa dozvedela, že všade začalo vyučovanie 7. januára. Nič preto, nestalo sa ani deťom, ani mne, keď sme sa učili. V marci vyšli z tlače čítanky od B. Vavrouška, dosť drahé, ale v III. oddelení ich všetci mali. To bola radosť, keď som ich do triedy priniesla! Všetci sa stisli, kto prv dostane, akoby zdarma boli. V apríli vyšli nástenné mapy našej drahej otčiny a náš obľúbený pán inšpektor odporúčal nám mapu do školy zaviesť. Na plátne 250 Kčs. Naši občania, pravda o tom ani počuť nechceli, až po dlhom prosení, že ju musíme mať, dostala som povolenie od nášho starostu ju zakúpiť. Roku 1921 dostala som cestou inšpektorátu ako dar od Matice slovenskej 2 zväzky „Robinson Crusoe“ najlepším žiakom rozdeliť. Takých hodných som nemala a na čo záviť rozsievaj, že jeden dostane, druhý nie. Po prečítaní ju dajú i tak menším rozdiapať. Preto som nikomu nič nespomenula, ale založila žiacku knižnicu...“

Karolína Brustleová, prvá riadna učiteľka v obci Podhorie pri Žiline. Jej zápis v školskej kronike, 1920 – 1921

Pátrame

1. Porovnajte výpoveď spisovateľa Š. Krčméryho so zápisom z každodenného vyučovania v ľudovej škole.
2. Zhodnotte, do akej miery prispela K. Brustleová k tomu, že sa raz objaví „mocná generácia s novými myšlienkami“.
3. Nájdite najstarší zápis v kronike svojej školy.

Bude vás zaujímať

Roku 1937 bolo na Slovensku 150 materských škôl, 4 300 obecných (ľudových), 230 meštianskych (nižších stredných), 200 odborných, 130 učňovských škôl a 57 gymnázií.

Griffonová tabuľka, ktorú používali žiaci ľudových škôl. Písalo sa na ňu tzv. griffom, ktorý bol vyrobený z bridlice.

Učebnica dejepisu pre 4. ročník meštianskych škôl

Detská stavebnica

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo sa na Slovensku museli budovať školy všetkých stupňov?
2. Z akých dôvodov na slovenských školách pôsobili aj českí učitelia?
3. Zhodnotte, v čom spočíval význam založenia univerzity na Slovensku.

Z médií

Tip na surfovanie: školská kronika

Skúste si spomenúť

Ktoré národy žili v Rakúsko-Uhorsku?

Emblém Karpatskonemeckého turistického spolku

Zástava robotníckeho spevokolu Einigkeit, 1922

Medzivojnová Európa

Spoluobčania či protivníci?

Národnostné a etnické menšiny

Československá republika bola mnohonárodnostným štátom. Okrem Slovákov a Čechov žili na jej území národnostné menšiny, ktoré sa stali trvalým problémom novoutvoreného štátu.

Najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku boli **Maďari**. Novým pomerom sa veľmi ťažko prispôbovali, lebo z vládnuceho národa v bývalom Uhorsku sa stali zrazu národnostnou menšinou. Druhou najsilnejšou menšinou na Slovensku boli **Nemci**. Slovenskí Nemci úzko spolupracovali s Nemcami v českých krajinách, ktorých bolo viac ako 3 milióny. Nemci teda v Československej republike tvorili najpočetnejšiu menšinu. Ďalšími národnostami boli **Rusíni a Ukrajinci**. Kým v bývalom Uhorsku im hrozilo splnutie s vládncim maďarským národom, nový štát umožňoval všestranný rozvoj ich národnej samobytnosti. Pri sčítaní obyvateľstva sa prvýkrát objavila aj židovská národnosť. Osobitnú národnostnú skupinu tvorili na Slovensku Česi, ktorí v centralizovanom štáte netvorili menšinu, rovnako ako Slováci žijúci v českých krajinách.

Práva menšín

Pri podpisovaní mierových zmlúv sa československá vláda zaviazala zachovávať **politické, občianske a kultúrne práva menšín**. Národnostné menšiny na Slovensku mali svoje politické strany. Vytvárali si odborové, mládežnícke, ženské, kultúrne a telovýchovné organizácie. Vydávali množstvo novin, časopisov a kníh vo svojom materinskom jazyku. V oblastiach, kde menšina tvorila aspoň 20 % obyvateľstva príslušnej národnosti, zriaďovali sa materské, základné, stredné a učňovské školy s vyučovacím jazykom maďarským, nemeckým, ukrajinským a rusínskym. V týchto oblastiach sa materinský jazyk mohol používať aj v úradnom styku.

Spolužitie väčšinového národa a menšín

Národnostná pestrosť na Slovensku neprinášala iba problémy či konflikty, ale mala aj pozitívne stránky. Jednotlivé národy a národnosti sa mali možnosť navzájom spoznávať a kultúrne obohacovať. Väčšina slovenského obyvateľstva a príslušníkov iných národností žila v zhode. Spájali ich spoločné hospodárske, občianske a sociálne záujmy i starosti, aj keď na riešenie mnohých vecí mohli mať rozdielne názory. Zvlášť podnetne pôsobilo najmä **vzájomné kultúrne ovplyvňovanie a spolupráca** predstaviteľov vedeckého a umeleckého života. Veľká časť obyvateľov na Slovensku ovládala okrem materčiny jeden až dva cudzie jazyky, čo bolo nevyhnutné nielen v hospodárskom živote, ale aj v každodennom styku spoluobčanov. Spolužitie komplikovali hlavne vplyvy zo zahraničia, keď sa najmä Nemecko a Maďarsko usilovali využívať nemeckú a maďarskú menšinu ako nástroje svojej politiky.

Národnostný problém v strednej Európe, a teda aj na Slovensku, bol veľmi citlivý. Nikdy sa ho nepodarilo riešiť tak, aby boli spokojné všetky národnosti.

Čo môžeme zistiť o životnej úrovni ľudí z týchto obrázkov?

Na stole

P₁ „Menom poslancov maďarských a nemeckých strán konštatujem, že v otázke prísľušnosti nebol opýtaný ani maďarský, ani nemecký národ, a preto nemohli prejavíť svoju vôľu. Je pravdou, že územie Horného Uhorska bolo obsadené českým vojskom a že politikou pomsty bolo ich obyvateľstvo násilne, ako figúrky na šachovnici, presunuté do nového štátneho útvaru, takzvaného česko-slovenského štátu.“

Z prejavu maďarského poslanca Lajosa Körmendy-Ekesa na pôde Národného zhromaždenia, 1920

P₂ „Hneď na počiatku bolo našim úmyslom dať menšinám viac, než sme povinní na základe mierových zmlúv. Preto sme vyriešili menšinový problém podľa zásad spravodlivosti a skutočnej rovnosti. Starý režim to nebol schopný vyriešiť. Podarilo sa to až našej demokracii. Vieme veľmi dobre, že sme správne vyriešili menšinovú otázku a že trpezlivosť, rozumnosť a lojálnou spoluprácou národnosti s nami prispievame k mravnej, hospodárskej i politickej konsolidácii v štáte i v strednej Európe.“

Z prejavu Milana Hodžu v Národnom zhromaždení, 1927

Volebné plagáty odrážali národnostnú pestrosť Slovenska i slobodnú účasť politických strán vo voľbách.

Pátrame → P₁ P₂

1. Porovnajcie obidva prejavy.
2. Na aké mierové zmluvy sa odvoláva Milan Hodža?
3. Dokážte, že maďarský poslanec sa nestotožnil alebo nezmeril s novovzniknutým štátom.
4. Zistite, ktoré skutočnosti v prejave maďarského poslanca sú v rozpore s tvrdením Milana Hodžu.

Bude vás zaujímať

Asi 62 000 osôb tvorilo na Slovensku rómsku (cigánsku) etnickú skupinu obyvateľstva. Rómovia patrili k najchudobnejším vrstvám spoločnosti. Žili zväčša izolovane, v osadách na okraji miest a dedín. Mnohé rómske rodiny kočovali (putovali) po celom území štátu. Rómovia boli zbavovaní základných občianskych práv, čo umožnil aj prijatý nedemokratický Zákon o potulných cigánoch z roku 1927. Prenasledovanie Rómov vyvrcholilo počas vojnového slovenského štátu, keď mnohí z nich boli uväznení v osobitných pracovných táboroch. Komunistická vláda v Československu (v rokoch 1948 – 1989) sa neúspešne pokúšala vyriešiť tento problém materiálnou pomocou. Nebrala totiž do úvahy silne zakorenené tradície a zvyky rómskej etnickej skupiny. Jej príslušníci – až na stále početnejšie výnimky – naďalej patria k najchudobnejším a najmenej vzdelaným vrstvám obyvateľstva. Staré rómske príslovie hovorí: „Iný ti môže poradiť, iný ti môže ukázať cestu, no človeka musíš zo seba urobiť sám.“

Židovská obradová misa, ktorá sa používala v domácnostiach.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Územie bývalého Rakúsko-Uhorska bolo po dlhé stáročia krížovatkou rôznych národov a ich kultúr. Vypátrajte, či sa táto rôznorodosť prejavila aj v historických osudoch vašej rodiny.
2. Zistite, ako sa riešia národnostné otázky v súčasnej Európe.
3. Porovnajcie údaje o počte národnostných menšín z roku 1930 s údajmi posledného sčítania obyvateľov v Slovenskej republike.

Národnostné zloženie obyvateľstva Slovenska roku 1930

Česi a Slováci	2 345 909	72,09 %
Maďari	571 988	17,58 %
Nemci	147 501	4,53 %
Rusíni-Ukrajinci	91 079	2,80 %
Židia	65 385	2,01 %
Rómovia (Cigáni)	30 626	0,94 %
Poliaci	933	0,03 %

Na Slovensku ešte žili v malom počte Rumuni, Chorváti, Srbi a ďalší jednotlivci iných národností.

Tieto údaje odrážajú počty, ktoré si sami občania nahlásili pri sčítaní. Je predpoklad, že Rómov bolo viac, ale k rómskej (vtedy cigánskej) identite sa hlásilo iba 30 626 občanov. Židovskú etnickú identitu si prihlásila iba polovica občanov, ktorí sa hlásili k židovskému vierovyznaniu.

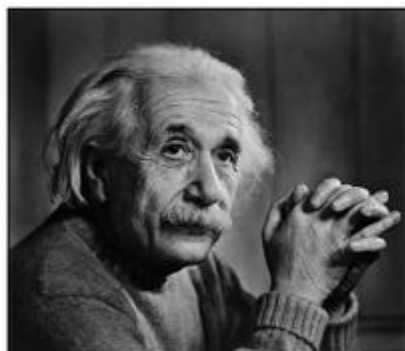
„Človek chce poznávať, len čo to prestane chcieť, nie je už viac človekom.“

F. Nansen

Skúste si spomenúť

1. Vysvetlite pojem priemyselná revolúcia.
2. V čom spočíva význam parného stroja?
3. Ako sa volal vynálezca spaľovacieho motora?

Z galérie osobností

Albert Einstein (1879 – 1955)

Nemecký matematik a fyzik, ktorý je symbolom vedy a ľudského poznania 20. storočia. Roku 1933 po nástupe Hitlera k moci emigroval do USA, kde pôsobil ako univerzitný profesor. Roku 1939 upozornil prezidenta Roosevelta na nebezpečenstvo nacistického atómového a vojenského výskumu. Po roku 1945 spolu s ostatnými vedcami varoval pred hrozbou, ktorú pre ľudstvo predstavuje zneužitie jadrovej energie na vojenské účely.

Alexander Fleming (1881 – 1955)

Škótsky vedec, lekár. Roku 1929 predstavil lekárskej verejnosti novú liečebnú látku penicilín. Tým sa v medicíne začala éra antibiotík. Masovo sa penicilín vyrába od roku 1942.

Do slovníčka

technológia – spôsob spracovania, technický postup vo výrobe
antiseptikum – protijed, látka ničiaci mikróby

Mílniky vedy a techniky

Prevratné objavy vo fyzike a v chémii

V medzivojnovom období pokračoval prudký rozvoj vedy a techniky. Už roku 1919 vedci objavili možnosť rozbiť jadro atómu a neskôr potvrdili teóriu, podľa ktorej sa atómové jadro skladá z neutrónov a protónov. Irène Joliot-Curie a Frédéric Curie [žolio-küri] zistili, že takmer všetky atómy sa stávajú rádioaktívnymi, keď sa bombardujú neutrónmi. Roku 1934 taliansky fyzik Enrico [enriko] Fermi uskutočnil prvú riadenú refazovú reakciu, pri ktorej sa uvoľňuje obrovské množstvo energie. **Využitie jadrovej energie** sa stalo veľkým problémom 20. storočia, pretože táto energia sa môže zneužívať aj na vojenské účely.

Búrliavý rozvoj zaznamenala chémia. Vo veľkom sa začali vyrábať plastické hmoty a syntetické látky. Hovoríme o **ére plastov**. Najznámejším umelým vláknom sa stal nylon, ktorý najmä po roku 1934 našiel uplatnenie v ženskej móde, ale postupne sa plasty začali uplatňovať takmer vo všetkých oblastiach života. Následne sa veľkým problémom stalo likvidovanie plastového odpadu.

Veda pre zdravie človeka

Aj v biológii a lekárstve vznikli nové objavy, ktoré mali pre človeka nesmierny význam. Vedci sústredili pozornosť na otázky výživy a protiepidemiologický výskum. Pomohol im v tom nový elektrónový mikroskop, vďaka ktorému objavili nové vitamíny a hormóny. Významný bol objav inzulínu roku 1921, ktorý zachraňuje životy mnohým ľuďom postihnutým cukrovkou. Lekárska veda zaznamenala ďalší úspech v boji proti infekčným chorobám, ktoré sa postupne podarilo liečiť novými liekmi (antibiotiká). **R**

Rozšírenie elektrickej energie

Technický pokrok v období medzi dvoma vojnami sa vyznačoval rýchlym rozšírením, ale najmä uplatnením elektrickej energie. Elektromotor sa používal pri pohone strojov a nahrádzal parný stroj. Dosiahli sa významné úspechy v rádiotechnike a elektronike (skonštruovanie elektrónky). Zdokonalilo sa spojenie a predĺžil sa jeho dosah (telegraf, telefón, rádio, začiatky televízie). Elektrická energia sa stala neodmysliteľnou súčasťou života človeka. Pri osvetľovaní priestorov a miest nahradila elektrická energia predtým používaný plyn a petrolej.

Rozvoj dopravy

Popri elektromotore sa najviac používal spaľovací motor. Uplatňoval sa predovšetkým v doprave a viedol k **rozvoju automobilového a leteckého priemyslu**. Roku 1919 francúzska firma Citroën [sitroen] predstavila prvé ľudové auto na európskom trhu. Briti zasa vyrábali austiny [ostiny] a Taliani fiaty. Veľmi známym ľudovým vozidlom sa o čosi neskôr stal nemecký volkswagen [folksvagen] a v USA to bol už predtým pásovo vyrábaný ford. Automobil ako predmet masovej spotreby v západnej Európe a v USA postupne menil hospodárstvo i životný štýl spoločnosti. Automobilový priemysel spolu so sieťou servisov, ropným priemyslom a výrobou pneumatík zamestnávali množstvo ľudí. Vynútili si aj modernizáciu ciest a ovplyvnil i výstavbu miest.

V medzivojnovom období sa začala pravidelná letecká doprava, aj keď cestovanie lietadlom ešte stále bolo veľkým dobrodružstvom.

Na stole

P₁ „Verím, že udalosti v prírode sa riadia prísnejším a závažnejším zákonom, než aký uznávame teraz, keď hovoríme, že jedna udalosť je príčinou druhej. Sme ako deti, ktoré posudzujú báseň podľa rýmov a nevedia nič o rytmickej skladbe. Alebo sa podobáme začiatčikom v hre na klavíri, ktorí viažu jednu notu k predchádzajúcej alebo nasledujúcej. Do určitej miery by to stačilo, keby sme tak hrávali veľmi jednoduché a primitívne skladby. Rozhodne by sa to však nehodilo na interpretáciu Bachových skladieb.“

Albert Einstein

P₂ „Je otázne, čo je pre vedca významnejšie, či poznanie faktov alebo fantázia.“

Albert Einstein

P₃ „1. Určitý druh penicillia vytvára v kultúrach účinnú protibakteriologickú látku... Ani v obrovských dávkach nemá penicilín na zvieratá toxický alebo dráždivý účinok...“

8. Možno predpokladať, že môže byť účinným antiseptikom, ktoré by sa dalo používať na vonkajšie alebo injekčné liečenie oblastí infikovaných mikróbmami, ktoré sú na penicilín citlivé.“

Alexander Fleming, úryvok zo správy pre britský časopis pre experimentálnu patológiu, 1929

Pátrome → P₁ P₂ P₃

1. S Albertom Einsteinom sa spája významná teória, ktorá ovplyvnila takmer všetky oblasti ľudskej činnosti v 20. storočí – vedu, filozofiu, kultúru i umenie. Ako sa nazýva táto teória?
2. Prečo Einstein zdorazňuje fantáziu v činnosti vedcov?
3. Zistíte, aké choroby lieči penicilín.
4. Komu zachraňuje život inzulín?
5. Ako ovplyvnil ženskú módu vynález nylonu?

Emancipované mladé ženy, 1925

Vzducholoď nad New Yorkom

Charles Lindbergh [lindberg], americký letec, legenda storočia. Roku 1927 uskutočnil prvý let cez Atlantický oceán za 33 hodín a 29 minút.

Mercedes SSK, 1928

Rádioprijímač s kombinovanou elektrónkou (firma LÖWE)

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Vymenujte najvýznamnejšie objavy a vynálezy v prvej polovici 20. storočia.
2. Zhodnotte význam objavu vitamínov a antibiotík pre človeka.
3. Ako konkrétne automobilizmus menil hospodárstvo a životný štýl spoločnosti?
4. Tip na surfovanie: vynálezy prvej polovice 20. storočia

Z médií

Kronika techniky

Jan Tůma: Veľký obrazový atlas dopravy

Okná do sveta: Stroje, ktoré zmenili náš život

„Mladá generácia má pocit, že s ňou prichádza lepší svet. Stará generácia zasa pocit, že s ňou ten lepší svet odchádza.“

Karel Čapek

Skúste si spomenúť

Ktorý druh energie sa prudko rozširoval v medzivojnovom období?

Malá galéria filmových hviezd

Charles Spencer Chaplin
(1889 – 1977)

Klasik svetovej kinematografie, americký filmový herec, scenárista a režisér anglického pôvodu. So svojimi jednoduchými rekvizitami – neodmysliteľnou paličkou, klobúčikom a vyčaptanými topánkami vytvoril nezabudnuteľný komicko-tragický typ „večného tulača Charlieho“, ktorého milovali a obdivovali milióny filmových fanúšikov. Najznámejšími filmami boli *Kid*, *Zlaté opojenie*, *Moderná doba*, *Svetlá rámpa*.

Marlene Dietrichová (1904 – 1992)

Najslávnejšia nemecká herečka, ženský idol medzivojnového obdobia. Po nástupe Hitlera k moci žila v USA. Za účasť v boji proti nacizmu vyznamenaná krížom Čestnej légie. Preslávila sa filmami *Modrý anjel* a *Norimberský proces*.

Zlaté dvadsiate roky?

Nový životný štýl

Ľudia, ktorí prežili hrôzy prvej svetovej vojny, si začali vo väčšej miere ako dovtedy vážiť život v mieri a život vôbec. Po prežitých hrôzach hľadali príjemnejšie stránky života a vyhľadávali oddych, spoločenský život a zábavu. Prejavovalo sa to predovšetkým v mestách, ktoré sa stali centrom spoločenského života.

Vzhľad miest sa začal meniť a menila sa kultúra bývania v mestách. Najbiednejšie štvrte boli síce stále také ako na konci 19. storočia, ale vo viacerých krajinách sa začali stavať lacnejšie, tzv. „činžovné“ byty, ktoré boli cenovo prístupné aj pre kvalifikovaných robotníkov a nižších úradníkov. Nové byty už mali spravidla vlastné hygienické zariadenie. Aj v malých mestách sa začala budovať kanalizácia a začali sa dláždiť ulice.

Krátko po vojne prijala väčšina štátov **zákon o osemhodinovom pracovnom čase**, čo zmenilo životné návyky ľudí. Dovtedy väčšina ľudí prakticky nemala voľný čas, teraz ho odrazu získali, preto hľadali možnosti, ako by ho mohli využiť. Ako huby po daždi vyrástli rôzne spolky, športové kluby, štadióny, ale aj kiná, kaviarne a obľúbené kabarety.

Zmenilo sa postavenie ženy v spoločnosti, čo do istej miery ovplyvnila aj vojna. Kým muži bojovali na frontoch, ženy v zázemí zastávali dovtedy vyslovene mužské povolania. V niektorých krajinách dostali ženy volebné právo. Ženy v oveľa väčšej miere začali študovať na vysokých školách a objavovali sa v zamestnaniach, ktoré boli dovtedy výhradne mužské (lekárky, právničky, výskumníčky).

Film a rozhlas

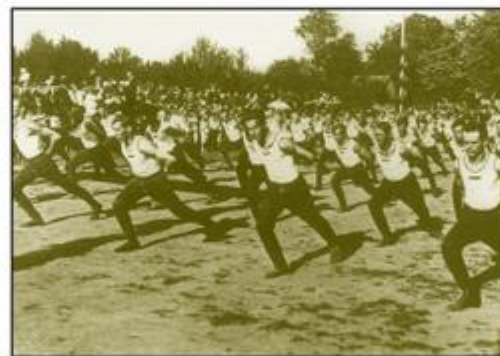
Novou zábavou, ktorá ihneď očarila milióny ľudí, bol film. Už pred vojnou vznikli v Hollywoode, ktorý sa stal „továrňou na sny“, prvé filmové štúdiá.

Film sa veľmi rýchlo rozšíril aj do Európy. V Nemecku vznikli filmové štúdiá UFA, najväčšie európske štúdiá postavili v Taliansku. Francúzsky film sa už v nemej ére vyznačoval nápaditosťou, začal používať pohyblivú kameru, využíval umelecké podnety a myšlienky iných umení, predovšetkým maliarstva. Najslávnejším režisérom nemeckého filmu bol práve Francúz René Clair (klér). Koncom dvadsiatych rokov sa napokon podarilo nahradiť všetky zvukové zložky (reč, zvuky prostredia i hudbu) a obraz na jeden film. Herci konečne prehovorili. Onedlho urobil film ďalší skok – z čierneho-bieleho sa stal farebným.

Prvé pravidelné vysielanie rozhlasu sa začalo 2. novembra 1920. Vysielač v americkom Pittsburghu sa venoval najmä spravodajstvu a komentovaniu prezidentských volieb, ktoré sa práve konali. Od roku 1923 existoval rozhlas aj v Európe a postupne sa stával samozrejmosťou v každej domácnosti. Na Slovensku začalo rozhlasové vysielanie v roku 1926.

Šport

Futbal, cyklistika, plávanie, atletika, turistika a iné športy a športové hry sa stali záľubou širokých vrstiev. Šport vytváral súťaživé prostredie, podnecoval túžbu po vrcholných výkonoch a po individuálnom uplatnení. Informácie o úspešných športovcoch prinášala tlač a od polovice dvadsiatych rokov šírili ich slávu aj rozhlas.

Robotnícka telocvičňová jednotka, cvičenie mužov v Handlovej, 1920

Otto Dix: Veľkomesto, 1927 – 1928

Interiér
robotníckeho
bytu

Ukážka z módného časopisu z roku 1925. Módnym hitom tých čias bol tzv. „bubí“ účes z krátkych vlasov. Prvá si ich ostrihala módna návrhárka Coco Chanelová.

V medzivojnovom období sa v Nemecku výrazne prejavila umelecká škola Bauhaus ovplyvňujúca najmä architektúru. Táto škola najviac využívala sklo a železnú konštrukciu.

Bude vás zaujímať

Prvý športový prenos z futbalového zápasu sa konal tak, že reportér z ihriska telefonoval do rozhlasu a v štúdiu jeho komentár opakoval vetu po vete do éteru rozhlasový hlásateľ.

Novou motiváciou pre športovcov sa stali novodobé olympijské hry, ktorých myšlienku oživil barón Pierre de Coubertin [kubertén], francúzsky pedagóg a historik. Coubertin bol 24 rokov predsedom Medzinárodného olympijského výboru. Prvé novodobé olympijské hry sa konali roku 1896 v Aténach a odvtedy sa usporadúvajú až dodnes.

Pátrame

1. Vypočítajte, v ktorých rokoch sa olympijské hry pre svetové vojny nekonali.
2. V ktorom starovekom štáte sa konali prvé olympijské hry?

Rodina pri počúvaní rozhlasu, 1925

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Ako ovplyvnilo rozhlasové vysielanie život ľudí?
2. Prečo mali ľudia po prvej svetovej vojne viac voľného času?
3. Ako využívali ľudia voľný čas v 20. rokoch 20. storočia?
4. Zdôvodnite, prečo je pri názve témy otáznik.

Skúste si spomenúť

S akými umeleckými smermi ste sa doposiaľ stretli?

Malá galéria umelcov**Salvador Dalí (1904 – 1982)**

Svetoznámy španielsky maliar, ktorého osobnosť a ľudský profil presiahli hranicu maliara. V rokoch 1929 – 1936 bol členom surrealistického hnutia. Neskôr, najmä od roku 1940, keď žil v USA, pôsobil ako individuálny umelec ovplyvňujúci niektoré módné smery i určitú časť verejnosti.

Marc Chagall (1887 – 1985)

Narodil sa v Rusku a druhú vlasť našiel vo Francúzsku. Jeden z významných predstaviteľov tzv. Parížskej školy. Jeho snové obrazy, v ktorých postavy a predmety akoby nepodliehali zákonu príťažlivosti, sú veľmi blízke surrealizmu.

Medzivojnová Európa**Nové cesty umenia a architektúry**

Vo výtvarnom umení a v literatúre už v poslednej tretine 19. storočia začali umelci hľadať nové spôsoby vyjadrenia svojich pocitov, predstáv a myšlienok. Veľmi podnetná bola hlavne iniciatíva výtvarných impresionistov, ktorí ovplyvnili aj literatúru a hudbu. Po vojne tento proces hľadania nových ciest v umení pokračoval.

Dadaizmus

Skupina umelcov, ktorá žila počas vojny vo Švajčiarsku, založila hnutie DADA. V skupine boli básnici i maliari. Dušou dadaistov bol básnik Tristan Tzara, maliar Marcel Duchamp [marseľ dūšam] a grafik, sochár a básnik Hans Arp. Za základný princíp tvorby pokladali hru a náhodu.

Aj názov dadaizmus vznikol náhodne, keď umelci listovali v slovníku (dada – koník, detská hračka). Dadaistická báseň sa skladala z náhodne zoskupených slov a rovnako dadaistický obraz vznikol náhodným zoskupením obyčajných predmetov, napr. zhrdzavených klinec, cestovných lístkov, kúskov látky, uzáverov fliaš, gombíkov a pod. Dadaisti chceli upriamiť pozornosť publika na všedné, náhodné predmety, odstrániť bariéru medzi umením a životom, rozvíjať ľudskú fantáziu. P

Surrealizmus

Ďalším významným umeleckým smerom, ktorý vznikol v medzivojnovom období, bol surrealizmus [sūrrealizmus]. Názov vznikol odvodením od slova realizmus predponou sur- (nad), preto sa do slovenčiny prekladá ako nadrealizmus. Podobne ako dadaizmus aj surrealizmus združoval básnikov i výtvarných umelcov a istým spôsobom naň nadväzoval. Surrealistom však nešlo o akúkoľvek náhodu, ale o náhodu v myslení a predstavách človeka. Podľa nich sa skutočne slobodné myšlienky a predstavy uskutočňujú len v sne. Tak sa sny stávajú pre surrealistov zdrojom a inšpiráciou slobodného umeleckého vyjadrenia.

Najvýznamnejšími surrealistickými maliarmi boli Max Ernst, Salvador Dalí a Joan [choan] Miró. Kolískou a skutočným domovom surrealistov sa stal Paríž.

Moderná architektúra

V 19. storočí prevládala v architektúre tzv. historizujúci sloh, ktorý napodobňoval historické slohy od románskeho až po klasicizmus. Na konci 19. storočia ovládla na chvíľu Európu secesia, ktorá pripravila cestu novej modernej architektúre. Tá upustila od predchádzajúcej ozdobnosti a vyznačovala sa predovšetkým tým, že kladla dôraz na účelnosť stavieb (funkcionalizmus). Uplatňovala sa pri výstavbe rodinných domov, pri hromadnej bytovej výstavbe i pri výstavbe priemyselných objektov. Využívala klasické stavebné materiály: tehlu, kameň, drevo i nové materiály: železobetón, sklo, oceľové konštrukcie. Usilovala sa zlaadiť krásu a účelnosť. Priekopníkmi modernej architektúry 20. storočia boli francúzsko-švajčiarsky architekt Le Corbusier [l korbüzjé], Nemec L. Mies van der Rohe a Američan F. Lloyd Wright. P

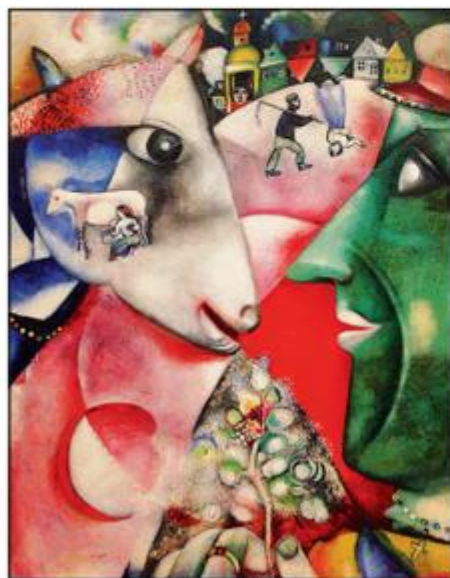

L. Mies van der Rohe:
Vila Tugendhat, Brno, 1930

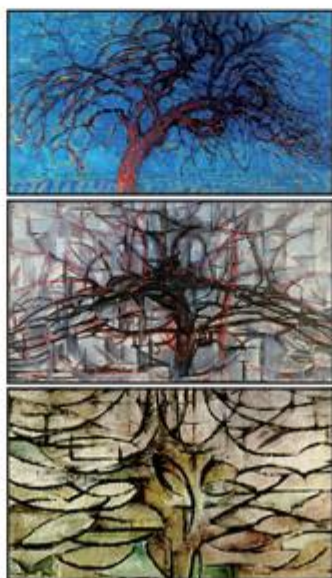
Na stole

P₁ „Vezmite si noviny a nožnice. Vyberte si v novinách článok taký dlhý, akú dlhú chcete mať báseň. Vystrihnite článok. Potom vystrihnite z článku slovo za slovom a nahádzte ich do vrecúška. Zľahka ich pomiešajte. Potom vyťahujte výstrižky jeden po druhom a skladajte ich v takom poradí, v akom ste ich vyberali. Starostlivo slová opíšte. Vznikne báseň, ktorá sa vám bude podobaf.“

Tristan Tzara, 1920

Marc Chagall, Ja a moja dedina

Piet Mondrian, Štúdiá stromu

Alexander Dejneka, Obrancovia Petrohradu (olej, 1928). Avantgardní sovietski umelci hľadali poučenie v svetovej modernej i v domácej tradícii umenia.

- P₂** „1. Nové stavebné materiály umožňujú vytvárať i nepravidelné tvarovanie stien.
2. Moderné budovy sa projektujú na pylónoch [stĺpoch tvaru zrezaného ihlana], ktoré umožňujú voľný prechod pod stavbou, a rovné strechy umožňujú zriadiť záhradné terasy.
3. Pozdĺžne okná v rade za sebou umožňujú presvetlenie interiérových priestorov.“

Niektoré z princípov modernej architektúry, ako ich charakterizoval Le Corbusier.

Pátrame → P₂

1. Zovšeobecniť niektoré princípy modernej architektúry, ako ich charakterizuje Le Corbusier. Pátrať po ďalších.

Uplatníte svoje skúsenosti z literatúry a výtvarnej výchovy P₁

1. Pokúste sa o vlastnú dadaistickú báseň podľa návodu Tristana Tzara.
2. Drobný materiál, ktorý nájdete vo svojom okolí (gombíky, obrázky, textil, drevo), spojte vhodným lepidlom v takom poradí, ako ho nájdete. Vytvoríte dadaistický objekt.

Do slovníčka

vízia – videnie, zjavenie, vidina
pylón – stĺp tvaru zrezaného ihlana, stožiar visiacich mostov
interiér – logicky usporiadaný vnútorný priestor, napr. domu, bytu atď.
dekoratívny – ozdobný, okrasný
avantgarda – vedúca skupina, predvoj, priekopníci

Mrakodrap Chrysler Building v New Yorku postavený v 30. rokoch 20. storočia. Mrakodrapy sa objavujú v 30. rokoch ako najväčší úspech techniky v architektúre a ako doklad jej schopnosti vzdorovať silám gravitácie.

Klub Rusakových závodov v Moskve. Konštruktivizmus bol avantgardným hnutím sovietskych architektov v 20. rokoch 20. storočia. Odmietal dekorativizmus, požadoval racionalizáciu a typizáciu v bytovej výstavbe.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Pokúste sa vysvetliť slová Maxa Ernsta: „Všetko, čo platilo ako spravodlivé, krásne a pravdivé, sa zrútilo do priepasti hanby a smiešnosti.“ S akými historickými udalosťami súviseli tieto pesimistické slová?
2. Vysvetlite pojmy dadaizmus, surrealizmus a funkcionalizmus.

„Premena Slovenska v kultúrno-civilizačnej oblasti je jedným z najpozoruhodnejších kusov kultúrnej práce, aké videla povojnová Európa.“

„Putujúci Škôr“ – Robert W. Seton-Watson

Skúste si spomenúť

1. Kedy bola založená Matica slovenská a čo bolo jej cieľom?
2. Ako sa volal nórskeho spisovateľa, ktorý sa roku 1907 verejne postavil na obranu Slovákov?

Z galérie osobností

Robert William Seton-Watson
(známy aj pod menom Scotus Viator, 1879 – 1951)

Britský historik, ktorý sa zaoberal dejinami Slovanov. Pracoval aj ako expert ministerstva zahraničných vecí pre strednú Európu a Balkán. Intenzívne sa zaujímal o národnostné pomery v Uhorsku a osobitne sa venoval slovenskej otázke.

Paľo Bielik
v hlavnej úlohe
filmu *Jánošík*
českého
režiséra
Martina
Friča, 1935

Medaila k oživotvorení Maticy slovenskej

Kultúrny rozlet Slovenska

Začlenenie Slovenska do česko-slovenského štátu sa výrazne prejavilo najmä v kultúrnom rozvoji Slovenska. Vo februári 1919 bola obnovená činnosť v Uhorsku zlikvidovanej **Maticy slovenskej**. Vznikli ďalšie kultúrne inštitúcie, medzi ktorými mala veľký význam najmä **Umelecká beseda slovenská** pod vedením architekta Dušana Jurkoviča. Literárnu a umeleckú tvorbu podporovali mnohé časopisy, vo veľkom množstve sa vydávali pôvodné diela slovenskej literatúry i preklady svetových autorov do slovenčiny.

Slovenská výtvarná moderna

Slubne sa rozvíjalo aj výtvarné umenie. Vychádzalo z domácich zdrojov a tradícií, no zároveň sa úspešne včlenilo do prúdu moderného európskeho umenia. Dôkladom toho boli majstrovské diela Martina Benku či Miloša Alexandra Bazovského. Hlavnými predstaviteľmi slovenskej „moderny“ boli najmä Ludovít Fulla a Mikuláš Galanda. Prostredníctvom bratislavskej Školy umeleckých remesiel, kde pôsobili ako pedagógovia, mali priame kontakty s najvýznamnejšími európskymi umelcami. Ich diela boli ocenené na mnohých svetových výstavách.

Čulý rozmach stavebnej činnosti na Slovensku umožnil uplatniť sa mladej generácii slovenských architektov. Najznámejším z nich bol Fridrich Weinwurm. Podstatnú časť svojej tvorby venoval bytovej architektúre a kultúre bývania vôbec.

Slovenské národné divadlo

Roku 1920 bolo v Bratislave založené Slovenské národné divadlo. Jeden z jeho riaditeľov, český hudobný skladateľ Oskar Nedbal, pozdvihol najmä operu a operetu v SND na európsku úroveň. Divadlo malo spočiatku iba českých hercov, no zohralo významnú úlohu pri rozvoji profesionálneho divadelníctva a pri výchove prvej generácie slovenských operných spevákov a hercov (Ján Borodáč, Hana Meličková, Janko Blaho). Roku 1932 vznikla v rámci divadelného súboru slovenská činohra, ktorá už hrala aj diela slovenských dramatikov.

Slovenský film

Slovensko sa presadilo aj vo filmovej tvorbe. Zásluhou Karola Plicku, milovníka slovenskej ľudovej kultúry, vznikli úspešné dokumentárne slovenské filmy. Jeho najúspešnejší film *Zem spieva* získal ocenenie aj v zahraničí. V rastúcom počte kín vo všetkých slovenských mestách a väčších obciach sa s veľkým úspechom premietali aj dve verzie slovenských filmov venovaných legendárnej postave Jura Jánošíka. Jedna z nich, režiséra Martina Friča podľa scenára Karola Plicku, v hlavnej úlohe s Paľom Bielikom, sa úspešne prezentovala aj na filmovom festivale v Benátkach.

M. Galanda: *V krčme*, 1927

Na stole

P₁ „Slovenský kultúrny stav sa pridrižiava idey slovenskej národnej osobitosti a v takejto chce bok po boku, ako rovný s rovným spolupracovať s vrcholnými úsiliami českého kultúrneho prostredia, aby spolu s nimi alebo s ich pomocou dosiahol úroveň svetovosti. Vitame a žiadame pomoc i záujem vyspelejšieho českého kultúrneho prostredia o jednotlivé javy nášho kultúrneho života, ak k nim českí kultúrni dejatelia pristúpia s rešpektom voči osobitným vlastnostiam slovenskej kultúrnej organizácie. Avšak odporujeme takému poňatiu českej účasti, ktorá naše kultúrne prostredie považuje za perifériu, za provinciu českého kultúrneho centra.“

Slovenský novinár a poslanec Vladimír Clementis, 1936

P₂ „Kvety demokracie odvracajú pozornosť od výkvetov opravdivej kultúrnosti. Denne sa do nás chrlí nestráviteľná spústa kníh, časopisov, brožúr a letákov. V tej papierovej a literárnej pyramide sa ľud už nevie vyznať. Tento novodobý jačivý kultúrny hluk a hurhaj je hroznou nekultúrou. Mnohí majú zachrípnuté hlasy od prednášania, poučovania a podobnej osvetovej činnosti.“

Časopis Průdy, 1926

Pátame

1. Za akých podmienok podľa V. Clementisa môže fungovať spolupráca predstaviteľov slovenskej a českej kultúry?
2. Z akého politického problému vychádza V. Clementis pri posudzovaní vzťahov medzi slovenskou a českou kultúrou?
3. Čo pokladá autor príspevku v časopise Průdy za „hroznú nekultúru“?
4. Do akej miery môže množstvo vydávaných kníh ovplyvniť ich kvalitu?

Budova Mestského divadla na začiatku 20. storočia, dnes Historická budova SND

Literárny časopis Elán

Ester Šimerová-Martinčeková:
Prístav v Dioppe, 1931

Plagát divadelnej sezóny SND, 1924

Rádioprijímač

Bude vás zaujímať

Bratislavské kaviarne mali svojho času významné postavenie a úlohu. Spisovateľské kluby nejestvovali, a tak sa literáti stretávali v kaviarňach a vechách. V kaviarni Luxor napr. Ján Smrek redigoval *Elán* (od roku 1939) a viaceré svoje knihy v nej napísali E. B. Lukáč, J. Poničan, L. Novomeský. V kútiku Reduty písal M. Urban *Živý bič*, v Astórii sedával J. Jesenský a J. Gregor-Tajovský.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Akú úlohu zohrala Matica slovenská v kultúrnom rozvoji Slovenska?
2. Prečo v SND pôsobili spočiatku českí umelci?
3. Vymenujte kultúrne úspechy, ktoré zaznamenali slovenskí umelci.
4. Zhodnotte, v čom spočíval význam práce R. W. Setona-Watsona.
5. Posúďte, prečo mnohí ľudia v súčasnosti majú podobný názor ako redaktor časopisu Průdy v roku 1926.

Z médií

www.webumenia.sk

„Československá republika je malá a neznáma krajina.“

N. Chamberlain

Skúste si spomenúť

1. V ktorom roku sa stal A. Hitler rišským kancelárom?
2. Aké boli ciele nemeckej politiky?

Z galérie osobností

Milan Hodža (1878 – 1944)

Pochádzal zo známej národoveckej rodiny. Jeho strýko M. M. Hodža patril medzi významných štúrovcov. Roku 1903 začal vydávať *Slovenský denník* a neskôr *Slovenský týždenník*. Na ich stránkach sa Hodža usiloval oslovovať slovenských roľníkov. Roku 1905 ho zvolili za poslanca uhorského snemu. Od roku 1922 zastával významné miesto v agrárnej strane, kde vykonával funkciu podpredsedu celoštátneho výboru. Bol aj členom niekoľkých vlád, v ktorých pracoval ako minister poľnohospodárstva i školstva. Ako prvý slovenský politik v rokoch 1935 až 1938 bol predsedom československej vlády. Vo funkcii ministerského predsedu sa usiloval riešiť aj národnostnú otázku. Vypracoval koncepciu novej strednej Európy založenej na spolupráci Maďarska, Rakúska, ČSR a Juhoslávie (Podunajská federácia). 23. septembra 1938 jeho vláda odstúpila a Hodža emigroval do Francúzska. Od roku 1941 žil v USA, kde aj zomrel.

Nedáme sa, plastika symbolizujúca obranu republiky, 1938

Mračná nad Československom

Hitlerovo rozhodnutie zlikvidovať Československú republiku

Hitler krátko po nástupe k moci v Nemecku otvorene vyhlásil, že jedným z cieľov jeho politiky je zlikvidovať Československo. Československo sa preto oprávnenne cítilo ohrozené.

Nemecko intenzívne zbrojilo. Porušovalo jednu medzinárodnú zmluvu za druhou a priamo či nepriamo sa vyhrožovalo vojnou. Na nemeckých požiadavkách a ich sile sa priživovalo aj Maďarsko, ktoré stále snívalo o úplnom alebo čiastočnom obnovení „veľkého Uhorska“. Dokonca aj susedný slovanský štát Poľsko prejavovalo nároky na časť územia ČSR.

Nemecko a Maďarsko využívali na vnútorné oslabenie Československa tu najšie početné nemecké a maďarské obyvateľstvo a predovšetkým ich menšinové politické strany. V Čechách Sudetonemecká a na Slovensku Karpatonemecká strana sa stali politickými nástrojmi nacistického Nemecka, ktoré boli namierené proti jednote a územnej celistvosti ČSR. Podobnú úlohu zohrávala na Slovensku Zjednotená maďarská strana.

ČSR hľadá spojencov

V tejto situácii sa Československo usilovalo proti nemeckému útoku hľadať spojencov. Spoliehalo sa najmä na svojich tradičných spojencov, **Veľkú Britániu** a najmä **Francúzsko**. S Juhosláviou a Rumunskom malo spojenecké zmluvy, na základe ktorých vznikla tzv. **Malá Dohoda**. Roku 1935 uzavrelo Československo tiež spojeneckú zmluvu so **Sovietskym zväzom**. Ukazovalo sa ale, že tieto spojenecké zmluvy nie sú v prípade akútneho nebezpečenstva veľmi funkčné. Situácia sa dramaticky zhoršila, keď v marci 1938 nacistické Nemecko obsadilo susedné Rakúsko. V rozhodujúcej chvíli spojenci ČSR opustili. Veľké rozčarovanie v ČSR spôsobila predovšetkým zrada západných spojencov Veľkej Británie a Francúzska. **R R**

Napriek tomu sa ohrozená republika pripravovala na obranu. Mala moderne vyzbrojenú a dobre vycvičenú armádu. Od roku 1934 budovala na svojich hraniciach železobetónové pevnosti. Na Slovensku vzniklo viacero nových tovární, v ktorých sa vyrábali zbrane, munícia a ďalší materiál nevyhnutný na vojenskú obranu štátu.

Občania celej republiky boli pripravení brániť svoj štát. Svoje odhodlanie brániť republiku preukázali najmä pri všeobecnej mobilizácii v septembri 1938.

Mníchovská dohoda „o nás bez nás“

Odhodlanie občanov brániť štát však nestačilo. Československo ako malá krajina nemalo dosť síl, aby sa samo ubránilo pred agresiou.

29. septembra 1938 v Mníchove najvyšší predstavitelia Nemecka, Talianska, Francúzska a Anglicka svojvoľne rozhodli o nútenom odovzdaní veľkej časti československého územia Nemecku. Boli to pohraničné oblasti, v ktorých žilo prevažne nemecké obyvateľstvo. Francúzsko a Veľká Británie sa nazdávali, že tým uspokojia Hitlerove nároky a vyhnú sa vojne, ktorej sa obávali. Československá vláda sa dik-tátu podriadila a vydala pohraničné územia štátu bez boja. ČSR tak stratila nielen územia, ale aj veľkú časť svojej výzbroje a starostlivo budované pohraničné opevnenia. V skutočnosti bola vydaná na milosť a nemilosť hitlerovskému Nemecku.

Pohraničná vojenská pevnosť v ČSR

Územné straty československého štátu v dôsledku Mnichovskej dohody. Zdôvodnite, prečo sa na mape, ktorá zobrazuje stav z októbra 1938, nenachádza Rakúsko.

Na stope

P₁ „Aké je to hrozné, čudesné a neuveriteľné, že by sme mali kopat zákopy a skúšať si plynové masky pre spor vo vzdialenej krajine, medzi národmi, o ktorých nič nevieme. Akokoľvek môžeme sympatizovať s malým národom, ktorý je ohrozovaný veľkým a mocným susedom, nemôžeme zaviazat celé impérium k vojne, jednoducho len pre neho. Pokiaľ budeme musieť bojovať, bude to musieť byť pre väčšie veci, než je táto.“

Úryvok z rozhlasového prejavu N. Chamberlaina, britského ministerského predsedu, 27. 9. 1938

Jimmy Friell – „Gabriel“, Daily Worker, 29. 9. 1938

Pátrame

1. Porovnajte text rozhlasového prejavu N. Chamberlaina s textom komentára karikaturistu J. Friella.
2. Vypíšte tie časti textu rozhlasového prejavu, ktoré využil karikaturista vo svojom komentári.
3. Čo chcel karikaturista vybranými časťami textu zdôrazniť?
4. Prečo karikaturista nevyužil celý text rozhlasového prejavu N. Chamberlaina vo svojom komentári?
5. Čo symbolizuje lebka ako tvár vojaka, vstupujúceho do dverí s dýkou v zuboch?

Z galérie osobností

Štefan Osuský (1889 – 1973)

Slovenský diplomat a politik. V čase prvej svetovej vojny sa usiloval o utvorenie česko-slovenského štátu. Od roku 1918 pôsobil ako vyslanec vo Veľkej Británii a vo Francúzsku. Zastupoval ČSR na mierových rokovaníach. Po okupácii ČSR roku 1939 odmietol vydať československé vyslanectvo v Paríži do nemeckých rúk. Zapojil sa do protinemeckého odboja. Zároveň si však uvedomoval, že obnovenie československého štátu závisí od vyriešenia rovnoprávného postavenia Slovákov v ňom. Preto sa dostal do sporu s E. Benešom, ktorý ho roku 1942 vylúčil z československej vlády v Londýne. V tom istom čase ho v Slovenskej republike odsúdili v neprítomnosti na trest smrti. Roku 1942 odišiel do USA. Bol uznávanou autoritou a poradcom amerických prezidentov (Roosevelta a Trumana) pre otázky strednej Európy. Po skončení vojny sa do vlasti už nevrátil.

23. septembra 1938 vyhlásilo Československo mobilizáciu.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Aké opatrenia prijala československá vláda po nástupe A. Hitlera k moci? Prečo podpísala spojeneckú zmluvu so ZSSR?
2. Koho Hitler využíval na vnútorné oslabenie ČSR?
3. Čo sledovalo Anglicko a Francúzsko tým, že prinútilo svojho spojenca ČSR odovzdať Nemecku veľkú časť svojho územia?
4. Akú úlohu zohrali politické strany národnostných menšín v Hitlerovej protičeskoslovenskej politike?

Skúste si spomenúť

Čo bolo podstatou mníchovského diktátu?

Z galérie osobností

Jozef Tiso (1887 – 1947)

Narodil sa vo Veľkej Bytči. Po ukončení gymnázia študoval teológiu na univerzite vo Viedni. Štúdium ukončil doktorátom roku 1911. Roku 1915 sa stal spirituálom – „duchovným riaditeľom“ – teologického seminára a profesorom náboženstva na piaristickom gymnáziu v Nitre. Od roku 1924 bol farárom v Bánovciach nad Bebravou. V tomto období sa už politicky angažoval v Slovenskej ľudovej strane. Roku 1925 sa stal poslancom Národného zhromaždenia za HSLS. Už v novembri 1925 sformuloval program strany známy ako Tmavský manifest. Jeho základnými požiadavkami bola autonómia – samospráva Slovenska. Roku 1926 sa Tiso zaslúžil o vstup HSLS do koalície vlády, v ktorej zastával funkciu ministra zdravotníctva. Vo svojej ďalšej politickej činnosti presadzoval požiadavku slovenskej územnej a národnej autonómie v rámci ČSR. Jozef Tiso sa stal 7. 10. 1938 predsedom autonómnej slovenskej vlády a neskôr prezidentom Slovenskej republiky. Za politickú činnosť v rokoch 1938 – 1945 ho Národný súd v Bratislave roku 1947 odsúdil na trest smrti.

Pohľadnica a stuha
z roku 1933 pri príležitosti
Pribinových osláv v Nitre

Medzivojnová Európa

Rozbitie Česko-slovenskej republiky

Autonómia Slovenska

Po Mníchovskom diktáte zavládlo v ČSR veľké sklamanie a depresia. Prezident republiky E. Beneš sa vzdal svojej funkcie a odišiel do cudziny. Novým prezidentom sa stal Emil Hácha. V rozpadajúcom sa štáte prestal byť funkčný parlamentný demokratický systém a k moci sa drali politické sily s totalitnými názormi.

Na Slovensku vzala iniciatívu do svojich rúk **Hlinkova slovenská ľudová strana** (HSLS). Po rokovaní v Žiline 5. a 6. októbra 1938 vyhlásila slovenskú autonómiu. Autonómiu akceptovala aj ústredná vláda v Prahe. ^P

V praxi autonómia znamenala nové postavenie Slovenska v rámci česko-slovenského štátu. Ústavný zákon o autonómii Slovenska prijal na svojom poslednom zasadnutí v novembri 1938 aj česko-slovenský parlament. Slovensko dostalo úradný názov Slovenská krajina. Malo svoju vlastnú vládu na čele s Jozefom Tisom. Československá republika oficiálne zmenila svoj názov na **Česko-Slovenská republika (Č-SR)**. ^P

Viedenská arbitráž

Priamym dôsledkom Mníchovskej dohody bola aj Viedenská arbitráž, v ktorej nemecká a talianska vláda v novembri 1938 rozhodli o **odstúpení južného Slovenska Maďarsku**. Slovensko stratilo pätinu svojho územia (s 800-tisíc obyvateľmi). Na južnom Slovensku žilo okrem maďarského obyvateľstva tiež vyše štvrt milióna Slovákov. Na zabranom území bola dočasne nastolená vojenská diktatúra. Pre všetkých obyvateľov priniesla okupácia prudký pokles životnej úrovne a pre slovenských občanov navyše aj tvrdý národnostný útlak. Na okyptení Slovenska sa podieľalo aj Poľsko. Na Orave a na Spiši si prisvojilo 226 km² s 4 280 obyvateľmi.

Nástup totality

Autonómne Slovensko však vzniklo a vyvíjalo sa v tieni hrozby ďalšej agresie hitlerovského Nemecka, ktoré sa pripravovalo na úplné zničenie Česko-Slovenska. Tisova vláda si uvedomovala, že západné štáty mníchovským rozhodnutím prepustili stredoeurópske štáty **nemeckej záujmovej sfére**. Podľa toho uskutočňovala vnútornú aj zahraničnú politiku.

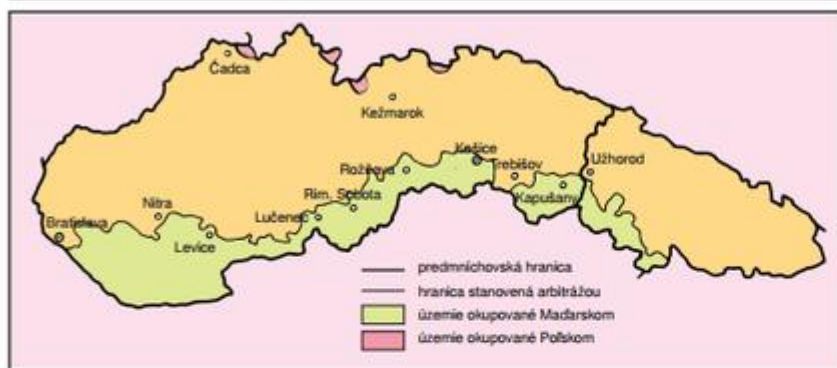
Vo vnútornej politike sa to prejavovalo **zosilnením skupiny radikálnych politikov HSLS** na čele s Vojtechom Tukom, Alexandrom Machom a Ferdinandom Ďurčanským. Tí sa nechceli uspokojiť s autonómiou a usilovali sa o vytvorenie samostatného slovenského štátu.

HSLS sa vyhlásila za jedinú reprezentantku slovenského národa s právom na neobmedzenú vládu. Pod nátlakom pohltila väčšinu politických strán alebo ich zakázala. Aj voľby do Snemu Slovenskej krajiny v decembri 1938 zorganizovala tak, že sama zostavila jedinú kandidátku a zo 63 poslancov si prisvojila 50 miest. Vytvorila aj vlastné ozbrojené oddiely – Hlinkovu gardu.

Dochádzalo k porušovaniu základných občianskych práv – slobody tlače, zhromažďovania a prejavu, začalo sa prenasledovanie židovského obyvateľstva a tiež všetkých, ktorí prejavili odlišný politický názor, ako mala HSLS. Svoje počínanie HSLS pred verejnosťou zdôvodňovala potrebou jednoty slovenského národa, ktorý sa mal takto ubrániť pred vonkajšími i vnútornými nepriateľmi.

Rozbité výklady obchodov židovských
spoluobčanov v Bratislave v roku 1938

Územie Slovenska po Viedenskej arbitráži a poľskej okupácii

Na stole

P₁ „V duchu samourčovacieho práva žiadame okamžité prevzatie výkonnej moci na Slovensku Slovákmi. Víťazstvo samourčovacieho práva znamená pre slovenský národ víťazné zakončenie nášho dlhoročného boja. Týmto sa splnili odveké túžby slovenského národa. V duchu Hlinkovho hesla sme sa zjednotili.“

Z dokumentov, ktoré prijali reprezentanti slovenských politických strán v Žiline 6. októbra 1938.

P₂ „Slováci týmto zjednotením nastupujú správnu cestu pre zaistenie lepšej budúcnosti slovenského národa a Slovenskej krajiny. Vyzývame všetkých Slovákov a Slovenky, aby túto jednotu radostne prijali. Kto sa proti jednotnej vôli slovenského národa postaví, alebo prevíni, stane sa nepriateľom a zradcom slovenského národa a s tým národ nemilosrdne zúčtuje. Hlinkova slovenská ľudová strana ako Strana slovenskej národnej jednoty stáva sa jedinou reprezentantkou vôle slovenského národa.“

Jozef Tiso v bratislavskom rozhlase, november 1938

Pátrame → P₁ P₂

1. Zistíte, čo žiadajú predstavitelia politických strán na Slovensku.
2. Odhadnite, čo sa stane s tými, ktorí neprijmú podľa J. Tisa požadovanú jednotu.

Vyhlasenie Viedenskej arbitráže číta Joachim von Ribbentrop, minister zahraničných vecí Nemecka, 1938.

Pamätná medaila k otvoreniu Snemu Slovenskej krajiny. Porovnajme medailu so znakom na s. 38.

Vyhlasenie autonómie v Žiline, 1938

Do slovníčka

arbitráž – medzinárodné alebo veľmocenské rozhodovanie a urovnávanie sporov medzi dvoma štátmi

Bude vás zaujímať

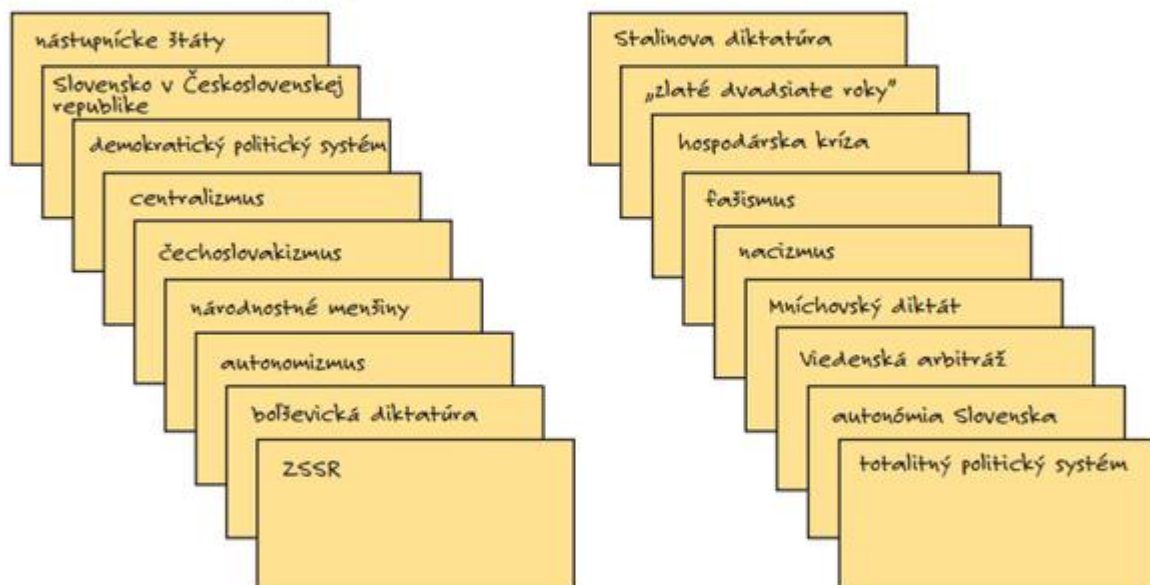
Len niekoľko dní predtým, ako Košice obsadili Maďari, premenovali Husitské námestie na Námestie Andreja Hlinku. V Ružomberku zasa odstránili sochu R. W. Setona-Watsona, ešte donedávna uctievaného ako oduševneného zástancu Slovákov, ktorý protestoval proti maďarskému útlaku. Postavil sa však proti rozbitiu a okupácii Česko-Slovenska. Zakázalo sa premietanie sovietskych, niektorých českých a zahraničných filmov pre ich údajnú politickú nevhodnosť. Zatravovanie predchádzajúcich symbolov a vytváranie nových legiend bolo vždy sprevádzaným znakom politických a spoločenských premien.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

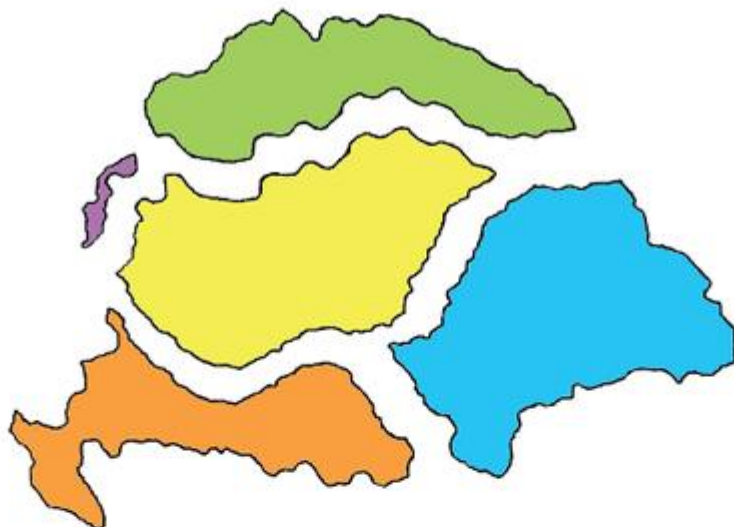
1. Vymenujte dôsledky Viedenskej arbitráže pre Slovensko.
2. Kedy bola vyhlásená autonómia Slovenska?
3. Charakterizujte politiku HSLS po vyhlásení autonómie.
4. Prečo mnohí obyvatelia prestali veriť spojencom Česko-slovenskej republiky a napokon aj v jej dovtedajší politický systém?

Pohľad späť (II)

1. Vysvetlím dôležité historické pojmy.

2. Rozlíšim pomocou obrysovej mapy, ktorým štátom po roku 1918 pripadli časti bývalého územia Uhorska.

3. Územie bývalého Rakúsko-Uhorska bolo po dlhé stáročia križovatkou rôznych národov a ich kultúr. Rozpoznám jeden problém, ktorý bol spoločný pre všetky štáty vznikajúce na území bývalého Rakúsko-Uhorska po roku 1918.

4. Navrhmem možný projekt: Pátrame v rodinnej histórii.

- Vypátram, ako sa národnostná a kultúrna rozmanitosť strednej Európy prejavila v historických osudoch mojej rodiny.
- Zistím, či sa moji vzdialení alebo blízki príbuzní stali súčasťou dobrovoľného alebo nedobrovoľného pohybu v priestore Rakúsko-Uhorska alebo v novovzniknutých štátoch na jeho území po roku 1918.

Pohľad späť (II)

5. Pochopím vzťahy medzi dôležitými pojmami pomocou pamäťovej mapy.

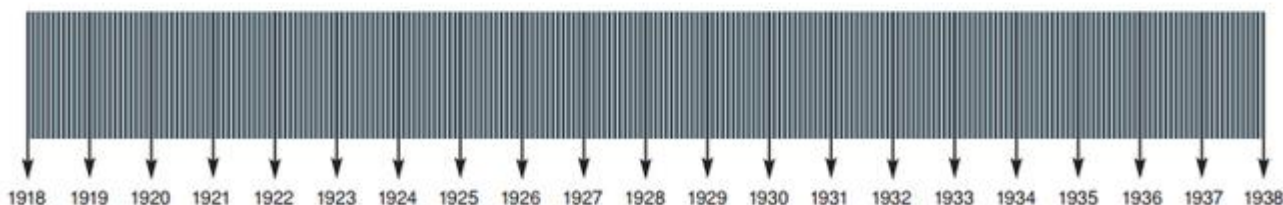
6. a) Vysvetlím pojem „zlaté dvadsiate roky“.
b) Zdôvodním, prečo sa pri tomto pojme často objavuje otáznik alebo úvodzovky.

7. Vystihnem v základných znakoch bolševickú diktatúru v Rusku a v Sovietskom zväze (ZSSR od roku 1922).

8. Rozpoznám hlavné príčiny nástupu fašizmu v Taliansku a nacizmu v Nemecku.

9. Rozlíšim základné spoločné a rozdielne znaky fašistického a nacistického politického systému.

10. Zakreslím vo svojom zošite do časovej priamky letopočty a k nim kľúčové historické udalosti zo svetových a národných dejín.

„Anglicko a Francúzsko si mohli vybrať medzi vojnou a hanbou. Vybrali si hanbu, budú mať vojnu.“

W. Churchill

Skúste si spomenúť

1. Vysvetlite pojem Svätá ríša rímska nemeckého národa.
2. Ktoré diktatúry vznikli v Európe po prvej svetovej vojne?

Z galérie osobností

Arthur Neville Chamberlain
[čembrlejn] (1869 – 1940)

Britský politik, v rokoch 1937 – 1940 ministerský predseda. Za jeho vlády Veľká Británia zastávala politiku ustupovania nemeckej agresii, prípadne jej usmerňovania tak, aby neškodila britským záujmom. Táto politika, škodlivá pre krajiny strednej a juhovýchodnej Európy, sa nazývala politikou uzmiarovania alebo politikou ústupkov (appeasement [epízment]). Po nemeckom útoku proti Nórsku a Dánsku odstúpil z funkcie. Na jeho miesto nastúpil W. Churchill [čerčil].

„Uvidíme, koľko nám vydržia medové týždne.“ Americký karikaturista Clifford Berryman v októbri 1939 takto reaguje na spojeneckú zmluvu s tajným dodatkom medzi nacistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom. V ňom sa Hitler a Stalin dohodli, že si rozdelia štáty, ktoré ležia medzi nimi. Vysvetlite myšlienku, ktorou komentuje svoju karikatúru.

Druhá svetová vojna

Európa – obeť diktátorov

Agresívne plány diktátorov

Pre diktátorské režimy bolo charakteristické, že po ovládnutí vlastnej krajiny snovali plány na ovládnutie iných krajín. Taliansky diktátor **Mussolini** vojensky obsadil Etiópiu (1936) a Albánsko (1939). Snoval tiež plány na ovládnutie Grécka. **Stalin** chcel rozšíriť územie Sovietskeho zväzu v Pobaltí, v strednej a juhovýchodnej Európe. Najrozsiahlejšie agresívne plány mal však **Hitler**, ktorý túžil urobiť z Nemecka najmocnejšiu krajinu na svete. Preto začal rýchlo zbrojiť, postavil v krátkej dobe početnú a dobre vycvičenú armádu. Porušil tým mierové zmluvy, ale Francúzsko a Veľká Británia mu to tolerovali. **P. E.**

Začiatok Hitlerovej agresie

V marci 1938 si Hitler bez odporu a bez jediného výstrelu pripojil k svojej Tretej ríši **Rakúsko**. Podľa Hitlerových predstáv mala byť jeho „tretia ríša“ rozsahom taká veľká ako tzv. prvá ríša, čiže stredoveká Svätá ríša rímska nemeckého národa. Do tejto ríše patrili nielen Rakúsko, ale aj Čechy a Morava a časti Poľska, ktoré Nemecko stratilo po prvej svetovej vojne, a niektoré územia na nemeckej západnej hranici.

Preto Hitlerovým ďalším cieľom bola **Československá republika**. Neuspokojil sa s pripojením pohraničných oblastí, ktoré dostal v Mníchove, ale chcel obsadiť celé Čechy a Moravu a vstúpiť na Pražský hrad. Preto robil nátlak na predstaviteľov HSLS, aby vyhlásili samostatný slovenský štát. Keby to urobili, záruky, ktoré dali veľmoci zvyšku Česko-Slovenska by už neplatili, pretože Česko-Slovensko by prestalo existovať. Hitlerovi sa jeho zámer vydaril. 14. marca 1939 vznikol Slovenský štát a na druhý deň Hitler vpochodoval do Prahy.

Ďalším cieľom Hitlerovej agresie bolo **Poľsko**. Západné veľmoci stále Hitlerovi ustupovali, čo jeho agresivitu nielenže nezastavilo, ale naopak, posilnilo ju. Dohoda Nemecka a ZSSR o neútočení a jej tajný dodatok o rozdelení si území medzi sebou bola toho dôkazom. **1. septembra 1939** Nemecko prepadlo Poľsko. Tento akt už západné veľmoci nemohli tolerovať a vypovedali Nemecku vojnu. Začala sa **druhá svetová vojna**.

Prvá fáza druhej svetovej vojny

V prvej fáze vojny boli útočníkmi **Nemecko**, **Taliansko** a **Sovietsky zväz**. Sovietsky zväz, ktorý mal tajnú spojeneckú zmluvu s Nemeckom, obsadil východnú časť Poľska. Potom vypovedal vojnu Fínsku, ktoré sa dokázalo päť mesiacov brániť, až napokon odstúpilo časť územia Sovietskemu zväzu. V lete roku 1940 Stalin obsadil pobaltské štáty, Besarábiu a Severnú Bukovinu, ktoré patrili Rumunsku.

V tom čase – na jar 1940 – začal Hitler útok smerom na západ. Porazil a obsadil Dánsko, Nórsko, Holandsko, Belgicko i Francúzsko. Francúzsko rozdelil na väčšiu časť, ktorú Nemecko okupovalo priamo, a na menšiu južnú časť s francúzskou vládou vo Vichy, ktorú Nemci kontrolovali.

Neskôr začali leteckú vojnu proti Veľkej Británii. Ani za deväť mesiacov sústavného bombardovania sa však Nemecku nepodarilo zlomiť britskú obranu. Preto sa Hitler rozhodol obrátiť sa na východ, proti svojmu spojencovi – Sovietskemu zväzu.

Hitler a Mussolini podávajú „ruku priateľstva“ Chamberlainovi a Daladierovi. David Low, 1939

Druhá svetová vojna v Európe 1939 – 1945

Na stole

P₁ „Rozdelenie Československa pod britským a francúzskym tlakom bude znamenať úplnú kapituláciu západných demokracií pred nacistickou hrozbou. Neprinesie Anglicku ani Francúzsku mier, ani bezpečnosť. Naopak, dostane obidve mocnosti do ešte nevýhodnejšej a nebezpečnej situácie... Domnievať sa, že si možno zaistiť bezpečnosť tak, že malý štát hodíme ako korisť vlkom, je osudová chyba...”

Úryvok z článku W. Churchilla v čase rokovania Chamberlaina s Hitlerom z 21. 9. 1938

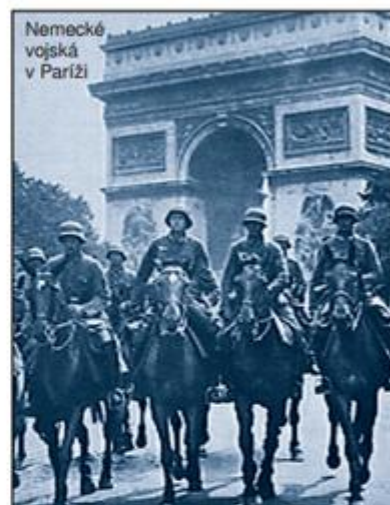

P₂

„Čo vlastne jedno Československo pre mňa znamená.“
 Karikatúra anglického karikaturistu Davida Lowa zo septembra 1938

Pátrame → **P₂**

1. Kto je muž na karikatúre?
2. Čo robí tento muž?
3. Čo symbolizuje skalné bralo nad hlavou muža?
4. Čo sa práve deje s jednou zo skál?
5. Aké to bude mať následky pre muža na karikatúre?
6. Koho symbolizuje muž na karikatúre?
7. Zovšeobecniť, čo má karikatúra D. Lowa spoločné s myšlienkami W. Churchilla na s. 66 – 67.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zovšeobecniť dôsledky politiky ústupkov pre malé európske štáty.
2. Za akých okolností prestalo v roku 1939 existovať Česko-Slovensko?
3. Prečo Sovietsky zväz uzatvoril tajnú spojeneckú zmluvu s nacistickým Nemeckom?
4. Ktoré štáty obsadilo Nemecko do roku 1941? (Pomôžte si mapou.)

„Pamätaj, jestvujú zločiny, ktoré nezarastú trávou.“

J. P. Hebel

Skúste si spomenúť

Objasnite, aký priebeh mala prvá fáza druhej svetovej vojny.

Z varšavského geta

Túto fotografiu urobil príslušník SS. Zachytáva starú ženu s deťmi, ktorá ide k plynovému komorám.

Druhá svetová vojna

Život v okupovanej Európe

Európa pod Hitlerovou kontrolou

Roku 1941 si skoro všetky štáty na európskom kontinente Nemecko pripútalo alebo ich okupovalo. Aj krajiny, ktoré formálne ostávali neutrálne, museli sa do určitej miery podriaďovať nemeckým, hlavne hospodárskym záujmom. Pripútanosť k hitlerovskému Nemecku znamenala, že každý štát sa musel podriaďiť Nemecku. Zahraničná politika, hospodárstvo i politický systém, teda spôsob vlády, sa museli prispôbiť nemeckému vzoru. Tieto štáty sa zvyknú nazývať aj **satelity Nemecka**. Takým satelitom bol aj Slovenský štát.

Budúcnosť satelitov bola neistá. Vlády satelitných štátov si mysleli, že čím budú poslušnejšie voči Hitlerovi, tým lepšie bude ich postavenie v rámci nacistickej Európy. Toto však nemohlo platiť, pretože Hitler mal svoje plány. Poslušnosť si vyžadoval, ale neoceňoval. Veď nacisti považovali ostatné národy Európy za menejcenné a seba, ako údajne nadradenému národu, prisudzovali právo rozhodovať o tom, čo sa s nimi má stať.

V prípade nemeckej porážky museli zasa satelitné štáty rátať s tým, že sa budú musieť zodpovedať za spojenectvo s agresorom.

Nacistický teror

V okupovaných častiach Európy určovali všetky životné podmienky okupanti. Všade boli prítomné nielen vojenské oddiely, ale aj jednotky obávané tajnej polície – gestapa. Takmer nikto si nemohol byť istý životom. Všetko sa riadilo nemeckou nacionálno-socialistickou (nacistickou) ideológiou.

Už pred útokom na Poľsko dal Hitler svojim generálom tajný príkaz, aby vyvolávali v Poľsku čo najväčšiu hrôzu a nikoho nešetřili. Útočiacie vojská bojovali nielen proti brániacej sa armáde, ale bombardovali aj miesta, kde neboli posádky. Z lietadiel ostreľovali civilov na úteku, popravovali zajatých vojakov a masovo vraždili civilné obyvateľstvo na územiach, ktorými prechádzal front. Poliáci v svojej obsadenej vlasti stratili akékoľvek práva. Okupanti ich zatvárali do koncentračných táborov, vyvážali do Nemecka na nútené práce, systematicky vyvražďovali inteligenciu, aby urobili z Poliakov nevedomý národ otrokov.

Podobné metódy používali aj v iných okupovaných štátoch. Nikde však nezašahol teror také obrovské množstvo ľudí. Taký surový a rozsiahly teror, aký postihol Poliakov, rozpútali nacisti už len na sovietskom území po tom, ako roku 1941 napadli ZSSR.

Vyvražďovanie Židov a Rómov

V každom štáte, okupovanom alebo satelitnom, určili nacisti dve skupiny ľudí, ktorých údelom sa mala stať smrť. Roku 1941 nacistické vedenie rozhodlo, že odšadiaľ majú deportovať **Židov** do koncentračných táborov. Väčšinu týchto táborov vybudovali na území Poľska. Tu ich nechali zomierať hladom, podvýživou, vyčerpávajúcou prácou a najrôznejším týraním. Ba zriadili aj zvláštne tábory smrti určené priamo na to, aby v nich Židov vraždili. Podobný osud stihol aj Rómov. Len Dánsko, Bulharsko a Taliansko sa tomuto nariadeniu vzopreli. Hoci aj tam Židov prenasledovali, nevydali ich na smrť. Tá však hrozila aj príslušníkom ostatných národov, etník a sociálnych skupín (sovietski zajatci, homosexuáli, Svedkovia Jehovovi), ak sa otvorene postavili proti nacistickej tyranii alebo nevyhovovali nacistickej ideológii.

Odpor židovského obyvateľstva

Kruté zaobchádzanie so Židmi však nepodlomilo úplne ich silu. Zúčastňovali sa na aktívnom odpore i ozbrojenom boji. Hrdinským činom bolo ich povstanie vo varšavskom gete v roku 1943. Nacistom sa ho podarilo potlačiť až po veľkom boji a nasadení špeciálnych jednotiek. Následne geto zničili. Obyvateľov, ktorí prežili, buď postrieľali, alebo poslali do koncentračných táborov.

Selekcia ľudí po príchode do osviečimského koncentračného tábora

Na stope

P₁ „Človeka vo vlastnom dome, spravidla v noci, zatkli a odviekli do väzenia. Tam strávil dni, týždne, niekedy aj mesiace či už izolovaný v cele, alebo s inými, desiatimi, dvadsiatimi, niekedy aj tridsiatimi spolupriateľmi... Jedného dňa, keď sa to práve hodilo úradníkom gestapa, odviekli väzňa na výsluch. Kto mal šťastie, toho nezbili hneď, niekomu sa mohlo pošťastí, že ho nezbili vôbec. Pravidlom bolo aspoň výdatné psychické týranie. Židia sa z výsluchu vracali vždy stýraní. Potom iného dňa sa otvorili dvere cely, policajný strážnik strčil človeku do ruky akýsi papier, ktorý bolo treba podpísať. Bol to „príkaz na ochrannú väzbu“... A nasledoval transport do koncentračného tábora. Transport mohol trvať dvanásť hodín alebo dvanásť dní. Hlad, smäd, nedostatok priestoru, nedostatok spánku – nebolo si kde ani sadnúť, niečo ešte ľahnúť – raz horúčava, raz zima, to bolo ešte to najmenšie utrpenie. 100, 120, ba až 150 ľudí bolo natlačených do jedného dobyčieho vagóna. Keď sa vlak zastavil, vypadlo z neho 30 i viac mŕtvych, ktorí sa cestou zadusili.“

Zo spomienok nemeckého politického väzňa v koncentračnom tábore

Pátrame

Na základe spomienok nemeckého politického väzňa opíšte, čo ľudia prežívali v nákladných vagónoch počas deportácií do koncentračných táborov.

Popravení obyvatelia juhoslovanskej dediny

Holokaust v číslach

Odhaduje sa, že pri transportoch zahynulo:	800 000
Zastrelených:	1 300 000
Odhad počtu zavraždených vo vyhladzovacích táboroch:	
Osviečim:	1 000 000 – 1 500 000
Treblinka:	700 000 – 1 000 000
Belzec:	436 000
Sobibór:	260 000
Kulmhof:	150 000
Majdanek:	78 000 – 360 000
Chelmo:	340 000
Iné koncentračné tábory:	250 000
Odhad celkového počtu zavraždených:	5 290 000 – 6 000 000

Bude vás zaujímať

Vyvráženie židovského obyvateľstva v druhej svetovej vojne označujeme aj pojmom **holokaust**. V starovekom Grécku sa týmto pojmom označovala zápalná obeta. (Holokaustum – celkom zhorieť.) Používa sa aj hebrejský výraz šoa (zničenie, záhuba).

Označenia väzňov v koncentračných táboroch

	Politickí väzni		Rómovia
	Židovskí politickí väzni		Homosexuáli
	Emigranti		Svedkovia Jehovovi
	Kriminálnici		

Do slovníčka

agresor – útočník
neutrálna krajina – krajina, ktorá sa nezapája do vojnového konfliktu a nie je súčasťou vojnového bloku
okupácia – násilné vojenské obsadenie krajiny
deportovať – nútiť sťahovať, vysťahovať, vyviezť
satelit – (v politickom zmysle) pridružený štát, krajina ovládaná iným silným štátom
selekcia – výber, vyradenie (slabších) väzňov do plynových komôr v koncentračnom tábore

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Vystihnite rozdiel medzi satelitným a okupovaným štátom.
2. Opíšte nacistický teror na území Poľska.
3. Prečo väčšina koncentračných táborov bola vybudovaná na území Poľska?
4. Vysvetlite pojmy holokaust a šoa.

Z médií

Denník Anny Frankovej
www.annefrank.com

„Slovenský snem uzniesol sa na tomto zákone:
§ 1 Slovenská krajina vyhlasuje sa
za samostatný a nezávislý Slovenský štát...“
Zo zákona o samostatnom Slovenskom štáte,
14. 3. 1939

„Slovenská republika je víťazkou, ktorú sme
nastavili malým štátom juhovýchodnej Európy
a zvlášť slovanským národom – ako samostatné
môže žiť malý štát, ktorý sa dá pod ochranu
veľkonemeckej ríše.“

H. Bernard, prvý nemecký vyslanec v Bratislave

Skúste si spomenúť

Aké územné zmeny riešila Viedenská arbitráž?

Z galérie osobností

Karol Sidor (1901 – 1953)

11. 3. 1939 prezident E. Hácha vymenoval Sidora za predsedu slovenskej autonómnej vlády. Sidor bol už v 20. rokoch členom HSLS. Už od študentských čias spolupracoval s A. Hlinkom. V rokoch 1930 – 1939 bol šéfredaktorom denníka Slováč. Roku 1935 ho zvolili za poslanca Národného zhromaždenia a stal sa aj ministrom česko-slovenskej vlády. V rokoch 1939 – 1945 pôsobil ako slovenský vyslanec vo Vatikáne. Po skončení vojny žil v Taliansku a v Kanade, kde aj zomrel.

Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974)

Právnik a politik. Bol predstaviteľom radikálneho krídla HSLS, ktoré po 6. októbri 1938 požadovalo vyhlásenie samostatného slovenského štátu. V tom istom roku nadviazali politici tohto smeru kontakty s predstaviteľmi nacistického Nemecka a rokovali s nimi o rozbití Č-SR. Ďurčanský bol členom autonómnej vlády a v rokoch 1939 – 1940 ministrom zahraničných vecí a ministrom vnútra Slovenskej republiky. Roku 1940 bol na príkaz Nemcov z tejto funkcie odvolaný. Odvtedy pôsobil ako profesor Právnickej fakulty v Bratislave. Po roku 1945 žil v emigrácii, kde sa usiloval o obnovu Slovenského štátu. V roku 1947 ho Národný súd odsúdil v neprítomnosti na trest smrti.

Vznik nového štátu

14. marca 1939 vznikol v strednej Európe nový štátny útvar – Slovenský štát. Jeho vznik bol súčasťou politiky Nemecka, ktorá smerovala k úplnému rozbitiu Česko-slovenskej republiky. Preto Nemecko podporovalo na Slovensku tie sily, ktoré sa usilovali o vytvorenie samostatného štátu.

Hra, ktorú režíroval Hitler

V Nemecku mali záujem na rozbití Česko-Slovenska. Preto pozývali k sebe radikálnych slovenských politikov a podnecovali ich k vyhláseniu slovenskej štátnej samostatnosti. Súčasne o tom, že sa Slováci chcú odtrhnúť, informovali ústrednú vládu v Prahe. Tá na podnet Nemecka odvolala 10. marca slovenskú autonómnu vládu na čele s Jozefom Tisom a na Slovensku vyhlásila výnimočný stav. Nemci prostredníctvom agentov a úderných jednotiek vyvolávali na Slovensku nepokoje a povzbudzovali separatistických politikov.

Od nového predsedu autonómnej vlády Karola Sidora požadovali nemeckí politici vyhlásenie slovenského štátu, čo ten odmietol. Preto sa 13. marca obrátili na odvolaného Jozefa Tisa a pozvali ho na rokovanie do Berlína. Na stretnutí Adolf Hitler vyhlásil, že sa rozhodol zlikvidovať Česko-slovenskú republiku a vojensky obsadiť české krajiny. Jozefovi Tisovi oznámil, že buď na Slovensku vyhlási samostatnosť, alebo ho ponechá svojmu osudu. Bola to vyhružka, že sa Slovensko môže stať obeťou maďarského útoku.

Vyhlásenie Slovenského štátu

Tiso z Berlína požiadal prezidenta E. Háchu, aby zvolal Snem Slovenskej krajiny. Na tomto sneme bol 14. marca 1939 vyhlásený Slovenský štát. **RR**

Hitler, ktorý požadoval „bleskové“ splnenie svojich požiadaviek, sľúbil, že nemecká ríša bude nový štát a jeho územnú celistvosť chrániť. Preto slovenskej vláde nanútil tzv. **ochrannú zmluvu**. **B**

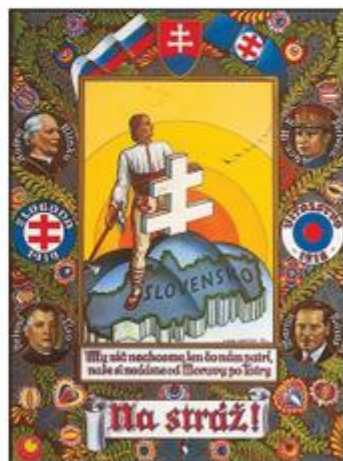
Hitlerov satelit

Slovenský štát, ktorý sa podľa ústavy prijatej 21. júla 1939 pomenoval **Slovenská republika**, patril k najmenším štátom na európskom kontinente. Jeho rozloha bola 38 055 km² a mal 2 655 053 obyvateľov.

Južné oblasti Slovenska, na ktorých žilo 270-tisíc Slovákov, boli okupované Maďarskom. Slovenské obyvateľstvo tam bolo vystavené bezohľadnému teroru.

Slovenská republika sa oficiálne hlásila ku kresťanským zásadám a myšlienkam. V jej politickom živote bolo zapojených veľa kňazov. Predstavitelia štátu sa preto spoliehali na podporu zo strany Vatikánu. No Svätá stolica bola opatrná. S nevhodou hľadela na prílišnú angažovanosť katolíckych duchovných v štáte, ktorý bol spojencom bezohľadného a protikresťanského nacistického režimu.

Slovenský štát bol počas celej svojej existencie Hitlerovým satelitom a jeho predstavitelia vynakladali veľké úsilie na to, aby splnili úlohu „vzorného nemeckého spojencu“.

Propagačný leták, 1933

Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939

Na stope

P₁ „Každý bol za samostatný štát, bolo nadšenie za myšlienku slovenského štátu a toto nadšenie sa prejavilo zaspievaním hymny... Bol to najšťastnejší deň môjho života, lebo v ten deň sa skončili obavy pred maďarským obsadením. Bol som si istý, že Slovensko je zachránené.“

A. Mach, hlavný veliteľ Hlinkovej gardy a minister vnútra slovenského štátu, o zasadnutí slovenského snemu 14. marca 1939

P₂ „Veľkú časť poslancov som nepoznal, nepoznal som ani zmyslenie veľkej väčšiny slovenského snemu. Bol som veľmi prekvapený, koľkí z nich zostali po Tisovom referáte zarazení, bezradní, koľkí z nich si kladli otázku, čo robiť, ako odpovedať. Nemal som dojem, že je to zhromaždenie, ktorému Hitlerovo oznámenie prišlo vhod. Predseda snemu M. Sokol sa prejavil ako prívrženec ČSR, lebo mi povedal: „Ja budem musieť takúto samostatnosť vyhlásiť. Budem rád, keď pri tom neodpadnem.““

Zo spomienok poslanca slovenského snemu P. Zatku na 14. marec 1939

P₃ Článok 1

„Nemecká ríša preberá ochranu nad politickou nezávislosťou Slovenského štátu a nad integritou jeho územia.“

Článok 2

Na prevedenie ochrany prevzatej nemeckou ríšou má nemecká branná moc právo v pásme, ktoré je na západe ohraničené hranicou Slovenského štátu a na východe všeobecnou čiarou východného okraja Bielych Karpát a východného okraja pohoria Javorníkov, kedykoľvek zriaďovať vojenské objekty a držať ich obsadené silou, ktorú pokladá za potrebnú... V pásme opísanom v odseku 1 vykonáva vojenské výsostné práva nemecká branná moc...“

Úryvok z nemecko-slovenskej ochrannnej zmluvy, 1939

Pátrame → **P₃**

1. Porovnajte články 1 a 2 nemecko-slovenskej ochrannnej zmluvy s paragrafom 1 zo zákona o samostatnom Slovenskom štáte na s. 70.
2. Čo podľa vás vyplýva z článkov 1 a 2 ochrannnej zmluvy?

Predstavitelia verejného života Slovenského štátu

Pátrame → **P₁** **P₂**

1. Ako dvaja očiti svedkovia spomínajú s odstupom času na ten istý deň?
2. Sú ich svedectvá rovnaké?
3. Zistíte, čím sa tieto svedectvá odlišujú.
4. Porozmýšľajte, ktoré okolnosti mohli ovplyvniť rozdielnosť ich spomienok.

Čiapkový odznak Hlinkovej gardy

Bude vás zaujímať

V deň vyhlásenia Slovenského štátu rokoval A. Hitler s pražskou vládou a prezidentom E. Háchom. Oznámil im, že 15. marca vstúpia nemecké vojská na územie Čiech a Moravy a varoval pred ozbrojeným odporom. Nad okupovaným územím vyhlásil tzv. protektorát – nadvládu Nemecka (Protektorát Čechy a Morava) – a pričlenil ho k ríši.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Porozprávajte, za akých okolností vznikol Slovenský štát.
2. Aké požiadavky predložil Hitler Tisovi počas rokovania v Berlíne?
3. Zistíte, v čom sa prejavovala závislosť Slovenského štátu od Nemecka.
4. Aké právo si vyhradzovalo Nemecko na území Slovenska? (Pomôžte si 2. článkom Zmluvy o ochrannom pomere.)

Skúste si spomenúť

1. Kedy bola vyhlásená autonómia Slovenska?
2. Za akých okolností bol vyhlásený Slovenský štát?

Štandarda prezidenta Slovenskej republiky dr. Jozefa Tisa

Jozef Tiso v sprievode F. Ďurčanského blahoželá A. Hitlerovi k 50. narodeninám.

Hlavný veliteľ Hlinkovej gardy (HG) A. Mach skladá prisahu do rúk prezidenta.

Mince nového štátu

Druhá svetová vojna

Nový štát na mape Európy

Nový štát susedil s Maďarskom, Nemeckom a do septembra 1939 aj s Poľskom. Slovenskú republiku postupne uznalo 27 štátov. Slovenská republika podpísala viaceré medzištátne dohody a stala sa členom niekoľkých medzinárodných zoskupení.

Vo vojne za Hitlerove záujmy

V septembri 1939 sa Slovenská republika ako spojenec nemeckej ríše pripojila k vojenskému útoku na Poľsko, ktorým sa začala druhá svetová vojna. Slovensko vtedy získalo späť územia, ktoré Poľsko získalo už v roku 1920, a ďalšie, ktoré okupovalo na jeseň 1938. Na druhej strane si však odrezalo cestu k západným veľmociam – Francúzsku a Anglicku, ktoré z Bratislavy odvolali svojich diplomatických zástupcov.

Ešte vážnejšie následky malo vypovedanie vojny Sovietskemu zväzu v júni 1941. Na východnom fronte zahynuli stovky slovenských vojakov a sama vojna spôsobila ďalšiu medzinárodnú izoláciu Slovenskej republiky. Podobné dôsledky malo aj vypovedanie vojny Anglicku a USA v decembri 1941.

Vojna, ktorú viedol Hitler, bola vojnou za záujmy nacistického Nemecka. Slovensko v tejto vojne nemohlo nič získať. V prípade Hitlerovho víťazstva vo vojne by sa Slováci, podľa Hitlera „menejcenný národ“, premenili na jeho otrokov. V prípade Hitlerovej porážky muselo Slovensko znášať osud porazenej krajiny. Z tajných nemeckých dokumentov vyplývalo, že nacisti po víťaznej vojne nerátali s existenciou Slovenského štátu. Časť Slovákov chceli ponemčiť, iných, rasovo nevhodných, násilne vysťahovať.

Medzinárodná izolácia Slovenska

Ako Hitlerov satelit a hlavne pre účasť na vojne ostalo Slovensko medzinárodne izolované. Oficiálne styky sa obmedzovali na **Nemecko, jeho satelity** a niektoré neutrálne štáty.

Najintenzívnejšie styky, aj keď z veľkej časti vynútené, mala Slovenská republika s Nemeckom. Samostatnosť štátu bola ohraničená nemeckými mocenskými záujmami, čo sa ukázalo pri obsadzovaní Slovenska nemeckou armádou na jeseň 1944.

Medzi Slovenskou republikou a Maďarskom boli napäté vzťahy. Znepriatelovala ich nedôvera a najmä vzájomné územné požiadavky. Už niekoľko dní po vzniku štátu napadla maďarská armáda Slovensko. Bola to vojna, ktorá vošla do dejín pod názvom „**malá vojna**“. Po jej skončení muselo Slovensko odstúpiť Maďarsku na východe štátu územie so 70 000 obyvateľmi, so slovenskými a rusínskymi dedinami.

Slovensko chcelo získať späť svoje územie, ktoré stratilo v rokoch 1938 a 1939. Maďarsko zasa žiadalo na úkor Slovenska ďalšie územia. Napriek tomu udržiavali hospodárske kontakty. Obidva štáty sa so svojimi sfažnosťami obracali na nemeckú vládu, ktorá obom stranám dávala prázdne sľuby. Ich splnenie však podmieňovala víťazným skončením vojny, k čomu mali prispievať Maďarsko i Slovensko.

„Malá vojna“ na východnom Slovensku

Slovenskí vojaci na východnom fronte

Na stole

P₁ „Dnes sa rúca pod mocnými údermi nemeckej armády, po boku ktorej stojí aktívne aj slovenská armáda, starý svet. V tejto vojne nejde o vydobývanie nových území, ale o zrušenie zlých starých svetov. Slovenskí vojaci si vydobývajú v tejto vojne meno hrdinských bojovníkov.“

G. Medrický, generálny tajomník HSLS a minister hospodárstva, 1942

P₂ „Dozvedeli sme sa, že si bol zvolený za prezidenta Slovenskej republiky a že si tento úrad už aj slávnostne začal. Za túto správu vzdávame Ti vďaka a prosíme od Boha, aby Tvojmu národu, nám zaiste veľmi milému, opravdivého blahobytu a šťastia, ktoré katolíckym náboženstvom sa vzťahuje a upevňuje, dobrotoivo udeliť ráčil.“

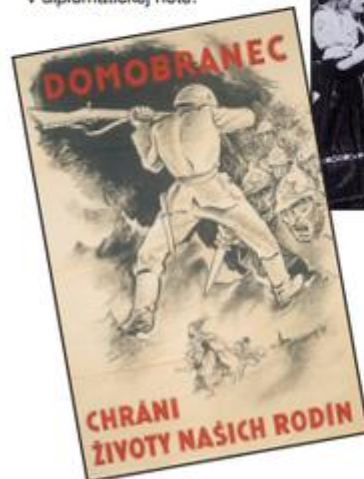
Z listu pápeža Pia XII. adresovanému prezidentovi J. Tisovi, 5. 12. 1939

P₃ „Svätá stolica so živou bolesťou sa dozvedela, že aj na Slovensku, ktorého takmer celé obyvateľstvo sa teší najkrajšej katolíckej tradícii, bolo vyhlásené 9. septembra 1941 vládne nariadenie, ktoré ustanovuje podrobné zákonodarstvo rasové, obsahujúce rozličné opatrenia, ktoré sú v zrejmej protive so zásadami katolíckymi.“

Z diplomatickej nóty Vatikánu adresovanej slovenskej vláde, 17. 11. 1941

Pátrame

1. Pouvažujte, čo mal na mysli G. Medrický, keď hovorí, že „v tejto vojne nejde o vydobývanie nových území, ale o zrušenie zlých starých svetov.“
2. Zistíte, na čo reagoval Vatikán v diplomatickej nóte.

Prezident J. Tiso, predseda slovenského snemu Martin Škofar a hlavný veliteľ Hlinkovej mládeže Alojz Macek v Bratislave

Protibofševický plagát

Ferdinand Čatloš (1895 – 1972)

Generál slovenskej armády, v rokoch 1939 – 1944 minister obrany Slovenskej republiky.

Prezident Tiso zapaluje táborovú vatru.

Do slovníčka

diplomatická nóta – diplomatické úradné oznámenie, vyhlásenie vlády adresované vláde iného štátu

Bude vás zaujímať

24. 6. 1941 vstúpilo do vojny proti ZSSR vyše 50 000 slovenských vojakov. Mali doplniť nemeckú armádu na južnom krídle frontu. Po auguste 1941 zostalo na východnom fronte len 16 000 slovenských vojakov. Viacerí z nich prešli na sovietskú stranu alebo k partizánom (napr. kapitán Ján Nálepka). Koncom roku 1943 prešlo 2 000 slovenských vojakov pri Melitopole na stranu sovietskej armády alebo ich zajali. Neskôr vytvorili jadro 2. československej paradesantnej brigády v ZSSR, ktorá sa v októbri 1944 zapojila do SNP.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

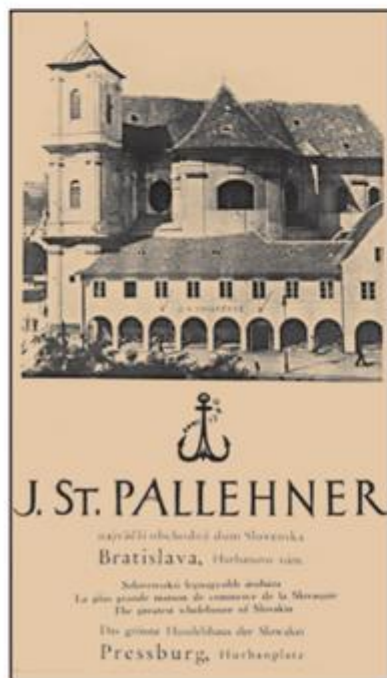
1. Prečo Anglicko a Francúzsko odvolali svojich diplomatov z Bratislavy?
2. Prečo sa Slovensko dostalo od roku 1939 do medzinárodnej izolácie?
3. Charakterizujte vzťah medzi Slovenskou republikou a Nemeckom.
4. Aké boli vzťahy medzi Slovenskou republikou a Maďarskom?
5. Uvedte dôsledky „malej vojny“ pre Slovensko.

„Slováci, bohatnite, z bohatých jednotlivcov vznikne bohatý národ, ktorým chceme už raz byť, pretože národ žobrákov je národom otrokov.“

Noviny Slovák, 1940

Skúste si spomenúť

Opište zahranično-politické postavenie Slovenskej republiky po roku 1939.

Druhá svetová vojna

Život v Slovenskom štáte

Slovenské hospodárstvo

Dva a pol milióna občanov Slovenského štátu nežilo len vysokou politikou. Ľudi viac ako politika zaujímal každodenné starosti a radosti.

Hospodárstvo Slovenska bolo podriadené vojnovému stavu. Nemecko sa zmocnilo podnikov, ktoré ovládal český kapitál. Priemyselná i poľnohospodárska výroba bola zameraná na uspokojovanie rastúcich požiadaviek „molocho vojny“. Slovenské továrne vyrábali zbrane, dôležité súčiastky na ich výrobu a rozmanitý materiál pre potreby armády. Hlavným odberateľom bolo Nemecko, ktoré určovalo, čo sa má na Slovensku prednostne vyrábať. Nemecká ríša plne zaujatá vojnou však už nemala čím platiť a Slovensku ostávala stále väčším dlžníkom. Tento dlh nebol nikdy splatený, čo vážne poškodilo slovenské hospodárstvo.

Rastúce požiadavky vojny spôsobili, že sa na Slovensku vybudovalo veľa nových priemyselných podnikov, železníc a ciest.

Sociálne pomery

Nové priemyselné podniky a budovanie nových ciest spôsobili, že sa postupne odstránila nezamestnanosť, ktorá bola už od čias hospodárskej krízy začiatkom 30. rokov postrachom **robotníkov**. Asi 40 000 robotníkov odchádzalo ročne do Nemecka na trvalé alebo sezónne práce.

Ani slovenskí **roľníci** nemali problémy s predajom svojich výrobkov na domácom či zahraničnom trhu. Vojnová Európa bola vyhladovaná.

Predtým nevidané možnosti sa otvorili pre **úradníkov** a **príslušníkov inteligencie**, ktorí v samostatnom štáte našli lepšie uplatnenie. Hospodársky sa vzťahovali aj remeselníci a obchodníci. Z nich sa vytvorila aj skupina vojnových zbohatlíkov – „ziskožravcov“, ktorí ťažili z vojnového konjunktúry. Viacerí zbohatli z tzv. arizácie, čiže z prebratia podnikov, obchodov a domov, ktoré predtým vlastnili židovskí občania.

Pomerne dobrá hospodárska situácia umožnila niektoré sociálne opatrenia: rodinné prídavky na deti, rôzne drahotné prídavky, úpravy miezd a dôchodkov. Pre najchudobnejších obyvateľov sa každoročne organizovala tzv. zimná pomoc.

Kultúra v tieni totality

Totalitná moc sa usilovala ovládnuť kultúrnu oblasť. Dôraz sa kládol na všetko národné, vytvárali sa národné mýty. HSĽS rozvinula veľkú propagandu, aby ovládla myslenie ľudí. Nový štát si vyžadoval budovanie nových vzdelávacích, vedeckých a kultúrnych inštitúcií. V tomto procese vznikli nové vysoké i stredné školy, Slovenská akadémia vied a umení, nové profesionálne divadlá, ročne vychádzali stovky kníh.

Predstavitelia kultúrneho života sa usilovali o nezávislosť od totalitného systému, ktorému sa nepodarilo celkom ich „zjednotiť“ a usmerniť, aby mu bezvýhradne slúžili. Vyšli tak viaceré hodnotné literárne diela, hrali sa dobré divadelné predstavenia a aj slovenská veda dosiahla niektoré úspechy, hlavne v oblasti jazykovedy, literárnej vedy a archeológie.

Napriek zúriacej vojne pulzoval na Slovensku aj športový život. Konali sa tu pravidelné domáce súťaže najrôznejších športov. Problémom bolo, že medzinárodný športový styk ostal obmedzený na Nemecko a jeho satelity. Najčastejšími športovými partnermi boli športovci z Chorvátska, ktoré bolo tiež vojnovým nemeckým satelitom.

Krompašské závody na meď

Na stope

P₁ „Dnes musíme pracovať ešte zvýšenou mierou, vydať zo seba všetko, aby sme ešte lepšie zaistili našu slobodu a naše postavenie v novej Európe a aby budúcnosť nášho národa bola šťastná a požehnaná.“

Gejza Medrický, minister hospodárstva slovenskej vlády, 1942

P₂ „Často počujeme slová sebachvály o našej hospodárskej zdatnosti. Dovoľujem si tvrdiť, že to boli slová predčasné. Rok skúšok prichádza len teraz.“

Poslanec Vladimír Moravčík na sneme v decembri 1943

Pátrame

1. Čím sa odlišujú tvrdenia dvoch politikov o hospodárstve?
2. Zistíte súčasný stav závodu v Krompachoch.
3. Zistíte, ktoré úseky železníc sa vybudovali počas Slovenského štátu. Zdôvodnite prečo.

Slovenskí futbaloví reprezentanti nastupujú na Tehelnom poli v Bratislave na zápas s Nemeckom, 15. 9. 1940. Slovensko – Nemecko 0 : 1. Zápas sledovalo 10 000 divákov.

Edvard Beneš na súdobej karikatúre

Bude vás zaujímať

Dôležité postavenie na Slovensku mala zbrojárska výroba. Zbrojárske podniky kontrolovalo priamo Nemecko. V Považskej Bystrici a Dubnici pracovalo roku 1943 pre nacistov 24 650 zamestnancov. Na Slovensku sa vyrábali delá, ručné zbrane, lietadlá typu JU-87, zhotovovali sa súčiastky vojenskej výzbroje, prilby, časti torpéd, periskopov pre ponorky a pod.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo sa podarilo na Slovensku počas vojny odstrániť nezamestnanosť?
2. Vysvetlite pojem arizácia.
3. Zistíte, ako sa totalitná moc prejavovala v oblasti kultúry.

.... slovenský národ účastní sa na štátnej moci prostredníctvom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany..."

§ 58 ústavy z 21. 7. 1939

Skúste si spomenúť

Charakterizujte hospodárske, sociálne a kultúrne pomery na Slovensku po roku 1939.

Z galérie osobností

Vojtech Tuka
(1880 – 1946)

Slovenský politik a právnik. Po zvolení J. Tisa za prezidenta sa stal predsedom vlády a neskôr aj ministrom zahraničných vecí. Bol predstaviteľom radikálneho fašistického smeru v HSĽS, ktorý sa usiloval zaviesť na Slovensku presnú kópiu politického systému, aký bol v Nemecku. V roku 1946 ho Národný súd odsúdil za kolaboráciu s Nemeckom a iné zločiny na trest smrti.

Alexander Mach
(1902 – 1980)

Popri Tukovi bol ďalším politikom, ktorý presadzoval úzku spoluprácu s nacistickým Nemeckom. Roku 1940 sa stal ministrom vnútra a zároveň vykonával aj funkciu veliteľa Hlinkovej gardy. V roku 1947 bol odsúdený Národným súdom na 30 rokov väzenia.

Druhá svetová vojna

Aký bol Slovenský štát?

Slovenská republika bola samostatným štátom, ktorý však nemohol a nesmel celkom rozhodovať o svojom osude. Nacistické Nemecko kontrolovalo slovenskú politiku prostredníctvom svojho vyslanca i tzv. beráterov – poradcov pracujúcich na všetkých ministerstvách a v centrálnych úradoch. Rozhodujúce slovo Nemecka sa prejavovalo najmä v zahraničnej politike.

Politický systém v Slovenskom štáte

V Slovenskom štáte bol nastolený **totalitný politický systém**. Skutočnú moc mala v rukách HSĽS, ktorá si svoje vedúce postavenie v štáte i v spoločnosti dala potvrdiť v ústave i v ďalších zákonoch. Slovensko tak po prvýkrát v svojich moderných dejinách zažilo diktatúru jednej politickej strany. Malo to za následok obmedzovanie a porušovanie občianskych a ľudských práv obyvateľov Slovenska. **P**

Vládu jednej strany, t. j. HSĽS, nazývali „deravou totalitou“, lebo bola miernejšia a neprejavovala sa brutálnymi formami prenasledovania protivníkov.

Nie všetci obyvatelia štátu sa stotožnili s vládnucim režimom, s jeho závislosťou od Nemecka a jeho antidemokratickým charakterom. Stále početnejšie opozičné sily hľadeli s nádejou na činnosť slovenských a českých predstaviteľov v zahraničí, ktorí spolupracovali so štátmi protihitlerovskej koalície.

Dve krídla v HSĽS

HSĽS nebola vnútorne jednotná. Prebiehal v nej ostrý zápas medzi dvoma krídlami. Na jednej strane bolo konzervatívne **umiernené krídlo** na čele s prezidentom a predsedom HSĽS Jozefom Tisom, ktoré sa usilovalo o istý stupeň nezávislosti od Nemecka. Na druhej strane **radikálno-fašistické krídlo** na čele s Vojtechom Tukom (predsedom vlády a ministrom zahraničia) a Alexandrom Machom (ministrom vnútra a veliteľom Hlinkových gard) chcelo zaviesť na Slovensku ideológiu a prax nacionálneho socializmu – podľa vzoru nacistického Nemecka. Obe súperiace krídla boli stúpenkami spojenectva s Nemeckom. Nemeckí politici síce podporovali radikálov, no zároveň si uvedomovali, že umiernené krídlo má oveľa väčšiu dôveru u slovenského obyvateľstva. Vedelo zabezpečiť v krajine pokoj, ktorý nacisti vyžadovali od svojich satelitov počas trvania vojny.

Prenasledovanie Židov

Obmedzovanie občianskych a ľudských práv sa najvýraznejšie prejavilo pri tzv. riešení židovskej otázky. Židov postupne zbavovali nielen majetku, ale aj základných politických, občianskych a ľudských práv. Podľa vládneho nariadenia z roku 1941, tzv. **židovského kódexu**, boli vylúčení zo škôl, zamestnania, vyhánaní z bytov. Sústreďovali ich do početných pracovných táborov a museli nosiť verejné potupné označenie – žltú šesťcípú hviezdu. **P**

Roku 1942 slovenská vláda násilne vysťahovala do „**táborov smrti**“ 58 000 tunajších Židov. Ďalších 13 000 týchto občanov bolo vysťahovaných po okupácii Slovenska Nemcami na jeseň 1944. Ani sympatie a pomoc časti obyvateľstva židovským občanom nezmenili dosah neľudských protizidovských opatrení vlády. Prenasledované z rasových dôvodov bolo aj rómске obyvateľstvo.

Už od pondelka 22. septembra

Židia budú označení

Bratislava. — Minister vnútra 18. septembra vydal vyhlášku o označovaní Židov, v ktorej sa okrem iného hovorí:

Židia sú povinní nosiť na ľavej strane prs svojho obleku (biat) natiahnuté žlté vládne označenie — žltú šesťcípú hviezdu — zo silky, plátna alebo podobnej látky. Jej veľkosť, o priemeru 6 cm, s belavým lesklým, širokým 0,5 cm.

Na 20. októbra 1941 museli Židia nosiť len jednotné označenie, ktoré si obstarajú od Ústredia Židov.

Označenie nie sú povinní nosiť: Židia vo veku do 6 rokov, židovské manželky (manželky) Nemcov a ich deti, ak nie sú židovského vierovyznania. Židia, podozrení vo verejnoprávnom pomere v

službách štátu, jeho, alebo nim spravovaných útvarov, podnikov, firiem a zariadení, ako aj židovské manželky a deti. Židia, ktorým alebo pre ktorých udal Ústredný hospodársky úrad pracovné povolenie. Židia, príslušníci štátom uznanej kresťanskej cirkvi, ak boli pokrstení pred 10. septembrom 1941.

Židom, ktorí nie sú povinní nosiť židovské označenie, vydá o tom rozhodnutie okresný (štátny policajný) úrad, príslušný podľa bydliska (pobytu).

Táto vyhláška nadobúda účinnosť 22. septembra 1941.

Na stole

P₁ „Strana musí byť na čele, musí byť organizátorom celého verejno-spoločenského života. Strana je národ a národ je Strana. Národ cez Stranu hovorí. Strana namiesto národa rozmýšľa. Čo národu škodí, to strana zakazuje a biľaguje. Strana sa nikdy nepomýli, keď vždy a jedine bude mať záujem národa pred očami.“

J. Tiso, predseda vládnucej HSL'S

P₂ „Nás neobalamútia hlúpou frázou, že Žid je tiež človek. Židia sú zástupcami a agentmi diablov. Žid nie je výtvor Boží, ale diabolský, a preto Žid nie je človek, len ako človek vyzerá. Ten, kto Židov akýmkoľvek spôsobom podporuje alebo chráni – toho trest Boží neminie.“

Z letáka Hlinkovej gardy v roku 1940

Vojenské hry detí
Hlinkovej mládeže

P₃ „Každý gardista označí vo svojom okolí dvoch až troch ľudí, všetkých nepriateľov štátu, aby sme ich mohli odstrániť.“

A. Mach, minister vnútra a veliteľ Hlinkovej gardy

P₄ „Veľkej časti židovstva na Slovensku hrozí deportácia do cudzej krajiny. Takáto deportácia vo vojne znamená záhubu. V tejto poslednej osudovej hodine apelujeme na Vaše kresťanské a ľudské svedomie, obraciame sa na Vás so zúfalou prosbou: uplatnite svoj vplyv a zamedzte takýto spôsob záhuby ľudí.“

Z listu rabinov prezidentovi republiky v marci 1942

Pátrame → P₁ P₂ P₃ P₄

1. Charakterizujte na základe úryvku z Tisovho prejavu politický systém Slovenskej republiky.
2. Zaujmite svoj postoj k spôsobu vyjadrovania sa k židovským spoluobčanom v letáku Hlinkovej gardy.
3. Zistíte, o čo žiadali rabíni (židovskí kňazi) prezidenta J. Tisa.
4. Porovnajte fotografie z hier detí Hlinkovej mládeže s fotografiami na strane 39.

Deportácia židovského obyvateľstva

Pracovný tábor v Novákoch, 1943

Bude vás zaujímať

Dôkazom „deravej totality“ režimu bol aj fakt, že v Slovenskom štáte do septembra 1944 nebol vykonaný jediný rozsudok smrti, čo bolo vo fašistických satelitných štátoch v období druhej svetovej vojny ojedinelou výnimkou.

Pátrame

Ktorá skupina obyvateľstva Slovenskej republiky tvorila výnimku „deravej totality“?

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zovšeobecňte politický systém Slovenskej republiky.
2. Rozlíšte politické zoskupenia, ktoré existovali vo vnútri vládnucej HSL'S.
3. Identifikujte ciele politiky týchto zoskupení.
4. Kedy a kam boli Židia zo Slovenska násilne deportovaní a aký bol ich osud?

Z médií

Rudolf Jašík: Námestie svätej Alžbety
Obchod na korze (film)
Miluj blízkeho svojho (dokument)

Skúste si spomenúť

S akou taktikou vstupovalo Nemecko do vojny roku 1914?

Z galérie osobností

Franklin Delano Roosevelt
(1882 – 1945)

Narodil sa v Hyde Parku v štáte New York. Vyštudoval právnickú fakultu na Harvarte a na Kolumbijskej univerzite. Pred prvou svetovou vojnou podporoval kandidatúru prezidenta W. Wilsona. Krátko po vojne však ochorel na detskú obrnu, ktorej následky mu zostali na celý život. Roku 1932, keď bola aj v USA ťažká hospodárska kríza, zvíťazil v prezidentských voľbách. Hoci americkí novinári boli veľmi chviliví senzácií a vedeli byť krajne zlomyseľní, nikdy neuverejnili fotografie, ktoré by zdôrazňovali Rooseveltov hendikep – chôdzu o barliach. Niekedy sa mu stalo, že takmer spadol, keď vystupoval z auta, ale novinári sa tvárili, akoby to nevideli. Bol to najúspešnejší prezident Spojených štátov, o čom svedčí skutočnosť, že ho štyri razy za sebou zvolili do tejto funkcie. Zomrel tri týždne pred kapituláciou Nemecka.

Winston Churchill (1874 – 1965)

Britský politik, v rokoch 1940 – 1945, 1951 – 1955 predseda vlády. Odmietal politiku ústupkov Chamberlainovej vlády. Naopak, vyhlásil, že cieľom anglickej politiky je zničenie fašizmu. V svojom prvom prejave po nástupe do funkcie premiéra roku 1940 povedal, že môže ponúknuť svojmu národu len krv, slzy a pot. Roku 1941 spolu s americkým prezidentom F. D. Rooseveltom stormuloval tzv. Atlantickú chartu, v ktorej vyjadrili odhodlanie zničiť fašizmus, obnoviť zvrchované právo národov, nastoliť mier a usilovať sa o lepšiu hospodársku spoluprácu. Na základe tohto programu sa postupne vytvorila protihitlerovská koalícia, ktorú tvorili USA, Veľká Británia a ZSSR. Bol jedným z najvýznamnejších politikov 20. storočia. Jeho známy prejav vo Fultone roku 1946 ešte v atmosfére povojnovej eufórie sa stal symbolickým začiatkom odporu proti sovietskej expanzii a otvoril obdobie studenej vojny. Churchill bol činný aj literárne. Za jeho Pamäti mu roku 1953 udelili Nobelovu cenu za literatúru.

Druhá svetová vojna

Veľmoci proti Hitlerovi

Prepadnutie Sovietskeho zväzu

Po ovládnutí západnej kontinentálnej Európy a balkánskych krajín na jar 1941 napadli Nemci v júni 1941 Sovietsky zväz. Z agresora, ktorý v septembri 1939 napadol Poľsko a následne Fínsko, sa tak stala obeť nemeckého útoku. Podľa Hitlerových plánov to mala byť blesková vojna ako proti Poľsku a západnej Európe. Červená armáda, ako sa nazývali vojaci ZSSR, spočiatku naozaj bezhlavo ustupovala, lebo nebola vôbec vycvičená na obranu. Jej stratégia smerovala k preneseniu bojov na územie nepriateľa. Stalin sa totiž spoliehal na zmluvu o neútočení, ktorú uzavrel s Hitlerom roku 1939. Navyše, on sám oslabil vlastnú armádu. Teror, zatváranie a masové vraždy, ktoré rozpútal proti jednotlivcom a celým sociálnym vrstvám obyvateľstva, zasiahli aj armádu. Vinou Stalina stratila armáda veľký počet maršalov, generálov i veliteľov armádnych zborov.

Zastavenie agresora a obrat vo vojne

Takmer štyri mesiace sovietske vojská ustupovali. Potom sa im však podarilo odraziť nemecký útok na Moskvu. To bol prvý signál, že na východnom fronte Hitlerov plán bleskovej vojny stroskotal. Na iných úsekoch frontu však nemecké vojská ešte postupovali. K celkovému obratu došlo až v januári roku 1943 v bitke pri Stalingrade (dnešný Volgograd). Tam sa podarilo Červenej armáde obkľúčiť 300 000 nemeckých vojakov, ktorí napokon po dvoch mesiacoch boja a márneho čakania na posily kapitulovali. Od tej chvíle už nemecké vojská na území ZSSR systematicky ustupovali.

Vojna v Afrike a v Ázii

Vojna sa však neodohrávala len v Európe. Už od roku 1940 bojovala Veľká Británia v Afrike proti Taliansku, ktoré sa chcelo zmocniť britských kolónií a ovládnuť Egypt. Keď Taliani začali beznádejne prehrávať, poslal im Hitler na pomoc tankovú armádu na čele s generálom Rommelom. Spočiatku sa Rommelovi dalo, ale napokon ho britské vojská porazili v bitke pri El Alameine v Egypte. Odvtedy sa začal ústup talianskych a nemeckých útočníkov v Afrike.

Japonsko sa už od 30. rokov usilovalo ovládnuť Áziu. Počas roku 1940 postupne okupovalo celú juhovýchodnú Áziu. Japonci viedli vojnu pod heslom oslobodenia Ázie spod kolonializmu, ale ich okupačná armáda nastolila všade oveľa tvrdší a brutálnejší útlak.

Prekážkou japonskej rozpínavosti boli Spojené štáty americké, ktoré mali v Ázii hospodárske záujmy a na niektorých tichomorských ostrovoch vojenské základne. Preto 7. decembra 1941 japonské letectvo zaútočilo na hlavnú základňu americkej tichomorskej flotily v Pearl Harbor na Havajských ostrovoch. Európski spojenci Japonska – Nemecko a Taliansko – vypovedali vzápätí vojnu USA.

Odvtedy stálo proti sebe na svetovom bojisku šesť veľmocí: Nemecko, Taliansko a Japonsko na jednej strane a Veľká Británia, USA a ZSSR na druhej strane. Veľká trojka: prezident USA Roosevelt, britský premiér W. Churchill a sovietsky diktátor Stalin sa dohodli, že ich hlavným cieľom je poraziť nacistické Nemecko na jeho vlastnom území a prinútiť ho k bezpodmienečnej kapitulácii. To zna-

me-
ná bojovať proti nemu do-
vtedy, kým sa nevzdá bez
akýchkoľvek podmienok.

Americký a taliansky plagát. Obidva reagujú na leteckú bitku o Anglicko a bombardovanie Londýna, obidva z roku 1940. Porovnajte ich.

Pouličné boje v Stalingrade, 1943

Na stope

P₁ „Zlý deň. Náš prápor nemal šťastie. Ráno zabili ruské delá 24 ľudí a 50 zranili. Rusi sa bijú so zúfalstvom divje zveri a nevzdávajú sa. Nechávajú nás približiť sa a potom na nás spustia spršku granátov. Včera zabili nadporučíka Krausa. Rota je bez veliteľa (13. 9. 1942).“

Zlomili sme odpor Rusov v sklade obilia. Vnútri sme našli 40 mŕtvol ruských vojakov. Polovica z nich mala oblečené námornícke uniformy. Sú to morskí diabli... (22. 9. 1942).

Všetkých nás mučí hlad. Pochútkou sú pre nás zmrznuté zemiaky, ale nie je ľahké dostať ich zo zamrzutej zeme, navyše pod paľbou ruských guľiek... (14. 12. 1942).

Zjedli sme všetky kone. Som pripravený jesť aj mačaciu masť. Hovorí sa, že nie je zlá. Vojaci sa podobajú mŕtvolám alebo bláznom. Ich myseľ opantalo jediné – nasýtiť sa. Už sa ani nezakopávajú pred ruskými delovými granátmi. Nevládeme chodiť, ani ležať. Dočerta s touto vojnou! (28. 12. 1942).“

Z denníka Wilhelma Hoffmanna, Stalingrad, 1942

Pátrame

1. Zistíte, ako priebeh bojov ovplyvňoval zápisky v denníku W. Hoffmanna.

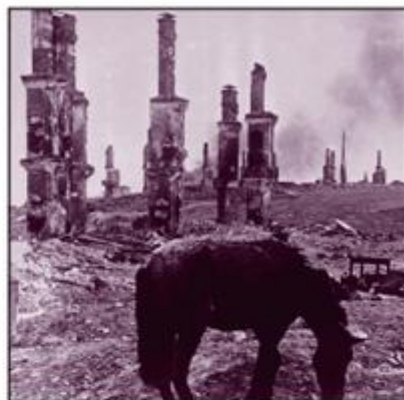
Veľká trojka zviaže a zaškrtní nepriateľa, propagandistický plagát, Kukryniksi, 1942

Taktika spálenej zeme. Čo bolo jej cieľom? Pomôžte si fotografiou.

Útok na Pearl Harbor, december 1941

Stalingrad v ruinách

Do slovníčka

flotila – menší oddiel vojenského loďstva operujúci v pobrežných vodách

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo sa nemeckej armáde do začiatku júla 1942 podarilo preniknúť na sovietske územie do hĺbky 600 km?
2. Kedy sa prvýkrát podarilo zastaviť postup nemeckej armády?
3. Uveďte príčiny vstupu USA do vojny.
4. Rozhodnite, ktorý medzník vo vojne považujete za zásadný. Zdôvodnite prečo.
5. Zdôvodnite, prečo sa bitka pri Stalingrade nazýva aj „Verdun“ druhej svetovej vojny.

„Neboli sme proti Slovenskému štátu ako svojpprávnej domovine slovenského národa. Dostávali sme sa s ním do sporov, dokonca ozbrojených sporov, pretože nebol svojpprávny, bol od prvopočiatku výplodom nacistickej špekulácie a tomuto svojmu pôvodu chcel byť poplatný až do konca. Boli sme teda proti Slovenskému štátu, aký bol, a nie preto, že bol.“

Ladislav Novomeský

Skúsťe si spomenúť

1. V ktorých európskych krajinách vznikali partizánske oddiely už roku 1941?
2. Prečo Československá republika podpísala roku 1935 spojeneckú zmluvu so ZSSR?

Z galérie osobností

Ján Gollan (1906 – 1945)

Brigádny generál a veliteľ Vojenského ústredia. 29. 8. 1944 vydal rozkaz na boj slovenskej armády proti nemeckým jednotkám. Padol do nemeckého zajatia. Zahynul v koncentračnom tábore.

Rudolf Viest (1890 – 1945)

Armádny generál, veliteľ 1. čs. armády na Slovensku. Spolu s Gollanom ho zatkla nemecká jednotka. Zahynul v koncentračnom tábore.

Druhá svetová vojna

Slovenské národné povstanie

Od samého začiatku existencie Slovenského štátu existoval odpor k jeho režimu a k spojenectvu s Nemeckom. V krajine sa začal organizovať odboj. Pod vplyvom udalostí na fronte odboj dostával konkrétnu podobu.

Formovanie odboja

Demokratický občiansky odboj sledoval obnovenie Československej republiky. Predstavitelia komunistického odboja sa spočiatku neorientovali na obnovenie ČSR. Chceli vytvoriť „sovietske Slovensko“, ktoré sa malo stať súčasťou Sovietskeho zväzu.

Až potom, keď prezident Beneš, ako predstaviteľ československej vlády v zahraničí, podpísal v decembri 1943 spojeneckú zmluvu so Sovietskym zväzom, začali sa aj komunisti orientovať na obnovenie ČSR. To bola cesta k zjednoteniu odboja a k vytvoreniu **Slovenskej národnej rady (SNR)**.

Súčasne už od roku 1942 sa začali na Slovensku tvoriť prvé ozbrojené partizánske skupiny, ktoré však boli spočiatku rýchlo zlikvidované.

Plán povstania

SNR v decembri 1943 prijala svoj program **Vianočnú dohodu**. V nej vyhlásila, že cieľom odboja na Slovensku je obnovenie demokratického Československa, v ktorom bude uznaná samobytnosť slovenského národa a jeho rovnoprávne postavenie s českým národom. Vianočná dohoda požadovala odstránenie antidemokratických zákonov a totalitných praktík používaných v režime Slovenského štátu. Tieto ciele chcela SNR dosiahnuť prostredníctvom ozbrojeného povstania.

Hlavnou ozbrojenou silou v povstaní mali byť vojaci bojujúci v armáde Slovenského štátu, ktorí vo vhodnom okamihu mali obrátiť zbrane proti Nemecku. V armáde pripravovalo povstanie Vojenské ústredie, ktoré vzniklo na jar 1944 a spolupracovalo so SNR. V povstaní sa rátať aj s partizánskymi oddielmi.

Proti nemeckej okupácii so zbraňou v ruke

Ozbrojené povstanie na Slovensku sa začalo **29. augusta 1944**, keď slovenské územie začali obsadzovať nemecké vojenské a policajné jednotky. V Povstaní proti nemeckým okupantom bojovala asi 60-tisícová slovenská armáda a okolo 18 000 partizánov.

Povstanie zachvátilo dve tretiny vtedajšieho územia Slovenskej republiky a bez pomoci civilného obyvateľstva by nebolo možné. Centrom Povstania bola Banská Bystrica, kde sídlila aj Slovenská národná rada. SNR vyhlásila obnovenie Československej republiky a uznala prezidentskú funkciu E. Beneša v zahraničí. Požadovala ale uznanie samobytnosti slovenského národa a jeho rovnoprávnosti v obnovenom československom štáte.

Po dvojmesačných bojoch povstaleckí bojovníci podľahli lepšie vyzbrojenej a skúsenej nemeckej armáde. Koncom októbra 1944 sa povstaleckí bojovníci stiahli do hôr.

Význam SNP

Význam SNP je predovšetkým v tom, že veľká časť slovenského obyvateľstva odmietla nedemokratický režim Slovenského štátu a jeho kolaboráciu s Nemeckom. Slováci sa tak vlastnou vôľou a vlastným ozbrojeným bojom postavili na stranu protihitlerovskej koalície. Slovensko tak mohlo výraznejšie prehovoriť aj do otázky usporiadania štátu po vojne.

Politický a vojenský význam Povstania ocenili aj mocnosti bojujúce proti Nemecku, ktoré na Slovensko poslali vojenské delegácie a poskytovali mu aj materiálnu pomoc.

Na stole

Povstanie alebo štátny prevrat?

P₁ „Želáme si, aby národ slovenský a český vytvárali ďalšie svoje osudy v ČSR na podklade princípu rovný s rovným. Budúce usporiadanie ČSR má byť demokratické, majú sa vykoristiť všetky fašistické, rasistické, totalitné tendencie. Myšlienku demokracie treba preniesť a prehĺbiť i na pole hospodárske a sociálne.“

Úryvok z Vianočnej dohody, 1943

P₂ „Povstanie bolo dielom malej skupiny nespokojencov, ktorým Slovenský štát z rozličných príčin nevyhovoval. Ovocím povstania bolo poníženie národa, olúpenie o jeho dôstojnosť, návrat do stavu podradenosti a závislosti, ktorá nás gniavila v rokoch 1918 – 1938.“

František Vnuč, slovenský historik, ktorý žil do roku 1989 v exile

P₃ „Povstanie malo i má kritikov tvrdiacich, že bolo celkom zbytočné. Slovenské národné povstanie je však východiskom pre nové obdobie v našej histórii a naša blízka i vzdialenejšia budúcnosť bude nadväzovať vo svojom počínaní na jeho myšlienky i na jeho skúsenosti, dobré i zlé. Naš národ v ňom našiel seba.“

L. Novomeský, člen povstaleckej SNR

Nástup
záložníkov
do armády

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Zistíte, čo vyjadruje úryvok z Vianočnej dohody.
2. Porovnajte dve hodnotenia SNP.
3. Zistíte, v čom sa tieto hodnotenia odlišujú.

Prezident
dr. J. Tiso pri
vojenskej
prehliadke
v B. Bystrici
po potlačení SNP,
30. 10. 1944

Z galérie členov SNR

Karol Šmídke (1897 – 1952)

Komunistický politik, ktorý pred vojnou pracoval v odborovom hnutí. Roku 1939 emigroval do ZSSR, kde bol školený pre spravodajské úlohy. Roku 1943 sa vrátil na Slovensko, zapojil sa do odboja a stal sa vedúcou osobnosťou v Povstaní. Po roku 1945 zastával najvyššie štátne funkcie na Slovensku (predseda SNR, predseda Zboru povereníkov). Bol členom najvyšších orgánov KSČ. Roku 1950 bol obvinený z buržoázneho nacionalizmu a odstránený z politického života.

Ján Ursíny (1896 – 1972)

Slovenský agrárny politik, od roku 1935 poslanec Národného zhromaždenia. Predstaviteľ občianskeho odboja, zakladateľ a člen SNR, signatár Vianočnej dohody. Roku 1945 spoluzakladateľ a funkcionár Demokratickej strany. V rokoch 1945 – 1947 podpredseda čs. vlády. V roku 1948 uväznený komunistickou vládou. Po prepustení z väzenia žil a zomrel v ústraní.

Do slovníčka

signatár – autor podpisu dôležitého dokumentu

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Vymenujte hlavné príčiny, ktoré viedli obyvatelov k nespokojnosti so Slovenským štátom a jeho režimom.
2. Rozhodnite, čo bolo pre Slovensko na konci druhej svetovej vojny dôležitejšie: nečinné vyčkávanie na ďalší osud Slovenskej republiky ako spojenca Nemecka alebo viesť ozbrojený zápas na strane protinacistovskej koalície proti nemeckým okupantom a ich domácim spojencom. (Diskutujte o týchto otázkach.)

Z médií

Milan Ferko: *Keby som mal pušku*
Nedodržaný sľub (film)

Skúste si spomenúť

Ktoré bitky na východnom fronte spôsobili obrat vo vojne?

Z galérie osobností**Josip Broz Tito (1892 – 1980)**

Juhoslovanský maršal, politik, v rokoch 1945 – 1953 predseda vlády, v rokoch 1953 – 1980 prezident. Pôvodne bol kovorobotník. Počas prvej svetovej vojny sa dostal do ruského zajatia, kde prišiel do styku s bolševikmi a odvtedy sa stal komunistom. Roku 1941 v horách južného Srbska vytvoril z partizánov národnoslobodzovú armádu. V odboji proti okupantom dosiahol významné úspechy a jeho partizánska armáda oslobodila väčšiu časť Juhoslávie bez pomoci spojeneckých armád. Po skončení vojny bol na čele juhoslovanského štátu a komunistickej strany. Na rozdiel od ostatných komunistických štátov sa Juhoslávia pod jeho vedením neprispôbila Stalinovi a ZSSR, hoci aj on stál na čele diktatúry jednej strany.

Charles de Gaulle (1890 – 1970)

Francúzsky generál, politik, v rokoch 1958 – 1969 prezident. Bojoval už na frontoch prvej svetovej vojny. Po kapitulácii Francúzska v druhej svetovej vojne odišiel z krajiny a organizoval odboj proti Nemecku. Francúzska armáda, ktorú vybudoval, bojovala po boku anglo-amerických spojencov. Mal veľký podiel na oslobodení Paríža, vzápätí sa stal predsedom dočasnej francúzskej vlády. Ako prezident si počínal dost autoritatívne a v zahraničnej politike sa snažil o úzku spoluprácu s bývalými kolóniami, najmä s Alžírskom.

Druhá svetová vojna**Porážka Nemecka a jeho spojencov****Európa sa mobilizuje proti Hitlerovi**

Od roku 1940 mal Hitler pod svojou mocou väčšinu kontinentálnej Európy. V obsadených a Hitlerom ovládaných krajinách však rástol odpor proti Nemecku. Od roku 1942 sa tento odpor začal prejavovať v aktívnych formách boja. Množili sa sabotáže, atentáty a objavili sa i prvé partizánske skupiny.

V Juhoslávii sa postupne utvorila partizánska armáda, ktorú viedol Josip Broz Tito. Významnú úlohu zohral partizánsky spôsob boja na území ZSSR, ale aj vo Francúzsku, v Poľsku, na Slovensku a v Taliansku.

Aktívni boli aj politici, ktorí na začiatku vojny odišli do zahraničia a postupne sa sústredili najmä v Londýne. Tu vytvorili dočasné vlády a organizovali zahraničný odboj proti okupantom. V Londýne a neskôr v Alžírsku sa zdržiaval generál de Gaulle [dgól] so svojim Výborom slobodných Francúzov.

Porážka Talianska

V poslednej fáze vojny, keď sa front posúval do strednej Európy, vzplanuli v niektorých štátoch protifašistické povstania. V Taliansku zvrhli v lete 1943 Mussoliniho jeho vlastní prívrženci. Chceli totiž predísť ľudovému povstaniu, ktoré už viselo na vlásku. Súčasne sa usilovali zlepšiť podmienky na rokovanie o prímerí s Angličanmi a Američanmi, ktorí sa už vylodili na Sicílii. Taliansko, najdôležitejší spojenec Nemecka v Európe, bolo porazené.

Koniec Hitlerovej Tretej ríše

V júni 1944 sa armády západných spojencov vylodili vo Francúzsku. Tak sa Nemecko ocitlo v klieštach. Na východe sa muselo brániť proti postupujúcej Čerenej armáde a zároveň presunúť vojská na západný front do Francúzska. Každému už bolo jasné, že Nemecko vojnu prehrá. Preto sa skupina generálov, ktorá bola dovtedy poslušná Hitlerovi, spojila s malou odbojovou skupinou a pokúsila sa spáchať naňho atentát. Ten sa však nepodaril a Hitler zostal pri moci, kým Spojenci nedobyli Berlín. 30. apríla spáchal v bunkri, kde sa skrýval, samovraždu.

8. mája 1945 Nemecko kapitulovalo. Bola to bezpodmienečná kapitulácia, tak ako sa na tom Spojenci počas vojny dohodli. Tým sa vojna v Európe skončila.

Kapitulácia Japonska

Mimo Európy sa však ešte bojovalo. Svetová vojna sa skončila až porážkou Japonska, ktoré podpísalo kapituláciu 2. septembra 1945, po tom, čo USA atómovými bombami zničili japonské mestá Hirošimu a Nagasaki.

Usporiadanie sveta po vojne

Už počas vojny sa zišli Roosevelt, Churchill a Stalin na konferencii v Teheráne a v Jalte na Kryme, aby zjednotili svoj spoločný postup. Krátko po skončení vojny sa zišli v meste Potsdam (Postupim) neďaleko Berlína noví prezident USA H. Truman, W. Churchill a Stalin. Rokovali o ďalšom osude Nemecka. Dohodli sa, že tých, ktorí boli zodpovední za zločiny spáchané počas vojny, postavia pred medzinárodný súd. Rozhodli o tom, že akákoľvek propagácia fašizmu sa bude súdne trestať.

Nemecko bolo rozdelené na štyri okupačné zóny – sovietsku, americkú, britskú a francúzsku. Rovnako bol rozdelený aj Berlín.

Zhodenie atómovej bomby na Hirošimu. Hirošima, japonské mesto na juhu ostrova Honšú, sa stala cieľom prvého atómového útoku v dejinách. Výbuch bomby úplne zničil centrum mesta. Na mieste zahynulo 80 000 ľudí, ďalších 60 000 zomrelo na následky rádioaktívneho ožarovania v nasledujúcom roku.

Vylodenie Spojencov v Normandii, 6. 6. 1944

Na stole

P..... Okupácia Nemecka má tieto ciele, ktorými sa bude riadiť kontrolná rada:

1. Úplne odzbrojiť a demilitarizovať Nemecko, odstrániť alebo kontrolovať všetok priemysel, ktorý by mohol byť použitý na vojenskú výrobu...
2. Presvedčiť nemecký ľud, že utrpel úplnú porážku a že sa nemôže vyhnúť zodpovednosti za to, čo sám zapríčiniť, lebo jeho vlastný bezohľadný spôsob vedenia vojny a fanatický nacistický odpor zničili nemecké hospodárstvo a spôsobili zmätok a utrpenie.
3. Zničiť národnosocialistickú stranu a jej pridružené a podriadené organizácie, rozpustiť všetky nacistické inštitúcie, zabezpečiť, aby neboli obnovené v žiadnej forme, a znemožniť akúkoľvek nacistickú a vojenskú činnosť alebo propagandu.
4. Pripraviť obnovenie nemeckého politického života na demokratickom základe a budovať mierovú spoluprácu v medzinárodnom živote..."

Z politických zásad Postupimskej konferencie, 17. 7. – 8. 8. 1945

Pátrame

Zovšeobecniť ciele, na ktorých sa dohodli zástupcovia Veľkej trojky na Postupimskej konferencii.

Oslobodenie väzňov koncentračného tábora. Čo vyjadruje výraz tváre ležiaceho muža?

Do slovníčka

demilitarizácia – zrušenie vojenských síl a prostriedkov na určitom území
pasívny – nečinný, nereagujúci
zóny – oblasti, územia
sabotáž – úmyselné záškodnícke ničenie napr. výroby

Jaltská konferencia, ktorá sa konala vo februári 1945. Zľava: W. Churchill, F. D. Roosevelt, J. V. Stalin.

Sovietska vlajka na budove Ríšskeho snemu v Berlíne

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

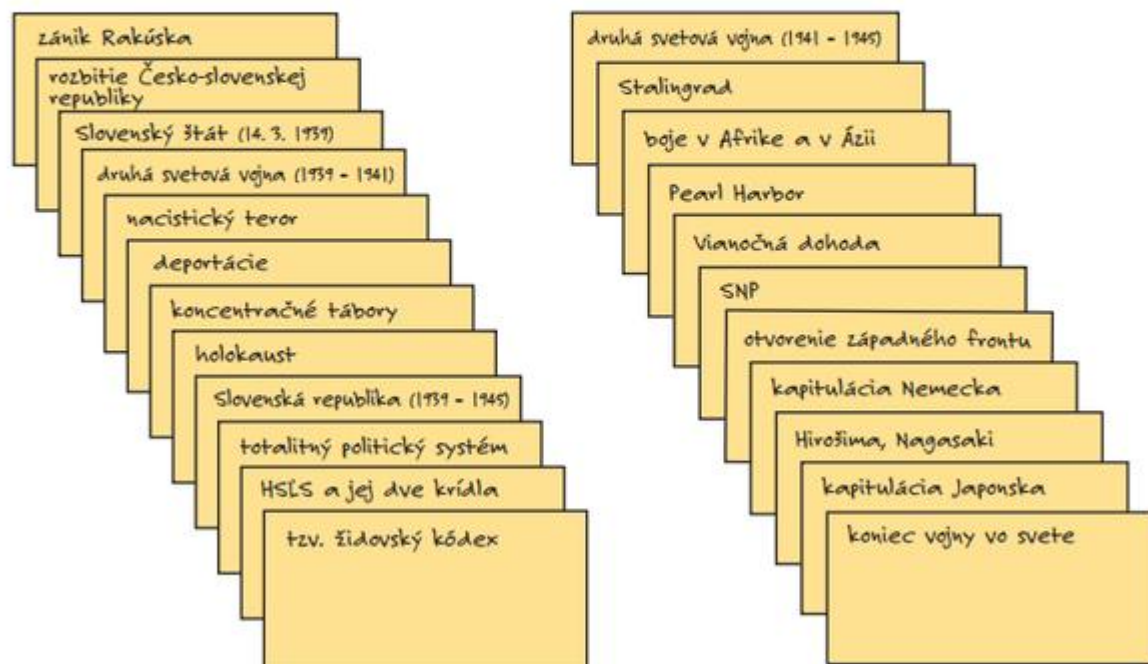
1. Aký význam malo otvorenie druhého frontu v Normandii roku 1944?
2. Prečo USA použili proti Japoncom atómovú bombu? Do akej miery sa domnievate, že ňou chceli zastrašiť len Japonsko?

Z médií

John Keegan: *História 2. svetovej vojny*
 G. M. Gilbert: *Norimberský denník*
Bratstvo neohrozených (seriál)
Zachráňte vojaka Ryana (film)

Pohľad späť (III)

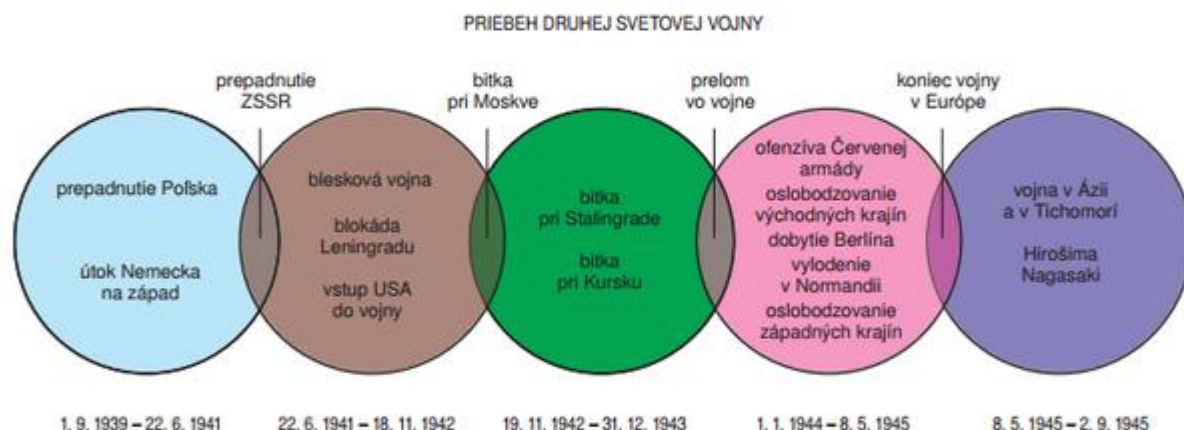
1. Vysvetlím dôležité historické pojmy.

2. Rozpoznám ciele agresívnej politiky Talianska, ZSSR a Nemecka.

3. Uvediem príčiny rozbitia Česko-slovenskej republiky v rokoch 1938 - 1939.

4. Orientujem sa pomocou množinového diagramu v priebehu druhej svetovej vojny.

5. Doplním do svojho množinového diagramu ďalšie udalosti z druhej svetovej vojny, o ktoré sa zaujímam.

6. Porozprávam pomocou množinového diagramu o kľúčových udalostiach druhej svetovej vojny.

Pohľad späť (III)

7. Pochopím na základe fotografií dôsledky vojny na civilné obyvateľstvo.

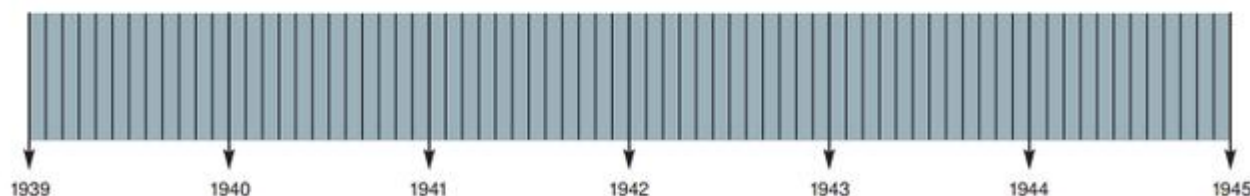
Tieto tri fotografie pochádzajú z mesta Leningrad (dnešný Petrohrad). Toto mesto počas druhej svetovej vojny obliehala od septembra 1941 až do januára 1944 nemecká armáda. V dôsledku tejto blokády zahynulo vyše milióna obyvateľov, ktorí podľahli hladu, zime, chorobám i nešťastnému bombardovaniu a ostreľovaniu. Okrem nich 250 000 vojakov a námorníkov.

Z fotografií sa na vás pozerá Svetlana Petrovová. Prvá z fotografií pochádza z mája 1941, druhá z mája 1942 a tretia z októbra 1942.

- a) Odhadnem, pod vplyvom akých okolností sa na nás pozerajú akoby tri ženy.
 - b) Čo asi táto žena musela prežiť, že sa tak výrazne zmenila jej tvár i celkový vzhľad v priebehu necelých dvoch rokov?
 - c) Čo možno vypožorovať z „tvári“ Svetlany Petrovovej?
- a) Pozriem si zozbierané archívne zábery z filmového dokumentu *Leningrad. Blokáda*, ktorý zachytáva premeny života v meste počas blokády, ktorá trvala 900 dní.
 - b) Pozriem si fotografie z druhej svetovej vojny na internete.
9. Rozpoznám, ktoré skupiny obyvateľstva sa stali obeťou nacistického prenasledovania a teroru.
 10. Vysvetlím pojmy *koncentračný tábor*, *holokaust*, *šoa*.
 11. Charakterizujem politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945.
 12. Zaujmem postoj k deportáciám obyvateľov židovského pôvodu zo Slovenska do koncentračných táborov. Svoj postoj zargumentujem.
 13. Zhodnotím význam Slovenského národného povstania.
 14. Rozlíšim koniec druhej svetovej vojny v Európe a vo svete.
 15. Uvediem dôsledky zhodenia atómových bômb na japonské mestá Hirošimu a Nagasaki.
 16. Odhadnem vplyv jadrových zbraní na povojnový vývoj Európy a sveta.
 17. Vyhľadám na internete časové priamky druhej svetovej vojny.
 18. Zakreslím vo svojom zošite do časovej priamky letopočty a k nim kľúčové historické udalosti zo svetových a národných dejín.

Náramkové hodinky z Hirošimy

„Mier nemožný, vojna nemysliteľná.“

Raymond Aron

Skúste si spomenúť

Vymenujte koalície štátov, ktoré proti sebe bojovali v druhej svetovej vojne.

Z galérie osobností**George C. Marshall (1880 – 1959)**

V rokoch 1939 – 1945 náčelník generálneho štábu armády USA. V rokoch 1947 – 1949 minister zahraničných vecí a v rokoch 1950 – 1951 minister obrany. Bol iniciátorom a tvorcom programu európskej obnovy, známeho ako Marshallov plán. V rokoch 1948 – 1952 v rámci tohto plánu poskytli USA západnej Európe pomoc vo výške približne 13 miliárd dolárov. Marshallov plán prispel k hospodárskej rekonštrukcii západnej Európy, obnovil priemysel, poľnohospodárstvo a oživil medzinárodný obchod. USA si touto hospodárskou pomocou zabezpečili vplyv a prestíž v Európe, ktorá sa postupne rozdelila na blahobytný Západ a zaostávajúci Východ. G. Marshall za svoju celoživotnú prácu bol ako jediný generál ocenený Nobelovou cenou mieru.

Plagát z Holandska k Marshallovmu plánu z roku 1950

Rozdelenie Európy

Po skončení hroznej vojny si všetci ľudia želali, aby bol zachovaný trvalý mier. Už v októbri 1945 vznikla svetová inštitúcia, ktorá mala zabrániť budúcim vojnovým konfliktom – **Organizácia spojených národov (OSN)**. Napriek tomu sa však Európa a následne celý svet začal deliť na veľké nepriateľské tábory.

Vytvorenie sovietskeho bloku

Štáty, ktoré oslobodila či obsadila Červená armáda, sa dostali pod vplyv Stalinovho Sovietskeho zväzu. Stalin podporoval tamjšie komunistické strany a prostredníctvom nich si chcel podriadit jednotlivé vlády. V týchto štátoch začal Stalin presadzovať vládu jedinej strany – komunistickej. Tak sa postupne bývalé satelity nacistického Nemecka stali, pod tvrdým Stalinovým tlakom, satelitmi Sovietskeho zväzu. Súčasne tieto vazalské štáty tvorili akýsi „nárazník“ voči západnej Európe a v nej rozmiestneným americkým vojenským silám.

Sovietsky zväz bol rešpektovanou a obávanou veľmocou. Jeho sila sa však zakladala len na moci zbraní a na množstve ľudí, ktoré mohol odieť do vojenskej uniformy. V ZSSR bola aj po skončení vojny veľká bieda. Jeho hospodárstvo bolo v troskách, stratil 27 miliónov ľudí. Nemecké vojská vypálili 60 000 dedín. Aj preto milióny ľudí nemali strechu nad hlavou, tiesnili sa v zemľankách a v provizórnych príbytkoch. Dožili sa konca vojny, vyhli sa porazili nepriateľa, ale nezískali slobodu. Pracovné tábory boli naďalej preplnené. Po vojne sa totiž Stalin obával toho, že by mohol do jeho „ríše“ preniknúť vplyv západného sveta, kde ľudia slobodne vyslovovali svoje názory a kde vlády rešpektovali občianske práva. Preto začal kampaň, ktorá šírila nenávisť proti západným štátom – svojim bývalým spojencom.

Posilnenie vplyvu USA vo svete

USA cez vojnu hospodársky a politicky zosilneli. Vlastnili 50 % svetového bohatstva. Po celom svete mali letecké, námorné a vojenské základne. Vláda USA sa obávala rastúceho vplyvu komunistov v Európe. Keďže núdza bola živnou pôdou pre rast vplyvu komunizmu, americkí odborníci hľadali spôsob, ako účinne pomôcť európskemu hospodárstvu. Takou pomocou bola krátko po vojne UNRRA (Správa Spojených národov na pomoc a obnovu), no najmä Marshallov plán.

USA ponúkli hospodársku pomoc krajinám západnej Európy, ale aj ZSSR a dvom krajinám v jeho sfére vplyvu – Poľsku a Československu. Podmienkou bolo, aby vlády, ktoré ho prijímajú, podporovali súkromné podnikanie. V ZSSR však bolo súkromné podnikanie dávno zlikvidované. Okrem toho sa Stalin obával, že prijatie Marshallovho plánu zvýši vplyv Západu na východnú Európu. Preto Marshallov plán nielen zamietol, ale nariadil aj Poľsku a Československu, aby od neho odstúpili.

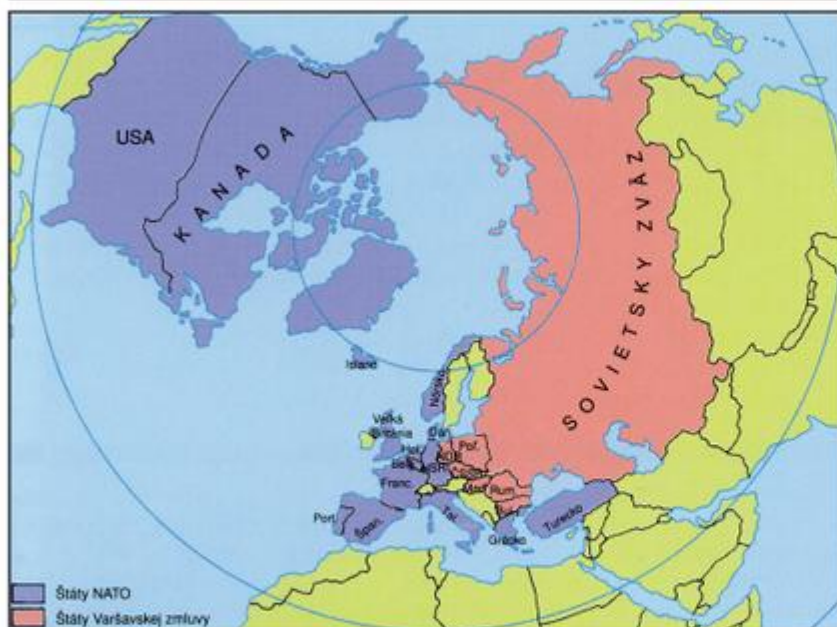
Rozdelenie Európy a sveta

Postupne sa celý svet rozdelil na dva tábory – sovietsky blok a americkú oblasť vplyvu. USA a ZSSR sa stali najvplyvnejšími štátmi na svete. Začalo sa im hovoriť **superveľmoci**. Superveľmoci si vytvorili okolo seba vojenské zoskupenia. USA sa opierali o vojenský potenciál NATO (Severoatlantický pakt) a ZSSR vytvoril zo svojich satelitov vojenské zoskupenie, ktoré sa volalo Varšavská zmluva.

Mimo týchto dvoch mocenských zoskupení existovali ešte vo svete aj bývalé koloniálne krajiny, ktoré sa postupne oslobodzovali spod koloniálnej správy. Týmto krajinám sa začalo hovoriť krajiny „tretieho sveta“.

Balík UNRRA s mliekom

Supervelmoci a ich spojenci

Na stole

P₁ „Od Štetína na Balte k Terstu na Jadrane bola naprieč svetadielom spustená železná opona. Za touto oponou ležia všetky hlavné mestá starobylých štátov strednej a východnej Európy. Varšava, Berlín, Praha, Viedeň, Budapešť, Belehrad, Bukurešť a Sofia, všetky tieto slávne mestá a ich obyvateľstvo sú vnútri toho, čo musím nazvať sovietskou sférou, a všetky sú v tej či onej forme podrobené nielen sovietskemu vplyvu, ale čoraz častejšie stále rastúcej kontrole Moskvy.“

Úryvok z Churchillovho prejavu vo Fultone, 5. 3. 1946

P₂ „Dviham svoj pohár na blaho, na slávu všetkých nových Slovanov. Zvlášť zdôrazňujem slovo nových Slovanov v porovnaní so starým cárskym slovanstvom. My boľševici alebo komunisti máme inú predstavu o slovanstve... Každý štát by mal sám uvážiť, v akom systéme by chcel žiť. Sovietsky zväz nechce nič iné, ako získať spojencov, ktorí by boli v každom čase pripravení čeliť nemeckému nebezpečenstvu. Sovietsky zväz sa nechce miešať do vnútorných vecí svojich spojencov.“

Stalinov príhovor k prezidentovi Benešovi počas ich stretnutia v marci 1946

P₃ „Som presvedčený, že politikou USA musí byť podpora slobodných národov... Mali by sme predovšetkým poskytnúť hospodársku a finančnú pomoc, ktorá je nevyhnutná pre hospodársku stabilitu a politický poriadok... Korene totalitného režimu vyrastajú v biede a nedostatku...“

Úryvok z prejavu amerického prezidenta Harryho Trumana, ktorý predniesol v Kongrese 12. 3. 1947.

Pátrame

1. Porovnajme Churchillov prejav s americkou karikatúrou z roku 1946.
2. Porovnajme prejavy W. Churchilla a J. V. Stalina. Zistite, v čom sa odlišujú.
3. Zistite, čím H. Truman zdôvodnil hospodársku a finančnú pomoc USA.
4. Koho mal na mysli Truman, keď hovoril o slobodných národoch?
5. Rozhodnite, či Stalinov prejav vyjadruje skutočnú politiku ZSSR voči svojim spojencom.

P₄

„Koniec myšlienky jedného sveta“, americká karikatúra z roku 1946

Pátrame

1. Zdôvodnite tvrdenie amerického karikaturistu z marca 1946 o „konci myšlienky jedného sveta“.
2. Zistite, čo symbolizuje zemegula, ktorá sa práve rozdeľuje na dve polovice.

Rozdelenie pomoci v rámci Marshallovho plánu od apríla 1948 do júna 1952

Z celkovej výšky 12,8 miliardy dolárov získali:	
Veľká Británia	24,9 %
Francúzsko	21,2 %
Taliansko	11,8 %
Nemecko	10,8 %
Holandsko	7,7 %
Grécko	5,5 %
Rakúsko	5,3 %
Belgicko	5,3 %
Ostatné krajiny	7,5 %

Pátrame

Vypočítajte, približne koľko dolárov v rámci Marshallovho plánu dostali jednotlivé krajiny.

Do slovníčka

vazal – od akoho závislý
zemľanka – primitívne obydľie zapustené pod úroveň terénu

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Uveďte príčiny nezhôd medzi bývalými spojencami protihitlerovskej koalície ZSSR, USA a Veľkou Britániou.
2. Vysvetlite výrok R. Arona: „Mier nemožný, vojna nemysliteľná.“
3. Vysvetlite obrazné pomenovanie „železná opona“.
4. Prečo po roku 1948 nehovoríme o mieri, ale o „studenej vojne“?

Skúste si spomenúť

1. Zhodnotte priebeh Slovenského národného povstania.
2. V čom, podľa vás, spočíva význam SNP?

Po stopách bojov a teroru

V januári 1945 vo vápenke pri obci Nemecká nacistické oddiely za spolupráce pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy postrielali a spálili 800 až 900 ľudí.

Vojenské vyznamenania

Návrat Slovenska do obnovenej ČSR

Oslobodzovanie Slovenska od nemeckých vojsk

Oslobodzovanie slovenského územia **spod nemeckej okupácie** sa začalo na východe krajiny 20. septembra 1944. 6. októbra 1944 vojská 1. československého armádneho zboru a sovietskej Červenej armády vstúpili v oblasti Duklianskeho priesmyku na územie Slovenska. Urputné boje, na ktorých sa zúčastňovali aj vojská rumunskej armády, trvali celých osem mesiacov. Zanechali desaťtisíce padlých vojakov na oboch bojujúcich stranách a spôsobili obrovské utrpenie domácomu civilnému obyvateľstvu.

Po potlačení SNP rozpútali Nemci na Slovensku **teror**. Slovensko bolo posiate masovými hrobmi, v ktorých našli násilnú smrť povstalci, vojnoví zajatci, no najmä civilní obyvatelia. Najťažšie zločiny napáchali príslušníci osobitných nemeckých policajných komand, neraz za prispenia pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Kruto prenasledovali nielen partizánov a ich pomocníkov z radov občanov, ale aj osoby židovského a rómskeho pôvodu. Nezmyselnú pomstu a ukrutnosti však páchali aj niektoré partizánske skupiny. Doplátili na ne najmä civilní občania nemeckej národnosti.

Vojenské udalosti priniesli Slovensku aj ťažké **materiálne škody**. Spôsobili ich nielen priame bojové akcie, ale aj systematické ničenie tovární a ich zariadení, železníc, ciest, mostov ustupujúcou nemeckou armádou. Vedúci predstavitelia totalitného režimu opustili pod ochranou nemeckých okupačných oddielov začiatkom apríla 1945 Slovensko. Spolu s nimi odišlo z politických príčin aj okolo 5 000 slovenských občanov. Na príkaz z Nemecka boli zo Slovenska evakuovaní slovenskí Nemci.

Obnova Slovenska v pôvodných hraniciach z roku 1938

Na oslobodenom území sa vo veľmi ťažkých podmienkach prebúdzal mierový život. Ľudia vychádzali z pivníc, horských bunkrov a rôznych skrýš, počúvajúc ešte kanonádu vzdalujúceho sa frontu. Tešili sa, že najstrašnejšia vojna v dejinách ľudstva sa končí. Tento pocit dával čiastočne zabudnúť na prežitú utrpenie.

Najdôležitejšou úlohou Slovenskej národnej rady i nových orgánov politickej moci – miestnych a okresných národných výborov – bola obnova hospodárskeho a verejného života. **P** Za nebývalého nadšenia obyvateľov sa opravovali zničené továrne, cesty, mosty, vypálené domy i celé dediny. Vyhladovaným oblastiam (najmä na východnom Slovensku) sa prideľovali mimoriadne dávky potravín. Z USA prichádzala populárna UNRRA, ktorá pomáhala potravinami a mnohými predmetmi každodennej potreby.

Politický život

Postupne sa prebúdzal aj politický život. V národných výboroch – orgánoch štátnej moci, ktoré začali pôsobiť už počas SNP – súperili Demokratická strana a Komunistická strana. V začínajúcich sa politických zápasoch bolo už badať rastúci vplyv Sovietskeho zväzu. ZSSR pripojil k vlastnému územiu Podkarpatskú Rus, ktorá bola pred druhou svetovou vojnou súčasťou československého štátu.

Na oslobodené slovenské územie prišla zo zahraničnej emigrácie česko-slovenská vláda. V apríli nová vláda predniesla svoj program, ktorý sa podľa miesta vyhlásenia volá **Košický vládný program** a ktorý bol dohodnutý na rokovaniach v Moskve. Podľa neho sa začala obnova štátu na už oslobodených územiach. **P**

Noviny Čas, september 1944

Na stole

P₁ „Udreha hodina nášho oslobodenia. Ovocím nášho zápasu bude Česko-slovenská republika, ktorá bude slovanským ľudovodemokratickým štátom. Starý centralizmus nebude mať v ňom miesto. Občania, voľte si národné výbory a všemožne ich podporujte. Obnovte rozrušenú dopravu, opravte cesty, železnice a mosty. Organizujte prácu v továrňach. Dávajte do chodu živnosti a obchody. SNR je najvyšším orgánom politickej moci na Slovensku.“

Z Manifestu Slovenskej národnej rady z februára 1945

Vyhlasenie Košického vládného programu

P₂ „Vláda ukončuje staré spory medzi Čechmi a Slovákmi, vychádzajúc z uznania Slovákov ako nacionálne svojbytného národa, bude sa dôsledne snažiť, aby bola uskutočnená zásada rovný s rovným, aby tak bolo uplatnené skutočné bratstvo medzi oboma národmi. Uznávajúc, že Slováci majú byť pánmi v slovenskej krajine, bude vidieť v SNR, opierajúcej sa o národné výbory, oprávnenú predstaviteľku samobytnosti slovenského národa a nositeľku štátnej moci na území Slovenska.“

Z Košického vládného programu z apríla 1945

Pátrame

1. Prečo sa v manifeste SNR zdôrazňovalo, že starý centralizmus nebude mať miesto v novom štáte?
2. Zovšeobecniť, na aký problém reagovali obidva dokumenty.

Sovietska armáda v Košiciach

Pontónový most v Bratislave

Generál Ľudvík Svoboda, veliteľ 1. československého armádneho zboru

Vojaci 1. československého armádneho zboru stavajú hraničný stĺp obnovenej republiky.

Vrecia s fazuľou, program UNRRA

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte, kedy bolo oslobodené vaše mesto, obec, okres.
2. Vypátrajte, kde v okolí vášho bydliska sú pochované obete vojny.
3. Uveďte, ako chcel riešiť Košický vládný program vzťah Slovákov a Čechov.
4. Vypátrajte osud blízkeho kaštieľa, zámku, ich majiteľov počas oslobodzovania Slovenska.

„A pri voľbách každý z nás – demokratom dá svoj hlas.“

Jedno z volebných hesiel
Demokratickej strany, 1946

Skúste si spomenúť

Prečo po roku 1946 nehovoríme o mieri, ale o studenej vojne?

Malá galéria osobností

Klement Gottwald (1896 – 1953)

V máji 1946 sa stal ako vedúci predstaviteľ komunistickej strany, ktorá v Čechách zvíťazila vo voľbách, predsedom vlády. Budovateľským programom sa jeho vláda sústredila na obnovu a rekonštrukciu povojnového hospodárstva. Vyhlásila dvojročný plán, ktorý mal odstrániť vojnové škody a položiť základy priemyselňovania Slovenska. Po februárovom prevrate, na čele ktorého stál, a po abdikácii prezidenta E. Beneša, bol 14. 6. 1948 zvolený za prezidenta (1948 – 1953).

Jozef Lettrich (1905 – 1969)

Pôvodne politik agrárnej strany, jedna z vedúcich osobností SNP. Od roku 1945 predseda Demokratickej strany a od roku 1946 predseda SNR. V septembri 1947 komunisti obvinili DS zo sprisahania proti republike. Bolo to však vykonštruované obvinenie a zámienkou preň sa stalo členstvo bývalých príslušníkov HSLS v DS. V súvislosti so „sprisahaním“ zatkli viac ako 600 ľudí. Tak sa komunistom podarilo oslabiť pozície DS. Po februári 1948 emigroval Jozef Lettrich do USA.

Pod Stalinovým tieňom

Obmedzená demokracia

V obnovenej ČSR väčšina obyvateľstva predpokladala, že sa v nej obnoví aj demokratický politický systém. Krajina sa však dostala do sovietskej sféry vplyvu. Stalin už mal pripravené plány na vytvorenie svojho tábora v strednej a juhovýchodnej Európe, kde by bol nastolený taký politický systém ako v ZSSR. Komunisti v ČSR vedeli, že keď sa dostanú k moci, už si ju so Stalinovou pomocou podržia a budú môcť nastoliť samovládnu svojej strany. Preto rozpútali zápas o ovládanie štátu.

Pod zámienkou očisty verejného života boli z neho vylúčené celé skupiny obyvateľov. Príslušníci nemeckej a maďarskej národnostnej menšiny stratili občianske práva. Väčšina Nemcov bola vysťahovaná do Nemecka. Postihnuté bolo aj maďarské obyvateľstvo. Jeho časť bola na základe medzištátnej dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom vysťahovaná do Maďarska. Niektoré maďarské rodiny boli proti svojej vôli presídlené do českého pohraničia. **P**

Politické strany, ktoré sa zúčastnili za vojny na odboji, vytvorili **Národný front**. Na Slovensku boli v Národnom fronte iba Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska. Pred voľbami roku 1946 boli do Národného frontu prijaté ešte dve malé politické strany.

Voľby roku 1946

V máji roku 1946 sa konali prvé povojnové voľby, na ktorých sa mohli zúčastniť iba strany združené v Národnom fronte, čo bolo tiež obmedzenie demokracie.

Celoštátne vo voľbách zvíťazila komunistická strana vďaka jasnemu víťazstvu v českých krajinách. Predseda komunistov Klement Gottwald sa stal predsedom vlády. Komunisti ovládli aj ministerstvo vnútra, ktoré riadilo políciu.

Na Slovensku vo voľbách zvíťazila Demokratická strana, ktorá získala 62 % hlasov, zatiaľ čo komunisti na Slovensku dostali iba 30 %. **P**

Rozdielne výsledky volieb v oboch častiach republiky mali nepriaznivé dôsledky na slovensko-český pomer. Slovenskí komunisti, ktorí boli predtým za posilnenie slovenských politických inštitúcií a presadzovali princíp federatívneho usporiadania štátu, zmenili svoju politiku. Začali naopak podporovať pražský centralizmus. Za pomoci centralizmu sa usilovali dosiahnuť na Slovensku to, čo sa im vo voľbách nepodarilo – ovládnuť Slovensko.

Nastolenie totality

Obmedzená demokracia utvárala priaznivé podmienky na nastolenie novej totality. Komunisti za pomoci policajných orgánov a propagandy rozšírili správy, že sa na Slovensku chystá protištátne sprisahanie, do ktorého je vraj zapojená Demokratická strana. Prostredníctvom masových demonštrácií a rozhodnutím strán Národného frontu donútili Demokratickú stranu, aby sa vzdala vedúcej pozície, ktorú dosiahla na základe volieb. **P**

Nekomunistické politické strany v Čechách i na Slovensku sa **vo februári 1948** pokúsili zastaviť útok komunistov na získanie absolútnej moci v štáte. Ich ministri vo vláde odstúpili, spoliehajúc sa, že prezident republiky E. Beneš vymenuje novú vládu a pomôže upevniť demokratický systém v ČSR. Tieto nádeje sa však nespĺnili. Komunisti pomocou sľubov, nátlaku, vyhrážok a masových demonštrácií nastolili nový totalitný režim, ktorý pomenovali ľudovou demokraciou. Bol to však totalitný systém podľa sovietskeho vzoru.

Praha, Staromestské námestie
21. februára 1948

Na stole

P₁ „Musíme občanstvu vysvetliť, že tieto voľby sú veľkým ľudovým hlasovaním o tom, či chce, aby v ČSR boli obnovené demokratické inštitúcie, demokratický spôsob života a vlády. Preto tieto voľby nerozhodnú len o víťazstve jednej alebo druhej strany, ale rozhodnú o víťazstve dvoch úplne rozdielnych svetových názorov.“

Z prevolania DS pred voľbami roku 1946

P₂ „Vedenie komunistickej strany vypracovalo presný plán na rozbitie Demokratickej strany a na uchopenie moci. „Demokratickej strane musíme za každých okolností dokázať protištátnu činnosť a na základe tohto usvedčenia ju rozpustiť.“

Z dôverných materiálov KSS z leta 1946

Pátrame → P₁ P₂

1. Rozpoznajte, s akými cieľmi išla do voľieb Demokratická strana.
2. Zistíte, čo nám prezrádza dôverný materiál KSS.
3. Rozlíšte ciele Demokratickej strany a Komunistickej strany.

P₃ „... Na konci roka 1946 prichádzali poplašné správy: vysídľujú maďarské rodiny do Čiech, do oblasti Sudet... Keď sme prišli na železničnú stanicu v Štúrove, naložili nás spolu s jednou inou rodinou z Farnadu do jedného vagóna na prepravu dobytká. Kúrň vo vagónoch sa nedalo, vonku bolo mínus 20 stupňov, zavlnutí do zimných kabátov, diek sme čakali, kedy s nami súprava odíde. My dospeli sme ešte nejako vydržali, ale veľmi veľa rodín malo dieťa v perinke, je možné si predstaviť, čo si vytrpeli tie matky. Celá súprava bola obkolesená vyzbrojenými vojakmi, takže sme sa od vagónov nemohli vzdialiť ani na krok. Neskoro popoludní odchádzala s nami súprava, so slzami v očiach sme sa pozerali naspäť, či ešte uvidíme niekedy toto okolie. Prišla prvá noc strávená vo vagóne, ale spánok nás veru nepremohol... Cesta do Čiech trvala tri dni. Súprava mnohokrát trčala celé hodiny na otvorenej dráhe, lebo koľaje boli pokryté metrovým snehom... Taniera teplej polievky, šálky horúceho čaju, ale ani studenej vody sme vo vagónoch nedostali, boli sme na suchej strave donesené z domu. Na vojenskom liehovom variči sme roztopili sneh a uvarili si čaj zo sušených šípok. Tak sme sa dostali 12. januára 1947 do železničnej stanice v meste Žatec v Čechách. Tam nás už čakali naši budúci „gazdovia“.“

Úryvok zo spomienok Istvána Kleebecku z Farné (Farnadu)

Pátrame → P₃

1. Opište, za akých okolností odchádzali maďarské rodiny do Sudet.
2. Prečo museli maďarské rodiny nútené odísť práve do oblasti Sudet?
3. Porovnajte spomienky účastníkov nútenej násilnej migrácie v priebehu druhej svetovej vojny a po jej skončení. Zistíte ich rozdielne a spoločné znaky.
4. Aké dôsledky pre ľudí má násilná migrácia v každom historickom období?
5. Uveďte príklady násilnej nútennej migrácie z konca 20. storočia i zo starších historických období.

Výsledky voľieb do Ústavodarného národného zhromaždenia 26. 5. 1946

České krajiny	
Komunistická strana Československa	40,17 %
Československá strana národno-socialistická	23,66 %
Československá strana lidová	20,24 %
Československá sociálna demokracia	15,58 %

Slovensko	
Demokratická strana	62,00 %
Komunistická strana Slovenska	30,37 %
Strana slobody	3,73 %
Strana práce	3,11 %

Rad „Víťazného februára“

Do slovníčka

abdikácia – odstúpenie, vzdanie sa úradu
Národný front – umelo vytvorená jednotná organizácia, v ktorej boli zastúpené všetky politické strany. Po februárovom prevrate 1948 v ňom získali komunisti neobmedzenú moc.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zdôvodnite, prečo komunistická strana v Československu získala po roku 1945 vážnosť a popularitu.
2. Porovnajte výsledky voľieb roku 1946 v Čechách a na Slovensku.
3. Zistíte, ako vplyvala studená vojna na vnútropolitickú situáciu v ČSR.
4. Uveďte hlavný dôsledok februárového prevratu v roku 1948.
5. Uveďte, akým spôsobom sa podarilo komunistom na Slovensku oslabiť politické pozície Demokratickej strany.

Skúsťe si spomenúť

1. Prečo Francúzsko na versailskej konferencii roku 1919 zastávalo najtvrdší postoj voči Nemecku?
2. Prečo Anglicko a USA nechceli po druhej svetovej vojne tak tvrdo potrestať Nemecko?

Dva národy, dve ríše, dvaja vodcovia. Súdobá karikatúra, ktorá reagovala na vznik dvoch nemeckých štátov. Vľavo je predstaviteľ NDR Wilhelm Pieck, vpravo Konrad Adenauer. Čo symbolizujú predmety, ktoré držia „orlí“ vo svojich pazúroch?

24. októbra 1945 začala svoju činnosť Organizácia Spojených národov (OSN) so sídlom v New Yorku. K založeniu tejto svetovej organizácie prispel svojou aktívnou prácou slovenský diplomat Ján Papánek (1896 – 1991). Patril k expertom, ktorí formulovali záverečný text základného dokumentu, Charty OSN.

„Je to jednoduchý dokument, keby existoval v roku 1914 a v roku 1939 a keby ho vtedy podporovali vtedajšie štáty, ktoré sú tu dnes zastúpené, verím, že by zabránil aktom agresie, ktoré viedli k dvom svetovým vojnám,“ povedal americký prezident Harry Truman po podpise Severoatlantickej zmluvy vo Washingtone 4. apríla 1949. Vzniklo tak politické a vojenské spojenectvo dvanástich západoeurópskych krajín a USA.

Na západ od „železnej opony“

Rozdelenie Nemecka

Rozdelenie sveta a Európy sa výrazne začalo prejavovať aj v postoji bývalých Spojencov k Nemecku. Nemecko bolo rozdelené na štyri okupačné zóny, ktoré boli pod správou jednotlivých víťazných veľmocí – Sovietskeho zväzu, USA, Veľkej Británie a Francúzska.

USA a Veľká Británia pokladali za najrozumnejšie prispieť k obnove nemeckého hospodárstva a až potom požadovať od Nemecka, aby zaplatilo za škody spôsobené vojnou. Marshallov plán pomoci rátal aj s Nemeckom. To však znamenalo zachovať trhové hospodárstvo a obnoviť demokratický systém. ⁸

Sovietsky zväz však chcel reparácie ihneď. Vo svojej okupačnej zóne ich už aj začal vyberať rozoberaním a odvozom toho, čo zostalo z nemeckých tovární. Politicky podporoval Stalin výhradne tých ľudí a tie politické smery, v ktorých videl záruku, že sa podriadia Moskve.

Tento vývoj viedol k rozdeleniu Nemecka. V máji 1949 vznikla **Spolková republika Nemecko (SRN)** a v októbri **Nemecká demokratická republika (NDR)**. SRN sa vydala na cestu parlamentarizmu, rešpektujúc zákaz zbrojenia a propagácie fašizmu. NDR s totalitným režimom sa stala súčasťou sovietskeho bloku.

Obavy zo Stalinovej expanzie

Stalin si začal podmaňovať krajiny strednej a juhovýchodnej Európy, čo vyvolalo v západných krajinách obavy z jeho ďalšej expanzie v Európe.

Roku 1949 vznikol Severoatlantický pakt, známy pod skratkou **NATO**. Bolo to politické a vojenské spojenectvo západoeurópskych štátov a USA. Vojskám NATO velil vždy americký generál, politické vedenie bolo v rukách európskych politikov. Prvým veliteľom NATO bol Dwight Eisenhower [ejzenhauer], hlavný veliteľ spojeneckých vojsk v Európe za vojny a neskorší prezident USA. Priamym podnetom pre vznik NATO bol komunistický prevrat v ČSR a sovietska blokáda západného Berlína.

Začiatky európskej integrácie

Marshallov plán podnietil aj zblížovanie západoeurópskych štátov. Už roku 1948 sa združilo 18 štátov, ktoré sa uchádzali o americkú hospodársku pomoc. Vytvorili **Európsku organizáciu pre hospodársku spoluprácu**. Jedným z jej cieľov bolo riadenie a usmerňovanie finančnej pomoci, ktorú poskytoval Marshallov plán. ⁹ O rok neskôr začala svoju činnosť **Európska rada** so sídlom v Štrasburgu. Jej úlohou bolo postupne zjednocovať členské štáty a prispievať k formovaniu európskeho povedomia. ¹⁰

Cesta tohto združovania nebola jednoduchá. Mnohé štáty sa cítili dotknuté tým, že USA si kladli podmienku prednostného prístupu k surovinovým zdrojom. Niektorí, ako napr. Francúzi, sa obávali zapojenia SRN do európskej spoločnosti. Iní, napr. Veľká Británia, mali námietky proti dohodám o clách, ktoré mali odstrániť prekážky v medzinárodnom obchode.

Troja zakladatelia Európy. Talian Alcide de Gasperi, Nemec Konrad Adenauer a Francúz Robert Schuman na zasadnutí Európskej rady v Štrasburgu, 1951

Na stole

P₁ „Neprestajne sa spomína akýsi Marshallov plán, vyhlásil 22. októbra 1947 generál Marshall pred redaktormi časopisu New York Herald Tribune. To, že sa pri tom spomína moje meno, je poľutovaniahodné, no a to, že sa hovorí o pláne, je úplne pomýlené. Nejde o nijaký plán. Ide o podnet.“

Bulletin americkej informačnej služby v Paríži, 1947

P₂ „Nemecko bolo také zafaržené bremenom mimoriadnych dlhov, že ich nemohlo splatiť. Výsledkom bol fenomén Hitler. Nechceli sme zopakovať rovnakú chybu, a tak bol Marshallov plán pochopiteľnou reakciou. Myslím si, že tento plán bol historicky významným aktom.“

Georg Ball, riaditeľ amerického Prieskumného strategického plánovania, 1959

P₃ „Európska politika, tak ako ju chápeme, vôbec nie je v rozpore s vlastenectvom každého z nás. Nepopierame, ani sme nikdy nepopierali vlasť. Ale nad každú vlasť staviame čoraz viac existenciu spoločného dobra, nadradenú národným záujmom, toto spoločné dobro, v ktorom sa strácajú a splyývajú jednotlivé záujmy našich krajín.“

Zo zápiskov Roberta Schumana, 1949

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Prečo generál Marshall odmieta hovoriť o pláne a požaduje skôr hovoriť o podnete?
2. Vystihnite rozdiel medzi slovami plán a podnet.
3. Zistíte, aké historické udalosti nám pripomína G. Ball.
4. Konkretizujte myšlienku R. Schumana o spoločnom dobre.

Od 20. novembra 1945 do 1. októbra 1946 prebiehal v Norimbergu súdny proces s nemeckými vojnovými zločincami.

P₄ „Význam tohto procesu spočíva v tom, že títo väzni predstavujú zlovestné vplyvy, ktoré sa budú skrývať po celom svete, dlho potom, čo sa oni sami obrátia v prach. Proces poukazuje na fakt, že symboly rasovej nenávisti, teroru, násilia a krutosti moci sú neustále aktuálne. Sú to symboly nacionalizmu a divokého militarizmu, vojenských intríg, ktoré spôsobili zmätok v Európe, vraždenie mužov, žien, detí, ničenie príbytkov a vyhasinanie ľudských životov...“

Úryvok z reči sudcu Roberta H. Jacksona, hlavného predstaviteľa obžaloby Norimberského procesu, 21. 11. 1945

P₅ „Dnes, dvadsaťpäť rokov po norimberskom procese, je však možné neustále sa obávať, vzhľadom na stíhanie zločinov proti ľudskosti, že ľudskosť nie je doposiaľ dostatočne vyzbrojená, preto návrat k barbarstvu nie je nemožný.“

René Cassin, spoluautor Deklarácie ľudských práv, ktorú prijalo Valné zhromaždenie OSN v roku 1948, a nositeľ Nobelovej ceny za mier, 1971.

Pátrame → P₄ P₅

1. Zovšeobecniť, na čo upozorňujú uvedení autori historických prameňov.
2. Zdôvodniť, ako s tým súvisí Deklarácia ľudských práv.

Jednotná Európa ako záruka mieru, plagát, 1951. Všimnite si, pred čím má „európsky dáždňík“ chrániť.

Deň slobodnej Európy. Prvý krok: uhlie a oceľ

Do slovníčka

integrácia – združovanie rôznych štátov do záujmových zoskupení v rozličných oblastiach a na rozličných stupňoch

militarizácia – podriadenie celej štátnej správy vojsku, politika zbrojenia, zbrojenie, vyzbrojovanie

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte príčiny prvých rozporov medzi štátmi niekdajšej protihitlerovskej koalície.
2. Zdôvodniť, prečo začali západoeurópske štáty po druhej svetovej vojne postupne spolupracovať.
3. Uveďte organizácie, ktoré stáli na počiatku integrácie európskych štátov.
4. Predstavte si, že ste francúzskym politikom, ktorý vyhlasuje niekoľko rokov po vojne, že treba úzko politicky i hospodársky spolupracovať s bývalým úhlavným nepriateľom Nemeckom. S akými reakciami by ste sa stretli vo vtedajšom Francúzsku?

Skúste si spomenúť

Akým spôsobom si ZSSR zabezpečoval svoj vplyv v štátoch, ktoré oslobodila Červená armáda?

Maršál Josip Broz Tito ako Judáš, sovietska karikatúra z roku 1949. Prečo sovietsky karikaturista stvárnil Tita ako Judáša?

Busta Milady Horákové. Obet politických procesov v 50. rokoch 20. stor. v Československu

Stavba Berlínskeho múru, 1961

Na východ od „železnej opony“

„Churchill neochotne, Roosevelt bez väčšej obavy súhlasili, aby Červená armáda okupovala veľkú časť Európy a aby tam od tých čias mal Sovietsky zväz dominantné postavenie. Skutočnosť, že to dosiahne dosadením komunistických vlád pod priamou kontrolou KGB, bola vlastne iba detailom...“

Denis Healey, medzinárodný tajomník britskej Labouristickej strany

Sovietizácia strednej a východnej Európy

V oblasti svojej sféry vplyvu si Stalin vytvoril svoj tábor. Patrili sem Albánsko, Bulharsko, Československá republika, Maďarsko, Nemecká demokratická republika, Poľsko a Rumunsko. Vo všetkých týchto štátoch bol nastolený totalitný režim s vládou jednej, t. j. komunistickej strany. Totalitný komunistický režim bol nastolený aj v Juhoslávii, ale jej vodca Josip Broz Tito sa odmietol podriaďovať Stalinovmu diktátu. Opieral sa pri tom o fakt, že Juhosláviu neoslobodila Červená armáda, ale jeho vlastné partizánske oddiely.

Krajiny kontrolované Sovietskym zväzom sa museli podrobiť Stalinovmu diktátu a stali sa jeho **poslušnými satelitmi**. Komunistické strany v týchto krajinách začali vyradovať z verejného i politického života ľudí iného zmysľania. Zmocnili sa kontroly nad školstvom, kultúrou i tlačou. Postupne obsadili všetky kľúčové miesta vo vláde, v polícii, armáde i v štátnom aparáte vlastnými ľuďmi.

Vo všetkých týchto krajinách sa začali **politické procesy**, najprv s odporcami režimu, potom aj s vlastnými ľuďmi, ktorí boli vyhlásení za zradcov a prisluhovačov svetového imperializmu.

Hospodárske zaostávanie

Prvé hospodárske opatrenia, ktoré presadzovali komunisti, boli zamerané na po-vojnovú hospodársku obnovu. Mnohí verili, že poľnohospodárska reforma – rozdelenie veľkostatkov – a poštátnenie kľúčových odvetví národného hospodárstva dokážu aj bez pomoci Marshallovho plánu odštartovať hospodársky rozmach.

Celá štruktúra hospodárskeho života – výroba, trh, financie – bola zovretá do sovietskeho modelu centrálného plánovaného hospodárstva, ktorý sa opieral o byrokratickú kontrolu a potlačal akúkoľvek iniciatívu.

Začiatkom päťdesiatych rokov sa dosiahol rast výroby, zrušil sa prídelový systém, zavedený ešte za vojny, a postavilo sa veľa bytov i nových podnikov. Takto **centrálné riadené hospodárstvo** sa však čoskoro stalo brzdou hospodárskeho rozvoja a nedokázalo pružne reagovať na potreby obyvateľstva. Viedlo to k zaostávaniu za západnou Európou.

Keď sa zavŕšila séria komunistických prevratov, rozhodol sa Sovietsky zväz roku 1949 založiť **Radu vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP)**. Mala usmerňovať hospodársku spoluprácu medzi štátmi sovietskeho bloku. Najprv sa týkala len obchodu, neskôr aj plánovania výroby a napokon mala viesť k hospodárskej integrácii pod sovietskym dohľadom a diktátom.

„Železná opona“

Čím zjavnější bolo zaostávanie životnej úrovne sovietskeho bloku za západoeurópskym štandardom, tým úzkostlivejšie dbali komunistické vlády, aby ich obyvatelia boli izolovaní od demokratického sveta. Táto izolácia ešte viac prehĺbovala zaostalosť celého bloku. Pevné hranice s prísnuou kontrolou pohybu osôb i tovarov, ktoré izolovali sovietsky blok, dostali pomenovanie „železná opona“.

Situácia sa podstatne nezmenila ani po Stalinovej smrti v marci 1953. Roku 1955 bola štruktúra „sovietskeho sveta“ zavŕšená vytvorením vojenskej a politickej organizácie, ktorá dostala názov **Varšavská zmluva**.

Na stole

P₁ „Komunistické plánované hospodárstvo obsahuje zvláštny neporiadok. Neprítomnosť akejkoľvek kritiky a odmietanie vážne myšlienkových návrhov nevyhnutne vedie k plytvaniu a ustrnutiu. Práve pre túto politickú a hospodársku neobmedzenú moc môže hospodárstvo podnikov aj pri najlepších úmysloch vyjsť nazmar. Pritom nikoho nezaujíma, koľko takéto podniky stoja celé hospodárstvo. Koľko stojí národ zanedbané poľnohospodárstvo? Koľko stojí mŕtvý kapitál, ktorý sa investoval do málo výnosného priemyslu? Koľko stoja málo zaplatení robotníci, ktorí systematicky leňošia? Koľko stojí zlá kvalita vo výrobe? Náklady sa vôbec nedajú odhadnúť!“

Milovan Djilas, Juhoslovanský komunista, 1948

P₂ „Komunizmus je svetlá budúcnosť ľudstva. Budovanie komunistickej spoločnosti sa stáva bezprostrednou praktickou úlohou sovietskeho ľudu. Komunizmus je beztriedny spoločenský poriadok, v ktorom sú výrobné prostriedky majetkom všetkého ľudu a všetci členovia spoločnosti si budú sociálne celkom rovní. V beztriednej spoločnosti všetky pramene spoločného bohatstva budú tiecť bohatšie. V nej bude vládnuť veľký princíp: Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb. V budúcom desaťročí (1961 – 1971) Sovietsky zväz pri výstavbe materiálno-technickej základne komunizmu predbehne vo výrobe na jedného obyvateľa USA, najmocnejšiu a najbohatšiu krajinu kapitalizmu.“

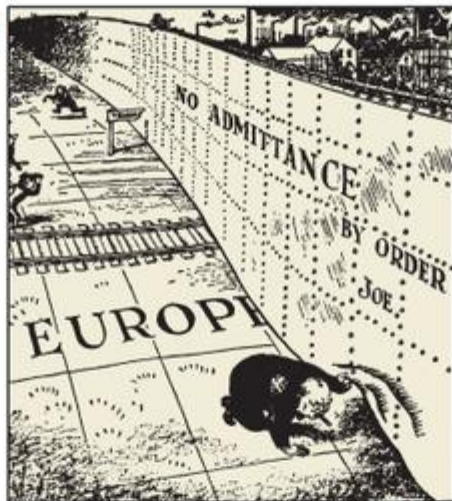
Úryvok zo stranického programu Komunistickej strany ZSSR, 1961

Pátrame → P₁ P₂

1. Zistíte nedostatky plánovaného hospodárstva, na ktoré upozorňuje M. Djilas.
2. Rozpoznajte, čo bolo cieľom budovania komunistickej spoločnosti.
3. V čom podľa vás boli ciele komunistickej spoločnosti neuskutočniteľné?

Pátrame → P₃

1. Kto nakúpa popod železnú oponu? Pomôžte si úryvkom z prejavu vo Fultone na strane 87.
2. Čo robia ďalšie postavy v pozadí?
3. Čo symbolizuje utekajúca postava?

„Vstup zakázaný na príkaz Jozefa“, anglická karikatúra z roku 1946

P₄ „Južná časť bytoviek na Bernauerovej ulici bola vo východnom Berlíne, ale vonkajší okraj chodníka, ktorý popri nich viedol, patrila už do západného Berlína. Brány týchto bytoviek, samozrejme, hneď 13. augusta zamkli, ale ľudia, ktorí žili v týchto bytoch, sa mohli pokúsiť o útek skokom z okna. V ten deň som videl viacerých ľudí skočiť z tretieho alebo štvrtého poschodia do plachiet, ktoré držali požiarnici západného Berlína na vonkajšom okraji chodníka. Neskôr tieto budovy zbúrali.“

Detlef Kühn, spomienky na rok 1961

Čo boli ochotní ľudia urobiť, aby sa dostali do západnej časti Berlína?

Bude vás zaujímať

História rozdeleného mesta

Berlín, podobne ako celé Nemecko, bol po vojne rozdelený na štyri okupačné zóny. Aby si sovietska okupačná správa zabezpečila vplyv v celom Berlíne, uzavrela v júni 1948 železničnú, cestnú i vodnú dopravu zo západných zón Nemecka do západného Berlína. Chcela tak Berlín „vyhladovať“. Blokáda trvala do mája 1949. Po celý čas blokády zásobovalo americké letectvo západný Berlín „vzdušným mostom“. Vojenské i civilné lietadlá dovážali potraviny, suroviny pre priemysel, dopravovali ľudí. USA týmto spôsobom demonštrovali svoju hospodársku a technickú prevahu. Sovietsky zväz musel ustúpiť a blokádu zrušiť. Aby vláda NDR zabránila masovému odchodu svojich občanov do západného Berlína a odíal do SRN, v priebehu jednej noci natihli ostnatý drôt a iné prekážky okolo celého západného Berlína. O tri dni neskôr 16. augusta 1961 začala stavať skutočný múr medzi východným a západným Berlínom. Prísnou strážou, 165 km dlhý múr sa nadiho stal pre celý svet symbolom rozdeleného Európy. Bol stelesnením „železnej opony“. Odstránili ho v novembri 1989 po páde komunistických diktatúr.

P₅ Železná opona vo vedomí ľudí

„Do Anglicka som prišla ako tlmočníčka so skupinou detí, ktoré pozvali na návštevu v rámci výmenného programu Ligy československo-britského priateľstva. Na konci nášho pobytu v južnom Walese bola slávnosť, na ktorej československé deti tancovali a spievali. Pri čaji sa ma stará mama jedného z britských detí opýtala: „Ako sa vám podarilo dostať sa sem?“ Odvetila som: „Prileteli sme lietadlom.“ „Ach, naozaj? Nevedela som, že je to možné.“ „Prečo?“ opýtala som sa. Odvetila: „Netušila som, že lietadlá môžu lietať tak vysoko, že preletia ponad železnú oponu.““

Zo spomienok novinárky Oľgy Szantóovej, ktorá v 50. rokoch 20. stor. navštívila Veľkú Britániu.

Pátrame → P₅

1. Akú predstavu mala stará mama jedného z britských detí o železnej opone?
2. Pod vplyvom akých okolností mohla nadobudnúť takúto predstavu?

Do slovníčka

KGB – sovietska tajná polícia
znárodňovanie – prevod majetku z rúk jednotlivcov (súkromníkov) do rúk štátu

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Kedy a kde sa začala komunistická diktatúra?
2. Zdôvodnite, prečo sa Juhoslávia odmietla podriaďovať Stalinovmu diktátu.
3. Uveďte, akými prostriedkami chceli politici vo východoeurópskych krajinách dosiahnuť povojnový hospodársky rozmach.
4. Porozprávajte, za akých okolností vznikla Nemecká demokratická republika.

„Kto nejde s nami, ide proti nám!“
 „Stalin, Gottwald, Široký, nech nám žijú naveky!“
 „Ruka v ruke, v jednom šiku budujeme republiku!“
 „Poručíme vetru, dešti...!“
 „Ten, kto stojí na chodníku, nemiluje republiku!“
 Heslá komunistickej propagandy

Skúste si spomenúť

Prečo vznikla RVHP a Varšavská zmluva?

Z galérie osobností

Viliam Široký (1902 – 1971)

Jeden z vedúcich predstaviteľov Komunistickej strany Slovenska. V roku 1953 sa stal predsedom vlády, predtým od roku 1950 pôsobil ako minister zahraničných vecí. Podieľal sa na príprave politických procesov a čistiek. Roku 1963 ho sami komunisti odstránili z politického života.

Ján Vojtaššák (1877 – 1965)

Slovenský rím. kat. cirkevný hodnosťár, od roku 1921 spíšský biskup. Počas existencie slovenského štátu zastával vysokú politickú funkciu. V rokoch 1950 – 1963 väznený komunistickým režimom.

Vladimír Clementis (1902 – 1952)

Slovenský komunistický politik a publicista. V rokoch 1948 – 1950 minister zahraničia ČSR. V politickom procese roku 1952 odsúdený na trest smrti. Roku 1963 ho rehabilitovali.

Sovietizácia Československa

Politický zvrat, ktorý sa odohral vo februári 1948, poznamenal vývoj Československa na 40 rokov. Krajina sa dostala do područia Sovietskeho zväzu a o všetkom dôležitom sa rozhodovalo v Moskve.

Politický systém

Komunistická strana sa stala **štátostranou**. Svoju vedúcu úlohu si nechala potvrdiť v ústave z roku 1960. Vo voľbách si občan nemohol slobodne vyberať svojich zástupcov. Vždy sa volili iba tí poslanci, ktorých navrhla komunistická strana. Hovorilo sa tomu jednotná kandidátka.

Politický systém sa budoval na prísnom centralistickom princípe. Znamenalo to ďalšie obmedzenie právomocí slovenských národných orgánov. Roku 1960 bol rozpustený Zbor povereníkov a SNR sa stala len formálnou inštitúciou. Centralizácia znamenala aj sústreďovanie neobmedzenej moci do rúk najvyšších predstaviteľov vládnucej strany, ktorí boli zároveň aj najvyššími štátnymi funkciónarmi.

Na začiatku 60. rokov komunistickí funkcionári na čele s prezidentom Antoninom Novotným vyhlásili, že v krajine už bol vybudovaný socializmus. Podľa novej ústavy z roku 1960 sa Československo stalo socialistickým štátom s oficiálnym názvom **Československá socialistická republika (ČSSR)**.

Umŕtvená a zastrašovaná spoločnosť

Hneď po februári 1948 sa začala tzv. očista verejného života. Odstraňovali sa z neho nielen príslušníci nekomunistických strán, ale aj tí občania, ktorí boli novému režimu nepohodlní. Čistky sa robili aj medzi riadne zvolenými poslancami Národného zhromaždenia, SNR a národných výborov. Komunisti začali organizovať celú spoločnosť v centrálnych organizáciách, akými boli odborové hnutie, Zväz československo-sovietskeho priateľstva, pre školákov to bola jednotná pionierska organizácia a neskôr Československý zväz mládeže.

Akokoľvek vlastná iniciatíva bola nežiaduca. Komunisti kontrolovali spoločnosť prostredníctvom Štátnej bezpečnosti (ŠtB). S tajnou bezpečnosťou spolupracovalo veľa ľudí, ktorí udávali občanov počúvajúcich zahraničný rozhlas, kriticky sa vyjadrujúcich k režimu, alebo aj tých, ktorí sa nezúčastňovali oficiálnych komunistických osláv. **P**

Vykonštruované procesy

Tragickou súčasťou komunistického systému bolo kruté prenasledovanie skutočných či iba vymyslených odporcov režimu, tzv. triednych nepriateľov. V mene toho začalo masové zatýkanie, väznenie a iné prenasledovanie občanov. Nepohodlné osoby posielali do táborov nútených prác. Uskutočnili sa stovky vopred naplánovaných súdnych procesov. Obžalovaní sa po krutom fyzickom i psychickom mučení priznávali k najťažším zločinom (vlastizrada, špionáž, sabotáže atď.), ktoré však nikdy nespáchali. **P**

Rozsudky z politických procesov boli kruté: mnohoročné väznenie a 232 rozsudkov smrti. Ich obeťami sa stali najprv funkcionári bývalých nekomunistických strán. Neskôr kňazi a rehoľníci, pričom všetky rehole boli rozpustené a kláštory zatvorené. Vzápätí sa obeťami procesov stali aj funkcionári vládnucej komunistickej strany. **P** Nevynikli sa im ani protifašistickí bojovníci, roľníci, ktorí nechceli vstúpiť do jednotných roľníckych družstiev, a obyčajní občania.

Stuha Československo-sovietskeho priateľstva

Na stole

P₁ „Máme v našej obci triedneho nepriateľa? Splnila obec dodávky mäsa a obilia? Prečo tá a tá osoba aj napriek tomu, že nepracuje, si dobre žije? Prečo a čo si rôzne osoby potajomky šušajú? Prečo nie je záujem o sovietske filmy? Prečo majitelia domov nevysedia pri štátnych oslavách zástavy? Kto a prečo sabotuje v obci rôzne príkazy? Za všetkými týmito otázkami je skrytý nepriateľ, ktorého je nutné odhaliť.“

Úryvok zo smerníc pre zaraďovanie osôb do táborov nútených prác, 1949

P₂ „Zobrali ma v noci. Vyšetrovanie sa nikdy neobišlo bez surovosti, urážok, ponižovania, bez bitia. Dali mi na krk slučku, a keď sa vraj nepriznám, že ma obesia. Nemal som sa k čomu priznať. K hlave mi priložili revolver. Keď sa nepriznám, že ma zastrelia. Nemal som sa k čomu priznať. Vystrelili, ale bola to len poplašná pištoľ. Trvalo to niekoľko hodín. Sotva som už stál na nohách, mal som smäd i horúčku, žiadal som vodu, ale na moje prosby neodpovedali.“

Z výpovede vyšetrovaného dôstojníka pplk. F., 1949

P₃ „Bolo mi oznámené, že vaše prosby o milosť boli zamietnuté a mne ostáva ešte niekoľko hodín života. So všetkým som sa vnútorne vyrovnal a neviem, či by nebolo pre mňa ľahšie zostať na tomto svete a znova mučivo prežívať všetko, čo som za posledné dva-tri roky musel prežiť. Navzdory všetkému sa zrodili lepšie časy, i keď cesta k nim je tvrdá a často krutá. Ak som pre niečo žil – tak pre toto.“

Z posledného listu príbuzným popredného slovenského politika V. Clementisa pred jeho popravou v decembri 1952

Pátrame → P₁ P₂ P₃

1. Uvedte, k čomu nabádajú uvedené smernice.
2. Čo bolo cieľom brutálnych výsluchov zatknutých osôb?
3. Zhodnotte postoj V. Clementisa len pár hodín pred popravou.
4. Zistíte, ku ktorej skupine prenasledovaných patrili V. Clementis.

P₄ Voľby do Národného zhromaždenia 28. 11. 1954

Pre kandidátku Národného frontu	97,89 %
Biele lístky	2,11 %
Neplatné lístky	0,39 %

Pátrame → P₄

1. V čom sa odlišujú voľby z rokov 1954 a 1960 od volieb z roku 1946 (pomôžte si stranou 91)?

Voľby do Národného zhromaždenia 12. 6. 1960

Pre kandidátku Národného frontu	99,85 %
---------------------------------	---------

Kladivá, kosáky, továrenské komíny, ozubené kolesá, kombajny – tieto symboly práce rúk komunisti zneužívali na propagandu. „Zdobili“ nimi budovy, závody, ulice miest i dedín.

Bude vás zaujímať

Kto nesúhlasil s jednotnou kandidátkou, mohol do volebnej urny hodiť biely lístok. Vo voľbách roku 1948 sa na Slovensku takýchto odváživcov našlo 14 %. Neskôr biele lístky zrušili.

Do slovníčka

sabotáž – úmyselné ničenie dačoho, napr. výroby

Zbor povereníkov – výkonný orgán SNR, prakticky slovenská vláda, povereníci mali právomoci ministrov pre územie Slovenska

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte, do akej mocenskej sféry patrilo Československo po roku 1948.
2. Prečo hovoríme, že Československo sa stalo satelitným štátom?
3. K čomu viedla myšlienka, že po víťazstve socialistickej revolúcie sa zotrúje triedny boj?

Z médií

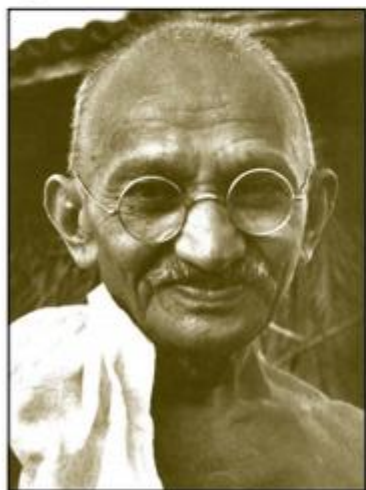
Ladislav Mňačko: *Ako chutí moc*
Miloslav Švandrlík: *Černí baroni*
Černí baroni (film)

„Ludská veľkosť nespočíva ani v nahromadených pokladoch, ani v ničivosti zbraní, ale jedine v práve a v spravodlivosti.“
Mahátma Gándhí

Skúste si spomenúť

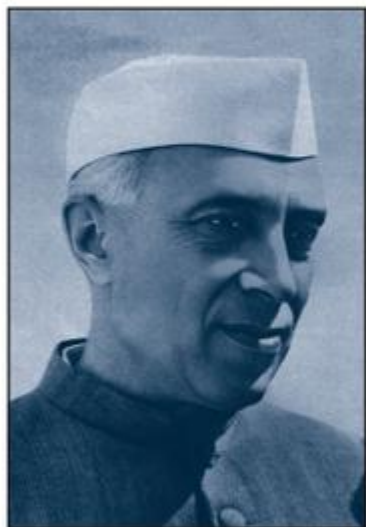
1. Ktoré štáty kolonizovali v rokoch 1880 – 1914 Afriku?
2. Vysvetlite pojem kolónia.

Z galérie osobností

Mahátma Gándhí (1869 – 1948)

Politický vodca indického ľudu v boji za nezávislosť. „Mnoho verejne činných ľudí podstupuje isté obete zo sebeckých dôvodov. Gándhí je však celkom iný. Je jedinečný vo svojej vznešenosti. Nedychtí po moci, postavení, popularite a sláve. Ponúkne mu indický trón a odmietne na ňom sedieť, predá však drahé kamene a peniaze rozdá chudobným... Hnutie odmietania spolupráce s nespravodlivou vládou je skutočne mohutné. Ide o konflikt myšlienky s fyzickým násilím. Je šťastím, že toto hnutie vedie Gándhí, ktorého uctieľajú v celej Indii.“

Džaváharlál Néhrú (1889 – 1964)
Prvý predseda indickej vlády, 1947 – 1964

Svet po druhej svetovej vojne

Koniec kolonializmu

Po druhej svetovej vojne národy Ázie a Afriky, ktoré boli pod stálou koloniálnou správou a ktoré už po desaťročí usilovali o nezávislosť, vydobyli si štátnu samostatnosť.

India

Už v 19. storočí sa v Indii prejavoval odpor proti kolonizátorom. V medzivojnovom období bol hlavným predstaviteľom protibritského odporu **Mahátma Gándhí**, hlásateľ pasívneho odporu, občianskej neposlušnosti, protestu bez násilia.

Počas druhej svetovej vojny londýnska vláda sľúbila Indii nezávislosť. V nezávislej Indii sa však vzápätí prejavili rozpory medzi rôznymi etnickými (národnými) a náboženskými skupinami, ktorých obeťou sa stal aj Mahátma Gándhí. Na území niekdajšej britskej kolónie vznikli dva štáty – **India a Pakistan**. Z východného Pakistanu sa roku 1971 oddelil **Bangladéš**. Indii sa podarilo úspešne taktizovať medzi obidvoma politickými a vojenskými blokmi. Tým sa stala vzorom pre mnohé africké a ázijské štáty, ktoré sa nechceli dať vťahovať do silového poľa superveľmoci. 🌐

Vietnam, Laos, Kambodža

Tieto tri krajiny (tzv. francúzska Indočina) boli francúzskymi kolóniami. Počas vojny ich obsadilo Japonsko. Francúzsko sa ich ani po vojne nechcelo vzdať a pokúsilo sa obnoviť svoje koloniálne postavenie.

Situácia však bola úplne iná ako pred vojnou. Proti japonskej okupácii sa vytvoril veľmi silný domáci odboj a jeho komunistickí vodcovia sa po vojne neohodlali nečinne prizerať, ako sa v ich vlasti obnovuje francúzsky kolonializmus. Navyše, na ázijskej scéne sa po vojne objavila **nová veľmoc – Čína**. V Číne bol komunistický režim spriatelnený so Sovietskym zväzom. Čína podporovala komunistické kridlo národnoslobodzovacieho hnutia v Indočíne.

Tieto rozpory vyústili do vojny v Indočíne, v ktorej boli napokon Francúzi porazení. **Kambodža a Laos dosiahli úplnú nezávislosť**, ale **Vietnam bol rozdelený** na dve časti: na Vietnamskú demokratickú republiku na čele s komunistom Ho Či Minom a na Južný Vietnam s proamerickou vládou. Ho Či Minove partizánske jednotky však ďalej operovali v južnej časti krajiny, čo napokon viedlo k dlhotrvajúcej vojne. Na strane Južného Vietnamu vstúpili do vojny USA. Vietnamská vojna (1965 – 1973) sa skončila ústupom amerických síl z tejto oblasti a zjednotením Vietnamu pod komunistickou vládou.

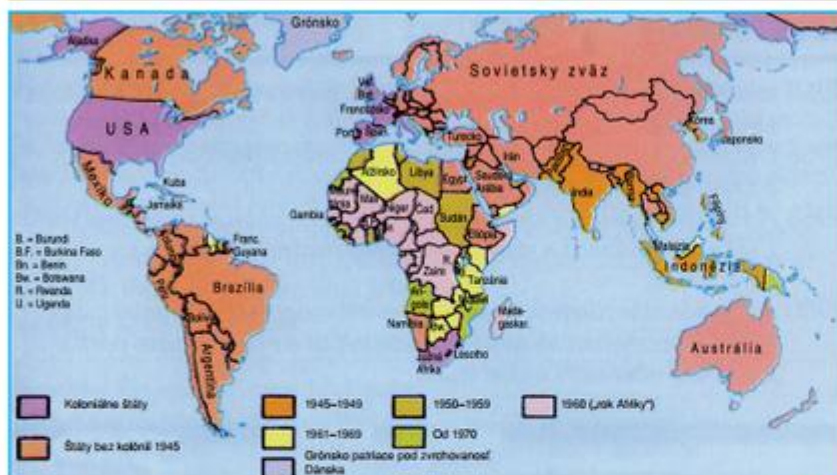
Kórea

Kórea bola od roku 1910 pod nadvládou Japonska. Po porážke Japonska bola Kórea rozdelená na severnú časť, kde sa moci ujal komunistický režim, a na Južnú Kóreu pod patronátom USA. V júni 1950 vtrhli do Južnej Kórey severokórejské vojská podporované Čínou. Južnej Kórei prišli na pomoc vojenské oddiely USA a OSN. A tak sa **kórejská vojna** pretiahla na tri roky. Po komplikovaných mierových rokovaniach sa medzi oboma štátmi určili nové hranice na 38. rovnobežke.

Afrika

Rozklad koloniálneho systému v Afrike bol podstatne pokojnejší. Jednotlivé národy sa postupne vymaňovali spod koloniálnej nadvlády. Najprv si vymohli samosprávu, potom autonómiu a napokon úplnú samostatnosť. Významný bol najmä **rok 1960**, keď jednotlivé štáty v Afrike jeden za druhým získavali nezávislosť. Preto sa aj rok 1960 nazýval „rokom Afriky“.

Dramatický priebeh mala dekolonizácia len v **Alžírsku, Kongu a v Angole**.

Dekolonizácia po roku 1945

Na stole

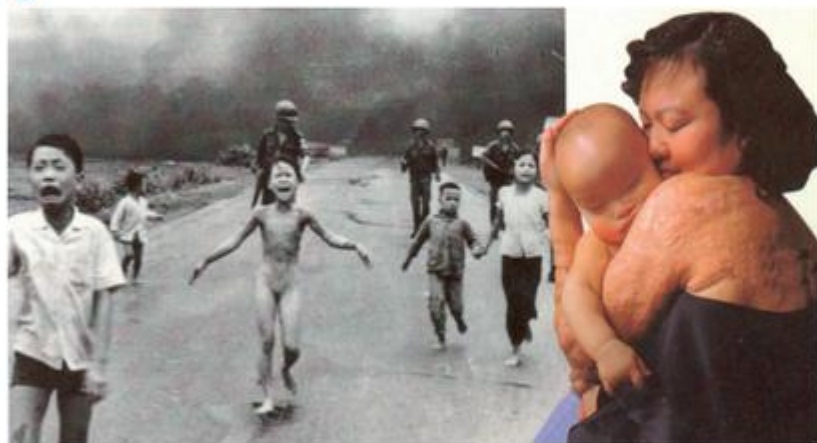
P1 „Jednou z najdôležitejších otázok je znovuvybudovanie vzťahov medzi Áziou a Európou... India nie pre svoje ambície, ale vzhľadom na svoju geografickú a historickú predurčenosť musí zohrať veľmi dôležitú úlohu v Ázii a vo vzťahu medzi Východom a Západom... Rovnako nemožno o akejkoľvek otázke Ďalekého východu uvažovať bez Indie... V minulosti Západ ignoroval Áziu, alebo jej neprikladal takú úlohu, ktorá jej náležala. Ázia bola skutočne odsunutá na zadné sedadlo a ani politici nepostrehli meniacu sa realitu... Nemyslím si, že my v Ázii sme v každom smere najprednejší, etnicky či morálne, vzhľadom na národy Európy. Viem si predstaviť, že sme i horší. No Európa je zatažená dedičstvom konfliktov... Môžeme pozorovať, že svet stále viac smeruje k jednotě... My by sme mali smerovať našu politiku tak, aby sme sa vyhli konfliktu...“

Rabindranáth Thákur, slávny indický spisovateľ

Pátrame

1. Zistíte, akú úlohu by mala zohrávať India po získaní nezávislosti.
2. Prečo sa hovorí, že ázijské štáty, ktoré boli pod koloniálnou nadvládou, začínajú zohrávať v súčasnom svete čoraz významnejšiu úlohu najmä v hospodárskej oblasti?
3. Uveďte príklady takýchto krajín, ktoré zaznamenali prudký hospodársky rozmach.

P2

Dievčatko Kim Phuc zasiahnuté americkým napalmom uteká so svojimi príbuznými z horiacej dediny počas vietnamskej vojny, v ktorej bojovali americké a severovietnamské vojská (1965 – 1973). Fotografia vznikla 8. júna 1972 a doslova šokovala svetovú verejnosť. Fotografia so ženou s dieťaťom v náručí vznikla roku 1994. Podľa čoho by ste mali spoznať ženu s dieťaťom v náručí? Vypátrajte, aké zápalné látky tvoria zmes napalmu.

Mao Ce-Tung (1893 – 1976)

Zakladateľ Čínskej ľudovej republiky, v ktorej zaviedol diktatúru sovietskeho typu. Postupne sa však odklonil od svojho vzoru, lebo mal iné predstavy o hospodárskom rozvoji, ale aj preto, lebo si pre Čínu nárokoval postavenie veľmoci. Roku 1959 vypovedal dohodu so ZSSR, čo viedlo k zhoršeniu, ba až k nepriateľstvu vo vzájomných vzťahoch. Roku 1966 sa začal proces tzv. kultúrnej revolúcie, počas ktorej vyhánal vedcov, umelcov a profesorov z miest do dedín, kde ich všemožne ponižovali a trápili. Symbolom kultúrnej revolúcie boli červené knižky Mao Ce-Tungových citátov. (Obraz Andyho Warhola.)

Bude vás zaujímať

Väčšina krajín bývalého sveta kolónií zostáva chudobná. Hoci ich bývalí kolonizátori neovládajú politicky, stále od vyspelých krajín závisia hospodársky. Táto zastaraná forma závislosti sa nazýva **neokolonializmus**. Najrozšírenejší je na kontinente, ktorý sa oslobodzovať posledný, v Afrike.

Na jednej z bratislavských ulíc môžete nájsť pamätnú tabuľu, ktorá pripomína, že 20. 8. 1938 navštívil Džaváharlál Néhrú so svojou dcérou Indírou Gándhiovou Bratislavu. Stretli sa tu so slovenským novinárom Vladimírom Clementišom.

Do slovníčka

dekolonizácia – politické, ekonomické a ideologické opatrenia, ktoré smerujú k likvidácii koloniálneho systému
mahátmá – v indickom jazyku „veľký duch“

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zistíte, ktoré boli najdôležitejšie britské a francúzske kolónie v Ázii a kedy sa oslobodili.
2. V rôznych historických obdobiach ste sa stretli s pojmom kolonizácia. Vysvetlite tento pojem v jeho historických premenách.
3. Tip na projekt: Európania objavili a dobyli svet: 1492 – 1914
4. Charakterizujte súčasné vzťahy medzi Severnou a Južnou Kóreou.
5. Zhodnotte súčasné politické i hospodárske postavenie Číny.
6. Prečo sa o väčšine štátov, ktoré tvorili bývalé kolónie, hovorilo, že predstavujú „tretí svet“? Vyjadrite svoj postoj k tomuto pojmu.

„Všetci členovia sovietskeho bloku sú povinní zasiahnuť v každej komunistickej krajine, kde sú ohrozené výdobytky socializmu.“
Brežnevova doktrína

Skúste si spomenúť

Vymenujte krajiny, ktoré patrili do sovietskeho bloku.

Z galérie osobností

Nikita Sergejevič Chruščov
(1894 – 1971)

Po Stalinovej smrti sa Chruščov pokúsil odstrániť najkrikľavejšie prejavy Stalinovej krutovlády. Na XX. zjazde komunistickej strany roku 1956 otvorene kritizoval teroristický spôsob Stalinovej vlády. Prepustil väčšinu politických väzňov z táborov a pokúsil sa o hospodárske reformy. Princíp komunistickej totality – vládu jednej strany – však zachoval. V medzinárodnej politike propagoval mierové spoluzitlie národov. Roku 1959 a 1961 sa stretol s americkými prezidentmi D. Eisenhowerom a J. F. Kennedym. Tieto stretnutia postupne viedli k prelomeniu fádov studenej vojny. Chruščovova vláda však netrvala dlho. Roku 1964 ho neostalinistická skupina vedená Brežnevom zbavila moci. Leonid Iljič Brežnev stál na čele sovietskej vlády v rokoch 1964 – 1982.

Zničená socha J. V. Stalina, Budapešť, 1956

Rovnováha strachu

Dve superveľmoci – USA a ZSSR – sa jedna druhej obávali a navzájom sa obviňovali z pripravovanej agresie. Ich vojenské a politické súperenie bolo pre svet veľkým nebezpečenstvom, pretože obe mali vo výzbroji atómové zbrane. V krajinách sovietskeho bloku sa vo vykonštruovaných procesoch obviňovali ľudia ako „imperialistickí agenti“.

„Hon na čarodejnice“

Po tom, čo ZSSR ovládol krajiny v strednej a juhovýchodnej Európe a začal sa presadzovať aj na ázijskom kontinente, začal sa Západ obávať jeho útoku v Európe i v Ázii. Z toho pramenila rozsiahla protikomunistická kampaň v USA, ktorá dosiahla vrchol v rokoch 1950 – 1953. Osobitný výbor na vyšetrovanie neamerickéj činnosti na čele so senátorom McCarthyom prenasledoval každého, kto bol podozrivý, že udržiava alebo v minulosti udržiaval styky s komunistami. Až keď sa obvinenia dotkli aj vedenia armády, americký senát odsúdil činnosť McCarthyho výboru za porušovanie občianskych práv a zakázal jeho činnosť.

Čiastočné uvoľnenie po Stalinovej smrti

Keď v marci 1953 zomrel J. V. Stalin, masový teror sa čiastočne zmiernil. Vo februári 1956 vedúci činiteľ ZSSR **Nikita Chruščov** predniesol na XX. zjazde sovietskych komunistov tajnú správu o tom, akými spôsobmi Stalin vládol. Ani Chruščov však nepovedal celú pravdu a neodsúdil systém, ktorý takéto zločiny umožnil. Komunistickí vodcovia sa totiž nechceli vzdať samovlády a nehodli rešpektovať občianske práva. Nechceli zmeniť systém, iba zmierniť represálie.

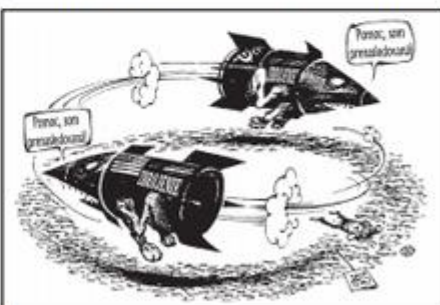
Nespokojnosť v sovietskom bloku

Ľudia v sovietskom bloku boli nespokojní s komunistickou diktatúrou a s nadvládou ZSSR. Krátko po Stalinovej smrti došlo k nepokojom v **Nemeckej demokratickej republike**. Nepokoje boli za pomoci sovietskych vojsk tvrdo potlačené. Roku 1956 došlo k protikomunistickému povstaniu v **Maďarsku**. Aj toto povstanie bolo potlačené sovietskymi tankami, rovnako ako pokus o reformu komunistického systému v **Československu** roku 1968. Ukázalo sa, že ani Stalinovi nástupcovia nie sú ochotní vzdať sa pozícií vo svojich satelitných štátoch. Roku 1980 došlo k vážnej kríze v Poľsku, ktorú sa podarilo prekonať vyhlásením mimoriadneho stavu bez zásahu ZSSR.

Svet na pokraji svetovej vojny

Uvoľnenie medzinárodného napätia po odsúdení stalinizmu v ZSSR netrvalo dlho. V roku 1961 vypukol nový berlínsky konflikt po vybudovaní Berlínskeho múru. O rok neskôr sa rozohorela karibská kríza, ktorá priviedla svet na samý okraj svetovej vojny. Roku 1959 sa na Kube dostali k moci kubánski partizáni pod vedením Fidela Castra. Kuba sa tak stala komunistickou a stala sa spojencom ZSSR. Roku 1962 sa Chruščov po dohode s Castrom rozhodol vybudovať na Kube tajné odpaľovacie základne pre rakety, ktoré mohli niesť aj jadrové hlavice. Reakcia amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho bola veľmi tvrdá, keďže sa to dialo v tesnej blízkosti USA. Hrozba amerického zásahu, ktorá mohla vyvolať svetovú vojnu napokon donútila Chruščova ustúpiť.

Svet si vydýchol. Avšak obrovský zbrojný arzenál zbraní hromadného ničenia na oboch stranách bol pre ľudstvo veľkou hrozbou. Iba strach z ničivej vojny vytváral určitú rovnováhu, ktorá zabránila vojne.

Karikatúra studenej vojny a zbrojenia

Na stole

P₁ „Námestie L. Kossutha [Košuta] bolo preplnené a ešte stále tam zo všetkých strán prúdili demonštranti. Stáli sme tam vyše dvoch hodín a čakali na to, že niekto kompetentný príde a prehovorí k nám. Masy sa dožadovali Imreho Nagya, ktorému, zdá sa, dôverovali. Keď som sa nahlas spytoval okolostojacich, prečo nik nevojde do budovy a nevzve niekoho z prítomných, aby pred nás predstúpil, odpovedal mi jeden starší pán: „Syn môj, choď tam ty. Možno budeš mať šťastie a nájdeš niekoho, s kým sa dá hovoriť.“ Tak som vošiel do budovy parlamentu. Ministra, ktorý so mnou hovoril, som presvedčil, aby z maďarskej zástavy, ktorú chcel vyvesiť, vystrihol komunistický znak.“

Zo spomienok účastníka povstania Ernő Pongrácza

Pátrame

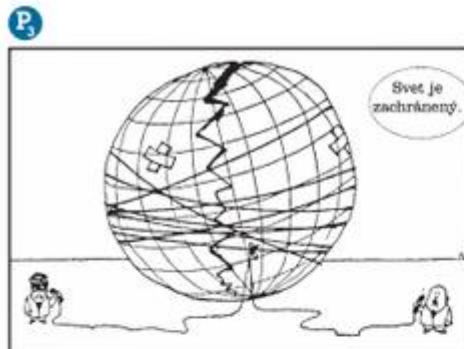
1. Prečo ľudia vystrihovali zo zástav komunistický znak?
2. Čo tým chceli vyjadriť?

Pátrame

1. Kto sú politici na karikatúre?
2. Prečo karikaturista zobrazil ich rokovanie ako súboj v pretlačaní rúk?
3. Čím si ešte pomáhajú pri súboji?
4. Na čom sedia zobrazení politici?
5. Ako dopadol ich súboj?

Rovnováha strachu. N. S. Chruščov hovorí Johnovi Kennedymu: „Súhlasím, pán prezident, chceme rokovat.“ Karikatúra z londýnskych novin Daily Mail z roku 1962.

Na akú udalosť reagoval nemecký karikaturista v roku 1963?

Robotnícky vodca Lech Walesa stál na čele nezávislých odborov v Poľsku.

Pouličné nepokoje v Poľsku roku 1980

Maďarská zástava z povstania v roku 1956

Zábery z októbrových dní v Budapešti. Sovietsky zásah v Maďarsku spolu s odvetou, ktorá po ňom nasledovala, si vyžiadala smrť takmer 4 000 ľudí, z toho 700 sovietskych vojakov.

Sovietske tanky v Prahe, august 1968

Bude vás zaujímať

„Keď v decembri 1980 Sovieti pohrozili, že napadnú Poľsko, Spojené štáty podnikli kroky, aby ich od takéhoto postupu odradili... V tom čase už Sovieti vedeli, že ak Poľiaci budú klásť odpor, Spojené štáty sa nebudú nečinne prizerať...“

Zbigniew Brzeziński [brzeziński],
poradca prezidenta Cartera

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Ako sa prejavovala studená vojna v praktickom živote ľudí na Východe i na Západe?
2. Uvedte, čo sa zmenilo po Stalinovej smrti.
3. Prečo v jednotlivých satelitných štátoch dochádzalo k výbuchom nespokojnosti?
4. Ktoré boli najvýznamnejšie prejavy odporu proti diktatúre vo východoeurópskych krajinách?
5. Zistite, aké sú v súčasnosti vzťahy medzi USA a Ruskom; medzi USA a Kubou.

„Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predovšetkým robotníckej triedy, Komunistickej strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najvedomejších občanov z radov robotníkov, roľníkov a inteligencie.“

Článok 4 Ústavy ČSSR

Skúste si spomenúť

V ktorom štáte bol už v 30. rokoch 20. stor. vyhlásený program industrializácie a kolektívizácie?

Najväčšie stavby socializmu

Hliníkareň v Žiari nad Hronom sa postavila „na zelenej lúke“ v malebnej Žiarskej doline. Neboli tu zdroje surovín, z ktorých sa hliník vyrába. Keďže Československo nechcelo byť závislé od dovozu tohto strategického kovu, začalo ho vyrábať za takýchto zložitých podmienok, a to aj za cenu poškodenia životného prostredia. Našli v nej však zamestnanie tisíce ľudí.

Najväčší slovenský podnik Východoslovenské železiarne s ročnou výrobou viac než 4 mil. ton ocele. Výroba sa začala roku 1964.

Výstavba Niklovej huty v Seredi. Dobudovaná bola v roku 1965, zrušená v roku 1992.

Svet po druhej svetovej vojne

Dve tváre komunistickej totality na Slovensku

Nastolenie komunistickej vlády spôsobilo výrazné zmeny v živote slovenskej spoločnosti. V hospodárskej sfére sa prešlo na prísne centrálné riadenie. Podľa sovietskeho vzoru sa vytvárali päťročné plány, ktoré často obsahovali nespelniteľné ciele.

Priemyselná výroba

Priemysel sa spočiatku prednostne orientoval na fažbu rúd, výrobu ocele, zbraní a tovaru, ktorý súvisel s potrebami zbrojenia. Zanedbávala sa výroba spotrebných predmetov, čo vyvolávalo zásobovacie ťažkosti a nedostatok tovaru každodennej potreby. Prebiehal proces industrializácie – priemyselného plánovania. Postavili sa desiatky nových tovární. Vyrábalo sa v nich však drahá a často nekvalitná výroba. Výroba sa neriadila potrebami trhu, ale vopred určeným plánom.

Budoval sa najmä strojársky, chemický a zbrojársky priemysel. Neskôr sa však v slovenských továrňach sériovo vyrábali aj dôležité moderné výrobky, napr. televízory a chladničky. Rozvíjala sa aj tradičná drevárska, sklárska a textilná výroba. Ľudia, ktorí mali zaistenú prácu, sa uspokojovali s horšími pracovnými, mzdovými i životnými podmienkami.

Poľnohospodárstvo

V poľnohospodárstve nastal tzv. proces **kolektívizácie** (združšťevňovania). Roľníci boli nútení, aby vstúpili do družstiev, kde mali spoločne hospodáriť. Kolektívizácia sa uskutočňovala prevažne násilnými metódami. **Jednotné roľnícke družstvá** (JRD) boli na začiatku stratové, pracovná disciplína nízka a štát ich musel podporovať veľkými peňažnými dávkami. Ich ekonomický prínos sa začal čiastočne prejavovať až v 60. rokoch 20. stor. Tisíce roľníkov zbavených pôdy odchádzali do miest, kde vo fabrikách nachádzali zamestnanie a väčšie sociálne istoty.

Zmeny v štruktúre spoločnosti

V polovici šesťdesiatych rokov prvýkrát v dejinách Slovenska bolo viac občanov zamestnaných v priemysle než v poľnohospodárstve. Počet obyvateľov miest prudko narastal. V mestách rástli bytové sídliská vybavené moderným príslušenstvom, na dedinách sa stavali nové domy. Celé slovenské územie bolo elektrifikované. Spriemyselnovanie Slovenska spôsobilo v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zvyšovanie životnej a kultúrnej úrovne väčšiny obyvateľov. Životná úroveň však nedosahovala stupeň, aký existoval vo vyspelých štátoch Európy. Napriek totalitnému režimu sa Slovensko stávalo modernou priemyselnou krajinou.

Nevyriešená otázka postavenia Slovenska

Otázka rovnoprávného postavenia Slovenska v spoločnom štáte ostala nedoriešená. Od roku 1950 viedla komunistická strana sústavný boj proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu. Za jeho prejav boli označené všetky slovenské úsilia o federatívne usporiadanie štátu. Obete boja proti „buržoáznemu nacionalizmu“ skončili vo väzeniach či v pracovných táboroch. To vyvolávalo nespokojnosť medzi obyvateľmi Slovenska a aj medzi niektorými slovenskými komunistami.

Takto vyzerali československé bankovky.

Na stole

P₁ „Dovŕšiť socialistickú výstavbu vyžaduje podstatne rozvinúť národné hospodárstvo, dosiahnuť víťazstvo socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby, zvýšiť účasť pracujúcich na správe a riadení štátu. Chceme dosiahnuť, aby do roku 1965 poľnohospodárska výroba vzrástla o 40 % oproti roku 1957. Rátame s tým, že do roku 1970 môžeme v podstate vyriešiť bytový problém v republike.“

Z vyhlásenia KSČ z roku 1958

Pre každé väčšie či menšie slovenské mesto sa stalo typické panelákové sídlisko, ľudovo nazývané „nocľaháreň“. Pri výstavbe sídlisk sa zničilo veľa historických budov. Sídliská nenávratne zmenili vzhľad krajiny. Na druhej strane poskytli bývanie státisícom mladých rodín.

P₂ „Na začiatku 50. rokov sa začala tzv. „akcia B“. V jej rámci v Prahe, Plzni a iných krajských mestách vysťahovali z bytov niekoľko stoviek ľudí. Byty boli potom „z dôvodu verejného záujmu“ zabavené a ich majitelia vysťahovaní do pohraničných dedín. V rámci tejto akcie sa v okolí Prahy zabavovali rekreačné chaty a vily. Majitelia bytov a chat boli označení za „triedne nepriateľské živly“... Zhromažďil som materiál, z ktorého jasne vyplynulo, že ani jeden zabavený byt, v záujme robotníckej triedy nedostal ani jeden robotník. Všetky boli pridelené dôstojníkom armády a bezpečnosti alebo funkcionárom komunistickej strany... Obete sa vyberali nie podľa „triednych kvalít“ majiteľov, ale podľa kvality bytu.“

Zo spomienok Zdeňka Mlynáča, bývalého člena ÚV KSČ

„Menová reforma“ v skutočnosti okradla milióny občanov o ich úspory

Pátrame

1. Prečo je hliník strategickým kovom? (Pomôžte si učivom z chémie.)
2. Porovnajte článok 4 ústavy z roku 1960 (s. 102) s paragrafom 58 ústavy z roku 1939 (s. 76).
3. Z ktorého štátu sa k nám dodnes dováža ropa a železná ruda?
4. Vypátrajte, do akej miery sa vašich príbuzných dotkla kolektivizácia.
5. Vypátrajte, do akej miery sa vašich príbuzných dotkla menová reforma.

Bude vás zaujímať

„Akcia B“ postihla aj väčšie slovenské mestá, ako Bratislavu, Žilinu, Nitru, Komárno atď. Jej cieľom bolo nielen získať kvalitné byty pre súdruhov. Sledovalo sa ňou aj rozptýlenie „nepriateľov ľudu“, väčšinou príslušníkov inteligencie a bývalých „buržoazov“ zväčša sústredených vo väčších mestách. Zistíte, či sa vaši príbuzní nestali obeťou „akcie B“.

Tradičné dedinské domy často „z blata a hliny“ či drevené chalupy so šindľom takmer zmizli zo slovenských dedín. Nahradili ich poschodové rodinné domy s kúpeľňou, tečúcou vodou a ústredným kúrením. Tradičné dedinské domy využívajú mestskí ľudia na „chalupárčenie“ alebo v nich dožívajú osamelí starí ľudia.

Do slovníčka

súduh – pôvodne vzájomné oslovovanie sa príslušníkov socialistických a komunistických strán. Po roku 1948 sa povinne zaviedlo ako bežné oslovenie namiesto pán, pani.

ÚV (ústredný výbor) – jeden z najvyšších orgánov komunistickej strany
federatívne usporiadanie štátu – štátne usporiadanie, v ktorom popri ústrednej vláde a ústrednom parlamente existujú federatívne vlády a parlamente, ktoré majú kompetencie spravovať regionálne, tzv. federatívne štáty.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Rozpoznajte základné ciele industrializácie a kolektivizácie.
2. Uveďte, prečo bolo dôležité industrializovať Slovensko.
3. Ktoré odvetvia slovenského priemyslu sa rozvíjali a ktoré zaostávali?
4. Rozpoznajte klady a zápory industrializácie a kolektivizácie.
5. Vypátrajte, akým spôsobom industrializácia a kolektivizácia ovplyvnila život vašich blízkych či vzdialených príbuzných.

„Systém zabráňoval zmenám... vylučoval prirodzenú výmenu vodcov a zabráňoval tvorbe nových hospodárskych a politických programov. V roku 1968 sme narazili do tohto dinosaurieho systému v čase, keď ešte fungoval. Sovietske politbyro držalo pokope obrovskú ríšu a dohliadalo, aby nikde nevznikla opozícia. Problémom bolo pokúsiť sa manévrovať tak dlho, kým nás akceptujú za civilizovaných podmienok. Myslel som si optimisticky, že by sme mohli dosiahnuť zmeny, lebo ich tyranstvo nebude môcť prekročiť isté hranice.“

Alexander Dubček

Skúste si spomenúť

Ktoré najvýznamnejšie prejavy odporu proti komunistickej totalite sa objavili vo východo-európskych krajinách do roku 1968?

Z galérie osobností

Alexander Dubček (1921 – 1992)

Narodil sa v Uhrovci v tom istom dome ako Ľudovít Štúr. Vyrastal v ZSSR, kam jeho rodičia odišli za prácou. Po návrate na Slovensko pracoval ako robotník. Roku 1944 sa zapojil do SNP. Po druhej svetovej vojne sa stal profesionálnym politikom. Postupne zastával viaceré miesta v štátnom aparáte a stále vyššie funkcie vo vedení Komunistickej strany Československa. Roku 1963 sa stal prvým tajomníkom Komunistickej strany Slovenska. Roku 1968 sa ako prvý tajomník ÚV KSČ dostal na čelo hnutia, ktoré sa pokúsilo o reformu komunistického systému v Československu. Toto reformné hnutie vošlo do povedomia sveta ako Pražská jar. Úsilie o reformu bolo potlačené vpádom vojsk Varšavskej zmluvy a následnou sovietskou okupáciou Československa. Alexander Dubček a jeho spolupracovníci boli násilne odvlečení do ZSSR, kde ich donútili podpísať „dohodu“ nadiktovanú moskovskou vládou. Dubček bol postupne zbavený všetkých funkcií a dvadsať rokov žil v izolácii pod kontrolou ŠtB. Pre domácich občanov a najmä pre zahraničie sa stal symbolom zápasu slovenského a českého národa o demokraciu. Po páde komunistického režimu roku 1989 sa vrátil do verejného a politického života. Bol zvolený za predsedu federálneho parlamentu. Zomrel po tragickej automobilovej nehode na jeseň roku 1992.

Neúspešný pokus o reformu

Hospodárska a spoločenská kríza

Začiatkom šesťdesiatych rokov 20. storočia sa spoločnosť v Československu dostala do hlbokkej krízy. Krajina stále viac zaostávala za európskymi demokratickými krajinami. Postupne sa odhaľovali zločiny totalitného režimu proti nevinným ľuďom. Verejnosť sa dozvedala o krutých metódach vyšetrovania i o nespravodlivosti odsúdených na smrť.

Roku 1961 sa zrútil nereálne postavený tretí päťročný plán a nastalo citeľné zníženie životnej úrovne, čo zvýšilo nespokojnosť občanov. Najviac sa to prejavilo medzi príslušníkmi inteligencie, najmä spisovateľmi a novinármi. Komunistickej strane sa pokúšala zastaviť vlnu kritiky čiastkovými reformami. No aj medzi jej členmi rástla nespokojnosť s vlastným vedením, ktoré nedokázalo riešiť zásadné problémy spoločnosti.

Totalitný režim a necitlivé protislovenské prejavy jeho hlavného predstaviteľa Antonína Novotného narazili na Slovensku na odpor. Nastolovali sa požiadavky nového federatívneho usporiadania štátu.

Pokus o „socializmus s ľudskou tvárou“

So stavom hospodárstva a spoločnosti boli nespokojní aj mnohí komunisti. Začiatkom roka 1968 sa namiesto Novotného stal prvým tajomníkom Komunistickej strany Československa, ako vôbec prvý Slovák, Alexander Dubček. V marci musel Novotný odísť aj z funkcie prezidenta republiky. Vystriedal ho Ľudvík Svoboda.

Tieto zmeny naštartovali v celej krajine reformné hnutie, ktoré s nadšením podporovala drvivá väčšina spoločnosti. Zmeny sa diali pod heslom premeny socializmu na „socializmus s ľudskou tvárou“.

Zrušila sa cenzúra, vznikali nové organizácie a spolky, ktoré sa mali neskôr stať politickými stranami. Konali sa verejné zhromaždenia, na ktorých občania slobodne formulovali svoje požiadavky. Kritizovali nedostatky, poukazovali na krutosti a nespravodlivosti minulých rokov, čiastočne sa uvoľnila náboženská sloboda.

Vývoj na Slovensku roku 1968 opäť oživil aj citlivú otázku rovnoprávného postavenia Slovenska v spoločnom štáte. Slovenskí politici za podpory verejnosti žiadali federatívne usporiadanie. Znamenalo to dve rovnoprávne republiky v spoločnom československom štáte. To sa aj v októbri 1968 uskutočnilo prijatím ústavného zákona o česko-slovenskej federácii.

Násilné potlačenie reformného hnutia

Sovietske vedenie na čele s Leonidom Brežnevom, ako aj štátne, komunisticko-stranícke vedenia ostatných komunistických krajín sa s nevoľou a strachom pozerali na vývoj v ČSSR. Obávali sa, že „iskra“ demokratizačného procesu preskočí aj do ich štátov. Preto sa rozhodli reformy v ČSSR potlačiť vojskovou silou.

V noci z 20. na 21. augusta 1968 okupovali armády krajín Varšavskej zmluvy (s výnimkou Rumunska) Československo. Najvyššie orgány ČSSR protestovali proti vierolomnému kroku svojich „spojencov“. No obávajúc sa krviprelievania, nevydali rozkaz na aktívnu vojenskú obranu štátu. Do ulíc však vyšli protestovať státisíce občanov, z ktorých desiatky zahynuli pod tankami alebo strelami okupantov. Pokus o demokratickú reformu socializmu v ČSSR bol kruto potlačený.

A. Dubček ako Janošik na karikatúre z roku 1968. Prečo český karikaturista M. Hadravský nakreslil A. Dubčeka ako Janošika, ktorý tancuje nad zvláštnou vatrou?

Fotografia
Ladislava Bielik
z Bratislavy,
ktorá obklopovala svet.
Dnes patrí medzi
sto najznámejších
fotografií sveta.

© Ladislav Bielik,
Muž s odhalenou
hrudou pred
okupačným tankom,
21. 8. 1968
(výrez)

Na stole

P „Budeme sa usilovať o spojenie demokratických zásad riadenia s vedeckým riadením. Dnes sa stierajú triedne rozdiely. Hlavným meradlom hodnotenia ľudí sa stáva podiel, akým človek prispieva k spoločenskému rozvoju. Monopolizovať štátnu moc nemôže jediná strana. Musia k nej mať prístup všetky politické orgány ľudu. Treba zabezpečiť uplatnenie ústavných, zhromažďovacích a spoločenských slobôd. Vzťah Čechov a Slovákov treba upraviť na federatívny systém.“

Z Akčného programu KSČ z apríla 1968

P „Odpor československého ľudu proti invázii piatich štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968 bol najpozoruhodnejším prípadom pasívneho odporu proti vonkajším agresorom, akého bol svet doposiaľ svedkom. V priebehu šiestich dní, ktoré nasledovali po invázii, Česi a Slováci otvorene vzdorovali votrelcom, nepočúvali ich nariadenia, odmietali akúkoľvek spoluprácu a diskutovali s nimi, aby podkopali spoľahlivosť a vnútornú morálku vojenských jednotiek.“

Úryvok z knihy Adama Robertsa *Czechoslovakia 1968*, ktorá vyšla v Londýne v roku 1969.

30. október 1968. Podpisovanie zákona o československej federácii

P „My národ český a slovenský, vychádzajúc z poznania, že naše novodobé dejiny sú predchnuté obojstrannou vôľou žiť v spoločnom štáte, sme sa dohodli na vytvorení federácie, ktorá je dobrovoľným zväzkom rovnoprávných národných štátov, založeným na práve sebaurčenia každého z nich.“

Z ústavného zákona prijatého 27. októbra 1968

Pátrame → P P P

1. Zistíte, o akých konkrétnych slobodách hovorí program komunistickej strany.
2. Vysvetlite myšlienku „Monopolizovať štátnu moc nemôže jediná strana“.
3. Čo podľa A. Robertsa robili po invázii vojsk obyčajní ľudia? Čo sledovali ľudia takýmto postupom?
4. Porovnajte Robertsov text s „desatorom prikázaní“, ktoré slúžili ako návod, ako sa správať k okupantom.
5. Uvedte, na akom základe sa mal riešiť vzťah medzi Čechmi a Slovákmi.

Bude vás zaujímať

„Príši a venku se setmělo
Tato noc nebude krátká
Beránka víku se zachtělo
Bratříčku, zavírej vrátka!“

Pieseň pesničkára a básnika Karla Kryla (1944 – 1994), ktoré reagovali na augustové udalosti, sa stali „hymnou“ pre staršiu i mladšiu generáciu na dlhých dvadsiť rokov. Spievali sa aj na námestiach v novembri 1989.

Z pouličných nápisov a kresieb na stene

„Lenin, zbud' sa, Brežnev sa zbláznil.“
„Neplújte do vzduchu, poškodíte ruské bombardéry.“
„Ivan, choď domov, čaká ňa Nataša.“

Obyvateľstvo sa riadilo podľa „desatora prikázaní“, ktoré slúžili ako návod, ako sa správať k okupantom:
„nevieš, nestaráš sa, nehovoriš, nemáš, nevieš ako, nedáš, nemôžeš, nepodáš, neukážeš, nič neurobiš“.

Z výskumov
verejnej mienky
(v septembri
1968). Údaje
sú v %.

	Dubček	Svoboda	Černík	Smrkovský
Úplná dôvera	97,2	97,8	90,4	90,1
Dôvera s výhradami	1,8	1,4	6,0	6,6
Nedôvera	0,2	0,3	1,2	1,3
Nemá názor	0,8	0,5	2,4	2,0

Bude vás zaujímať

Po roku 1945, 1948 a 1968 odišlo do emigrácie viacero významných osobností. Boli to napríklad spisovatelia Andrej Žarnov, Rudolf Dillong, Karol Strmeň, Leopold Lahola, Jozef Ciger-Hronský, maliar Ladislav Guderna, režisér Stanislav Barabáš, herec a mím Milan Sládek, ekonóm Eugen Löbl, hokejisti bratia Šťastní a iní. Roku 1970 predvojnový emigrant Štefan Roman založil v Kanade Svetový kongres Slovákov. Po roku 1968 mnoho mladých ľudí emigrovalo zo Slovenska nielen z politických, ale aj z ekonomických dôvodov.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

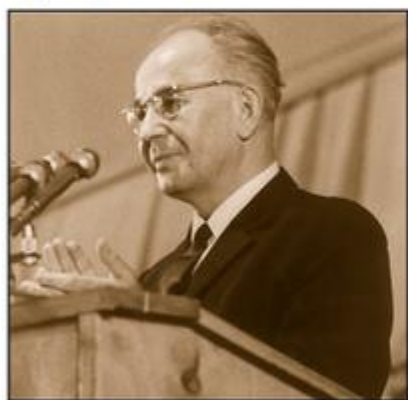
1. Zistíte, v ktorom období nastalo „oteplenie“ studenej vojny.
2. Určte príčiny spoločenskej a politickej krízy v 60. rokoch 20. storočia.
3. Prečo si štáty Varšavskej zmluvy neželali demokratizáciu ČSSR?
4. Ako sa riešila otázka vzťahu Čechov a Slovákov v roku 1968?
5. Spýtajte sa starých rodičov, ako si spomínajú na roky 1968 – 1969.
6. Tip na surfovanie: 100 najvýznamnejších fotografií sveta

„So Sovietskym zväzom na večné časy, a nikdy inak!“
Jedno z propagačných hesiel

Skúste si spomenúť

Čo bolo podstatou reforiem roku 1968?

Z galérie osobností

Gustáv Husák (1913 – 1991)

Právnik, politik a funkcionár Komunistickej strany Československa. Počas druhej svetovej vojny sa zapojil do protifašistického odboja a bol jedným z najvyšších politických predstaviteľov Slovenského národného povstania. Po roku 1945 zastával vysoké vládne funkcie: predseda Zboru povereníkov, poverenik vnútra, poslanec SNR a Národného zhromaždenia. Člen najvyšších orgánov KSČ. V 50-tych rokoch bol obvinený z buržoázneho nacionalizmu a odsúdený na doživotné väzenie. Roku 1960 ho podmienčne prepustili a roku 1963 čiastočne rehabilitovali. Roku 1968 sa stal podpredsedom vlády a poverili ho vypracovaním zákona o federatívnom usporiadaní československého štátu. Po okupácii Československa a trvajúcich prejavoch nespokojnosti obyvateľstva bol v apríli 1969 dosadený do čela KSČ. Stal sa nástrojom mocenskej politiky okupantov, ktorí tankami potlačili reformy z roku 1968. S jeho menom sa spája tzv. normalizácia a znovunastolenie centralistického, nedemokratického systému vlády jednej strany podľa sovietskeho vzoru. Roku 1975 sa G. Husák ako prvý slovenský občan stal prezidentom Československa. Tejto funkcie sa vzdal roku 1989, necelý mesiac po páde komunistického režimu.

L. I. Brežnev, generálny tajomník ÚV KSSZ v rokoch 1964 – 1982. Jeden a pol roka po okupácii bol pri návšteve v Prahe L. I. Brežnevovi udelený titul hrdina ČSSR. Karikatúra z roku 1990.

Umŕtvená spoločnosť

Zastavenie reforiem

Okupácia Československa sovietskymi vojskami znamenala koniec reformného hnutia. Na čelo komunistickej strany a štátu sa dostal slovenský komunistický politik **Gustáv Husák**, ktorý sa úplne podriadil príkazom Moskvy.

Oficiálne stranické dokumenty označili reformný proces za „kontrarevolúciu“ a opätovné nastolenie tvrdého totalitného režimu za „normalizáciu“, pretože takéto metódy riadenia spoločnosti považovali noví vedúci predstavitelia za normálne. Hovorili tiež namiesto o „socializme s ľudskou tvárou“ o „reálnom socializme“.

Vo verejnom živote začali čistky. Ľudia, ktorých komunistická strana označila za protisocialistické živly, nemohli zastávať žiadne verejné funkcie. Prepúšťali ich zo zamestnania. Odobrali im cestovné pasy a nesmeli verejne vystupovať. Tieto obmedzenia sa dotkli aj ich príbuzných. Najviac to pocítili deti, ktoré obyčajne nemohli študovať na vysokých školách. Takýto postup bol otvoreným porušovaním občianskych a ľudských práv.

Celá spoločnosť bola opäť **pod kontrolou Štátnej bezpečnosti**. Každý prejav nespokojnosti alebo nezávislého myslenia sa pokladal za nepriateľský a protištátny. Znovu sa začali politické procesy, aj keď nie s takými krutými rozsudkami ako v 50. rokoch. Mnohí občania, tak ako po roku 1948, emigrovali do západnej Európy alebo USA. Po roku 1968 odišlo z Československa 200 000 ľudí.

Upevnenie nedemokratického systému ovplyvnilo aj federatívne usporiadanie štátu. Princíp federácie ostal iba na papieri a všetka moc sa sústredila v rukách vládnucej komunistickej strany.

Stagnácia hospodárstva

Normalizačný proces sa prejavil aj v hospodárstve. Jeho vývoj čoraz viac zaostával za vyspelými krajinami. **Čo sa nepriaznivo odrážalo na životnej úrovni obyvateľstva.** Jeho veľká časť s existujúcimi pomermi síce nesúhlasila, ale sa im viac či menej prispôbila. Občania sa utiahli do súkromia a prestali sa zaujímať o politický život. Takéto postoje, umŕtvujúce spoločnosť, vyhovovali vládnej moci, ktorá vedela, že si sympatie spoločnosti nezíska, a obávala sa iba prejavov odporu proti režimu.

Prejavy nesúhlasu a odporu

Už v januári 1969 domácou i svetovou verejnosťou otriasla samovražda pražského študenta Jana Palacha. Upálil sa, aby vyburcoval svedomie spoluobčanov. Roku 1977 vznikla v Prahe občianska iniciatíva **Charta 77**, ktorá vo svojich výzvach upozorňovala na porušovanie občianskych a ľudských práv.

Na Slovensku sa odpor voči metódam „reálneho socializmu“ prejavil najmä medzi **katolíckymi veriacimi**, ktorí sa dožadovali ústavou zaručených náboženských slobôd a práv, v skupinách **ochrancov prírody a nezávislej inteligencie**. Odporcovia režimu, ktorí sa nazývali disidenti, tajne vydávali a rozširovali tzv. samizdatové knižky, brožúrky a výzvy. Komunistická strana a jej štátny aparát odpovedali na ich činnosť zosťreným prenasledovaním a surovými zákrokmi.

Karikatúra slovenského karikaturistu M. Vaneka. Vysvetlite myšlienku predavača.

Na stole

P₁ „Roku 1968 sa u nás vytvorila široká protikomunistická koalícia, ktorá obnovovala stav pred februára 1948. Časť vedenia komunistickej strany vydávala tento protisocialistický pohyb za pozitívnu angažovanosť našich občanov. V skutočnosti sa tu otvoril priestor pre reakčné a kontrarevolučné živly.“

Z Poučenia z krízového vývoja v strane a v spoločnosti, ktoré vydalo vedenie komunistickej strany v roku 1970.

P₂ „Pokus konečne vytvoriť (a prvýkrát v jeho i svetových dejinách) socializmus bez všemocnej tajnej polície, so slobodou písaného a hovoreného slova, s verejnou mienkou, ktorá je vypočutá. S politikou, ktorá sa o ňu opiera, s modernou kultúrou slobodne sa rozvíjajúcou a s ľuďmi, ktorí stratili strach, to bol pokus, ktorým sa Česi a Slováci prvýkrát od konca stredoveku ocitli opäť v strede svetových dejín a adresovali svetu svoju výzvu.“

Milan Kundera, český spisovateľ na stránkach časopisu *Listy*, december 1968

Rozhodnutie o politických čistkách a odstraňovaní reformátorov padlo v apríli 1969. Zneužil sa na to aj Jokejový týždeň v marci 1969. Po dvojnásobnom víťazstve ČSSR nad mužstvom ZSSR na Majstrovstvách sveta vo Švédsku došlo v Bratislave a v Prahe k spontánnym oslavám. Tie však prerástli do živelných nespokojností s pomermi, najmä s okupáciou republiky sovietskymi vojskami. Na obrázku jasajúci strelec gólu Jozef Golonka.

Vedúci predstavitelia vládnucej strany a štátu si pripomínali výročia slávnostnými zasadnutiami.

Oficiálna manifestácia k výročiu „Víťazného februára“

Pátame → P₁ P₂

1. Porovnajtie dva názory na rok 1968.
2. Konkretizujte predstavu reformátorov o socializme.
3. Ako boli v Poučení označení ľudia, ktorí chceli vybudovať „socializmus s ľudskou tvárou“?

„Mal som tú časť vyžrebovať si jednotku, a tak som získal právo napísať prvé listy a nastúpiť ako prvá pochodňa...“
(Z posledného listu Jana Palacha)

Do slovníčka

normalizácia – zmrazenie demokratizačného postupu v Československu a postupná likvidácia jeho výsledkov. Proces obnovy prosovietskeho totalitného režimu, ktorý sa začal na jeseň 1968 a zavŕšil sa roku 1971. Niekedy sa pod pojmom normalizácia označuje celé obdobie od augusta 1968 do novembra 1989.

kontrarevolúcia – hnutie namierené proti revolúcii a jej výsledkom

stagnácia – stav nečinnosti, ustrnutie, zastavenie, napr. ekonomického rastu

samizdat – označenie pre literárne a publicistické diela, ktoré z cenzúrnych dôvodov nemohli vychádzať v oficiálnych vydavateľstvách, šířili sa tajne v rukopisoch

emigrácia – dobrovoľné alebo nútené presídlenie jednotlivca (skupiny) z vlasti do inej krajiny

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Vysvetlite pojem normalizácia.
2. Akým spôsobom boli postihovaní reformátori z roku 1968?
3. Ako sa normalizácia prejavila v hospodárstve i v riešení vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi?

Z médií

Horiaci ker (film)

„Každá doba uskutoční nejaký sen doby predchádzajúcej.“

Jan Neruda

Skúste si spomenúť

1. Vymenujte najvýznamnejšie vynálezy od polovice 18. storočia.
2. Zhodnoťte, v čom spočíval ich význam.

Z galérie kozmonautov

Jurij Gagarin (1934 – 1968)

Sovietsky kozmonaut, vojenský letec. 12. 4. 1961 vykonal ako prvý človek výšlet do vesmíru. Na kozmickej lodi Vostok 1 obletel Zem za 108 minút. Zahynul pri cvičnom lete.

Najväčšie havárie na atómových zariadeniach

- 1957 Winscale vo Veľkej Británii: únik rádioaktívnych látok spôsobený tlejúcim grafitom. 40 mŕtvych a zamorenie 500 km².
- 1957 – 1958 na Urále (býv. ZSSR): výbuch v medzisklade rádioaktívneho odpadu. Bezprostredné straty na životoch sa utajili, evakovali obyvatelov 30 dedín.
- 1979 Harburg v USA: dovtedy najväčšia havária, akú svet zažil. Nastal obrovský únik rádioaktívnej pary a vody. Následky na zdraví sa neuvádzajú. Evakovali 200-tisíc ľudí zasiahnutých žiarením.
- 1986 Černobyľ, Ukrajina (býv. ZSSR): požiar na reaktore v atómovej elektrárni. Nasledoval únik rádioaktívneho mraku. Niekoľko stoviek mŕtvych. Rozsiahle územie v ZSSR zamorené, rádioaktívny mrak prenikol až do strednej Európy. V Černobyle uniklo do vzduchu 40- až 50-krát viac rádioaktivity ako v Hirošime.
- 2011 Fukušima, Japonsko: havária jadrovej elektrárne. Poruchy a únik radiácie do okolia boli spôsobené zemetrasením a ničivými vlnami tsunami. Únik radiácie do ovzdušia sa prirovnáva k černobyľskej katastrofe.

Svetlá a tieň civilizácie

Atómový vek

Výbuch prvej atómovej bomby v Hirošime a jej ničivé dôsledky – osemdesiatitisíc mŕtvych a najmä choroby z rádioaktívneho ožiarenia ešte aj v ďalších generáciách – pripomenuli ľudstvu, že žije v atómovom veku. Tragédia Hirošimy a Nagasaki spôsobila, že jadrová energia zostávala dlho späť s predstavou vojny.

Výskumy mierového využitia jadrovej energie sa nejaký čas obmedzovali z obáv pred zneužitím jadrovej energie na vojnové účely. Postupne sa však energia získaná pri štiepení atómového jadra začala využívať aj v mierovej oblasti. Najčastejšie to sú jadrové elektrárne, ktoré sú veľmi efektívne. Ich prevádzka je však spojená s viacerými rizikami. Akákoľvek havária jadrovej elektrárne môže bezprostredne ohroziť život ľudí, zamoriť vzduch a pôdu.

Kozmický vek

Vedecký výskum umožnil ľudstvu postupne prenikať do vesmíru. O kozmickom veku hovoríme od roku 1957, keď ZSSR vypustil prvú umelú družicu Zeme – Sputnik 1, o mesiac neskôr Sputnik 2 s pokusným psom Lajkou. V apríli 1961 obletel Zem v sovietskej kozmickej lodi prvý človek **Jurij Gagarin**. Roku 1962 Američan John Glenn, roku 1965 prvá žena Valentína Tereškovová. Roku 1969 milióny ľudí prostredníctvom televíznych obrazoviek so zatajeným dychom sledovali **pristátie dvoch Američanov – Neila Armstronga a Edwina Aldrina na Mesiaci**. Dôkazom užitočnej spolupráce bol spoločný sovietsko-americký kozmický let Sojuz – Apollo roku 1975.

Tieto udalosti mohli ľudia sledovať v priamom televíznom prenose. Moderné masovokomunikačné prostriedky (tlač, rozhlas, televízia) boli takto schopné vysielat správy a priame prenosy do celého sveta.

Svet ako „globálna dedina“

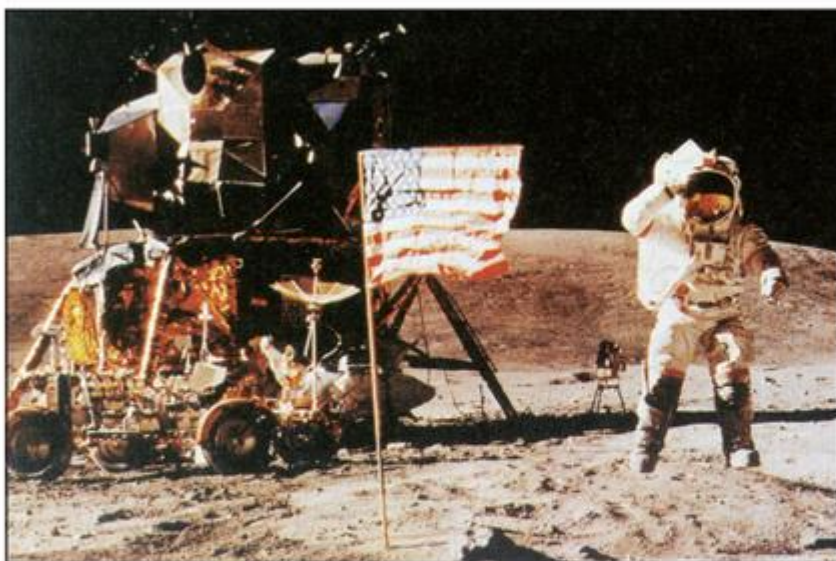
Už roku 1946 vyrobila firma IBM prvý elektronický počítač. Od tých čias sa objavovali nové a nové generácie počítačov. Prudký **rozvoj elektroniky a informatiky** však nastal v 90. rokoch 20. storočia. Informatika nielenže spôsobila prevratné zmeny vo výrobe a jej riadení, ale vstúpila do každodenného života človeka. Prenos informácií pomocou družíc na obrovské vzdialenosti a masové využívanie internetu spôsobili, že sa svet stal „globálnou dedinou“. Masové používanie rovnakého spotrebného tovaru, rýchla dostupnosť informácií z celého sveta a prenikanie životného štýlu vyspelých krajín na všetky kontinenty spôsobili, že sa svet začal civilizácie zjednocovať. Hovoríme o globalizácii.

V modernom svete začala hrať čoraz významnejšiu úlohu veda. Vo vedeckej činnosti prevládli formy tímovej práce a zvyšovali sa náklady na výskum. Zrýchlila sa použiteľnosť nových vedeckých objavov v priemysle i v bežnom živote človeka.

Na druhej strane si národy na celom svete uvedomili, že ich vlastné tradície a ich životný štýl predstavujú hodnoty, ktoré treba zachovať aj pre budúce generácie.

Informačné technológie napredujú obrovskou rýchlosťou a prístroje rýchlo zastarávajú.

„Je to malý krok pre človeka, ale veľký skok pre ľudstvo,“ povedal Neil Armstrong (1930 – 2012), keď ako prvý pozemšťan vstúpil 21. júla 1969 na Mesiac. Vzápätí ho nasledoval Edwin Aldrin [ôldrin].

Na stope

P₁ „V priebehu posledných štyroch mesiacov bolo pravdepodobné, že sa bude dať vyvolať reťazová reakcia vo veľkom množstve uránu, ktorou sa vytvorí veľké množstvo energie... Teraz je už isté, že sa to stane v blízkej budúcnosti. Tento nový jav by umožnil konštruovať bomby a je možné, že by sa takto skonštruoval nesmierne silný typ bomby. Spojené štáty americké majú iba skromné zásoby slabej uránovej rudy. V Kanade je kvalitná ruda. So zreteľom na túto situáciu by ste možno pokladali za potrebné, aby sa udržiaval stály kontakt medzi vládou a skupinou fyzikov pracujúcich na reťazovej reakcii v Amerike.“

Úryvok z listu, ktorý napísal A. Einstein 2. 8. 1939.

P₂ „Urobil som v živote jednu veľkú chybu, keď som podpísal list prezidentovi Rooseveltovi a odporúčal výrobu atómových bômb. Bolo tu však jedno ospravedlnenie – nebezpečenstvo, že by ich vyrobili Nemci.“

Úryvok z rozhovoru A. Einsteina s Linusom Paulingom, 1954

Pátame

1. Zistíte, ako sa A. Einstein pozerá s odstupom času na výrobu atómových bômb.
2. Čím ospravedlňuje A. Einstein svoj súhlas s výrobou atómových bômb?

V 60. rokoch 20. storočia zaznamenáva zmeny aj katolícka cirkev, ktorá si kladie otázku, aké je jej miesto v modernom svete. Šíri sa ekumenizmus, t. j. uzmiernenie rôznych náboženstiev na báze humanity a pofudštenia odcudzenej a konzumnej spoločnosti. Nositeľom týchto myšlienok bol pápež Ján Pavol II. v rokoch 1978 – 2005.

1. december – svetový deň boja proti AIDS

Prvá umelá družica Zeme Sputnik 1

Bude vás zaujímať

Rôzne katastrofy ľudskej civilizácie – ako zamorenie ovzdušia, havárie tankerov (lodí prevážajúcich ropu) v oceánoch, úhyn zvierat, odumieranie pralesov – „pľúc našej modrej planéty“, likvidácia jadrového odpadu, haldy skládok konzumnej spoločnosti najbohatších krajín sveta – to všetko spôsobilo, že ľudia si postupne začali uvedomovať slovo **ekológia**. Ohrozenie životného prostredia sa v osemdesiatych rokoch 20. storočia stalo všeobecne uznávaným svetovým (globálnym) problémom. Očividne katastrofálne dôsledky napríklad globálneho otepľovania sú na začiatku 21. storočia alarmujúce.

Udalosť, ktorá poznačila 21. storočie

Do mrakodrapov Svetového obchodného centra (WTC), symbolov amerického obchodu, vrazili 11. septembra 2001 dve unesené dopravné lietadlá s cestujúcimi na palube. Obidva mrakodrapy sa následne zrútili. V ich troskách zahynulo takmer 3 000 ľudí. Tretie lietadlo nasmerovali teroristi na washingtonský Pentagon. Štvrté unesené lietadlo havarovalo neďaleko Pittsburgu. Organizátorom útoku bol vodca teroristických skupín al-Káida Usáma bin Ládin. Najhľadanejšieho teroristu sveta Usáma bin Ládina zabil 2. mája 2011 pri pozemnej operácii americké elitné jednotky v pakistanskom meste Abbottabád.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Porovnajte prudký vedecký a technický rozvoj, ktorý sa začal od polovice 20. storočia, s priemyselnými revolúciami 18. a 19. storočia.
2. Uvedte, ako rozvoj elektroniky a informatiky postupne ovplyvnil život ľudí.
3. Prečo je otázka životného prostredia celosvetovým problémom?
4. Rozlíšte pozitíva a negatíva procesu globalizácie. Diskutujte o jej prejavoch.
5. Zdôvodnite, prečo sa svet stal postupne „globálnou dedinou“.
6. Porozmýšľajte nad tým, aké by mali byť životné hodnoty človeka 21. storočia.

„Umenie chce dospievať k podstate tak ako veda, ale svojím spôsobom.“
Nemecký maliar Franz Marc

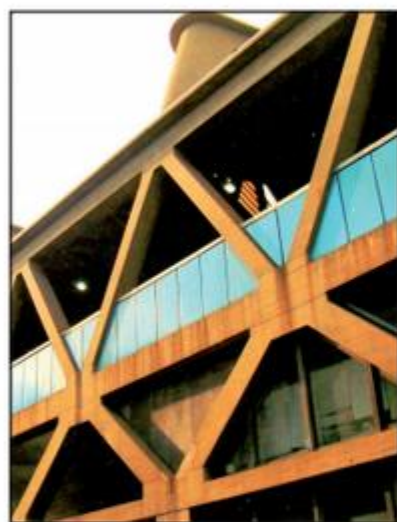
Skúste si spomenúť

Ktorý z umeleckých slohov vás doposiaľ najviac zaujal?

Federico Fellini (1920 – 1993)

Ako sedemnášročný sa začal živiť tým, že kreslil pre časopisy vtipy. K filmu sa dostal o tri roky neskôr ako scenárista. Režirovať začal až po vojne. Jeho najslávnejšími filmami sú: *Cesta* (1954), *Cabiriine noci* (1956) a *Giulietta* (džulietta) a *duchovia* (1965). Vo všetkých troch filmoch stvárnila hlavnú postavu jeho manželka Giulietta Masinová.

Konečná stanica autobusov na George Washington Bridge (1962) v New Yorku, ktorej tvorcom je taliansky architekt Pier Luigi [ludži] Nervi. Preslávil sa aj budovou UNESCO v Paríži.

Umenie „salónov a ulíc“

Abstrakcionizmus a pop-art

Umenie po druhej svetovej vojne bolo oveľa pestrejšie ako kedykoľvek predtým. Ešte tvorili umelci, ktorí sa preslávili medzi dvoma vojnami, ale už sa začala presadzovať aj nová generácia.

Najväčším prekvapením na prvých povojnových výstavách sa stali obrazy, ktoré priťahovali pohľady divákov rôznofarebnými plochami, škvrnami a čiarami, ale nevyjadrovali nič konkrétne, nemali nijaký osobitný zmysel. Práve preto, že tieto obrazy neznázorňovali nič konkrétne, ani krajinky, ani postavy, dostal nový umelecký štýl názov abstrakcionizmus. Jeho najvýznamnejším predstaviteľom bol **Jackson Pollock** [džekson polok].

V šesťdesiatych rokoch sa rozšíril z Ameriky nový smer – pop-art. Pop bolo skratkou slova populárny, čiže ľudový, a zobrazovalo bežné predmety. Pop-art bol nielen návratom od abstraktného ku konkrétnemu, ale aj deklarovanie toho, že do umenia môže patriť všetko: hamburger, kúsok torty, fotografia, plagát atď. Medzi najslávnejších predstaviteľov pop-artu patrí **Andy Warhol**. Motivy jeho obrazov tvoria napríklad rôzne navrstvené konzervy alebo kartóny, celé série obrazov filmových hviezd, ktorým dal označenie superstar.

Nová architektúra

Aj architektúra nadobudla po vojne nový vzhľad a štýl. Kým vojnou zničená Európa musela riešiť základné problémy rozbombardovaných miest, lacno a rýchlo stavať, v USA bolo dosť peňazí na netypické umelecké stavby. Mnohé z nich projektovali európski architekti, ktorí sa už v medzivojnovom období pokúšali presadiť nové smery v architektúre. Po vojne sa presadili aj noví architekti, napr. **Oscar Niemeyer** [nimaier], **Norman Foster** či **Nicholas Grimshaw** [grimšou].

Film a populárna hudba

Najmasovejším druhom umenia sa po druhej svetovej vojne stali film a populárna hudba. Filmy a filmové hviezdy významne ovplyvňovali myslenie a čítanie ľudí na celom svete. Od 60. rokov 20. storočia, keď sa rozšírilo televízne vysielanie, prichádzali filmy prostredníctvom televíznej obrazovky do všetkých prístrojov.

V povojnovom období mal veľký úspech najmä taliansky film, ktorý čerpal námety z vojny, ale aj zo života celkom obyčajných ľudí ťažko sa pretlkajúcich biednymi povojnovými pomermi. Táto filmová škola sa nazýva **neorealizmus**. Taliansky film si aj v nasledujúcich rokoch udržal popredné postavenie vo svete. V šesťdesiatych rokoch dominovali v Európe filmy **francúzskej novej viny**. V tomto období sa presadila aj **československá filmová škola** (Obchod na Korze, Ostro sledované vlaky ocenené Oscarom). V posledných desaťročiach 20. storočia sa presadil predovšetkým **americký film**. Filmy sa začali vyznačovať predovšetkým akčnosťou a technickými trikmi, ktoré umožňoval vývoj elektroniky.

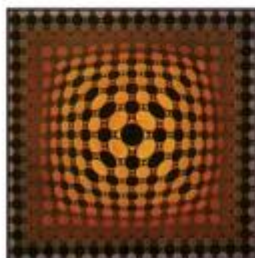
Popri filme sa po vojne najrozšírenejším druhom umenia stala populárna hudba. Významným medzníkom vo vývoji populárnej hudby boli 60. roky, keď štyria mladí chlapci z Liverpoolu založili hudobnú skupinu **The Beatles**. Postupne, aj vďaka popularite The Beatles, vznikali početné hudobné skupiny vo všetkých krajinách (Rolling Stones, Led Zeppelin, Deep Purple...).

Skupina The Beatles
(1957 – 1970)

Marilyn – patrí k sérii, ktorú A. Warhol venoval tvári slávnej hviezdy. Jedno z najpopulárnejších diel pop-artu.

Triond – detail, optická ilúzia pohybu a hĺbky.
Victor Vasarely, 1973

James Dean, hviezda filmového plátna 50. rokov 20. storočia

Marina City v Chicagu, obrovský mrakodrap, ktorý v rokoch 1964 – 1965 postavil Bertrand Goldberg. V čase, keď bol postavený, bol najvyššou budovou sveta. V horných podlažiach sú byty, dolné sú vyhradené na parkovanie áut a služby. Je tu aj obrovské divadlo.

Bude vás zaujímať

V 60. rokoch 20. storočia sa z USA rozšírilo tzv. hnutie hippies – „deti kvetov“. Mládežnícke hnutie odmietajúce konvencie, bigotnosť, spoločenskú zviazanosť a propagujúce spontánnosť, slobodu, mier, lásku, ale aj drogy a pohlavnú nviazanosť. Protestovalo najmä proti vojne a násiliu. Pre hippies bolo typické výstredné oblečenie.

Campbellova polievka, jedna z najznámejších tém z tvorby Andyho Warhola, 1965. S jeho obrazmi sa môžete stretnúť v Múzeu moderného umenia Andy Warhola v Medzilaborciach na východnom Slovensku. (Rodičia A. Warhola pochádzajú z východoslovenskej dediny Miková.)

Guggenheimovo múzeum v New Yorku. K moderným americkým architektom uznávaným na celom svete patrí F. Lloyd Wright. Múzeum postavil ako kruhovú stavbu, ktorej vonkajší vzhľad zodpovedá vnútornej špirálovej rampe. Rampa vedie návštevníkov popri exponátoch zavesených pozdĺž oblých stien.

Opera v Sydney, ktorú postavil dánsky architekt Jörn Utzon v rokoch 1957 – 1972, predstavuje harmóniu fantázie a technického majstrovstva.

Číslo 1 – obraz Jacksona Pollocka, namaľovaný roku 1949, patrí k jeho najvýznamnejším.

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Nájdite spoločné prvky medzi výtvarnými dielami prvej a druhej polovice 20. storočia.
2. Určte, v čom spočívajú vzájomné vzťahy architektúry a prírodného prostredia.
3. Aké najvýznamnejšie filmové festivaly poznáte?
4. Prečo sa film stal masovým umením?
5. Ktoré filmové hviezdy súčasnosti poznáte?
6. Ktorý je váš najobľúbenejší herec a hudobník?

„Ideologický ruch nemôže byť cieľom, aj keď vedie k vytváraniu terajších umeleckých programov. Výsledkom by mali byť diela a nie programy. Nechodíme už do školy, ale školíme sa, nemáme mládež, ale mládežnícke hnutie, nemáme čitateľov, ale čitateľské krúžky.“

Alexander Matuška, 1957

Skúste si spomenúť

1. Kedy začal na Slovensku vysielať rozhlas?
2. Kedy sa uskutočnil v Európe prvý televízny prenos?
3. Aké oblasti kultúrneho života sa rozvíjali na Slovensku po roku 1918?

Slovenský rozhlas v Bratislave

Slovenská národná galéria

Značka Bratislavských hudobných slávností

Slovenská filharmónia

Slovenská kultúra v podmienkach totality

Kultúra pod dohľadom komunistickej moci

Kultúrny život sa rozvíjal pod prísny ideologickým dozorom vládnucej strany. Vylúčila z neho nepohodlné osobnosti, strážila ho pred prenikaním „nepriateľských buržoáznych“, t. j. moderných vedeckých a umeleckých tendencií. Jediným prípustným umeleckým smerom bol zo sovietskeho vzoru prebraný tzv. „socialistický realizmus“, t. j. mechanické zobrazovanie skutočnosti v duchu mocenských a ideových potrieb vládnucej strany. Domáca i zahraničná literatúra boli pod prísny dohľadom cenzúry.

Literatúra a umenie sa nikdy celkom nepodriadili totalite

Pre umenie, ktorého podstatou je slobodná tvorivosť, bolo charakteristické, že si aj v faživých podmienkach totality dokázalo vydobýť určitý priestor. Napriek tiesnivej atmosfére vznikali na Slovensku nové profesionálne divadlá, umelecké súbory, knižnice, kiná. Zakladali sa nové vedecké a kultúrne inštitúcie, ako Slovenská akadémia vied, Slovenská národná galéria, Slovenská filharmónia atď.

Slovenské umenie dokázalo dôstojne reprezentovať svoju krajinu aj v zahraničí. Umenie napriek sústavným politickým tlakom svojou vnútornou silou a životnosťou prekročilo hranice Slovenska a stalo sa súčasťou modernej európskej kultúry (napr. postmoderna, konceptualizmus). Poslami Slovenska a jeho kultúry boli aj viaceré umelecké súbory, napr. SLUK, Lúčnica, Slovenská filharmónia či Opera SND. Svetové uznanie získala slovenská knižná grafika.

Kultúra pre všetkých

Pre 20. storočie je charakteristické, že umenie sa dostávalo medzi širokú verejnosť. To platilo aj pre Slovensko. Divadlá, koncertné sály, galérie i múzeá boli cenovo prístupné pre všetkých. Vládna moc tým chcela ovplyvňovať obyvateľstvo **v duchu svojej ideológie, ale nemohla celkom zabrániť tomu, aby sa medzi verejnosť dostali aj hodnotné umelecké diela, či už domáce, alebo zo zahraničia.**

Najmasovejším druhom kultúry sa stalo kino. Na plátna kín sa dostali mnohé vynikajúce diela svetovej kinematografie a aj slovenská filmová tvorba dosiahla svetové úspechy. Najvýraznejším bolo roku 1966 udelenie Oscara za česko-slovenský film režisérov Kadára a Klossa Obchod na korze. V hlavnej úlohe tohto filmu zažiaril slovenský herec Jozef Krónér.

Rozvoj masovej kultúry podporilo televízne vysielanie, ktoré sa začalo na Slovensku od roku 1956. Televízne vysielanie sa v priebehu tridsiatich rokov stalo prirodzenou súčasťou spoločenského i súkromného života. Vpád televízie, magnetofónov, neskôr videorekordérov do verejného života i domácností však oslabil vlastné kultúrne aktivity občanov.

Kultúra a umenie pre svoj ďalší vývoj potrebovali preraziť existujúce politické obmedzenia, umelú izolovanosť od moderných prúdov vo svete. Preto bolo celkom prirodzené, že sa podieľali na oslabovaní a v konečnom dôsledku aj na zvrhnutí totalitného komunistického režimu v Československu.

Múzeum SNP v Banskej Bystrici

Na stole

P₁ „Komunistická strana a socialistický štát musia ovládať tlač, rozhlas, televíziu, film, lebo tie sú nesmierne dôležitým nástrojom moci a masovopolitickej výchovy, ktorý sa nikdy nesmie vymknúť riadeniu a kontrole strany a socialistického štátu, ak sa vec socializmu nemá dostať do vážneho nebezpečenstva.“

Z Poučení z krízového vývoja v strane a v spoločnosti z roku 1970

P₂ „Aká slobodná bude kultúra, záleží predovšetkým na samej kultúre. Slobodnú tvorbu nemôže nikto nikomu zakázať. Zakazujú si ju len tí umelci a vedci, ktorí sa boja o svoje postavenie. I oni môžu prekonať svoj strach a tvoria slobodne. Najväčšie postavy slovenskej a českej kultúry to dokázali.“

Z vyhlásenia Charty 77 z januára 1987

Pátame

1. Zistíte, akým spôsobom štát ovládal médiá.
2. Vysvetlite tvrdenie z vyhlásenia Charty 77, že slobodnú tvorbu si zakazujú len tí umelci a vedci, ktorí sa boja o svoje postavenie.
3. Vysvetlite, prečo je v totalitnom politickom systéme dôležitá kontrola médií.
4. Vysvetlite, čoho sa obávali umelci, ak by netvorili v súlade s politikou strany.

Film *Obchod na Korze* získal roku 1966 Oskara ako najlepší zahraničný film, v ktorom hral hlavnú úlohu slovenský herec Jozef Krónér.

Démon súhlasu od Dominika Tatarku či *Ako chutí moc* od Ladislava Mňačka sa čítali práve preto, že boli zakázané.

Pavol Hammel, výrazná osobnosť slovenskej populárnej hudby

Futbalové mužstvo Československa, ktoré získalo na Majstrovstvách sveta v Chile roku 1962 strieborné medaily.

Slovenská knižná grafika, najmä detská ilustrácia, získala mnohé svetové ocenenia. Veľkú zásluhu na tom majú najmä umelci, ako Vincent Hložník, Albin Brunovský a Dušan Kállay. Aj vďaka dobrému menu slovenskej knižnej grafiky sa v Bratislave každý druhý rok koná medzinárodná výstava *Bienále ilustrácií*.

Značka
Bienále ilustrácií

Krasokorčuliar Ondrej Nepela, niekoľkonásobný majster sveta a olympijský víťaz

Súčasťou každodennej kultúry boli aj telovýchovné a športové aktivity. Jedna z akcií, ktorými chcel režim dať telovýchove masový charakter: československé spartakiády.

Do slovníčka

ideológia – systém názorov, postojov a hodnotení vyjadrujúcich záujmy a ciele určitej spoločenskej skupiny

cenzúra – úradná kontrola obsahu tlače, rozhlasu, televízie, kníh, filmov z hľadiska záujmov štátu

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Prečo komunistický štát kontroloval umenie, tlač, rozhlas a televíziu?
2. Vysvetlite pojem cenzúra.
3. Spýtajte sa starých rodičov, kedy si kúpili prvý televízor a tranzistorové rádio.
4. Spýtajte sa svojich rodičov, ktoré hudobné skupiny v mladosti obdivovali.

„Chcem navrhnúť, aby sme si pripili na novú doktrínu v zahraničnej politike, doktrínu vzájomnej dôvery a pretrvávajúceho mieru, doktrínu Brežneva a Nixona.“

Americký prezident Richard Nixon počas návštevy Krymu v júli 1974

Skúste si spomenúť

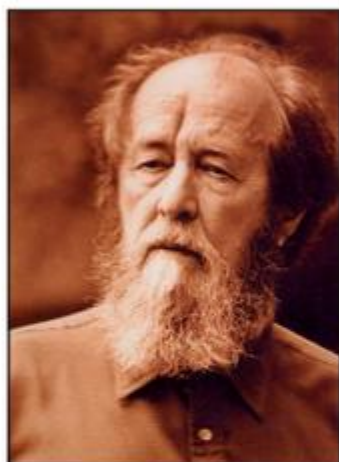
Vymenujte nové prvky Chruščovovej politiky.

Z galérie disidentov

Andrej S. Sacharov (1921 – 1989)

Bol významným vedcom. Podieľal sa na výrobe vodíkovej bomby. Neskôr sa stal neohrozeným kritikom stalinizmu a neslobody, za čo bol prenasledovaný a vypovedaný do Gorkého (dnes Nižný Novgorod), kde bol pod prísny dohľadom. Roku 1975 dostal Nobelovu cenu mieru, ktorú si však nemohol prevziať osobne. Koncom 80. rokov sa opäť verejne a politicky angažoval.

Alexander Solženicyn (1918 – 2008)

Svetoznámy spisovateľ. Jeho knihy *Jeden deň Ivana Denisoviča* a *Súostrovia Gulag* odhalili pred svetom stalinistický teror. Solženicyn zatkl a násilne ho vysťahovali zo ZSSR. Najprv sa uchýlil do Švajčiarska, neskôr žil v USA. Roku 1970 dostal Nobelovu cenu za literatúru, ktorú si však tiež nemohol prevziať. Roku 1993 sa vrátil do Ruska.

Koniec nehybnosti

Odpor proti totalite v krajinách sovietskeho bloku

Komunistickí vodcovia sa pokúšali zlepšiť životné podmienky obyvateľstva. Bolo totiž jasné, že v nekomunistických krajinách žijú ľudia nielen slobodnejšie, ale aj na vyššej životnej úrovni. Každý pokus o hospodársku reformu však v zárodku stroskotal, čo vyvolávalo u obyvateľstva nespokojnosť.

Mnohí ľudia sa postupne osmeľovali dať najavo odpor proti totalite. Katolícke hnutie v Poľsku a na Slovensku, národne orientovaná inteligencia v Maďarsku, najrôznejšie demokratické skupiny vzdelancov v Čechách – tí všetci vytvárali malé ostrovčeky odporu proti vládnej moci. Aj v Sovietskom zväze sa vytvorilo hnutie za občianske práva okolo spisovateľa Alexandra Solženicyna a atómového fyzika Andreja Sacharova. Výnimočné pohnútky na odpor proti vládnucim poriadkom pôsobili v NDR. Tisíce rodín rozdeľoval Berlínsky múr, takže túžbu po národnom zjednotení umocňoval sen o pospájaní popretŕhaných rodinných väzkov.

Pokusy o uvoľnenie medzinárodného napätia

Roku 1975 sa zišli predstavitelia všetkých európskych štátov, USA a Kanady na **Konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Helsinkách**, aby sa dohodli o podmienkach mierového spolužitia. Politici sa dohodli, že budú spolupracovať v oblasti hospodárstva, vedy a kultúry, budú žiť vedľa seba v mieri bez vojen a budú rešpektovať ľudské práva svojich občanov.

Komunistickí politici však dohody o ľudských právach nebrali príliš vážne. Naďalej odopierali svojim občanom akékoľvek demokratické práva. Zmiernili len tlak v oblasti kultúry a umožnili určité kontakty s ostatným svetom.

Zásadná zmena v ZSSR

Situácia sa zmenila, keď sa v marci 1985 stal generálnym tajomníkom sovietskej komunistickej strany Michail Gorbačov. Bol prvým sovietskym politikom, ktorý chcel v rámci komunizmu zaviesť demokratické práva. Nádej sa, že to bude možné bez toho, že by boli ohrozené základy komunistického systému. Jeho reformné úsilie vošlo do dejín pod názvom **perestrojka**. Ukázalo sa však, že sovietsky systém sa nedal reformovať. Na jednej strane sa proti reformám bránili tisíce funkcionárov vládnucej strany, na druhej strane každé uvoľnenie politickej diktatúry otváralo cestu tým, ktorí chceli žiť celkom inak. A tí sa nemienili uspokojiť s menšou neslobodou, chceli slobodu. M. Gorbačov vyhlásil, že Sovietsky zväz nebude zasahovať do vnútorného vývoja v krajinách sovietskeho bloku. To bolo veľké povzbudenie pre odporcov komunistickej totality.

Pád komunistickej totality a zánik ZSSR

Na jeseň 1989 sa zdvihla vlna vystúpení v uliciach takmer vo všetkých krajinách sovietskeho bloku. Komunistické vlády padli a od jari 1990 sa všade začali pripravovať po niekoľkých desaťročiach komunistických diktatúr prvé slobodné demokratické voľby.

Rozpad sovietskeho impéria vyvolal odstredivé hnutie aj v samom Sovietskom zväze, čo napokon priviedlo ZSSR k zániku.

Ukážka českého samizdatového časopisu *Vokno*, ktorý vychádzal v rokoch 1979 – 1989. Samizdat – samo vydávanie, je spôsob, akým občianski aktivisti obchádzali cenzúru v krajinách východného bloku v čase studenej vojny.

Na stole

P₁ „Čo hľadať ráno u trestanca? Ráno treba skontrolovať, či trestanec nenesie so sebou zo tri kilá jediva, aby s ním ušiel. Voľakedy sa tak báli toho chleba, toho dvadsaťdekového kúska na obed, že vydali rozkaz. Každá brigáda nech si zhotoví drevenú truhlicu a v tej truhlici sa bude nosiť všetok chlieb pre brigádu, všetky kúsky z celej brigády sa doň pozbierajú. Čo tým chceli dosiahnuť – to nikto nevie, najskôr ľudí trápiť, zbytočnej roboty im narobiť. Musíš ten svoj kúsok nadhryznúť, poznačiť si ho, do truhlice položiť, ale tie kúsky sú aj tak podobné, všetky sú z jedného chleba, aby si celou cestou rozmýšľal a zožieral sa, či ti ho nevymenia, a s ostatnými sa hádal, niekedy aj pobil. Až raz ušli z pracovnej zóny traja trestanci na aute a takú truhlicu s chlebom potiahli. Vtedy sa veliteľ chytli rozumu a všetky truhlice na strážnici porúbali. Vraj nech si zase nosí každý sám.“

Alexander Solženicyn, *Jeden deň Ivana Denisoviča*, 1962

P₂ „VI. Rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a presvedčenia... Účastníci uznávajú univerzálnu platnosť ľudských práv a základných slobôd. Ich rešpektovanie je podstatným faktorom pre udržanie mieru, spravodlivosti a blaha ľudí, čo je zasa nevyhnutnou podmienkou na rozvíjanie priateľskej spolupráce medzi ľuďmi, ako aj medzi štátmi. (Signatári) sa zaväzujú, že budú jednotlivci a spoločne aj v spolupráci so Spojenými národmi podporovať tieto práva a slobody a žiadať, aby sa všeobecne a účinne rešpektovali.“

Úryvok zo Záverečného aktu (dokumentu) Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, 1975

Pátrame

1. Prečo si musela každá brigáda trestancov zhotoviť drevenú truhlicu?
2. Akým spôsobom si do nej trestanci ukladali svoj prídel chleba?
3. Prečo trestanci neustále mysleli na svoj kúsok chleba?
4. Interpretujte 6. článok zo záverečného aktu helsinskej konferencie.

Slávne „posedenie pri krbe“ na chate pri brehu Ženevského jazera v roku 1985. Americký prezident Ronald Reagan a generálny tajomník komunistickej strany ZSSR Michail Gorbačov. O výsledku tohto prvého stretnutia sa Ronald Reagan vyjadril slovami: „Musíme prejsť ešte dlhú cestu, ale ideme správnym smerom.“ 8. 12. 1987 sa predstavitelia dvoch supervevmocí prvýkrát v histórii dohodli na úplnej likvidácii jadrových rakiet stredného doletu (500 – 5 000 km).

Michail Gorbačov (1931)

Nový muž na sovietskej politickej scéne, ktorý sa stal fenoménom 80. rokov 20. stor. Roku 1985 sa stal generálnym tajomníkom komunistickej strany. Staručkí súdruhovia v politbyre, ktorí sa v priebehu tridsiatich mesiacov stali svedkami úmrtia troch spomedzi seba, by za generálneho tajomníka nikdy nevolili Gorbačova, keby len tušili, aké zmeny spôsobí jeho politika. Gorbačov si uvedomoval nedostatky sovietskej spoločnosti, stagnáciu hospodárskeho života, ťaživé dôsledky politickej neslobody a izolovanosti od sveta. Prepustil politických väzňov a pod heslom „glasnosti“ (informovanosti) a „perestrojky“ (prestavby) sa pokúsil uskutočniť viaceré politické a hospodárske reformy. V zahraničí bol najpopulárnejším sovietskym politikom. Otvorene s ním sympatizovala nielen britská predsedníčka vlády Margaret Thatcherová [tečerová] a americký prezident Ronald Reagan, ale oficiálne ho prijala aj britská kráľovná Alžbeta II., čo bolo dovtedy nemysliteľné. Jeho politika liberalizácie však nevedla k upevneniu socializmu, ako sa domnieval, ale, naopak, k zániku komunistickej totality. V roku 1990 získal Nobelovu cenu za mier. Po rozpade ZSSR (1991) Gorbačov odstúpil z funkcie.

Do slovníčka

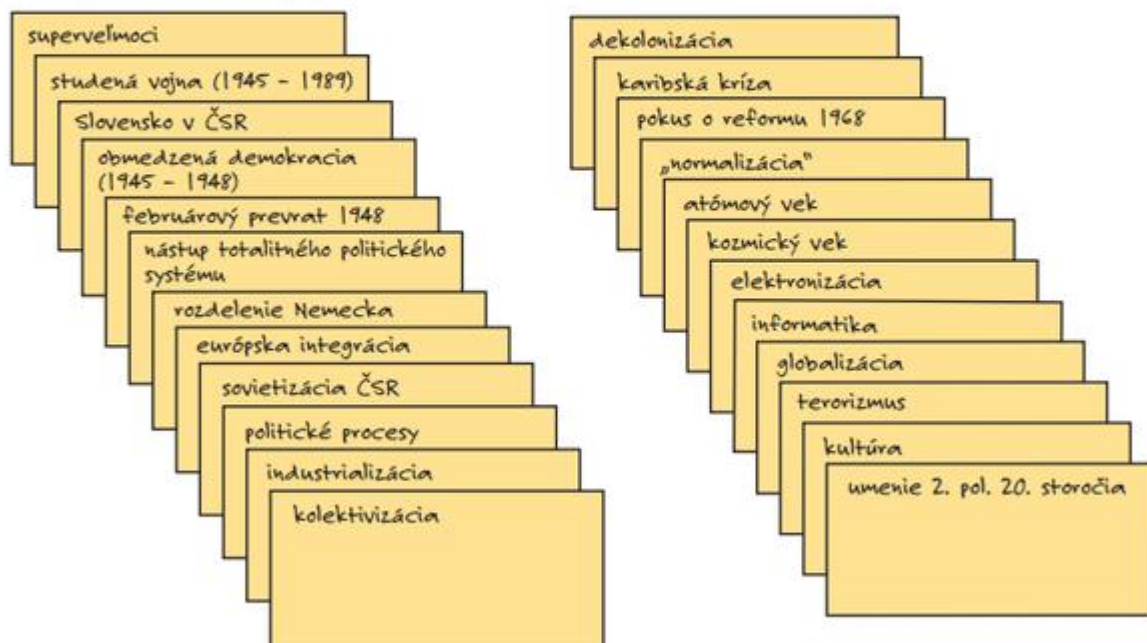
signatár – podpisovateľ istého dokumentu, zmluvy
politbyro – najvyšší orgán Komunistickej strany ZSSR

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Uveďte hlavné príčiny postupného zblížovania medzi Východom a Západom.
2. Určte hlavné myšlienky Helsinskej konferencie.
3. Zistite, čo bolo hlavným cieľom „perestrojky“ v Sovietskom zväze.
4. Prečo je stále potrebné bojovať za ľudské a občianske práva?
5. Tip na surfovanie: zbrojenie a odzbrojovanie v druhej polovici 20. storočia

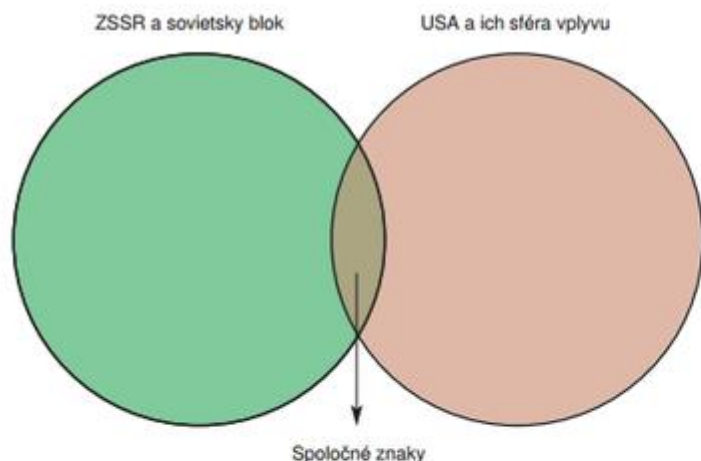
Pohľad späť (IV)

1. Vysvetlím dôležité historické pojmy.

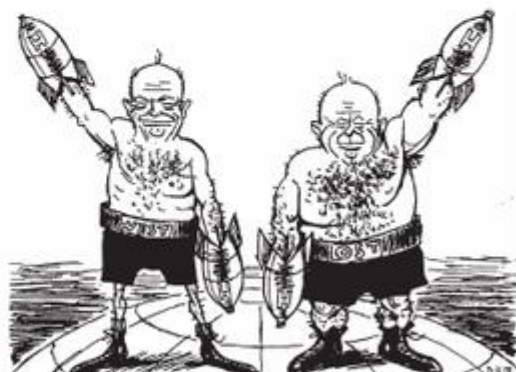

2. Roztriedim pomocou množinového diagramu, čo rozdeľovalo a spájalo dve supervelmoci v období studenej vojny.

Varšavská zmluva, RVHP, NATO, Marshallov plán, európska integrácia, demokratický politický systém, totalitný politický systém, centrálne plánované hospodárstvo, hospodárstvo voľného trhu, vývoj zbraní hromadného ničenia, prenikanie do vesmíru, vojna v Kórei, vojna vo Vietname, karibská kríza, vojna v Afganistane, zbrojenie, sovietsky blok, ozbrojené zásahy v Maďarsku, NDR a ČSSR

3. a) Zdôvodním, prečo „boxeri“ majú natiahnuté namiesto boxerských rukavíc vodíkové bomby.
b) Zistím, na akom princípe fungovali vodíkové bomby.
c) Zovšeobecním, čo vyjadril obrazovými prostriedkami nemecký karikaturista.

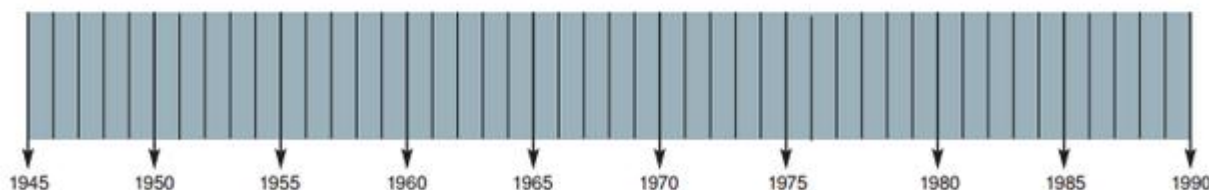
Západ – Východ: Stretnutie ťažkých váh, nemecká karikatúra z roku 1959.

Pohľad späť (IV)

4. Uvediem, aká bola situácia na Slovensku v roku 1945.
5. Porovnáam výsledky prvých povojnových volieb na Slovensku a v Čechách v roku 1946.
6. Rozpoznám dôsledky prvých povojnových volieb na ďalší vývoj v ČSR.
7. Uvediem, prečo sa obdobie rokov 1945 – 1948 označuje pojmom obmedzená demokracia.
8. Zdôvodním, prečo sa udalosti z februára 1948 označujú ako nástup totalitného politického systému v ČSR.
9. Uvediem základnú príčinu rozdelenia Nemecka v roku 1949.
10. Rozpoznám, prečo sa práve Francúzsko a Nemecko stali „motorom“ európskeho zjednocovania.
11. a) Uvediem typické znaky sovietskej strednej a východnej Európy, ktorá patrila do sféry vplyvu ZSSR.
b) Rozpoznám tieto znaky na príklade Československa po roku 1948.
12. a) Vystihnem klady a zápory industrializácie a kolektívizácie Slovenska.
b) Vyhľadám spomienky ľudí na toto obdobie.
13. Zhodnotím význam dekolonizácie.
14. Uvediem, prečo sa svet v roku 1962 dostal na pokraj ďalšej svetovej vojny.
15. Vysvetlím pojem „socializmus s ľudskou tvárou“.
16. Vystihnem charakteristické znaky obdobia tzv. „normalizácie“ po roku 1969.
17. Vysvetlím, ako zbrojenie a vývoj jadrových zbraní hromadného ničenia ovplyvňovali medzinárodno-politickú situáciu vo svete v období studenej vojny.
18. Vysvetlím myšlienku Marshalla McLuhana: „Okamžitý a všadeprítomný elektronický prenos informácií spája ľudskú rodinu do spoločného stavu života svetovej (globálnej) dediny.“
19. Charakterizujem v hlavných znakoch kultúru a umenie v 2. polovici 20. storočia.
20. Zdôvodním, prečo sa rozpad a zánik ZSSR v roku 1991 považuje za medzník v ďalšom vývoji Európy i sveta.
21. Rozpoznám, ako terorizmus ovplyvňuje medzinárodno-politickú situáciu vo svete.
22. Analyzujem v učebnici ľubovoľnú karikatúru a fotografiu.
23. Zakreslím vo svojom zošite do časovej priamky letopočty a k nim kľúčové historické udalosti zo svetových a národných dejín.

Na aký problém poukazuje karikaturista?

„Dosiagnuť zjednotenie Nemecka bez toho, aby som dosiahol zjednotenie Európy, by znamenalo, že sa mi nepodarilo splniť svoj cieľ.“

Helmuth Kohl pre časopis Time, 1990

Skúste si spomenúť

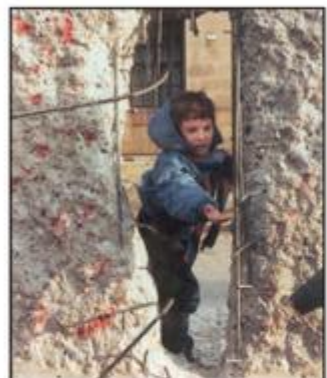
1. Ako sa volali dva nemecké štáty, na ktoré sa Nemecko rozdelilo po druhej svetovej vojne?
2. Vysvetlite, čo znamenal pojem „normalizácia“ v Československu po roku 1968.

Z galérie osobností

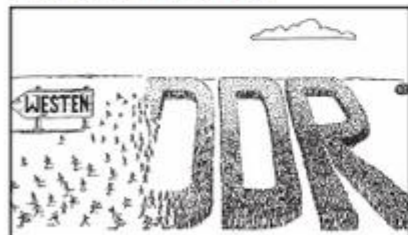

Helmuth Kohl (1930)

Bol v rokoch 1982 – 1998 kancelárom Spolkovej republiky Nemecko. V rokoch 1989 – 1990, keď Sovietsky zväz prestal kontrolovať východnú Európu, poskytl jeho vláda útočisko stále narastajúcemu počtu utečencov z Nemeckej demokratickej republiky. Dva mesiace po znovuzjednotení východného a západného Nemecka bol zvolený za prvého kancelára zjednoteného Nemecka od roku 1945.

Prvé otvory v Berlínskom múre

Bez názvu, západonemecká karikatúra z roku 1989

Prevratný rok 1989

Nádej na zmenu

Obyvateľom v krajinách sovietskeho tábora bolo jasné, že akékoľvek zmiernenie komunistickej totality je možné iba potom, keď sa zmení situácia v Sovietskom zväze. Preto po vyhlásení zásadných reforiem zo strany najvyššieho sovietskeho predstaviteľa Michaila Gorbačova začali občania v krajinách sovietskeho bloku organizovať hnutie proti komunistickej totalite.

Udalosti vyvrcholili v roku 1989. V Maďarsku komunisti pripustili systém viacerých politických strán, verejne rehabilitovali a slávnostne pochovali popraveného vodcu Maďarského povstania z roku 1956 Imreho Nagya. Tým zároveň verejne odsúdili zásah Sovietskeho zväzu proti maďarským povstalcovi. V Poľsku si opozičné odborové hnutie **Solidarita** vybojovalo povolenie verejne pôsobiť a zapojilo sa do politického života. V Československu prebiehali po celý rok 1989 masové demonštrácie namierené proti tzv. normalizačnému režimu („nezná“ revolúcia). Občania **Nemeckej demokratickej republiky (NDR)** využili uvoľnenie v Maďarsku a masovo utekali cez maďarsko-rakúske hranice do Nemeckej spolkovej republiky.

Pád Berlínskeho múru

Múr, ktorý oddeľoval v Berlíne západnú zónu od východného Berlína, hlavného mesta NDR, bol symbolom rozdeleného Nemecka. NDR veľmi prísne strážila túto hranicu medzi dvoma nemeckými štátmi. Viacerí občania NDR, ktorí sa ju pokúšali rôznymi spôsobmi prekročiť, doplatili na to životom. 9. novembra 1989 vláda NDR povolila svojim občanom voľný vstup na územie Spolkovej republiky Nemecko. Tisíce občanov NDR zaplavili západný Berlín, prechádzali nielen cez hraničné priechody, ale aj cez obávaný Berlínsky múr. Múr oddeľujúci dva nemecké štáty padol. Udalosti viedli veľmi rýchlo k pripojeniu NDR k Spolkovej republike Nemecko. 3. októbra 1990 sa **Nemecko, rozdelené po druhej svetovej vojne, opäť zjednotilo.**

Nová politická mapa Európy

Pád komunizmu spôsobil, že mnohé krajiny strednej a východnej Európy nastúpili cestu k demokracii. Veľké zmeny sa udiali aj na politickej mape Európy. Koncom roka 1991 zanikol Sovietsky zväz. Na jeho rozvalinách vznikol celý rad nezávislých štátov. Tri z nich, tzv. pobaltské krajiny, Litva, Lotyšsko a Estónsko, sa roku 2004 stali členmi Európskej únie. **Rozpadla sa Juhoslávia.** Tento rozpad však vyvolal dlhotrvajúcu občiansku vojnu na Balkáne s množstvom obetí. Slovinsko, ako bývalý spolkový štát Juhoslávie, sa stalo členom Európskej únie. Začiatkom roku 1993 sa rozdelilo federatívne Česko-Slovensko na dva samostatné štáty: Českú republiku a Slovensko. Oba tieto štáty sa tiež roku 2004 stali členmi štátmi Európskej únie. **Tieto zmeny na politickej mape Európy sa svojím rozsahom môžu porovnať s novou mapou Európy, ktorá vznikla po prvej svetovej vojne.**

Rozoberanie Berlínskeho múru – symbolu rozdelenej Európy. Roku 1990 sa Nemecko zjednotilo.

Mapa Európy v roku 1989 a 2004. Porovnajcie obidve mapy. Identifikujte zmeny na mape Európy z roku 2004.

Na stole

P₁ „Často sa stretávam s veľkolepými príkladmi, ako sa muži a ženy z východu a zo západu s úžasným duchom a s nezištnou oddanosťou zapájajú do procesu zjednotenia. Napriek tomu nám pripadá, z celkového hľadiska, zjednotenie v ľudskej sfére za najťažšie. Nie sme dostatočne otvorení jeden druhému.“

Úryvok z prejavu nemeckého prezidenta Richarda von Weizsäckera, 2. 10. 1991

P₂ „Celá vec so znovuzjednotením ma spočiatku vôbec nezaujímala. Mňa sa to netýkalo. Zo začiatku chodili „východní“ iba do pohraničných oblastí na nákupy. Človek má pomaly pocit, že sa všade rozťahujú... Všade len Východný blok, v nákupných strediskách, v supermarketoch, na diskotékach. Nepáči sa mi to. My sme si tu vytvorili náš spôsob života a oni majú vlastný. Nehodí sa to k sebe. Stačí sa len na nich pozrieť, ako vyzerajú, ako sa pohybujú, rozprávajú, obliekajú. Východní si myslia, že keď teraz nakupujú v obchodných domoch Karstad, Horten alebo Aldi a chodia na dovolenky do Talianska, že môžu byť súčasťou toho všetkého. Pritom sa iba opíčia a napodobňujú všetko, veria všetkému, čo im predostrie reklama a politici. A keď sa niečo nepodarí alebo niečo nevyjde, tak sa vedú iba sťažovať. Môj otec bol tiež nezamestnaný a teraz cestuje denne do roboty 40 kilometrov... Robí kvôli tomu taký rozruch?“

Západonemecký študent s odstupom času spomína na stretávanie sa s mladými ľuďmi z bývalej Nemeckej demokratickej republiky, 1992.

Pátrame → P₁ P₂

1. Identifikujte možné úskalia zjednotenia Európy podľa Weizäckera.
2. Zistíte, čo sa nepáčilo západonemeckému študentovi na východných Nemcoch.
3. Prečo tento študent hovorí o dvoch spôsoboch života?
4. Aké vlastnosti pripisuje západonemecký študent mladým ľuďom z „Východu“?
5. Odhadnite, čo môže byť dlhodobým problémom zjednotenia Nemecka.
6. Rozpoznajte, čo majú spoločné obidva tieto pramene.

Bude vás zaujímať

Po rozpade Juhoslávie konflikty medzi Srbmi, Muslimami a Chorvátmi vyústili do krvavej občianskej vojny. V rokoch 1991 – 1995 si boje v Bosne a v Chorvátsku vyžiadali 150 000 mŕtvych. Súčasťou týchto bojov boli aj etnické čistky, v ktorých dochádzalo k systematickému vyvražďovaniu civilného obyvateľstva ako príslušníkov jednotlivých etník. Najväčší masaker od roku 1945 sa odohral v Srebrenici, na východe územia Bosny a Hercegoviny. Srbské vojenské a polovojenské jednotky tu vyvraždili vyše 8 000 moslimských mužov, z nich 500 bolo mladších ako 18 rokov, zavraždených bolo aj 76 žien a dievčat.

Obete genocidy v Srebrenici

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zdôvodnite, prečo po nástupe M. Gorbačova v ZSSR začali občania v krajinách sovietskeho bloku postupne organizovať hnutie proti komunistickej totalite.
2. Prečo sa rok 1989 označuje ako medzník vo vývoji viacerých štátov?
3. Zhodnotte význam pádu Berlínskeho múru.
4. Zovšeobecnite zmeny, ktoré nastali v Európe v roku 2004.

Skúste si spomenúť

Ako sa nazýva prvá európska organizácia s cieľom integrácie, ktorá vznikla v roku 1948?

Muži európskej integrácie

Jean Monnet [žan mone]
(1888 – 1979)

Francúzsky ekonóm a politik. Jeden z otcov myšlienky Európskej únie. Za najvyšší cieľ pokladal vznik Spojených štátov európskych. Roku 1976 vyhlásila Rada Európy J. Monnetu za „čestného občana Európy“.

Robert Schuman [šuman]
(1886 – 1963)

V rokoch 1947 – 1948 ministerský predseda Francúzska. V rokoch 1948 – 1952 minister zahraničných vecí. Vystupoval ako nekompromisný obhajca francúzsko-nemeckého priateľstva. Podporil a presadzoval Monnetov plán na spojenie uhoľnej a ocelárskej výroby západoeurópskych štátov. Prežívajú ho aj „otcom“ Európy.

Vlajka Európskej únie

Na ceste k Európskej únii**Hospodárska a politická integrácia západnej Európy**

Skúsenosti z ničivej druhej svetovej vojny priviedli viacerých politikov k myšlienke zjednocovania Európy ako záruky zachovania mieru. Ukazovalo sa tiež, že hospodárske zjednocovanie štátov je podmienkou hospodárskeho rastu. Jedným z tých politikov bol aj francúzsky ekonóm a diplomat Jean Monnet, ktorý vypracoval nezvyčajný plán.

Podľa neho mala byť celá francúzsko-nemecká ťažba uhlia a výroba ocele podriadená spoločnému najvyššiemu úradu. Ten mal usmerňovať výrobu a predaj uhlia a ocele, a tak zabrániť vzájomným politickým a hospodárskym konfliktom. Súčasne mal umožniť spoluúčasť aj ostatných európskych štátov.

Monnetov plán sa stal skutočnosťou, keď v roku 1951 predstavitelia šiestich európskych krajín podpísali zmluvu o vzniku **Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ**. Jean Monnet sa stal jeho prvým prezidentom. **R**

V roku 1957 predstavitelia šiestich štátov podpísali po zložitých rokovaní zmluvu o založení **Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS)**. Popri ekonomickej integrácii nimi vstúpili do platnosti aj niektoré prvky politickej integrácie. Podpísaním zmluvy v Maastrichte roku 1992 vznikla napokon **Európska únia (EÚ)**. **R**

Európa po páde komunizmu

Pád komunizmu, zánik RVHP a Varšavskej zmluvy umožnili pokračovanie európskej integrácie. Slobodné a k demokracii smerujúce krajiny strednej a východnej Európy prejavili záujem integrovať sa do hospodárskych, politických a vojenských štruktúr západnej Európy.

Veľké rozšírenie Európskej únie sa uskutočnilo roku 2004, keď do nej vstúpilo naraz desať krajín z Pobaltia, strednej Európy a Stredozemia vrátane Slovenska. Roku 2007 sa členmi Európskej únie stali Bulharsko a Rumunsko, v roku 2013 Chorvátsko.

Európska únia sa v súčasnosti usiluje o prehĺbvanie ekonomickej integrácie a tiež o spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, upevnenie integrácie v oblasti justície a vnútornej bezpečnosti. Je otvorená ďalšiemu rozširovaniu. Integrácia rôznorodých štátov však prináša aj množstvo problémov na všetkých úrovniach.

Viaceré krajiny Európskej únie vrátane Slovenska vytvorili spoločnú menovú úniu a prijali ako svoju menu **euro**.

Mapa Európy s vyznačením eurozóny, 2015

Na stole

P₁ „Európa sa nedá vytvoriť odrazu a ani jednoduchým spojením. Vzniká na základe konkrétnych skutočností, najmä solidarity. Zjednotenie európskych národov vyžaduje anulovanie storočných rozporov medzi Francúzskom a Nemeckom. Preto francúzska vláda navrhuje, aby sa pristúpilo k riešeniu, síce obmedzenému, ale rozhodujúcemu.“

Francúzska vláda navrhuje vytvoriť spoločný najvyšší úrad pre francúzsko-nemecké uhlie a produkciu ocele a zároveň aj organizáciu, do ktorej by mohli vstúpiť ostatné európske krajiny. Táto organizácia by bola spoločnou základňou na zabezpečenie hospodárskeho rozvoja.

Spoločná produkcia, ktorá by takto vznikla, by bola predpokladom, že akákoľvek vojna medzi Francúzskom a Nemeckom je nielen nepredstaviteľná, ale z ekonomického hľadiska aj nemožná. Týmto spôsobom by sa jednoducho a rýchlo utvorili nevyhnutné predpoklady na vznik hospodárskeho spoločenstva krajín, medzi ktorými boli neprekonateľné a krvavé sváry.“

Úryvok z tzv. Schumanovho plánu, 9. 5. 1950

P₂ „Národy Európy sa rozhodli vytváraním stále užšieho zväzku zdieľať mierovú budúcnosť na základe spoločných hodnôt. Pamätajúc na svoje duchovné a morálne dedičstvo, je Únia založená na nedeliteľných a univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity; je založená na zásadách demokracie a právneho štátu. Do stredobodu svojej činnosti stavia človeka, a to zavedením občianstva Únie a vytvorením priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Únia prispieva k zachovaniu a rozvoju týchto spoločných hodnôt pri rešpektovaní rozmanitosti kultúr a tradícií národov Európy, ako aj národnej identity členských štátov a organizácie ich orgánov verejnej moci na ústrednej, regionálnej a miestnej úrovni; ... zabezpečuje voľný pohyb osôb, služieb, tovaru a kapitálu, ako aj slobodu usadiť sa.“

Z Charty základných práv Európskej únie, 2010

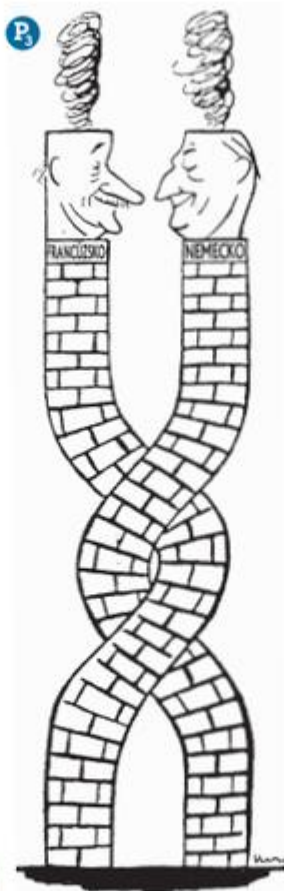
Pátrame → P₁ P₂

1. Konkretizujte storočné rozpory medzi Francúzskom a Nemeckom.
2. Prečo malo Francúzsko záujem na utvorení spoločnej hospodárskej organizácie?
3. Zovšeobecnite princípy, na ktorých je založená Európska únia.
4. Zhodnoťte význam týchto princípov pre každodenný život ľudí.
5. Nájdite pozitívne a negatívne vplyvy európskej integrácie na život a fungovanie štátov a ich obyvateľov.

Pátrame → P₃

1. Prečo telá Roberta Schumana a Konrada Adenauera nakreslil karikaturista ako komíny?
2. Prečo sa z hláv politikov dymí?
3. Zdôvodnite, prečo sa politici spokojne usmievajú.
4. Čo chcel vyjadriť karikaturista tým, že pospíletal komíny?
5. Rozpoznajte, či nemecký karikaturista zaujal kladný alebo záporný postoj k udalosti, ktorú zobrazil.

Pospíletané cesty. Karikatúra zo západonemeckých novín z 13. mája 1950

Konrad Adenauer (1876 – 1967)

V rokoch 1949 – 1963 kancelár Spolkovej republiky Nemecko. Adenauer sa pokladá za „otca“ súčasného Nemecka. Za jeho vlády sa v krajine vytvoril demokratický systém. SRN nadviazala priateľstvo s Francúzskom a USA. Bol jedným z iniciátorov založenia Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ. Toto spoločenstvo začalo svoju činnosť v roku 1952.

Jednotná mena Európskej únie, euro

Bude vás zaujímať

Jednotná mena Európskej únie – euro – sa začala používať v Európskej únii od 1. januára 1999 na obchodné a finančné transakcie. Reálne bankovky a mince sa zaviedli až 1. januára 2002. Spoločnú menu však neprijali všetky členské štáty. Bankovky sú pre všetky krajiny rovnaké. Mince majú spoločnú prednú stranu, na ktorej sa uvádza hodnota mince, zatiaľ čo zadná strana znázorňuje zvolený národný emblém. Všetky sú však voľne v obeh. Predchodcom eura bola na úrovni obchodných a finančných transakcií európska menová jednotka – ECU.

Do slovníčka

fenomén – nezvyčajný jav, úkaz

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Zdôvodnite, prečo začali západoeurópske krajiny spolupracovať po druhej svetovej vojne.
2. Rozlíšte jednotlivé európske organizácie a inštitúcie, ktoré vznikli po roku 1945.
3. Nájdite rozdiely medzi integráciou západnej a východnej Európy.
4. Zhodnoťte význam integrácie pre povojnový vývoj v Európe.
5. Zistite, aké problémy rieši v súčasnosti Európska únia.

„Po páde Berlínskeho múru, po udalostiach vo východnej Európe... zavládlo vo svete opojenie, ... že nastáva zlatý vek.“

Lord Carrington, anglický minister zahraničných vecí

Skúste si spomenúť

1. Uveďte, čo bolo cieľom *glasnosti* a *perestrojky*.
2. S menom ktorého politika sa spájajú tieto reformy?

Z galérie novembrových dní 1989

17. november 1989

Za začiatok prelomových zmien sa pokladá 17. november 1989. V tento deň sa v Prahe, podobne ako 16. novembra v Bratislave, uskutočnila študentská manifestácia. V dôsledku brutálneho zásahu proti nej sa ako reflexívna reakcia začal mohutný celospoločenský pohyb. Jeho prejavom boli protestné zhromaždenia, aktivity občanov v kultúrnych a verejných inštitúciách, na vysokých školách, v úradoch a závodoch. Celostátny generálny štrajk ukázal, že existujúci režim stratil podporu nielen obyvateľstva, ale aj armády a bezpečnosti. ⁸

Vedenie komunistickej strany sa pokúšalo zachrániť svoje pozície tým, že robilo výmeny funkcionárov. Bolo však už neskoro. 29. novembra 1989 prijalo Federálne zhromaždenie zákon o zrušení vedúceho postavenia komunistickej strany v štáte a v spoločnosti.

Na federálnej i republikovej úrovni sa vytvorili vlády národného porozumenia. Novým prezidentom republiky sa stal bývalý disident **Václav Havel**. Do politického života sa vrátil aj **Alexander Dubček**, ktorý sa stal predsedom Federálneho zhromaždenia.

Pád komunistického totalitného režimu v Československu vošiel do povedomia svetovej i domácej verejnosti ako „nežná“ či „zamatová“ revolúcia. Tieto prívlastky dostala pre pokojný a nekrvavý priebeh.

Obnovenie parlamentnej demokracie

V Československu sa po štyridsiatich rokoch obnovil systém parlamentnej demokracie. Jej základ tvorili vznikajúce politické strany a hnutia, ktoré reprezentovali záujmy rozličných vrstiev a skupín spoločnosti. Tieto strany a hnutia sa uchádzali o hlasy občanov v prvých porevolučných voľbách v júni 1990. Na Slovensku najlepšie výsledky dosiahla Verejnost proti násiliu a v Čechách Občianske fórum.

Revolúcia viedla aj k podstatným zmenám v hospodárskom živote. Novými zákonmi sa začali odstraňovať krivdy, ktoré spôsobil bývalý režim občanom. Celý hospodársky život sa menil a postupne prispôboval systému voľného trhu, ktorý sa osvedčil vo vyspelých krajinách Európy a sveta. Tento proces však nebol jednoduchý a bezbolestný. Odrazil sa v znížení životnej úrovne širokých vrstiev obyvateľstva.

Vznik samostatnej Slovenskej republiky

Revolučné premeny zákonite opäť nastolili na Slovensku citlivú a stále neuspokojivo riešenú štátoprávnú otázku. Politickí predstavitelia Slovenska a Českej republiky viedli takmer tri roky spory a rokovania o vzájomnom vzťahu v spoločnom federatívnom štáte. Vo voľbách roku 1992 zvíťazili tak na Slovensku, ako aj v Česku tie politické strany a hnutia, ktoré sa rozhodli riešiť túto otázku rozdelením federatívneho Česko-Slovenska a vytvorením dvoch samostatných štátov.

V júli 1992 prijala SNR

Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky. ⁸

V septembri 1992 schválila Ústavu Slovenskej republiky. V novembri 1992 slovenskí a českí poslanci vo Federálnom zhromaždení väčšinou hlasov prijali ústavný zákon o rozdelení Česko-Slovenska na dva samostatné štáty.

1. januára 1993 vstúpila Slovenská republika do svetovej rodiny samostatných štátov.

Predseda vlády Slovenskej republiky Vladimír Mečiar a predseda vlády Českej republiky Václav Klaus v záhrade Tugendhatovej vily v Brne 26. 8. 1992. Ich rokovania vyústili do rozhodnutia rozdeliť Česko-Slovensko na dva samostatné štáty.

Neuveriteľné sa stalo skutočnosťou. Predstavitelia občianskej opozície rokujú za jedným stolom s odchádzajúcimi politickými predstaviteľmi.

Na stole

P₁ „Na bratislavskom Námestí Slovenského národného povstania sa takmer denne konajú desaťtisícové mítingy. Na tribúnu vystupujú legendárne postavy disentu a pokusu o obrodný proces zo 68. roku. Predstavitelia revolučnej vlny a ideí ponovembrového vývoja nachádzajú konečne priestor aj v médiách masovej komunikácie. Historický charakter má predovšetkým dialóg v bratislavskej televízii večer 24. novembra. Stretli sa pri ňom predstavitelia oboch hlavných revolučných hnutí – Študentského hnutia i hnutia Verejnosť proti násiliu – s predstaviteľmi oficiálnej moci. Užasnuté občianstvo tu po prvý raz vidí na vlastné oči predstaviť VPN a študentov a na vlastné uši počuje, ako zoči-voči predstaviteľom komunistickej moci odsudzujú režim, ktorý dovedol spoločnosť na okraj priepasti. A nielen to – odsudzujú násilné prerušenie reformného pokusu z roku 1968, roky tzv. normalizácie... a vyzývajú ľudí na generálny štrajk...“

Fedor Gál, Z prvej ruky, 1991

P₂ „My demokraticky zvolená Slovenská národná rada deklaruje prirodzené právo slovenského národa na sebaurčenie tak, ako to zakotvujú aj všetky medzinárodné dohody a zmluvy o práve národov na sebaurčenie. Slovenská národná rada vyhlasuje zvrchovanosť Slovenskej republiky, ako základ suverénneho štátu slovenského národa.“

Z Deklarácie SNR o zvrchovanosti SR zo 17. 7. 1992

Z mítingu stúpencom spoločného štátu, 1992

Z mítingu stúpencom samostatného štátu, 1992

Pátrame → P₁ P₂

1. Uvedte, čo ohromilo občanov pri sledovaní televízie 24. novembra 1989.
2. Zistíte, ako si spomínajú s odstupom času vaši rodičia a starí rodičia na novembrové udalosti z roku 1989.
3. Zdôvodnite, prečo mnohí občania boli za zachovanie Českej a Slovenskej

- Federatívnej Republiky a mnohí za vznik samostatnej Slovenskej republiky.
4. Spýtajte sa rodičov alebo starých rodičov, ako prežili atmosféru diskusií i rokovanií o budúcom štátoprávnom usporiadaní Slovenska.

Z galérie osobností

Václav Havel (1936 – 2011)

Bol český spisovateľ, dramatik a politik. V minulosti disident, ktorý niekoľko rokov strávil vo väzení. V novembri 1989 sa stal vedúcim predstaviteľom nežnej revolúcie. Koncom roka 1989 bol zvolený za prvého nekomunistického prezidenta po vyše 40 rokoch. Vo funkcii zotrval do roku 1992. Bol posledným československým prezidentom, ale aj prvým českým prezidentom v rokoch 1993 – 2003.

Michal Kováč (1930 – 2016)

Ekonom, politik. 15. 2. 1993 ho poslanci Slovenskej národnej rady zvolili za prvého prezidenta samostatnej Slovenskej republiky. Túto funkciu vykonával do roku 1998.

Do slovníčka

privatizácia – prevedenie majetku v spoločnom (štátnom) vlastníctve do vlastníctva súkromnej osoby
reštitúcia – uvádzanie vecí do predchádzajúceho stavu (vrátením alebo nahradením odňatého majetku)

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

1. Aký vplyv mali politické zmeny v ZSSR na vnútorný vývoj jeho satelitných štátov?
2. Aké konkrétne zmeny nastali po novembri 1989 v politickom a hospodárskom živote Česko-Slovenska?
3. V čom podľa vás spočíva význam 17. novembra 1989?
4. V čom podľa vás spočíva význam vzniku Slovenskej republiky v roku 1993?

Skúste si spomenúť

Ako sa volali západoeurópske integračné zoskupenia, predchodcovia Európskej únie?

Z galérie osobností**Günter Verheugen (1944)**

Nemecký politik. Od roku 1999 – 2004 bol členom Európskej komisie a pracoval ako komisár pre rozširovanie EÚ. Mal na starosti prístupové rokovania so Slovenskou republikou.

Ján Figel (1960)

Slovenský politik. Zodpovedal za prístupové rokovania Slovenskej republiky za člena EÚ. Ako prvý Slovák vykonával funkciu komisára EÚ pre vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a mnohojazyčnosť.

Mince a bankovky Slovenskej republiky po roku 1993

Vstup Slovenska do EÚ a NATO**Medzinárodné uznanie Slovenskej republiky**

Krátko po vzniku uznali Slovenskú republiku všetky krajiny sveta i medzinárodné politické a hospodárske organizácie.

Vo februári 1993 bola pred sídlom OSN v New Yorku vztýčená slovenská vlajka ako dôkaz, že Slovensko sa stalo členským štátom **Organizácie spojených národov**. Slovensko sa stalo tiež členom **Rady Európy** a pridruženým členom Európskeho spoločenstva, ktoré sa krátko nato premenilo na Európsku úniu.

Úsilie o vstup do Európskej únie a NATO

Nežná revolúcia roku 1989 znamenala nielen obnovenie demokratického politického systému, ale aj zmenu medzinárodného postavenia Československa, ktoré prestalo byť sovietskym satelitom. Krajina sa mohla slobodne rozhodnúť o svojej medzinárodnej orientácii. Federatívne Česko-Slovensko vyhlásilo, že cieľom jeho politiky je vstup do euroatlantických štruktúr, teda do integrujúcej sa Európy a do NATO.

Túto orientáciu prijala aj Slovenská republika. Hlavným cieľom nového štátu v zahraničnej politike bolo členstvo v Európskej únii a v NATO. Dosiahnutie týchto cieľov nebolo jednoduché. Slovenská republika musela splniť celý rad dôležitých ekonomických i politických podmienok. Pre **problémy s fungovaním demokracie** Slovensko, na rozdiel od svojich susedov Českej republiky a Poľska, vypadlo z prvej vlny rozširovania NATO a nebolo pozvané na prístupové rokovania o vstupe do Európskej únie.

K zmene došlo až roku 1998, keď sa po voľbách vytvorila nová vláda na čele s Mikulášom Dzurindom, ktorá vystriedala vládu Vladimíra Mečiara. Už roku 2000 bolo Slovensko prizvané na rokovania o vstupe do **Európskej únie**. Rokovania boli úspešné a **1. mája 2004** sa Slovenská republika stala jej členom a krátko nato aj **členom NATO**. Roku 2009 vstúpilo Slovensko do Európskej menovej únie a za svoju menu prijala **euro**.

Výhľady do 21. storočia

Zavedenie demokratického politického systému a vstup do euroatlantických štruktúr znamenali splnenie tých najdôležitejších cieľov, ktoré si slovenská spoločnosť postavila v nežnej revolúcii roku 1989.

Začiatok 21. storočia však priniesol obyvateľom Slovenska aj **nové problémy**. Na domácej pôde sú to problémy s **fungovaním demokracie** v politike i v bežnom živote. Slovensko ako súčasť svetového spoločenstva sa však dotýkajú tiež akútne problémy so zachovaním **zdravého životného prostredia**. Slovensko je ohrozené aj **medzinárodným terorizmom**. Slovensko sa rovnako dotkla svetová **finančná a hospodárska kríza**. V jej dôsledku stúpol na Slovensku počet nezamestnaných.

Pre občanov je však dôležité, že v demokratickom systéme majú možnosť o dôležitých veciach smerovania krajiny spolurozhodovať a nemusia iba trpieť čakať na to, ako sa rozhodnú politici, či vládnuce politické strany.

Vztyčovanie vlajky Slovenskej republiky pred budovou Európskeho parlamentu v Štrasburgu

Budova Národnej rady SR – parlament

Na stope

P₁ „... národy Európy, zostávajú naďalej hrdé na svoju vlastnú národnú identitu a dejiny, sú odhodlané preniesť sa cez historické deliace čiary a stále užšie zjednotené vytvárať svoj vlastný spoločný osud... Európa takto „zjednotená v rozmanitosti“ im ponúka najlepšiu možnosť dosiahnuť veľké predsavzatie, pri zohľadnení práv každého jednotlivca a vedomí si svojej zodpovednosti voči budúcim generáciám a Zemi...“

Z preambuly Zmluvy o ústave pre Európu (2004), ktorú podpísala aj vláda SR.

Pátrame

1. Konkretizujte spojenie „preniesť sa cez deliace historické čiary“.
2. Vyberte z minulosti historické konflikty, ktoré musela Európa prekonávať.

Rôzne podoby spôsobu života na Slovensku

Pátrame

1. Porovnajte podľa obrázkov rôzne podoby spôsobu života ľudí na Slovensku.
2. Rozpoznajte príčiny rozdielov v spôsobe života ľudí.
3. Uveďte výhody a nevýhody spôsobu života ľudí v mestách a na dedinách.
4. Uveďte hlavnú príčinu odchodu mladých ľudí z dedín.
5. Ako sa mení krajina a výzor okrajových štvrtí veľkých miest?
6. Vyjadrite svoj názor na vstup Slovenska do Európskej únie.
7. Diskutujte o výhodách a nevýhodách tohto vstupu.

Bude vás zaujímať

V dňoch 16. a 17. mája 2003 sa konalo na Slovensku referendum o vstupe do EÚ. Otázka, na ktorú slovenskí občania odpovedali, znela: *Súhlasíte s tým, aby sa Slovenská republika stala členským štátom Európskej únie?* Referenda sa zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov (52,15 %). Za vstup sa vyslovilo 92,46 % zúčastnených.

Vytvorte svoj komentár k postoju občanov Slovenskej republiky k Európskej únii na základe číselných údajov a výsledkov referenda o vstupe SR do EÚ.

Prezidentský palác v Bratislave

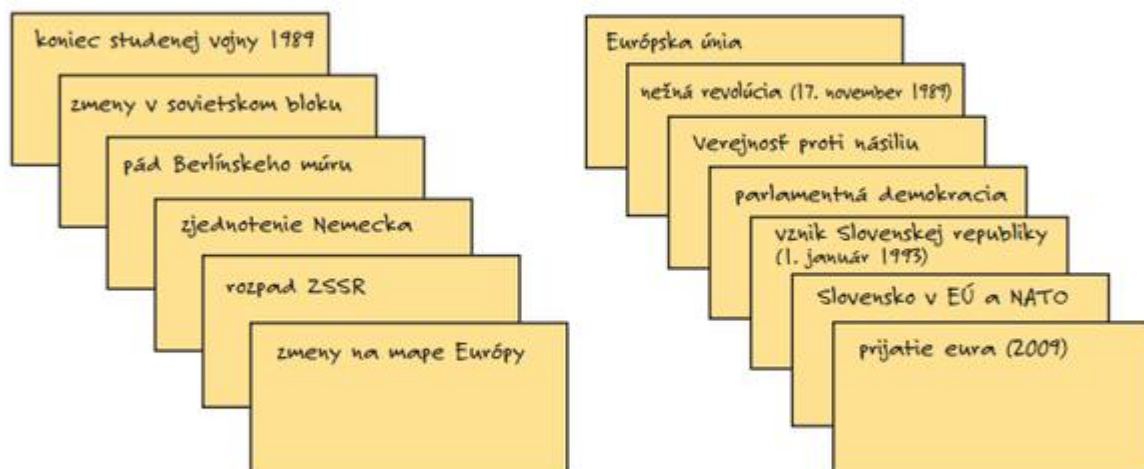
Budova vlády SR

Rozlišujeme, usporadúvame, opakujeme

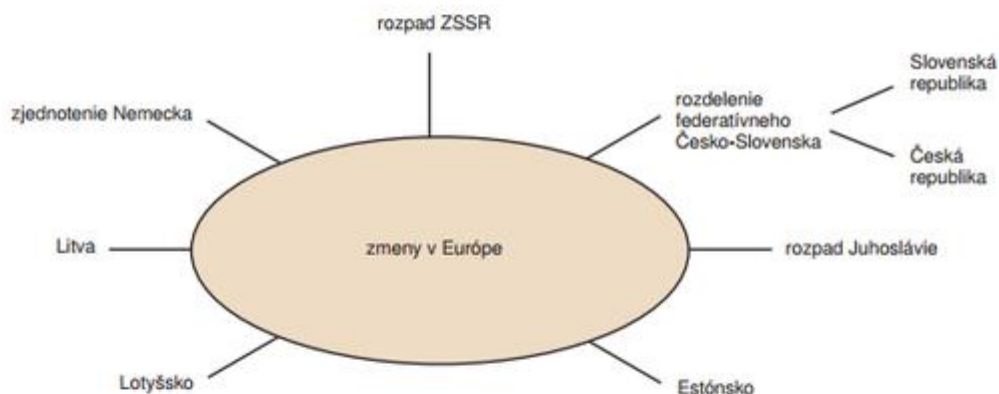
1. Konkretizujte, ako sa prejavilo medzinárodné uznanie Slovenskej republiky v priebehu roku 1993.
2. Uveďte, čo bolo hlavným cieľom Slovenskej republiky po jej vzniku.
3. Zdôvodnite, prečo Slovenská republika v rokoch 1993 – 1998 vypadla z prvej vlny rozširovania NATO i z rokovania o vstupe do Európskej únie.
4. Prečo sa roky 2004 a 2009 považujú za dôležité medzníky v ďalšom vývoji Slovenskej republiky?
5. Uveďte, s akými problémami zápasí Slovenská republika na začiatku 21. storočia.
6. Staroveký aténsky politik Perikles kedysi dávno napísal: *„I keď len niektorí môžu vytvárať politiku, všetci sme ju schopní posudzovať.“* Diskutujte o tejto Periklovej myšlienke.

Pohľad späť (V)

1. Vysvetlím dôležité historické pojmy.

2. Porozprávam pomocou pamäťovej mapy o politických zmenách v Európe od roku 1990.

3. Zhodnotím význam zjednotenia Nemecka v roku 1990.

4. Rozpoznám historické medzníky v priebehu formovania Európskej únie.

5. Zdôvodním, prečo sa roky 1989 a 2004 považujú za medzníky v histórii európskeho zjednocovania.

6. Vyjadrím svoj postoj k výhodám a nevýhodám európskeho zjednocovania.

7. Zdôvodním, prečo ľudia pri zmene politického systému v Československu v roku 1989 očakávali, že sa budú mať lepšie, alebo, naopak, vyjadrovali obavy či zdržanlivý postoj.

8. Zhodnotím význam vzniku Slovenskej republiky.

9. Uvediem, v čom sa konkrétne prejavilo medzinárodné uznanie Slovenskej republiky v roku 1993.

10. Rozpoznám, s akými problémami sa vyrovnávajú ľudia v súčasnej Slovenskej republike.

Pohľad späť (V)

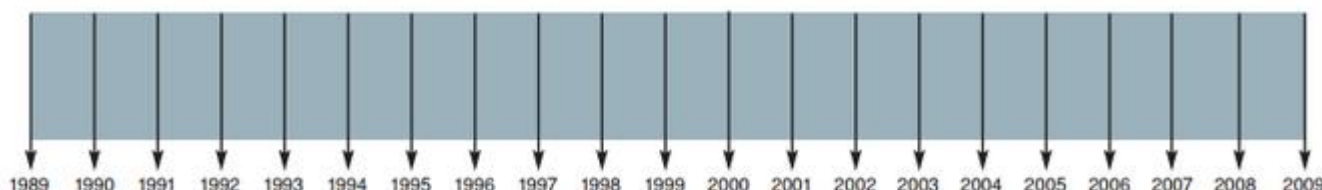
11. Porovnáme politické zmeny na mape Európy po roku 1918 a 2004.

12. Vytvorím so spolužiakmi v tíme projekty z každodennosti života v druhej polovici 20. storočia:

- Ako sa oblekali ľudia, ako sa oblekali deti do školy, pracovné oblečenie, oblečenie na doma a na voľný čas, slávnostné oblečenie, konfekcia a zhotovovanie odevov v domácnostiach, nakupovanie módného oblečenia, spôsoby starostlivosti o oblečenie.
- Ako ľudia nakupovali, kultúra predaja, samoobsluha a obchodné strediská, nedostatkový tovar a podpultový predaj, rady na potraviny.
- Ako ľudia pomáhali národnému hospodárstvu, brigády na pomoc poľnohospodárom, stavby mládeže, jarné upratovanie miest a dedín.
- Ako sa slávili sviatky, uctievali významné výročia a úmrtia, ako sa ľudia vyjadrovali k verejným záležitostiam.
- Ako ľudia bývali, spôsob nadobúdania bytov, družstevné a svojpomocné byty, zariadenie bytov, technika v domácnostiach.
- Ako sa ľudia stravovali, obľúbené jedlá a nápoje, lahôdky, potraviny, ktoré už nie je dnes dostať, stravovanie v školských a závodných jedálňach, rýchle občerstvenie.
- Ako ľudia trávil voľný čas, ako vyzerali diskotéky, akú hudbu počúvali, čo a ako tancovali, aké mali koníčky, ako trávil večery v rodine, ako sa deti hrali a pod.

13. Zakreslím vo svojom zošite do časovej priamky letopočty a k nim kľúčové historické udalosti zo svetových a národných dejín.

SME DÔRAZNE ZA AKČNÝ PROGRAM KSČS

NEDÁME SI PROGRAM DIKTOVAŤ !

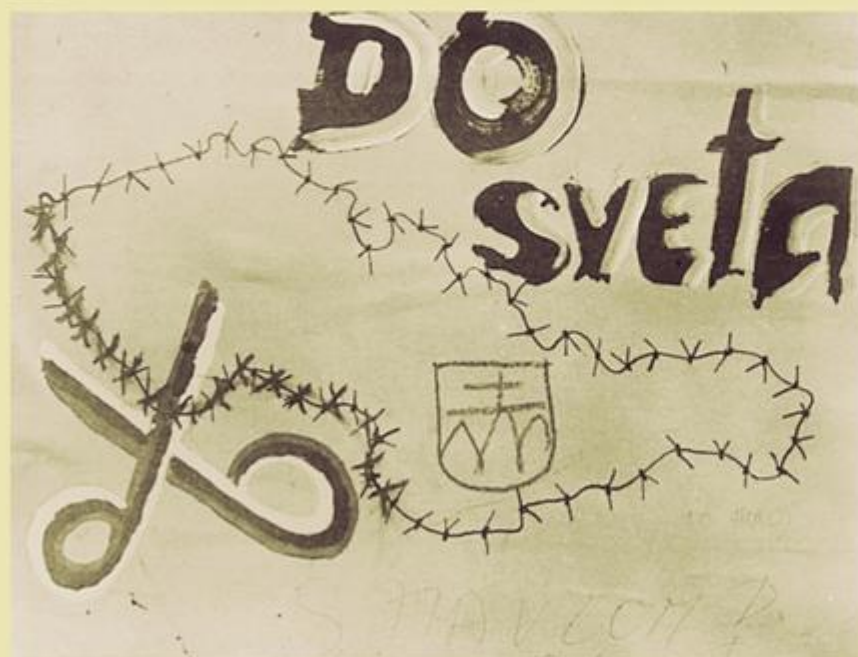
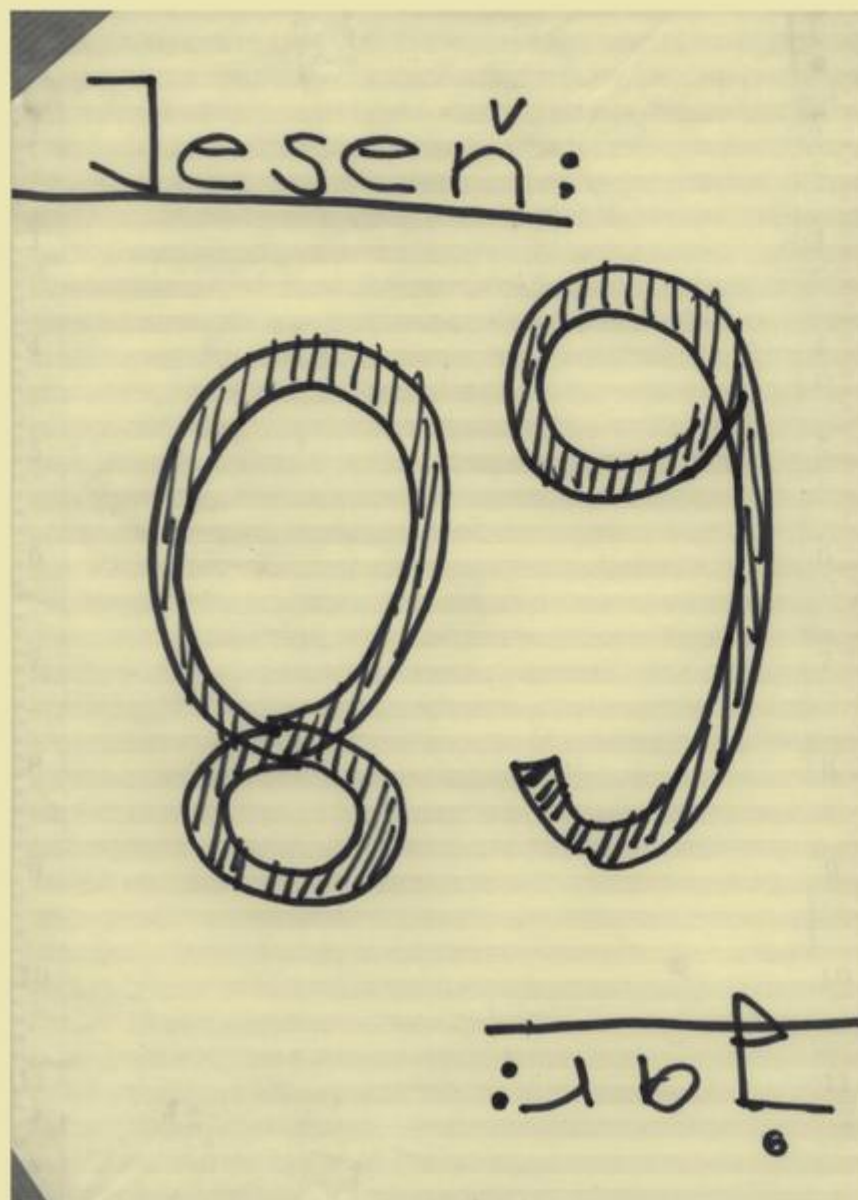
**„ ZMYSLOM NAŠEJ POLITIKY JE UTVÁRAŤ
A STÁLE OBNOVOVAŤ DEMOKRATICKE VZŤA-
HY SPOLUPRÁCE A DÔVERY MEDZI SPOLO-
ČENSKÝMI SKUPINAMI BEZ ROZDIELU,
ZBLIŽOVAŤ ICH SNAHY, ZJEDNOCOVAŤ ICH
SILY NA PODKLADE SOCIALISTICKÉHO ROZ-
VOJA CELEJ SPOLOČNOSTI. “**

/ Z AKČNÉHO PROGRAMU KSČS/

DUBČEK- SVOBODA

TO JE NAŠA

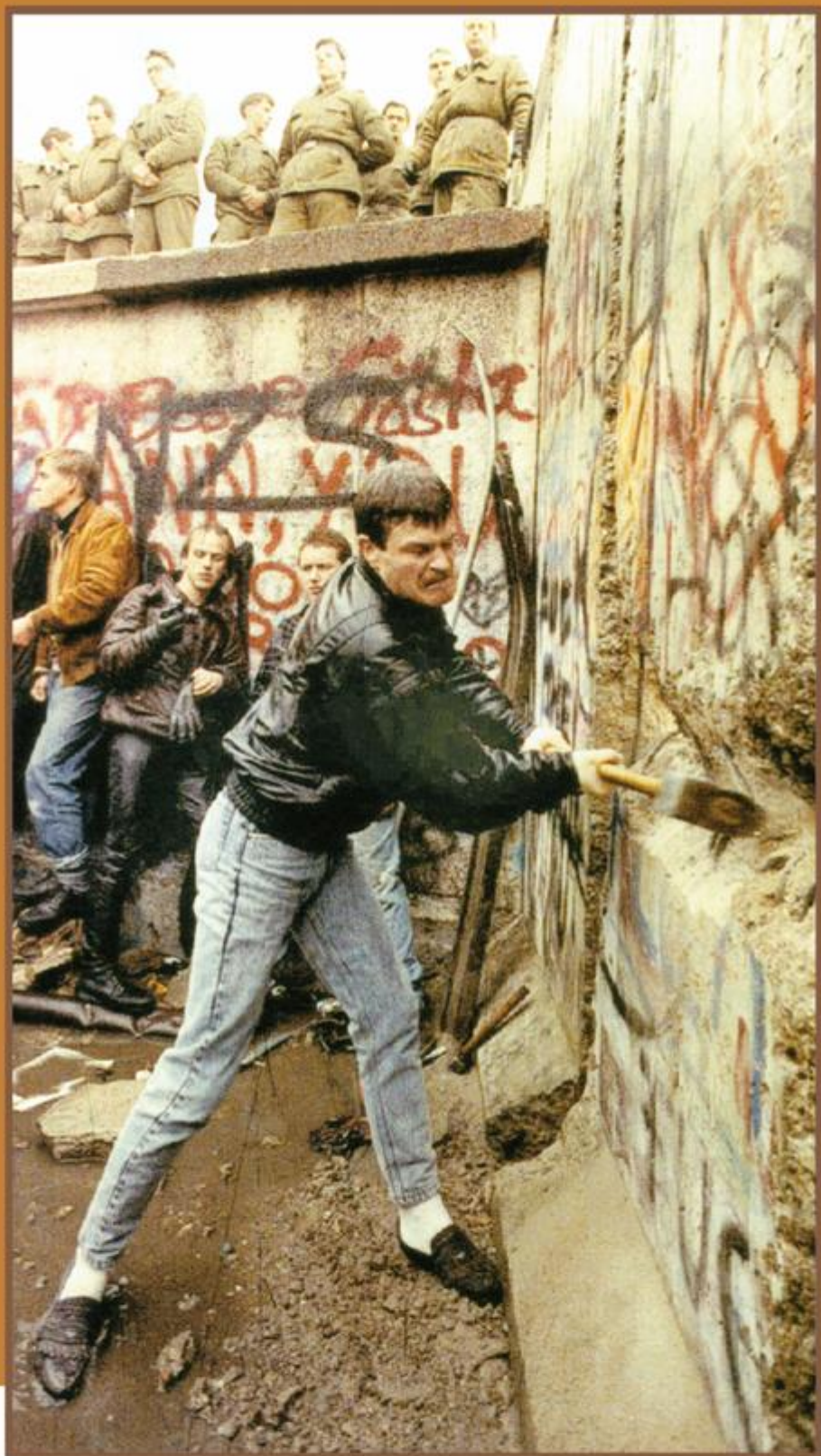
SLOBODA !

V novembrových dňoch ľudia spontánne tvorili a vylepovali takéto plagáty.

Literatúra

- BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, Z.: *Dějepis pro střední odborné školy*. Praha: Práce, 2009.
- BENSON, T.: *Low and the Dictators*. London: Cromwell Press, 2008.
- BENSON, T.: *The Cartoon Century: Modern Britain Through the Eyes of Its Cartoonists*. London: Random House Books, 2007.
- BRYANT, M.: *World war II in cartoons*. London: Grub Street, 2006.
- BRÜCKNER, D.: *Treffpunkt Geschichte 4*. Bamberg: Buchnersverlag, 1996.
- CÍSAŘ, K.: *Co je to fotografie*. Praha: Hermann a synové, 2004.
- DUROSEL, J. B.: *Dejiny Európy a Európanov*. Bratislava: Fortuna Print, 2002.
- FIDLER, J. – MAREŠ, P.: *Dějiny NATO*. Praha: Paseka, 1997.
- GEISS, P. – LE QUINTREC, G.: *Histoire/Geschichte*. Stuttgart: Klett, 2006.
- JUDT, T.: *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Praha: Slovart, 2008.
- KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska 2*. Bratislava: Fortuna Print, 1999.
- KARCHER, E.: *Otto Dix (1891 – 1969)*. Köln: Taschen Verlag, 2010.
- KRATOCHVÍL, V.: *Modely na rozvíjanie kompetencií žiakov*. Bratislava: Stimul, 2004.
- LEJEUNE, R.: *Robert Schuman, otec Európy*. Prešov: VMV, 2001.
- MIQUEL, P.: *Histoire*. Paris: Edition de la Cité-Bordas/Sejer, 2007.
- NATIONAL GEOGRAPHIC: *Essential visual History of World*. Berlin: Delius Verlag, 2007.
- PANDEL, H. J.: *Geschichte konkret 3*. Braunschweig: Schroedel Verlag, 2005.
- PANDEL, H. J.: *Zeitlupe 3*. Hannover: Schroedel Verlag, 2003.
- PARTOS, G.: *Studená vojna očami východu*. Bratislava: PTK ECHO-M-press, 1994.
- SONTAGOVÁ, S.: *O fotografii*. Praha: Paseka, 2002.
- SOUTER, G.: *Diego Rivera*. New York: Parkstone Press, 2007.
- STRADLING, R.: *Vyučovanie európskej histórie 20. storočia*. Bratislava: MPC, 2002.
- SCHNAKENBERG, U.: *Die Karikatur im Geschichtsunterricht*. Schwalbach: Wochenschau, 2012.
- WALSCH, B.: *Modern World History*. London: Hodder Muray, 2004.
- ULRICH, H.: *Andere Tijden*. Den Bosch: Malmberg, 1991.

ISBN 978-80-8120-699-3

9 788081 206993

© Orbis Pictus Istropolitana